

GOVERNMENT OF INDIA

DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

**CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY**

CALL No. **913.47P** Dai

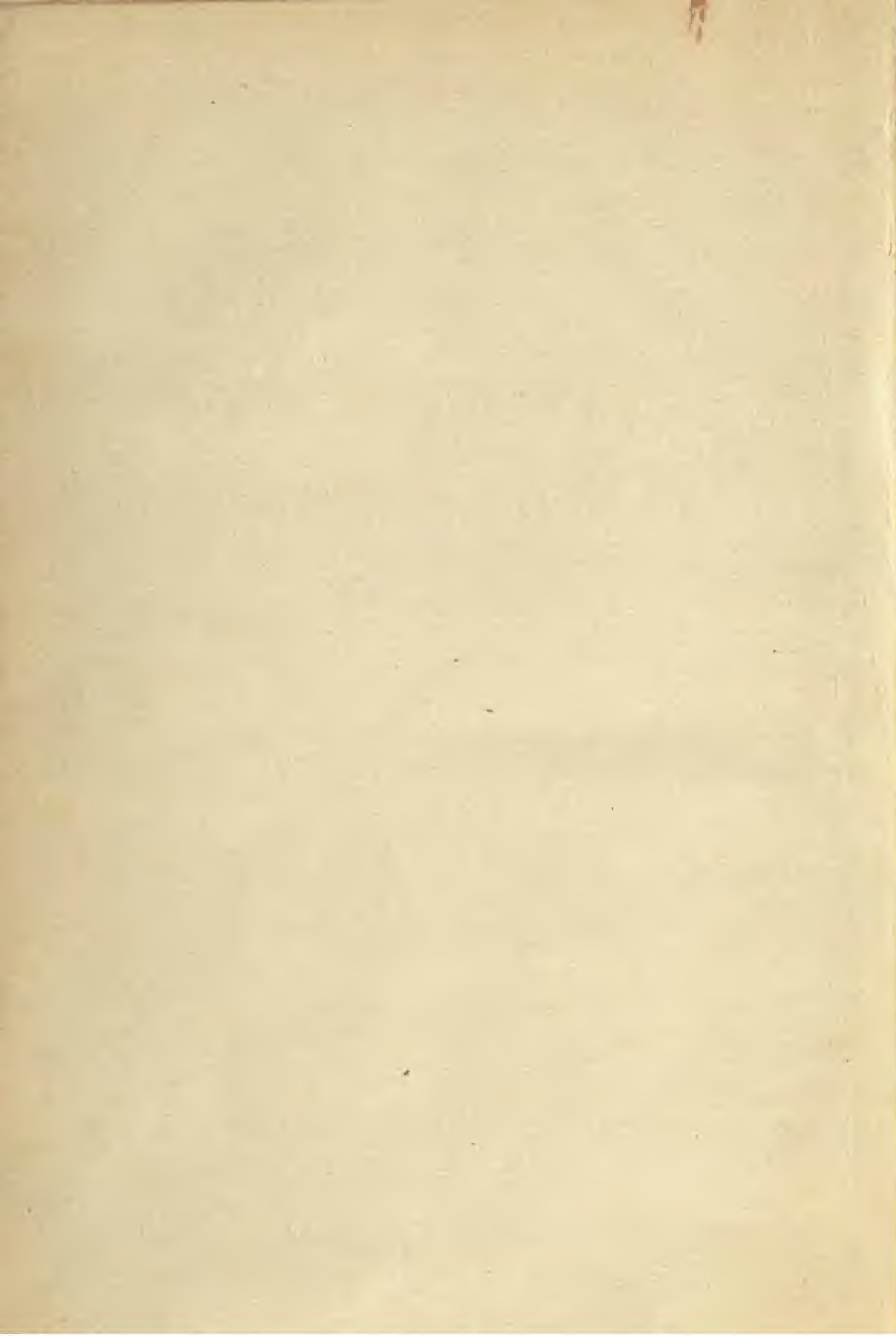
D.G.A. 79.

C. DAICOVICIU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA "V. BABES" CLUJ

*Archaeological monography
on Russia*

**CETATEA DACICĂ
DE LA
PIATRA ROȘIE**

MONOGRAFIE ARHEOLOGICĂ

*written in 6264
Romanian language
by Daicovicu*

913.47P
Dai

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

1954

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI

Acc. No. .... 6264. ....
Date..... 24/6/57. ....
Call No. .... 913.476/ Dal. ....

P R E F A Ț Ă

Lucrarea de față nu este decât un început dintr'o publicație mai mare, plănuită în mai multe volume, cu scopul de a înfățișa traiul Dacilor din munții Orăștiei, regiune situată în Sud-Vestul Transilvaniei.

În timp, această parte din istoria poporului dac se situează, aproximativ, în ultimele două-trei secole dinaintea de cucerirea romană, care a avut loc la începutul secolului al II-lea e.n. (anii 101—106). Ea cuprinde, prin urmare, faza de trecere a societății dacice de la orânduirea gentilică patriarhală la forma de stat și epoca de constituire și de consolidare relativă a statului sclăvagist dacic, sub conducerea unor fruntași — regi — ca Burebista, în secolul I î.e.n., și Decebal, în secolul I e.n.

Și acest volum, ca și volumele următoare, tratând așezările dacice de la Costești, Blidaru, Luncani și Grădiștea Muncelului etc., reprezintă rezultatele obținute prin săpăturile arheologice întreprinse la aceste așezări, cunoscute, atât din indicațiile unor cercetători mai vechi, cât și în urma recunoașterilor făcute, câțiva ani de-a rândul, de către autorul acestui volum, în ultimii 10—15 ani. O înregistrare topografică a acestor urme de așezări dacice din regiunea munților Orăștiei, cunoscute până în 1951, a fost dată publicității de subsemnatul în lucrarea intitulată « Așezările dacice din Munții Orăștiei », 1951, publicată de Editura Academiei R.P.R., căreia i s'a adăugat și un studiu bibliografic făcut de Al. Ferenczi asupra câtorva din așezările cunoscute înainte de 1921. Atât partea topografică, cât și partea bibliografică a acestei lucrări de documentare, suferă de lipsa de interpretare și valorificare istorică.

Acest serios defect al lucrării din 1951 va trebui să fie remediat prin acordarea unei largi și adânci interpretări istorice a mulțimii de fapte și date, scoase la iveală

Received free, in exchange from the Publisher on 13/8/1956

prin săpături și coroborate cu informațiile de ordin literar, numismatic, epigrafic etc., ajunse până la noi din izvoarele antice sau din studiile moderne. În măsura în care vor fi prelucrate rezultatele diferitelor șantiere arheologice, noi vom putea lărgi orizontul cunoașterii desfășurării și dezvoltării continue a vieții materiale și spirituale a Dacilor de pe teritoriul și din epoca amintită, aprofundând tot mai mult cele două aspecte ale istoriei societății dacice, baza economică și suprastructura ei politică, militară, artistică, religioasă etc.

De aceea, o prezentare de ansamblu, cu concluzii generale asupra Dacilor din munții Orăștiei — valabile pentru întreg complexul de așezări și, desigur, într-o mare măsură și pentru restul poporului dacic din acel timp — noi credem că vom putea da numai la sfârșit, în unul din ultimele volume ale publicației destinate subiectului îmbrățișat.

Din această pricină, sumara «introducere istorică» a acestui volum nu urmărește alt scop decât acela de a pune pe cititor în situația de a se putea orienta satisfăcător asupra epocii în care se încadrează Cetatea dacică dela Piatra Roșie. Tot astfel, și concluziile dela sfârșitul volumului se restrâng la ceea ce privește, în speță, această așezare.

Miezul lucrării de față îl constituie plasarea în ansamblul așezărilor dacice din regiunea munților Orăștiei a Cetății dela Piatra Roșie (pentru care, tratării propriu zise a Cetății i-a premers o schișare sumară a principalelor puncte din regiune) și descrierea critică și amănunțită a descoperirilor, fie că e vorba de construcții, fie că e vorba de obiecte. Descrierea cât mai exactă a materialului, însoțită de ilustrarea lui prin figuri în text sau planșe, servește nu numai fixării în timp a descoperirilor și atribuirii locului pe care l-au avut diferitele piese în viața societății dacice. Ea servește, totodată, pentru noi și pentru alții, studiului dezvoltării tehnicii la Daci și stabilirii caracterului autohton al diferitelor produse materiale de aici, în comparație cu celelalte ținuturi locuite de acest popor, făcând posibilă recunoașterea și de către alți cercetători a trăsăturilor caracteristice culturii materiale dacice, în raport cu culturile materiale ale populațiilor vecine. Nu a fost neglijată nici relevarea unor piese, puține de altfel, de factură străină (import sau imitație), semn al legăturilor pe care Dacii din această perioadă le-au avut cu lumea din afară și care sunt oarecum tipice tocmai pentru această fază de dezvoltare a societății omenеști.

Atât am crezut de cuviință să precizăm cu privire la planul publicației, în general, și economia volumului de față, în special.

Două lucruri se mai cer, însă, să fie relevate și subliniate în această prefată.

Primul lucru se referă la împrejurările care au permis scrierea acestei lucrări și conceperea unui plan de publicare a volumelor următoare.

Nici scrierea volumului de față, nici conceperea unui plan mai vast de publicare n'ar fi fost cu puțință fără acea campanie de cercetări, unică până acum în analele arheologiei românești, pe care a inițiat-o încă din vara anului 1949 Academia R.P.R., cu sprijinul moral și material al Partidului Muncitoresc Român și al Guvernului patriei noastre democrat-populare, antrenând în aceste cercetări de mari proporții instituțiile și oamenii de specialitate din întreaga țară. Institutului de Istorie din Cluj i-a revenit sarcina de onoare de a continua pe scară largă, la Piatra Roșie, la Grădiștea Muncelului, la Blidaru etc., timidele începuturi făcute înainte de 1949 la Costești și rămase încă nepublicate până acum. Prin aceste săpături, executate în mod sistematic și conform unui plan, în fiecare vară, prin dările de seamă publicate anual și prin expozițiile și consfătuirile arheologice organizate periodic, noi am fost puși în situația prielnică de a putea începe prezentarea acestui capitol important din istoria trecutului patriei noastre.

Al doilea lucru se referă la concepția ce stă la baza acestei lucrări a noastre cu caracter istorico-arheologic. În lucrările mele anterioare (în speță în lucrarea « *La Transylvanie dans l'Antiquité* »), dominat de concepțiile antiștiințifice ale istoriografiei burgheze (idealiste, subiectivistă, naționalistă etc.), eu vedeam în istoria poporului dac o aglomerare de date și fapte fără legătură cauzală între ele. În dezvoltarea societății dacice eu neglijasem tocmai factorul determinant al acestei dezvoltări — modul de producție a bunurilor materiale și consecințele pe care forțele de producție în continuă dezvoltare le au asupra relațiilor de producție, ducând dezvoltarea societății dacice dela o orânduire la alta, dela o stare de dezvoltare economică și politică la una superioară.

Cele mai multe fenomene istorice cu caracter progresist din istoria poporului dac eu le reduceam la influențe și aporturi străine, iar cauzele puterii dacice din secolul I î.e.n. și secolul I e.n. eu le zăream în talentul organizatoric, militar și politic al personalităților proeminente ce stăteau în fruntea « imperiului » dac, Burebista și Decebal, precum și în colaborarea dintre aceștia și marele preot al religiei dacice. Chiar și organizarea ierarhică a sacerdoțiului dacic îl explicam printr'o influență a druidismului celtic.

Mulțumită eforturilor de a-mi însuși adevărata concepție științifică despre legile de dezvoltare a societății omenești, materialismul istoric, m'am străduit în lucrarea de față să mă desbăr de rămășițele concepției burgheze idealiste de a trata fenomenele social-istorice și să mă sprijin pe bazele sigure ale concepției materialiste despre lume și societate a partidului clasei muncitoare. În această direcție, de un neprețuit ajutor mi-au fost și literatura de specialitate sovietică și unele lucrări recente ale istoricilor români.

Așa se explică, deci, că în multe privințe, în lucrarea de față, eu susțin un punct de vedere modificat și chiar opus față de părerile exprimate în lucrările mele

anterioare. Cititorul este rugat să ia act de aceasta, considerând punctul de vedere expus aici ca fiind cel care reflectă — în măsura posibilităților mele de exprimare și expunere — legile obiective ale dezvoltării societății.

Criticile ce se vor aduce acestei lucrări și discuțiile ce vor urma în jurul ei vor avea, fără îndoială, ca rezultat îmbunătățirea volumelor următoare. Este evident dar că, precum pentru orice altă știință, și pentru știința istorică este perfect valabilă precizarea lui I. V. Stalin: «... nicio știință nu se poate dezvolta și nu poate prospera fără luptă de opinii, fără libertatea criticii»¹.

Cluj, 21 Mai 1953

C. DAICOVICIU

---

¹ I. Stalin, marxismul și problemele lingvisticii. Editura pentru Literatură Politică, 1953, p. 28.

INTRODUCERE ISTORICĂ

Dacii sau Geții fac parte din marea familie a triburilor tracice pe care le constatăm sigur, încă din prima jumătate a mileniului întâi î.e.n., ocupând întreaga regiune carpato-danubiană și est-balcanică. În orice caz, după mărturiile cele mai autentice, toate aceste triburi traco-dacice sunt « homoglottoi »¹, adică vorbesc aceeași limbă, cu deosebiri naturale ce a trebuit să se creeze și să se desvolte, cu timpul, între diferitele triburi pe de o parte, și între triburile nord-danubiene (Dacii propriu ziși) și cele sud-danubiene (Tracii), pe de altă parte.

În aceste regiuni, ei nu sunt singurii locuitori. Mai există încă o seamă de triburi mai mari sau mai mici, Sciți, Celți, Illiri etc., ce trăiesc printre triburile traco-dacice, asimilându-se încetul cu încetul în masa traco-getă. Întinderea triburilor traco-dacice trecea, în anumite timpuri, și la Nord de Carpații răsăriteni, iar spre Vest și Est o expansiune mai mare a ramurii nordice (dacice) se constată prin ultimele două-trei secole dinaintea erei noastre. De asemenea și spre Sud, în Peninsula Balcanică, pătrunderea tracică pare să fi întrecut cu mult limitele regatului tracic cunoscut prin a doua jumătate a mileniului I î.e.n. După unii cercetători, și regiunile locuite în jumătatea de Vest a Balcanului de către Illiri, fuseseră locuite tot de Traci, de unde, pe la sfârșitul mileniului al II-lea î.e.n., îi vor împinge spre Est populațiile illirice coborâte din Europa Centrală. Toponomastica pare să confirme această părere.

Herodot, în cartea a V-a, capitolul 3, spune chiar textual, pentru vremea lui, că « neamul Tracilor este după al Inzilor cel mai numeros dintre toate », dar acestei afirmații nu trebuie să-i dăm totuși o crezare absolută, știut fiind că asemenea aprecieri la autorii antici sunt extrem de subiective și nu odată se repetă ca un clișeu (așa de pildă, Pausanias, I, 9, 5, în a doua jumătate

---

¹ Strabo, VII, p. 295, 296, 303—305; Iustin, 32, 3, 16; Cassius Dio, 51, 22.

a secolului al II-lea e. n., repetă aceeași părere, luându-se după Herodot ce-l precedase cu vreo cinci secole, dar înlocuște pe Inzi cu Celții). Dar iată că, pentru Tucicide, care e un bun cunoscător al lumii tracice, Sciții întrec pe Traci și ca număr și ca întindere (II, 97).

Când anume a luat naștere populația de triburi traco-dacice, nu știm. Cei mai mulți consideră mileniul al doilea î.e.n. ca epoca în care, din amestecul triburilor neolitice și eneolitice locale cu triburile indo-europene venite din Nord-Est s'au format aceste triburi traco-dacice. Limba traco-dacică face parte, în orice caz, din familia de limbi indo-europene, ramura *satem*, înrudită și ea, ca și triburile care au adus-o cu ele din regiunile nord-estice, cu limbile slave și baltice. Această înrudire cu triburile slave, de altfel, se va învedera, mai ales pentru ramura nord-dunăreană, în cursul multor veacuri, datorită contactului permanent ce s'a putut întreține în părțile de miază-noapte și răsărit. Așa se explică și asemănările multiple și semnificative dintre civilizația materială geto-dacică din câmpia munteană și Moldova cu cea a triburilor slave sau preslave din regiunile vest-ucrainene, arătate recent de către istoricii și arheologii sovietici și polonezi. Atât Tracii cât și Dacii pot fi, prin urmare, priviți pe drept cuvânt, ca autohtonii acestor ținuturi¹.

Ramura nord-dunăreană a Tracilor — cea care ne interesează pe noi cum — se numea, cu un nume generic, *Daci* sau *Geți* (Daci, Dakoi, *Getae*, *Getai*). De obicei, denumirea de *Getae* (în limba latină) și *Getai* (în limba greacă) se dădea, în antichitate, în special de către Greci, numai triburilor dacice din Sudul Dunării, din Dobrogea și din Nord-Estul Bulgariei. Dar nu e neobișnuită nici denumirea acestora ca « Daci » sau a celor din Nordul Dunării ca « Geți »². Diodorus Siculus numește aproape constant pe Geți, Traci³.

Pomeniți, pentru prima oară istoricește, de Herodot⁴, în legătură cu expediția lui Darius împotriva Sciților dela gurile Dunării și la Nord de acestea, întâmplată prin anul 514 î.e.n., Geții (Dacii) din ținuturile dobrogene sunt caracterizați ca « cei mai viteji și cei mai drepți dintre Traci ». Această caracterizare nu poate fi just înțeleasă decât ținând seama de admirația pe care autorii antici, greci și latini, din societatea lor sclavagistă — în plină luptă de clasă și mizerie — o manifestau față de idealul stărilor comunei pri-

¹ Noi credem că printre acele populații (triburi) călărețe de care se vorbește în legătură cu cultura bronzului, atât în mileniul al II-lea cât și în mileniul I î.e.n., triburile traco-dacice au fost bine reprezentate. Nu trebuie uitat, iarăși, că prin trecerea la creșterea vitelor, triburile păstorești din răsăritul ținuturilor carpatice vor fi acelea care constituie o legătură permanentă între teritoriul carpato-danubian și regiunile dela Nordul Mării Negre.

² Cf. Strabo, 304.

³ Diodorus Siculus, 21, 11 etc.

⁴ Cartea a IV-a, c. 93.

mitive gentilice în care trăiau pe acea vreme populațiile dela periferia lumii sclavagiste greco-romane, în special cei din Nordul acestei lumi, Hyperboreii, Sciții și, printre alți « barbari », și Geții sau Dacii.¹

Intr'adevăr, atât Geții din Sudul Dunării, cât și grosul lor, Dacii din Nordul Dunării de Jos, se aflau pe timpul lui Herodot (secolul V î.e.n.) ca triburi, încă pe treapta superioară a comunității gentilice, în care, « nu există exploatare, nu există clase »².

Starea aceasta nu se va prelungi însă prea mult. În secolul următor, în orice caz pe la sfârșitul lui, apar primele monete străine pe teritoriul țării noastre, în societatea dacică, semn al unor legături de schimb cu ținuturile mai înaintate din Sudul grecesc și tracic, legături care nu au lipsit, firește, nici în secolele anterioare, după cum dovedesc săpăturile din orașul grecesc de pe litoralul Mării Negre, Histria. Societatea geto-dacă evoluează, datorită dezvoltării relativ rapide a forțelor de producție ca o consecință a celei de a doua diviziuni a muncii dintre agricultori și meșteșugari, întâmplată cu câteva secole înainte. Spre o ieșire din cadrele orânduirii comunei primitive împingeau, de altfel, societatea dacică și raporturile cu coloniile grecești (raporturi cu înrâuriri adânci și pentru unii și pentru alții), precum și legăturile de totdeauna pe care le-au avut populațiile din Nordul Dunării de Jos cu Sudul tracic. Prin secolul al IV-lea și urm., se răspândește în societatea patriarhală geto-dacică unealta de fier, în special plugul și toporul de fier — care, alături de sabia de fier, dau și nota și imboldul real al transformărilor fundamentale din această perioadă³.

Pentru a doua jumătate a secolului al IV-lea ne stă la dispoziție un prețios document istoric în ce privește situația societății omenești dela Nordul Dunării de Jos. Este vorba despre povestirea expediției lui Alexandru Macedon la Nordul Dunării, undeva prin Muntenia sau Oltenia de azi, păstrată mai bine la istoricul grec Arrian. În calea lui, Alexandru întâlnește o oaste a Geților de 4000 de călăreți și peste 10.000 de pedestrași, o populație deasă ce trăiește de-a-lungul fluviului, locuind în centre mai mari (se pomenește chiar de un « oraș » slab întărit), câmpuri mănoase cultivate cu grâu înalt pe care soldații macedoneni sunt siliți, spre a înainta, să-l culce cu sulilele. Cifra de 4000 de călăreți și de 10.000 de pedestrași, dată pentru oastea geto-dacică, ce încearcă să se opună falangei cuceritorului macedonean, chiar suferind de

¹ A se vedea C. Balmuş, O apreciere a lui Herodot asupra Geților, în « Bul. Științ. Acad. R.P.R. », Secțiunea de Științe istorice, filosofice și economico-juridice, t. III, 1951, p. 25 și urm.

² Cursul scurt de istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Ed. P.M.R., 1952, ed. a III-a, p. 172.

³ Engels, Origina familiei, a proprietății private și a statului. Ed. P.M.R., 1950, ed. a III-a, p. 171 și urm.

⁴ Cartea I, c. 1 și urm.

viciul exagerărilor atât de obișnuite la autorii antici (aici cifra e dată de însuși generalul Ptolomaeus Lagi), desvâlue o realitate ce întrece posibilitățile unui trib. Avem tot dreptul de a vedea în această oaste, ca și în centrele dens populate, o fază posttribală, o uniune mai mare de triburi, existentă în secolul al IV-lea în câmpia munteană și olteană.

O asemenea uniune tribală este, de sigur, și faimosul « regat » al lui Dromichete, pe la începutul secolului al III-lea, undeva în câmpia munteană sau Sudul Moldovei. Istoria luptelor purtate de puternicul rege al Traciei, Lysimach (și el un urmaș al lui Alexandru) și pățania lui cu « regele » Dromichete al Geto-Dacilor, redată de istoricul Diodorus Siculus¹, învederează o tipică organizație de democrație militară: adunarea poporului sub arme cere sgomotos uciderea regelui năvălitor, « pretinzând — spune izvorul nostru — că poporul care a împărtășit toate primejdiile războiului, trebuie să aibă dreptul de a hotărî asupra sorții captivilor ».

Tot un fel de șefi de uniuni tribale, conducători ai războaielor, trebuie să vedem și în regii Oroles și Rhemaxos, atestați pentru secolul al II-lea, ca și în tatăl lui Burebista, din munții Transilvaniei, trăind, după toate probabilitățile, pe la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului I î.e.n. Acesta din urmă — ca și urmașul său, Burebista — are chiar legături diplomatice cu unele din orașele grecești din Dobrogea, după mărturisirea inscripției lui Acornion, din Dionysopolis. Incontestabil este, firește, că în aceste uniuni de triburi germenii întocmirii statale încolțiseră puternic. Cu atât mai mult putem să afirmăm aceasta, cu cât în secolul al II-lea î.e.n. și chiar în a doua jumătate a secolului al III-lea, asistăm la o înflorire a procesului de schimb făcut, acum, nu numai cu ajutorul monetei străine, greacă sau macedoneană ci și cu imitații locale ale acestei monete, în forma unei marfe-metal numoidale, impuse, pentru nevoile pieții interne ce se dezvoltase în sânul unor uniuni de triburi de pe urma schimbului intens practicat, desigur, de aristocrația tribală, ca intermediară, cu ținuturile din afara teritoriului dacic².

Agricultura în plină dezvoltare, meșteșugurile înfloritoare (după dovezile arheologice oferite de săpături), comerțul larg dezvoltat și în interior și în exterior, nașterea unei aristocrații tribale ce acaparează și deține cirezi de vite, pământuri, se îndeletnicește cu afaceri de schimb pe scară întinsă, îmbogățită și devenită puternică în urma atâtor războaie de pradă, iată condițiile necesare pentru ca, în momente favorabile, vechea orânduire patriarhală gentilică, în decădere, să cedeze locul formei de stat. La toate acestea, nevoia conducerii unitare și asigurate a unor înjghebări de organizație quasi-statală impusă de

¹ Cartea 21, c. 12.

² « Studii și Cercetări Științifice », Acad. R.P.R., Filiala Cluj, I, 1950, v. 2, p. 117.

cerințele apărării și a războaielor ofensive sau defensive față de pericolul expansiunii crescânde, în Balcani, a statului sclavagist roman (la începutul, secolului I î.e.n. oști romane se înfățișează pe malul drept al Dunării și pătrund în Dobrogea I), împing societatea dacică din Nordul Dunării să îmbrace forma noii organizări politico-sociale, aceea a statului bazat pe clase antagoniste, a statului slavagist dac. Diferit întru câțva de tipul de stat sclavagist grec și roman al acelor timpuri, statul dac a devenit necesar pentru «împăcarea» contrazicerilor și intereselor de clasă ce se zămisleră în sânul societății dacice de pe urma avântului luat de proprietatea privată asupra vitelor, solului și subsolului, de pe urma diferențierii tot mai adânci între nobilimea tribală îmbogățită și masele țărănești sărăcite, între agricultori, meșteșugari și negustori, pe de o parte, iar pe de altă parte între exploatați și exploatați, între proprietari de sclavi și sclavi, deveniți și aici destul de numeroși, deși nu într-o măsură generală ca în lumea greco-romană.

Conducătorii de uniuni de triburi se transformă încetul cu încetul, printr-o lege a succesiunii impusă cu sila, în dinaști, regi, cu o curte și anturaj de aristocrație, cu slujitori numeroși, cu cetăți întărite și cu oșteni permanenți, instrument bun împotriva atacurilor din afară, dar și a celor dinăuntru. Ei vor tinde la mărituri de teritoriu, la supunerea altor triburi, la îmbogățiri prin pradă de război și sclavi. Regii daci, șefi de stat în adevărata accepțiune a acestui cuvânt, vor căuta să-și consolideze puterea nu numai prin forța armată, ci vor lua în slujba politicii lor de stăpânire și forța morală a religiei, prin care vor domina asupra norodului ca unși ai divinității.

Aceasta este epoca pe care o deschide prin deceniul al 8-lea î.e.n., în centrul muntos al teritoriului carpato-danubian, în Transilvania, Burebista cuceritorul de triburi, distrugătorul triburilor celtice din câmpia Tisei și a Dunării Mijlocii, stăpânitorul orașelor pontice și al ținuturilor din dreapta Dunării de Jos până la muntele Haemus¹.

Aceasta este epoca pentru care, în izvoarele antice, aflăm de existența celor două clase în societatea dacică: tarabostes (pileati) și ȋomati (pletoșii); aflăm de existența unor regi, de supremația acestora, împreună cu marele preot al lui Zamolxe, asupra poporului de rând și a sclavilor, de războaiele lor îndărătnice și mari pentru cuceriri sau apărare, de amestecul lor în treburile statului roman pe care vor să-l oprească în expansiunea lui nimicitoare; de înțelegerile și alianțele lor, vizând același scop, cu dinaști «barbari» din Europa sau «civilizați» din Asia Mică.

Aceasta este epoca măreței desfășurări de forță a statului liber dac, cu centrul său politic, militar și religios în regiunea munților Orăștiei, manifes-

¹ Cf. inscripția pomenită a lui Acornion din Dionysopolis, în Dittenberger, *Sylloge*, II³, Nr. 762.

tat prin așezările civile și gospodărești, răspândite în câmpiile văilor și în poienile munților¹, prin seria de cetăți și fortificații, înfipte pe vârfuri de dealuri și munți², pe aproape tot cuprinsul muntos al patriei noastre, prin incinta sacră, cu sanctuarele ei ferite de privirea profanilor, de pe Dealul Sfânt—Kogaionum — al Grădiștei Muncelului. Este epoca lui Burebista și Decebal desvăluită istoriei prin săpăturile arheologice întreprinse în regiunea centrală a puterii dacice.

Cetatea Piatra Roșie, din apropierea izvorului Văii Luncanilor, face parte din acel sistem de cetăți și fortificații, concentrate, în chip de redut, în jurul așezării principale dela Grădiștea Muncelului. Ea constituie punctul de apărare din spre Vest și Sud-Vest a acestui centru religios, politic și militar, care a fost Sarmizegetusa dacică (*to basileion*, al geografului Ptolemeu), în ultimele 2—3 veacuri ce preced cucerirea romană.

¹ « Daci montibus inhaerent », scrie istoricul roman Florus, contemporan al lui Traian.

² « Ore enteteichismena », după expresia lui Dio Cassius, izvor al războaielor Romanilor cu Dacii.

SITUAȚIA GEOGRAFICĂ A REGIUNII CETĂȚILOR DACICE

Regiunea în care se află, concentrate în jurul aşezării celei mari dela Grădiştea Muncelului, cetăţile, fortificaţiile şi numeroasele aşezări civile-gospodăreşti dacice se întinde pe un teritoriu de cca 125—150 km², la Sud şi Sud-Est de Mureş, în munţii numiţi ai Sebeşului, mai exact însă, în munţii Orăştiei (pl. I şi fig. 1).

Această regiune se poate delimita în felul următor: în spre Nord, cursul mijlociu al Mureşului ce curge în preajma oraşului Orăştie, în direcţia generală Est-Vest. Din spre Vest, regiunea are hotar cursul Văii Luncanilor ce se varsă, la Strei-Sângeorgiu, în râul Strei, iar acesta, urmându-şi cursul general spre Nord, se îmbină cu Mureşul nu departe de Simeria, la câţiva km de această localitate. Limita spre răsărit o alcătuiesc afluenţii râului Sibişelului (râu care se varsă, la Nord de Orăştie, în Mureş), şi anume: râul Mare (aşa se numeşte cursul râului Sibişelului, la Sud-Est de Sibişelul Vechi) şi afluentul acestuia din stânga, râul Gliyii, după îmbinarea lui cu apele pârâului Alunului ce izvorăşte din coasta sudică a muntelui Lupşa. Sudul regiunii e ocrotit de şirul de munţi al Carpaţilor, greu de trecut şi practicabil doar pe unele poteci pe culmi, în deosebi, în trecut, pe drumul de plai al Vâlcanului, în apropierea văii Jiului, şi mai puţin pe valea Jiului, unde drumul deschis abia în timpurile moderne.

Poate că această ocrotire naturală a determinat pe Daci să nu dispună spre Sud de nicio fortificaţie potrivită a opune rezistenţă inamicului. Cel puţin până acum nu se cunosc asemenea fortificaţii. Şi totuşi, o învăluire pe la spate a marii cetăţi de pe Dealul Grădiştei a avut loc, după toate probabilităţile, după cum a avut loc şi din spre Est, tot peste plaiuri (a se vedea mai jos). Un atac din spre Sud, cu un detaşament de oaste uşoară, desigur, este indicat cel puţin de existenţa pe dealul Jigura Mare, la Sud de Sarmizegetusa (pl.I), a unui castru destul de puternic de pământ, de origine sigur romană.

Apărată — relativ — din spre Sud, după cum am arătat, de culmile abia practicabile, regiunea aceasta de cetăți și așezări este cu adevărat vulnerabilă numai din spre Nord, din spre Mureș, pe diferitele văi și pe plaiurile mai ușoare. Regiunea centrală nu este ferită nici din spre Est și Vest. Din spre

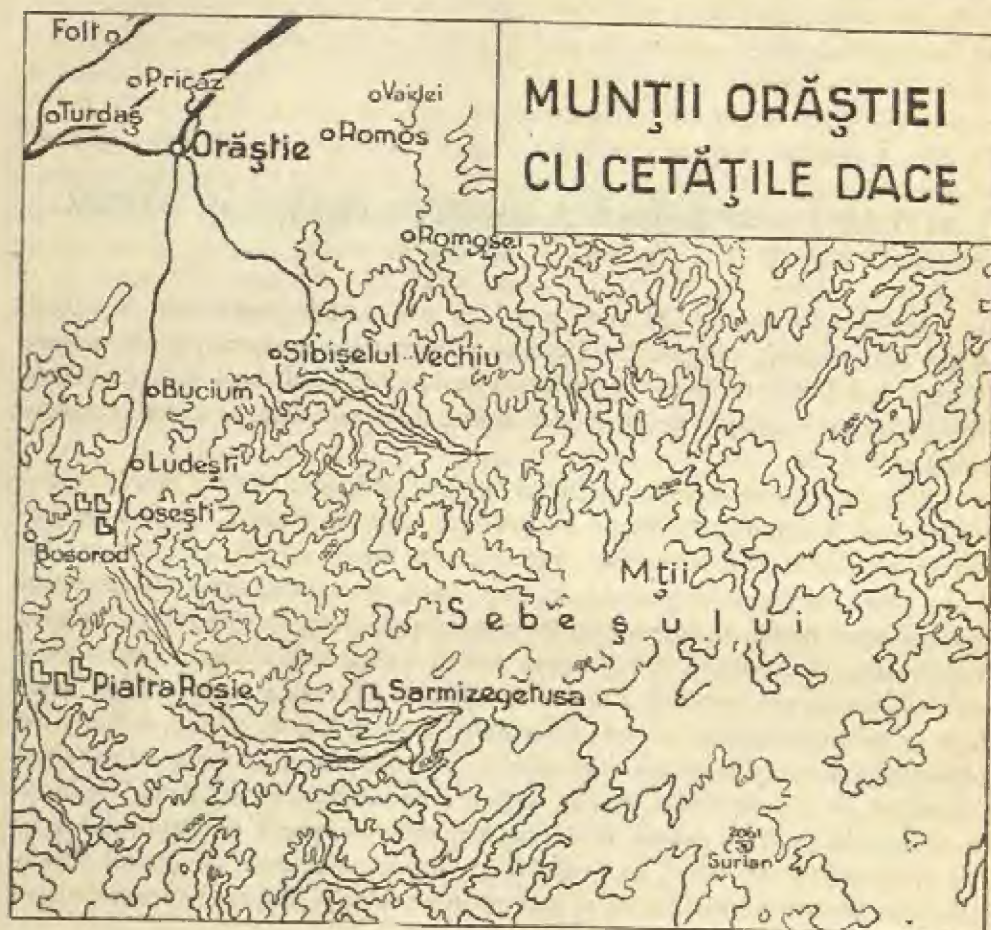

Fig. 1. — Schița munților Orăștiei cu cetățile dace.

Est, drumurile de plai duc destul de ușor spre așezarea principală, pe la Vârful lui Petru, Comărniceleul și Godeanul, de unde, tot pe creasta practicabilă a Dealului Grădiștei, atât sanctuarele cât și cetatea cea mare de pe acest deal pot fi cu destulă ușurință atacate de o oaste mai mică și cu armament ușor. Nu cunoaștem fortificații dacice nici pe Godeanul, nici pe Comărniceleul, dar desigur ele au existat. Poate că acea circumvalație curioasă de la Godeanul,

considerată ca un castru roman, să fi fost o asemenea întăritură dacică, menită să stea de strajă la coborîrea de pe Godeanul a unei forțe inamice¹.

O apropiere de Dealul Grădiștei — cu cetatea și sanctuarele — e și mai cu puțință din spre Vest. Fie că se pornește din valea Streiului, din regiunea Puiului, pe plaiul ce trece peste Ponor și Federi, fie că se urcă pe aceeași vale a Streiului din spre Mureș, apoi pe valea largă a Luncanilor, un drum de plai peste Poiana Omului sau peste Târșa Luncanilor coboară de-a-dreptul în fața Dealului Grădiștei. Dar și pentru un drum și pentru celălalt, stă în cale cetatea dela Piatra Roșie de care ne vom ocupa în paginile următoare, precum și valul de piatră și pământ din fața Cioclovinei, făcând imposibilă sau măcar riscantă pătrunderea din această direcție.

Calea de atac din față este oarecum deschisă din spre Nord, din valea Mureșului. Accesul e posibil atât pe valea Orașului, cât și pe valea, mai lăturalnică și mai grea, a Sibîșelului și a Glivii. Puternice întărituri opresc, însă, pătrunderea fără primejdii și obstacole serioase a dușmanului din această direcție nordică: întărituri presărate pe culmi de dealuri, la puncte importante de trecere, fie că sunt cetăți, fie că e vorba numai de turnuri și fortificații simple.

Între cursul inferior al Streiului și Văii Luncanilor, și cursul inferior al râului Sibîșelului se întinde o câmpie largă, brăzdată doar de câteva spinări late de dealuri, împădurite pe vremuri, aproape pleșuve astăzi.

Șesuri mănoase împrejmuiesc, în orice caz, văile Streiului superior, a apei Luncanilor, a Apei Orașului și a râului Sibîșelului. În special e larg șesul văii Luncanilor dela vărsarea lui în Strei până la Sud de comuna Boșorod, când valea se gâtuiește brusc și încep dealurile povârnișe ce alcătuiesc ținutul Luncanilor și al Cioclovinei cu Piatra Roșie în centru. Dealurile sunt clădite din piatră calcaroasă conchilică, ușor de cioplit. Apele diferitelor pâraie taie văi adânci și strâmte în acest material calcaros. Datorită acestei calități a pietrei și a condițiilor geografice, apar, des, izolate, piscuri de dealuri, de formă conică, cu terase naturale la poale și pe la mijlocul înălțimii lor. Astfel de dealuri sunt, în porțiunea care ne interesează, Piatra Roșie însăși și Țifla cu vârful Țiflei, ascuțit ca o sulită, de pildă. Despre Piatra Roșie și împrejurimile ei se va vorbi mai târziu în cadrul acestei lucrări, așa că nu insistăm mai mult asupra ei.

O mențiune deosebită trebuie însă făcută despre platoul înalt și larg al Târsei Luncanilor. Bogat în fânețe și pășuni, cu pomi roditori, pruni, meri, peri și cireși, acest platou al Târsei aparține satului Luncani din valea strâmtă

¹ Că o armată romană a atacat din acest flanc cetatea dela Grădiștea Muncelului, e lucru dovedit prin existența castrului de pământ roman de pe Vârful lui Petru și Comărmicelul (pl. I). Din cele relatate de Dio Cassius, 68, 7, de asemenea reiese un atac din flanc.

a Luncanilor, încheștat între dealuri. Platoul, înșorit și fertil, este accesibil azi, numai pe poteci, oamenilor și cailor. Drum de care a avut însă în trecut, atât din valea Luncanilor, cât și din valea Apei Orașului sau — cum i se mai spune spre cursul ei superior — Apei Grădiștei. Azi, nici unul, nici altul, nu sunt practicabile, legăturile cu «valea» făcându-se, după cum s'a spus, pe jos sau călare. De pe platou, aceste cărări duc fie spre Călan și Hațeg, prin Boșorod, Strei-Sângeorgiu, fie spre Orăștie, prin satele Costești, Ludești etc. O cărare adesea bătută cu picioarele și cu cai este cea care coboară peste Voi-neagul, în satul Grădiștea Muncelului, pe cursul superior al Apei Grădiștei.

Bogată în izvoare, cu apă rece ca ghiața în tot timpul verii, lunca aceasta numără vreo 2—3 duzini de case țărănești, construite din bârne și acoperite cu șipci sau șindrilă. Școala din centrul platoului are pe lângă ea o casă-internat. Traiul locuitorilor constă din creșterea vitelor, pomicultură și lucrări de pădure.

Ceea ce ne interesează în mod deosebit în legătură cu acest platou al Târsei Luncanilor este faptul că pe toată întinderea lui se găsesc urmele și azi vizibile ale gospodăriilor antice dacice, într'un număr mai mare chiar — după cât se pare — decât al așezărilor omenesti actuale. Aceste urme constau din resturile de tencuială (lipitură) de lut ars, acoperind pereții de lemn (bârne) ai caselor. Fragmente de vase roșii sau cenușii încă se găsesc destule, dar mai ales cu ocazia lucrărilor din grădini. Pietre de rășnițe și unelte de fier au fost găsite. Locuințele Dacilor împrejmuite cu gard de pari și nuiiele constau din casa de locuit, cuhnie și adăposturi pentru vite.

Nicio urmă de fortificație nu se semnalează pe acest platou, afară de conturul unui castru de pământ¹ datând din primele timpuri ale cotropirii romane, poate din perioada războaielor, sau și din epoca recentei cuceriri a ținutului, servind ca post de observație și innăbușire a deselor răscoale ale băștinașilor.

Mai puțin întins, dar tot atât de roditor, este și șesul de-a-lungul celor două râuri ce ies din munții Orăștiei și se varsă în apropierea acestui oraș, în Mureș, a Apei Orașului (Grădiștei) și a râului Sibișelului. Șesul din urmă, pe valea râului Sibișelului, este închis brusc de culmile dealurilor împădurite, chiar în dosul comunei Sibișelul Vechi. Din punct de vedere arheologic, acest șes, ca și valea strămtă a râului Sibișelului în continuare nu prezintă, deocamdată, niciun interes. Râul a fost pomenit doar ca o linie de hotar pentru regiunea așezărilor din munții Orăștiei.

Cu atât mai mare importanță are, în schimb, șesul din dreapta și stânga Apei Orașului. Destul de larg în apropierea Orăștiei și în jurul comunei Beriu

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 48 și urm.

(cu o înfloritoare gospodărie colectivă), șesul se strântează simțitor începând cu comuna Orăștioara de Jos, prelungindu-se adânc, tot mai îngust, până în Sudul satului Costești unde, dintr'o dată, e strâns ca într'un clește de dealurile destul de înalte ce străjuesc valea spumegândă a Apei Orașului.

Dealurile ce flanchează defileul strâmt al Apei Orașului (Grădiștei) sunt din gneiss, o materie sură și fărâmicioasă. Apele ploilor și ale torenților de munte au scobit văi adânci laterale, pline de grohotiș și uscate în cea mai mare parte a verii. Tot lor li se datorează și râpele spălate pe dealurile lipsite de copaci.

Numai pe malul drept al Apei Orașului, între Valea Rea și Valea Aninieșului, Dealul Văii Rele și Dosul Vârtoapelor, cu terasa minunată de dedesubtul acestuia, numită Sub Cununi, dealul e format din piatră de calcar, adăpostind mai multe peșteri, dintre care unele au fost locuite aproape în toate timpurile.

În dreptul satului Costești, pe malul stâng al Apei Orașului, o porțiune de deal e tot din aceea materie calcaroasă conchilică, caracteristică dealurilor din valea Luncanilor și a Streiului, dar de o mai proastă calitate, nepotrivită fasonării ei ca material de construcție.

Și aici, de-a-lungul Apei Orașului, formațiile de dealuri prezintă acele tipice forme de conuri izolate sau aproape izolate, cu câte un platou elipsoidal în vârf, cu numeroase terase pe cele mai multe din laturi. În general, dealurile sunt împădurite, iar pe terase se găsesc poieni pline de exuberantă vegetație. Multe din ele trădează, vădit, și intervenția omului care le-a lărgit și netezit. Pe aceste platouri de pe vârfuri, amenajate și ele de mâna omului, ca și pe terasele dealurilor sau pe terasele ce se ridică imediat deasupra albiei pârâului Apa Orașului, se constată, într'o abundență uimitoare, cetățile, turnurile de pază, așezările civile-gospodărești ale Dacilor. În unele locuri, pe terase sau pe coaste, ies la lumină și țevi de teracotă servind la câte un apeduct ce pornește dela vreun izvor mai bogat sau dela câte o cisternă săpată artificial la locuri bogate în izvoare.

Pe tot parcursul Apei Orașului, atât cât ține șesul, satele mai mari sau mai mici de agricultori și pomicultori se țin lanț chiar pe malul Apei Orașului, așezate fiind la 2 — 5 km unul de celălalt. Așa trebuie să fi fost aici în câmpie, și în epoca dacică. Urmele vechilor așezări, cu casele lor construite din lemn, se vor fi șters și risipit prin cultivarea intensă a pământului și prin așezările medievale și moderne ce le-au succedat.

Se 'pomenește, totuși, de o așezare dacică, pe malul stâng al Apei Orașului, în hotarul satului Sereca, la Nord de Orăștioara de Jos, pe o ridicătură întinsă. Sigură este așezarea mai veche, din epoca bronzului și una din epoca dacică, pe malul drept al Apei Orașului, la Est de satul Ludești pe un deal cu o coamă lată și în formă elipsoidală, numită de localnici Cetățeaua.

În dreptul satului Bucium, pe malul stâng al pârâului, se păstrează însă conturul unui castru roman cu ziduri de piatră (scoasă, probabil din Cetatea dacică dela Costești), cu resturi de cărămizi, țigle și vase; este unul din punctele întărite ale stăpânirii romane, destinat să ție în frâu populația autohtonă. Nu departe de acest castru, pe vârful Glemea, se văd urmele unei așezări civile romane sau dace.

Începând cu satul Costești, acolo unde, după cum am văzut, valea e gătită brusc, încep așezările numeroase din epoca dacică, contrastând cu rărima satelor moderne care, înafară de Costești, se reduc doar la unul singur: Grădiștea Muncelului sau Grădiștea de Munte. Nici acesta nu este, propriu zis, un sat îngrădît, ci unul răsfirat pe poienile și culmile dealurilor ce înconjoară valea din spre Est și Vest.

De altfel, dela Costești și până la satul Grădiștea Muncelului, acest fenomen de case izolate, cocoțate pe tăpșanele dealurilor, în special pe malul răsăritean al pârâului, se repetă fără întrerupere. Mult mai dese decât aceste așezări omenești risipite azi, au fost așezările gospodărești dacice, ușor de sesizat pe terasele prime de-a-lungul Apei Orașului (Grădiștei) ca și pe terasele-poieni ale dealurilor din dreapta și stânga pârâului. Numărul lor e foarte mare și nu poate fi stabilit nici cu aproximație.

Importanța militară a acestei văi, ca drum odinioară carosabil spre Cetatea cea mare dela Grădiștea Muncelului, o vădesc însă numeroasele lucrări de fortificație, cetăți și turnuri de veghe așezate pe înălțimile de formă conică (amintite mai sus) și chiar pe terasa primă sau a doua de pe malul stâng al Apei Grădiștei (Orașului), dominând în de aproape calea de acces. Urmele unui drum antic se observă pe unele porțiuni ale acestor terase, pe malul stâng al Apei Grădiștei.

Nu este cazul a înșira acum toate aceste lucrări cu caracter militar, cu atât mai puțin, cu cât ele au fost precis consemnate în lucrarea citată mai sus¹. Rolul lor de apărătoare ale accesului spre Sud e clar și din dispozitivul pe care îl au. Ele încep abia atunci când valea strâmtându-se, fortificațiile pot constitui o piedecă de netrecut pentru invadator (fig. 1).

Vom aminti, totuși, grupele mai de seamă, începând dela satul Costești și înaintând spre Sud, respectiv spre Sud-Est, urmând cursul pârâului.

În primul rând e grupul Costești, cu castelul mare și întărit de pe *Cetățuia*. Acest castel sau cetate a servit, fără îndoială, drept locuință regelui. Cetățuia e apărută de o serie de turnuri și de castele mai mici, cum e, de pildă, Cetățuia Înaltă la Sud de Cetățuia Costeștilor.

¹ *Această lucrare*, p. 16, nota 1.

Al doilea grup e acela din jurul punctului întărit cu o cetate mai mărișoară, pe vârful netezit al *Blidarului*. Numeroasele turnuri, așezate pe dealul Faeragului ca și pe terasele dealului Blidaru ce privesc spre vale, asigură acest punct important împotriva unor atacuri din vale, fie pe drumul ce se urcă din vale pe coasta Faeragului, fie direct pe Muchea Chiștoarei și pe Muchea lui Todirici.

Grija cu care e apărat acest punct, ca și urmele ce se văd încă la suprafață (ziduri, cisternă, discuri de piatră etc.), ne îndeamnă să vedem în acest punct, Blidaru, o însemnată așezare fortificată, un castel-locuință domnească, cu un sanctuar de seamă.

Mai departe, drumul prin vale continuă să fie flancat de turnuri izolate, dintre care unele au și fost reperate, pe terasa și culmile din stânga pârâului, până la Grădiștea Muncelului.

Pe malul drept al Apei Orașului (Grădiștei), nu se constată urme de fortificații. Natura și forma dealurilor din spre Est nici nu par potrivite pentru așa ceva.

La Prisaca, resturile unei circumvalații indică un lagăr roman provizoriu de pământ, iar urmele unor așezări gospodărești mărturisesc viața păstorească din epoca dacică.

Mai spre Sud, însă, între Valea Rea și Valea Aninieșului, se află terasa mare numită Sub Cununi, plină de resturi de locuințe din vremea Dacilor și Romanilor. Asemenea urme de locuințe dacice se constată din belșug și pe Dosul Vârtoapelor și dincolo de acest deal calcaros, scobit și de unele peșteri (a se vedea mai sus), din care câteva au fost locuite.

Valea Aninieșului, afluent din dreapta al Apei Orașului, cotind în spre Nord, trece printr'o luncă însoțită, numită Lunca Nastii. Resturi de locuințe și turnuri se află atât în luncă, cât și pe terasele și culmile dealurilor înconjurătoare. În special, trebuie menționat grupul de fortificații de pe Vârful lui Hulpe, cu turnuri în jurul său, în mare parte neidentificate precis¹.

Dela satul Grădiștea Muncelului, Valea Grădiștei (Orașului) se îndreaptă spre Est, având în stânga sa Dealul Pustiosul, iar în dreapta, ramificația Godeanului, numit Dealul Muncelului. Și acest deal e plin de urmele unor așezări gospodărești și de 1—2 turnuri de strajă.

Apa Grădiștei se împarte în cei doi componenți ai săi, Valea Albă la Nord, și Valea Godeanului la Sud, ambele având un curs în direcția Est-Nord-Est.

Între aceste două văi adânci se pitește, între Dealul Muncelului dela Nord și Dealul Ruzii dela Sud, Dealul Grădiștei format din aceeași materie pietroasă de gneiss. Acoperit cu o pădure multiseculară de fagi (ca și dealu-

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 45 și urm.

rile din jur, de altfel), Dealul Grădiștei, după o pantă scurtă dar grea care începe imediat la confluența pâraielor Valea Albă și Valea Godeanului, urcă destul de domol spre Godeanul, a cărei ramificație este și el ca și Dealul Muncelului din fața nordică.

Pe toată coama Dealului Grădiștei, ca și pe terasele din spre Valea Godeanului, se succed des așezările civile-gospodărești și câteva turnuri de pază pe o distanță de cca 3 km și jumătate, până la complexul de ruine ale Cetății și sanctuarelor. Chiar dincolo de acest complex, urmele gospodăriilor nu încetează.

Nu este cazul să trecem în revistă așezările de caracter diferit de pe acest Deal al Grădiștei. Acest lucru s'a făcut în alte publicații, iar lucrările fiind încă în curs, ele vor forma obiectul unei alte lucrări. Semnalăm, în treacăt, că pe coasta sudică a Dealului Muncelului, cea care privește spre Valea Albă, purtând denumirea de *Fetele Albe* s'au constatat recent mai multe terase locuite, turnuri și o fortificație mai mare. Rostul celor din urmă era, fără îndoială, acela al apărării și din spre această parte, a așezării principale dacice de pe Dealul Grădiștei, după cum același rost l-a avut, iarăși, și grupul de fortificații Vârful lui Hulpe, amintit mai înainte.

Am semnalat mai sus că nici spre Sud, nici spre Est nu se cunosc, până acum, urme de fortificații dacice, cu excepția acelei circumvalații dela Godeanul care ar putea să fie, însă, numai de origine romană¹.

Cauza acestei lipse de apărare din spre Sud și Est trebuie căutată în natura muntoasă a terenului și a văilor ce ar duce spre Cetatea principală dela Grădiștea Muncelului. Intr'adevăr, terenul nu e prielnic pentru pătrunderea pe aici a unor oști mai mari cu armament greu. Plaiurile însă, atât cele din spre Est, din valea Oltului, cât și cele din spre Sud peste Pasul Vâlcănelui, permit o apropiere relativ ușoară a unor detașamente de pedestrime și călărime. Castele romane de pământ constatate până acum, în Sud, la Jigura Mare, pe locul numit Vârful cu Ocol (Ocol = loc împrejmuit cu val de pământ sau piatră), ca și cele dela Est, la Vârful lui Pătru, la Comărnicele și la Godeanul (?) stau mărturie indiscutabilă despre o înaintare a cotropitorilor romani și din spre Est și din spre Sud împotriva capitalei dacice. Credem că pe aici va fi operat cavaleria maură (*Mauri gentiles*) sub conducerea vestitului zeic maur, general în slujba Romanilor, Lusius Quietus (* omul din Qwrnyn *), de sigur nu numai în primul război (101—102), ci și în al doilea (105—106). Pentru

¹ Iulian Mușian, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*. Cluj, 1921, p. 40, pomeneste de o « fortificație ale cărei resturi nu le cunoaștem » pe o culme numită Piatra Cetății ce s'ar afla la Nord-Est de satul Ponor (și se vedea și Al. Ferenczi, în *Așezările dacice...* p. 112). Nu se poate pune niciun temei pe această informație. Un deal cu numele Piatra Cetățeni (sic) există, ce-i drept, la vreo 2—3 km spre Est de Dealul Mărușionului pe malul drept al, văii Pietrosului, semnalat de unele hărți mai amănunțite, dar numai după nume nu se poate ști dacă e vorba de o cetate reală sau de una închipuită după conformația dealului.

cavaleria maură, obișnuită cu acțiunile în ținuturi muntoase, trecerea prin munții Carpați nu putea constitui o misiune de neînving¹, drumurile pe plaiuri fiind, după cum se știe, perfect practicabile, în toate timpurile, pentru oameni și animale.

Bogată în pășuni și apă, iar pe terasele mai joase potrivită și pentru agricultură și pomicultură, cu posibilități de hrană îmbelșugată oferite de șesurile ce o preced în spre Nord și Nord-Vest, cu configurații de teren perfect potrivite unei fortificări în formă de reduit greu de cucerit, regiunea muntoasă din Sudul Orăștiei de azi a putut ușor deveni, dintr'un teritoriu locuit și stăpânit de un trib dac mai numeros, în timpurile mai vechi, un centru polarizator pentru o mare uniune de triburi dacice, închegând triburile răslețe din Valca Mureșului până în culmea Carpaților într'o organizație quasi-statală ce cuprindea ținuturile bănățene și sud-transilvănene.

În fruntea unei asemenea uniuni tribale puternice, tatăl lui Burebista, cu cetatea de scaun încă în Argedava din Banat, a putut să transmită urmașului său Burebista, prin deceniul al 8-lea î. e. n., o stăpânire ce se va transforma încă în ultimii 10-15 ani de domnie a acestuia, datorită mersului progresist al dezvoltării societății dacice (după cum am schițat în primul capitol), într'un stat de clasă, sclavagist. În cadrul acestui stat, regiunea munților Orăștiei a devenit cu timpul, nu numai centrul religios și politic al întregului popor dac ci și bastionul de rezistență îndărătnică și supremă în fața cotropitorului roman. Odată cu cucerirea de către Romani a acestui bastion și a capitalei, tânărul stat dac se prăbușește, iar teritoriul devine în cea mai mare parte provincie romană.

Ținutul cu muntele sfânt, cu capitala și cetățile dacice, va fi supus unui control sever, exercitat de trupe romane așezate în caestre ca cel dela Orăștioara de Jos — Bucium. În cetatea cea mare de pe Dealul Grădiștei se va instala o garnizoană romană pentru mai multe decenii.

Sanctualele au fost distruse sistematic, ca și cetățile și turnurile (materialul servește la ridicarea castrului de piatră dela Bucium).

Măsurile de represalii se îndreaptă însă cu cruzime și împotriva locuitorilor. Nicăieri pe cuprinsul acestui teritoriu fortificat nu s'a putut constata o continuare a vieții băștinașilor, ci numai a celei civile și militare romane. Pustiindu-li-se vetrele, dacii au fost uciși sau înrobiți și vânduți ca sclavi. Rămânerea localnicilor pe locurile ultimei rezistențe eroice, în precajma sanctualelor pângărite, inspira cotropitorului o teamă din cele mai mari de perpetue revolte ale populației subjugate.

¹ Asupra lui Lusius Quietus, a se vedea Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie, s. v., unde se discută pe larg participarea lui la campaniile dacice. A se vedea și revista „Istros”, București, 1934, v. 1, p. 5 și urm.

Nu se poate vorbi de o repopulare a acestui ținut muntos și atât de prielnic creșterii vitelor, a cultivării de pomi fructiferi ca și pentru o agricultură modestă, decât numai după retragerea legiunilor din Dacia, după eliberarea ei.

În evul mediu, ținutul este ocupat de colibele păstorilor, de casele sărăcicioase ale crescătorilor de vite și ale lemnarilor, durate tot din bârne, în aceeași poieni și lunci ca în vremea Dacilor.

Așa a continuat până în timpurile moderne. Abia acum, prin lucrările în stil mare și rațional de exploatare a lemnului, de ardere a cărbunelui, de replantare a locurilor despădurite, prin industrializarea întregului ținut, sub regimul de democrație populară, prin transformarea socialistă a regiunii și a oamenilor, în părăsitul și înapoiatul ținut pătrunde o viață nouă, plină de avânt și încredere în viitor.

CERCETĂRILE DELA PIATRA ROȘIE ÎNAINTE DE 1949 ȘI SITUAȚIA EI GEOGRAFICĂ

Vâlva pe care a stârnit-o descoperirea în primăvara anului 1803, pe Dealul Grădiștei și în împrejurimi, a unor uriașe tezaure de monete de aur — așa ziși Koson și Lysimachi — de către niște mineri din satul Sibișelul Vechiu, a atras atenția în mod firesc pentru prima dată, nu numai a autorităților transilvănene, ci și a cărturarilor de pe vremea aceea, asupra complexului de ruine ce se găsesc în regiunea munților Sebeșului, la cca 30 km spre Sud de Orăștie¹. În centrul preocupărilor a stat, firește, Grădiștea Muncelului, locul descoperirii tezaurului, iar în rapoartele și însemnările prilejuite de aceste preocupări se pomenesc, uneori, și de cetatea dela Piatra Roșie, fără a se da însă o descriere a ruinelor de aici și fără a pomeni de cercetări întreprinse în acest loc.

Deși nu cunoaștem descrieri anterioare secolului al XIX-lea la Cetatea dela Piatra Roșie, e sigur că și aici, ca și aiurea, cercetări au avut loc, fie și numai cu scopul căutărilor de comori sau din curiozitate cărturărească.

---

¹ A se vedea pentru aceste știri și lucrări întreprinse la începutul secolului al XIX-lea C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice* . . . , p. 67 și urm.; pentru bibliografia mai veche de 1921, aceeași lucrare, p. 67 și urm., iar pentru cea de după 1921, aceeași lucrare, p. 4. Un scurt istoric se află și în « Studii și Cercetări de Istorie Veche », Anul I, v. 1, 1950, p. 137 și urm. ca și în « Studii și Cercetări științifice » ale Filialei Cluj a Academiei R.P.R., v. I, fasc. 2, Cluj, 1950, p. 111 și urm. Din bibliografia mai veche de 1921, trebuie neapărat consultat studiul istorico-topografic al lui G. Finály în « Archaeologiai Értesítő », seria nouă, v. 36, 1916, p. 11 și urm. (în ungurește, cu un rezumat în limba germană în p. 264 și urm.) în care se dau excerpte din rapoartele mai vechi asupra cercetărilor dela Grădiștea Muncelului și se notează cercetările făcute de autor cu ocazia vizitării acestei regiuni în anul 1910. G. Finály a publicat un rezumat al acestor constatări, în limba germană, în « Arch. Anzeiger », 1911, p. 347—349. În arhivele din Cluj se găsesc însă și rapoartele oficiale asupra acestor descoperiri și lucrări ale Fiscului, întreprinse în anii următori descoperirii întâmplătoare, rapoarte ce conțin amănunte, pare-se, extrem de prețioase pentru topografia ruinelor dela Grădiștea Muncelului și detalii asupra obiectelor și ruinelor desgropate cu âcel prilej și care azi nu se mai pot preciza sau identifica. Rapoartele acestea formează, acum, obiectul unui studiu, din partea unui colaborator al Institutului de Istorie din Cluj.

Numirea de « Piatra Roșie », numire ce se dă și astăzi de localnici ridicăturii stâncoase de piatră calcaroasă de culoare roșiatică pe care se află cetatea, e atestată încă din secolul al XV-lea într'un act, emanat dela judele curții regale (*iudex curiae regiae*) Ștefan Báthory, la 4 Iulie 1486, prin care se delimitează hotarul apusean al fostului « scaun » Orăștie. În act, se pomeneste de un « drum vechi ce duce la sus zisa posesiune Apa Orașului spre o stâncă mare numită Piatra Roșie ce se află în munți »¹. În această formă de Piatra Roșie, ridicătura e cunoscută și pe cele mai vechi hărți militare pe care le cunoaștem dela puținii cercetători care vorbesc de ea prin secolele XIX și XX, cu unele abateri de ortografie (Pyâtre Rosi, Piatra rosy, Piatra rossi etc.). Numirea trebuie să fie foarte veche în limba localnicilor și se datorește colorii roșiatică a stâncii calcaroase fosilifere. Ea a fost tradusă exact și în limba maghiară de către proprietarii feudali ai locului, în forma de Wereskew (= Vereskő) în care apare în documente. Cei mai mulți cercetători din secolele XIX și XX (Bögözi Ant., László F., Wass I., C. Gooss, Frații Friedrich și Heinrich Müller, I. F. Neigebaur, G. A. T. Davies, I. Marțian) nu fac decât să semnaleze existența unor ruine (de cetate) pe Piatra Roșie, înșirând și câteva descoperiri, ca resturi de ziduri, blocuri de piatră ecarisată, cărămizi, țevi de lut ars, fragmente de vase, fie pe vârful stâncii, fie pe coastele ei sau în imediată apropiere. Unele din aceste informații nu se verifică însă prin cercetările ulterioare, ci comit chiar deseori, confuzii și erori în privința localizării cetății².

O descriere mai largă dau, în schimb, M. J. Ackner, G. Finály și D. M. Teodorescu, bazați pe cercetări făcute la fața locului.

M. J. Ackner, un asiduu și, pentru vremea aceea, erudit istoric și topograf al Daciei antice, a vizitat ruinile de pe Piatra Roșie în anul 1838, în cursul unei perieghese a regiunii sud-vest-transilvănene. În legătură cu cetatea dela Piatra Roșie, M. J. Ackner constată³ că pe dealul stâncos numit Piatra Roșie, sub rădăcinile unor fagi uriași și bătrâni, zac resturile unei fortificații

¹ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 67—68 și 111. Actul e citat după Alb. Amlacher, Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos, în « Archiv des Ver. f. sieb. Landeskunde », 1880, t. XV, p. 207, doc. Nr. 56. În original, actul sună astfel: « ... ad quandam viam antiquam, qua de dicta possessione Warasvisze itur versus quandam petram magnam Wereskew nuncupatam, in alpihus existentem ».

² Al. Ferenczi, în Așezările Dacice din Munții Orăștiei. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 111, unde se dă și bibliografia respectivă a semnalărilor simple.

³ Reisebericht über einen Teil der südlichen Karpathen, welche Siebenbürgen von der kleinen Walachei trennen, aus dem Jahre 1838, Archaeologische Bemerkungen, în « Archiv des Ver. f. sieb. Landeskunde », Sibiu, seria veche, 1845, v. I, fasc. 2, p. 26 și urm. Observațiile lui despre Piatra Roșie le repetă și în lucrarea Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen, apărută în « Jahrbuch der K. K. Centralkommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale », Viena, 1856, v. I, p. 12. A se vedea « Arch. Ert. », 36, 1916, p. 24, și C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice, p. 111.

la care duce un drum din spre Sud, indicând și urmele drumului antic ca și urme ale conductelor de apă. Chiar la începutul urcușului la cetate, afirmă M. J. Ackner, se poate observa o parte desvelită a unui zid construit din bucăți de piatră neregulată, legate între ele cu un mortar de var indestructibil. Din spre Nord spre Est — continuă autorul — ca și la Grădiștea Muncelului (pe care o descrie în paginile anterioare ale raportului său) se găsesc locuri bine nivelate, ce se repetă în formă de terase de cinci ori. Cea mai de jos e lungă de cca 20 de stânjeni și largă de cca 10 stânjeni, iar cea mai de sus, lungă de cca 60 de stânjeni și largă de cca 30 de stânjeni¹. Despre aceste terase M. J. Ackner spune că ele sunt presărate, ca și cele dela Grădiștea Muncelului, cu blocuri de piatră ecarisate, cu cărămizi și olane, cu fragmente de urne și vase de teracotă. Pentru M. J. Ackner atât felul așezării cetății, cât și lucrarea blocurilor de piatră, indică o neîndoieală analogie cu așezarea dela Grădiștea Muncelului, trădând aceeași epocă, același principiu strategic și aceleași reguli de construcție. Rostul acestei cetăți dela Piatra Roșie, după M. J. Ackner, este acela de a supraveghea Valea Boșorodului și a păstra legătura cu cetatea Devei. În cele ce urmează M. J. Ackner pomenește de platoul dela Luncani — Târșia pe care îl numește (greșit credem) Grădiștea Luncanilor, relevat de el numai pentru tradiția vestitelor târguri anuale ținute și aici ca și la Vârful lui Pătru (la dânsul, cu numele simplu de Petru).

Profesorul dela Budapesta dr. Finály Gábor, în cadrul unei excursii de studiu făcută din însărcinarea Comisiunii Monumentelor Istorice maghiare, în toamna anului 1910, cercetează destul de amănunțit și Piatra Roșie². El îi stabilește precis așezarea geografică la 45 grade 36 m latitudine nordică și la 40 grade 49 m longitudine estică pe harta regiunii.

Dăm mai jos pasajele prescurtate ale constatărilor făcute de G. Finály:

« Cetatea se întinde pe vârful nivelat al dealului, cu un drum ce duce din spre răsărit și cu o fortificație principală ce se ridică deasupra a cinci terase, în direcția Est-Vest³ lungă de 166 m și largă de 32 m. Terasele și suprafețele stâncoase ale coastelor prăpăstioase ale dealului sunt acoperite de o pădure seculară; teritoriul fortificației de pe vârf e luminiș, folosit drept fânaș. Humusul pădurii de odinioară acopere și aici, cu un strat gros de 1/2—1 m, tot ceea ce s'a mai păstrat din cetate ». El pomenește de săpăturile căutătorilor de comori care i-au indicat cele două bastioane pe care le va curăți, « pentru a observa felul de construcție a zidurilor », apoi continuă:

¹ Un stânjen (Klafter) = cca 1,90 m.

² « Archaeologiai Értesítő », 36, p. 40 și urm.

³ Fără îndoială este o scăpare, căci direcția cetății de pe platoul din vârf este net Nord-Sud.

« Un bastion se află pe latura sudică, prăpăstioasă, la cca 130 m depărtare de latura estică ¹. Dimensiunile interne ale bastionului dau un pătrat perfect $3,12 \times 3,12$ m ».

G. Finály dă și o fotografie a interiorului bastionului ² și un desen al construcției zidurilor acestui bastion ³, stabilind că « despre rostul jghiaburilor săpate în blocurile zidurilor nu se poate da o părere precisă ».

Al doilea bastion cercetat de G. Finály este, după dânsul, unul pe latura nordică, pe latura cu terasele, la 80 m depărtare de latura răsăriteană ⁴. Dimensiunile interioare ale acestui turn sunt, după G. Finály, $4,52 \times 5$ m ⁵ (a se vedea « Arch. Ert. », pl. III, fig. 1).

Autorul articolului mai constată resturile unui turn (bastion) în colțul nord-estic (= turnul nostru Nr. 2).

Bastioanele îi amintesc lui G. Finály turnurile pătrate dacice de pe coloana lui Traian. Și pentru G. Finály, cetatea dela Piatra Roșie face parte dintr'o zonă fortificată, menită să apere așezarea principală dela Grădiștea Muncelului, care este o așezare centrală.

Materialul blocurilor ecarisate, folosite la construirea zidurilor, a fost determinat ca fiind un conglomerat calcaros fosilifer cu *Cerithium pictum* din Sarmatic (pentru blocurile dela Cetatea Grădiștei de Munte) și ca un calcar eolitic din Sarmatic (pentru blocurile dela Piatra Roșie). Locul de exploatare a acestui material pietros îl stabilește, just, la *Măgura*, lângă Călan (pl. I).

Al treilea arheolog care a cercetat și descris mai amănunțit resturile dela Piatra Roșie este D. M. Teodorescu, fost profesor de arheologie la Universitatea din Cluj între anii 1919—1942.

În cursul campaniei de cercetări arheologice, întreprinsă de secțiunea arheologică a Institutului de Antichități Clasice al Universității Cluj, în anul 1921, sub conducerea Prof. D. M. Teodorescu s'a cercetat și regiunea cu cetatea dela Piatra Roșie. Despre rezultatele acestei prime campanii, în legătură cu Piatra Roșie, D. M. Teodorescu relatează într'o lucrare, apărută în 1923 cu titlul « Cercetări arheologice în Munții Hunedoarei » ⁶.

Pentru cercetătorul clujan, cetatea dela Piatra Roșie face parte din grupul al treilea al întăriturilor dacice din munții Orăștiei, grupul Luncani ⁷.

¹ Tot o greșeală explicabilă din greșita orientare inițială a lui G. Finály: Bastionul acesta este turnul interior Nr. 5 din colțul sud-vestic al incintei, turn ce a fost găsit distrus.

² G. Finály în « Archeologiai Értésítő », pl. III, fig. 2.

³ Ibidem, p. 40, fig. 11.

⁴ Aceeași greșeală: acesta trebuie să fie turnul nostru Nr. 4, în colțul sud-estic al incintei (a se vedea mai jos).

⁵ G. Finály în « Archeologiai Értésítő », p. 41, fig. 12.

⁶ Publicațiile Comisiunii Monumentelor Istorice, Secțiunea pentru Transilvania, Cluj, 1923, Nr. II, p. 21 și urm.

⁷ Primul grup e acela al Costeștilor; al doilea e grupul Grădiștea Muncelului (op. cit., p. 8 și urm., op. cit., p. 13 și urm.).

D. M. Teodorescu constată un platou pe vârful muntelui Piatra Roșie, înconjurat din trei părți de prăpăstii și pante repezi, având un singur acces mai lesnicios pe latura nord-estică. Constată și dânsul urmele drumului vechi pe această latură nord-estică, cu urme de întărituri și cu terase închise spre stânga cu un zid de piatră.

Vede just cetatea, orientată în direcția Sud-Nord, pe platoul de pe vârful, platou ce are forma unei elipse puțin îndoite la mijloc. Pentru dânsul, cetatea nu e altceva decât platoul natural din vârful muntelui, înconjurat de un zid care-i urmărește cu fidelitate conturul. Zidul este flancat de turnuri patrulate în interior, dintre care despre trei spune că au fost săpate de G. Finály. Tehnica zidurilor o găsește identică cu cea dela Costești și Grădiștea Muncelului, dar superioară ca execuție și, deci, indicând o dată mai nouă decât primele două.

Și D. M. Teodorescu amintește de fragmente de vase dela cele mai rudimentare până la cele mai fine ca execuție, de interesante urme ale unei conducte de apă pe înălțimile din fața Cetății, pe Dealul Pietrii și pe Rotunda.

În afară de fortificația de pe Piatra Roșie, D. M. Teodorescu vorbește și de lucrări de apărare înaintate pe Valea Roșie, în formă de șanțuri, poate și turnuri; de un val de pământ preroman pe Valea Stupăriei, aproape de satul Boșorod și de un drum ce « pare a duce spre Piatra Roșie » din această vale a Stupăriei.

Cu excepția valului de piatră din dreptul Cioclovinei, pe care îl văzuse și Teodorescu ca « un șir de valuri de-a-lungul dealului din sus de Ponorici », toate celelalte întărituri nouă ni se par inexistente, cel puțin nu le-am putut zări și constata ¹.

Nici pentru D. M. Teodorescu nu este îndolenic faptul că Piatra Roșie face parte dintr'un sistem de apărare unitar, în jurul cetății celei mari dela Grădiștea Muncelului.

Nu am înșirat printre cercetătorii cetății dela Piatra Roșie pe V. Pârvan, cu toate că în lucrarea lui « Getica » se ocupă destul de mult și de această cetate ². V. Pârvan n'a văzut, însă, niciodată cetatea dela Piatra Roșie, ci se bazează în aprecierile și interpretările lui istorice pe ceea ce scrisese G. Finály și D. M. Teodorescu. V. Pârvan datează și cetatea dela Piatra Roșie în epoca lui Burebista-Decebal, considerând-o pe aceasta ca parte dintr'un sistem unitar, deși înclină să creadă că dintre toate cetățile, cea dela Piatra Roșie ar fi mai

¹ Dealul Pietrii (Vârful Pietrii) se află mult prea departe de Piatra Roșie, spre Sud, la Sud de Cioclovina (pl. I). La fel și Rotunda e la Sud-Est de Piatra Roșie și la sud de Poiana Omului, iarăși mult prea departe de Cetate. Conducele de apă de pe aceste dealuri sunt posibile.

² V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, a se vedea în special p. 473, 474, 476 și urm.

recentă, arătând, alături de cea dela Grădiștea Muncelului, « un stadiu cultural quasi-provincial roman, înainte de Romani »¹.

Cu unele din aprecierile lui V. Pârvan, ca de pildă cu caracterul celtic pe care-l relevă neconținut la cetățile dacice, noi nu mai putem fi de acord astăzi.

Din descrierile ultimilor trei cercetători s'a precizat, într'o măsură generală, și situația geografică a Cetății dela Piatra Roșie.

Piatra Roșie, așa după cum am văzut, este un mamelon puternic de stâncă calcaroasă ce se ridică masiv între două văi, între Valea Roșie ce curge la Sud de ea și Valea Stângului (Gura Tisei), la Nord, dominată din spre Vest, Sud și Nord de înălțimi mai mari decât dânsa, dar ușor de atins. Mamelonul nu e excesiv de înalt față de văile înconjurătoare. Ceea ce îl face extrem de greu de urcat și de atacat sunt prăpăstiile amănunțite ce-l înconjoară aproape din toate părțile, cu excepția unui îngust pinden care-l leagă pe latura de răsărit de dealurile mai blânde pentru urcuș și pe care o cărare modernă duce, ca și drumul antic, cu destulă greutate, totuși, prin terase, la platoul I din vârf (fig. 2 și 3). Din orice direcție ar veni însă cineva, e nevoit să coboare, mai întâi în cele două văi ce strâng mamelonul Piatra Roșie ca într'o furcă, pentru ca apoi să încerce un urcuș. O singură apropiere e mai ușoară din spre Sud-Est, peste Poiana Omului, dar din punctul de vedere al apărării, această singură cale este fără importanță, deoarece din această direcție nu se poate veni decât numai dela Cetatea cea mare a Grădiștei Muncelului.

Toate celelalte căi de apropiere, fie din Valea Luncanilor (pl. I), fie din spre Sud, fie din spre Est, duc la valea adâncă a Roșiei și a Stângului.

O escaladare a mamelonului din orice parte, afară de punctul îngust de deal din spre răsărit este posibilă numai pe brânci. O cărare strâmtă și într'o pantă sufocantă ar mai fi și din spre Nord-Vest, dar ea este folosită și azi numai de păstori și pădurari, în pas lent și măsurat. Pentru un dușman, cât de cât mai numeros, acest urcuș poate fi fatal prin rostogolirile de stânci ce l-ar întâmpina.

Pe toate laturile râpoase și golașe, pe alocuri, se găsește o pădure de fagi sau de arbuști și tufe de liliac. Pe latura vestică, dealul e scobit de 1 — 2 peșteri sau ganguri săpate de apă.

Din orice parte am privi, chiar din depărtări, dar mai ales din spre Valea Stângului și Valea Roșiei, colosul acesta stâncos apare, în izolarea lui netă de restul dealurilor, cu râpele lui amănunțite și cu pereții calcaroși roșiatici, ce se ridică drept și descărnați de vegetația sărăcăcioasă a dealului, de-a-dreptul înspăimântător și de'necuprins.

---

¹ V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 479.

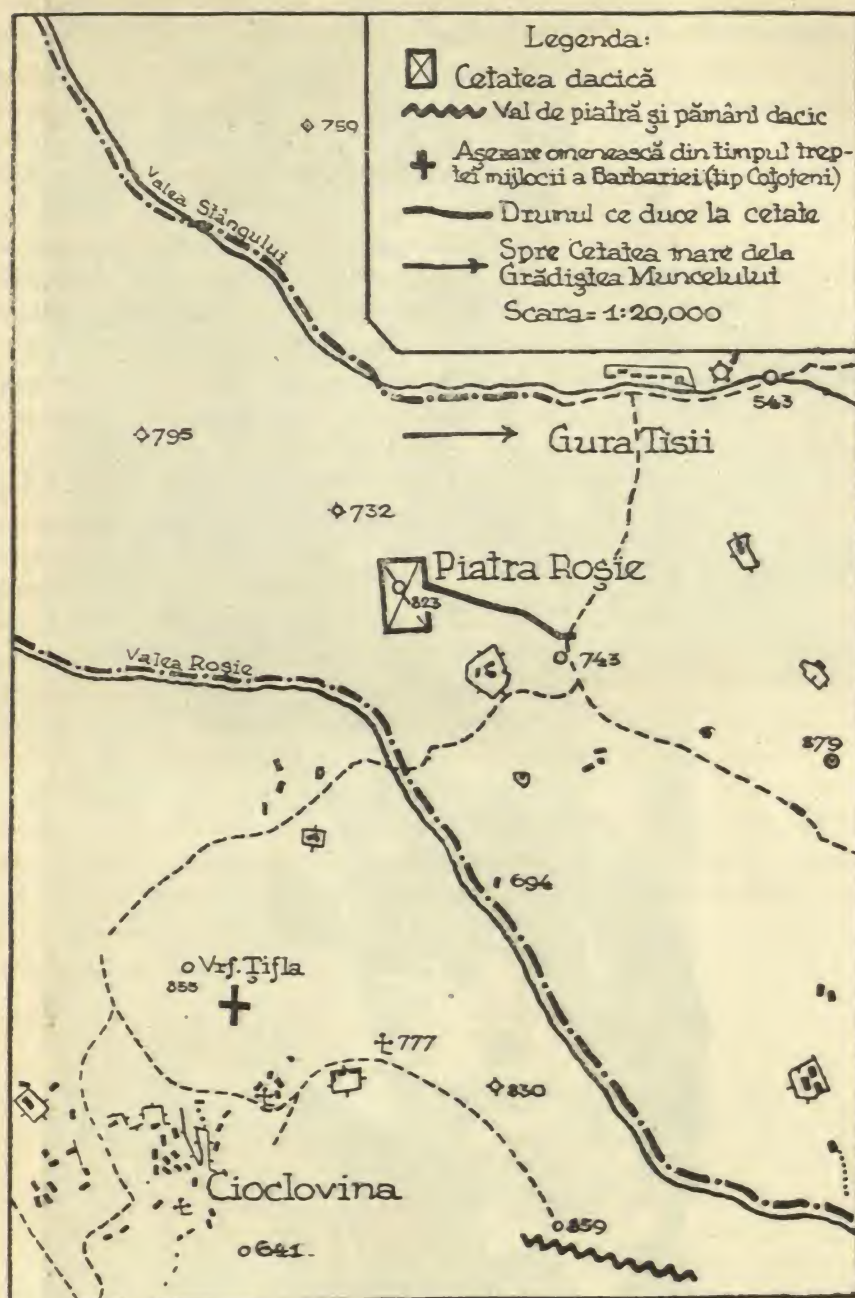

Fig. 2. — Schița regiunii Piatra Roșie.

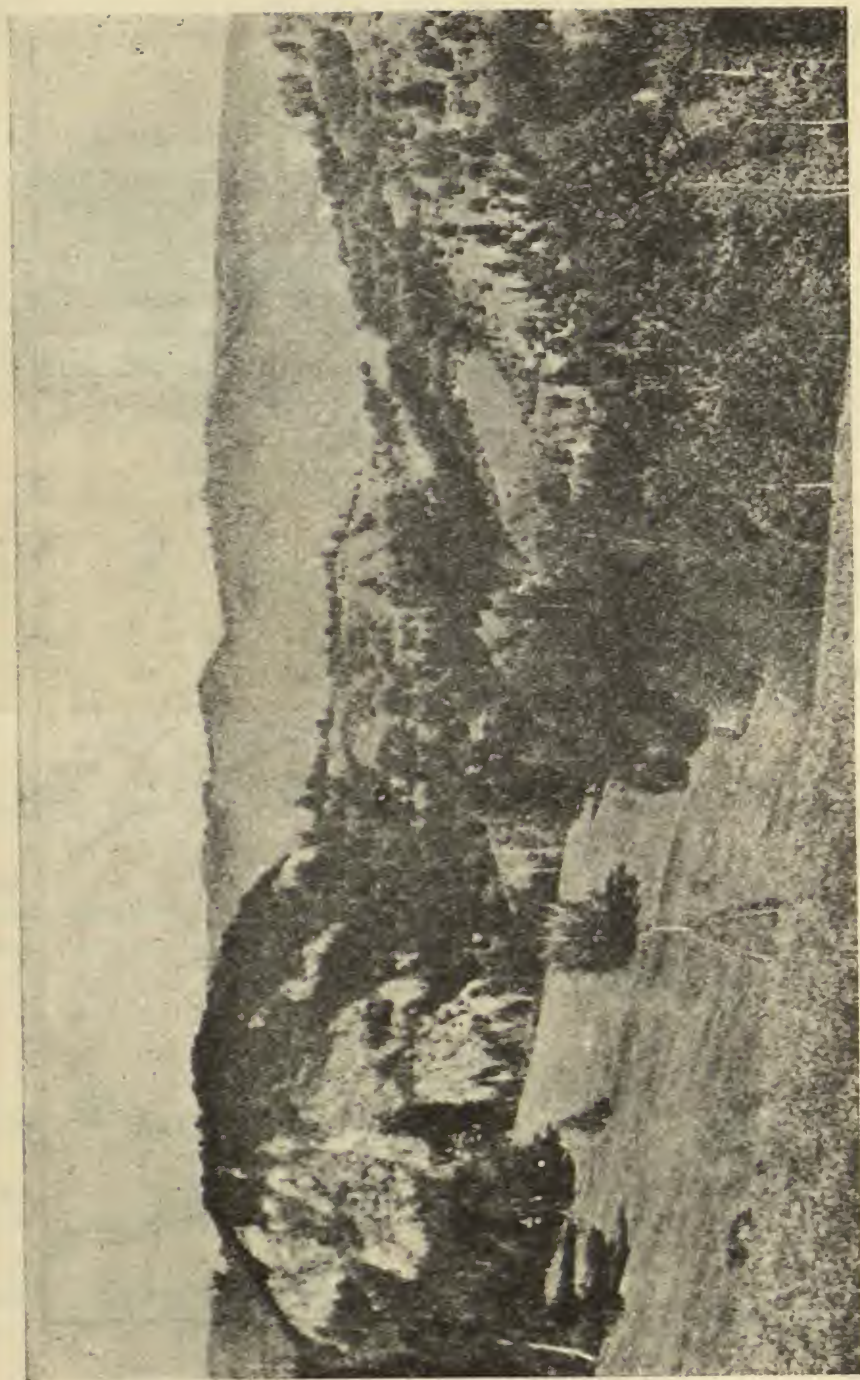

Fig. 3. — Vederea cetății Piatra Roșie din spre Sud.

Insuși drumul îngust din spre răsărit, care permite o urcare relativ cu puțință, trece, la un moment dat, pe sub niște stânci în formă de contraforturi naturale ce atârnă amenințător deasupra drumului și sunt imposibil de evitat. Trei asemenea grupuri de contraforturi naturale se găsesc pe laturile de Est și Sud (fig. 4).

Cetatea dela Piatra Roșie constituie prin natura așezării ei și prin măiestria cu care Dacii au știut să se folosească de această poziție și natură a dealului: ὄρος ἐντετειχισμένον, după expresia lui Dio [Cassius]¹. Așezată la răspântie de drumuri favorabile unui atac, drumuri care vin din spre Nord-Vest, fie din Valea Mureșului — Streiului — Luncanilor sau din Valea Streiului, din spre Sud, pe plaiul ce duce spre Nord și Nord-Est peste Ponor, Federi, Ponorici și Cioclovina, cetatea înfiptă pe inexpugnabila stâncă a Pietrii Roșii constituia un serios obstacol în fața unui inamic dornic de a pătrunde din această parte spre centrul puterii dacice dela Grădiște.

Pe latura de Est, cam de pe la mijlocul dealului, se observă mai multe terase — în total cinci — despre care va fi vorba în cuprinsul lucrării. O terasă se află și pe latura nordică, mai spre piciorul ridicăturii. Și pe această latură de Est, la poalele dealului, și pe latura nordică, tot la poalele mamelonului, se întinde câte o poiană îngustă, pe o lungime de 80—100 m.

Fig. 4. — Vederea cetății Piatra Roșie din spre Est.

¹ LXVIII, 9.

SĂPĂTURILE DIN VARA ANULUI 1949

Cercetările sistematice — prin săpături — la Piatra Roșie au fost începute la 27 Iunie 1949, de către un colectiv compus din membrii sectorului de Istorie Veche a R.P.R. al Institutului de Istorie și Filosofie din Cluj. Aceste lucrări făceau parte din programul de lucru al Secțiunii de Științe Istorice, Filosofice și Economico-Juridice a Academiei R.P.R. Lucrările au durat până la 27 Septembrie, adică trei luni încheiate.

Conducerea lucrării a avut-o cel care semnează această lucrare, ajutat de Prof. Octavian Floca, directorul Muzeului Regional din Deva, în calitate de adjunct și de către ceilalți membrii ai colectivului: Prof. N. Lascu dela Universitatea V. Babeș din Cluj, asistent N. Gostar dela aceeași Universitate, Prof. N. Lupu, directorul Muzeului Bruckenthal din Sibiu, și de patru studenți ai Facultății de Istorie a Universității V. Babeș din Cluj.

Alegerea acestei așezări dacice pentru săpături în primul an al mării campanii de lucrări arheologice, planificată de Academia R.P.R., a fost determinată de două împrejurări. În primul rând, cetatea dela Piatra Roșie era cea mai puțin cunoscută și cercetată, iar în al doilea rând, prin dimensiunile relativ mici ea oferea posibilitatea descoperirii ei integrale în cele trei luni ce ne stăteau la dispoziție în limita fondurilor primite dela Academia R.P.R.

Colectivul și-a fixat sediul într-o casă țărănească de munte, la poalele răsăritene ale dealului cu cetatea, la o distanță de cca 400 m depărtare de șantier.

Primele sondaje au fost făcute pe platoul cetății, acolo unde puținii cercetători anteriori nouă și noi înșine, în mai multe rânduri, văzuserăm descoperite parțial două turnuri patrulate.

Săpăturilor propriu zise le-a premers o amănunțită și repetată explorare a terenului însuși, escaladând cu destulă greutate coastele aproape drepte ale dealului (fig. 3 și 4).

Cu acest prilej am putut constata că o ascensiune până la platoul din vârful dealului nu e posibilă decât din două părți: una mai grea și practicabilă numai pentru munteni, păstori sau pădurari, este din spre Nord-Vest, pe o cărare ce vine de pe dealurile vecine cu Piatra Roșie din această direcție din spre Gura Tisei (= izvorul Văii Stângului: fig. 2); a doua cale, relativ mai ușoară, este din spre Est, pe acea șea de deal ce leagă Piatra Roșie cu înălțimile din spre soare-răsare și de unde se face și de către localnici urcușul spre platoul îngust folosit de fânaș.

Din toate celelalte părți, ascensiunea este aproape imposibilă, decât doar cu eforturi și antrenament special. Mai abruptă și prăpăstioasă este latura de Vest, din spre Gura Tisei (Valea Stângului), apoi cea de Sud și, tot greu de urcat, cea din spre Nord.

Pornind pe cărarea ce duce din spre Est, pe limba de deal îngustă care face legătura cu casa unde ne găsim adăpostiți, la început luând-o spre Nord-Vest, apoi, cam pe la mijlocul drumului, cotind — urmând cărarea — spre Vest, ne aflăm cam pe la jumătatea înălțimii mamelonului, pe această latură estică și numai în dreptul coamei de legătură (pl. II: planul cetății și reprezentarea în curbe de nivel a dealului Piatra Roșie).

Informațiile luate dela mai mulți localnici spun că pe această limbă de deal, paralel cu cărarea actuală s'au găsit în repetate rânduri țevi de apeduct, din argilă arsă, așezate — se zice — pe două rânduri. Noi nu am putut constata prezența niciunei conducte, deși am căutat în mai multe locuri. Locul conductei scoase în întregime de țărani este însă ușor vizibil printr'un șanțuleț năpădit acum de ierburi.

Existența unei conducte de apă este afirmată și de alți cercetători¹ iar țevile de teracotă se află la unii localnici. Problema apei potabile pentru toate cetățile de pe înălțimi fiind o problemă vitală, un apeduct care să alimenteze apărătorii cetății e tot ce poate fi mai natural². Apa a putut fi adusă pe aceste țevi dela unul din izvoarele de pe Poiana Omului, de unde izvorăște și izvorul Pârâul Roșu. Apeducte dacice se cunosc, de altfel, din mai multe puncte ale acestei regiuni a munților Orăștiei³ încât nu constituie o noutate și nici o surpriză.

¹ Această lucrare, p. 24 și urm.

² A se vedea în această privință cele ce scrie istoricul antic Tacitus în Anale, cartea IV, 49, 3, în legătură cu lipsa de apă într'unul din castelele tracice (cu care pot fi asemănați, ca așezare, și cetățile dacice) asediate de Romani. Amintim și aici că interpretarea faimoasei scene de pe coloana lui Traian, de pe la sfârșitul războiului, cu așa zisa otrăvire a căpeteniilor dacice (CXX—CXXI), ca o scenă de disperată repartizare a ultimei rezerve de apă, e mai plauzibilă și mai reală.

³ A se vedea pl. I și punctele respective din lucrarea: Așezările dacice din Munții Orăștiei. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 5—46.

Încă înainte de a lua direcția spre Nord, la intrarea în pădurea de pe coasta estică a dealului, cărarea taie în două o terasă (terasa inferioară de care vorbește M. J. Ackner), terasă căreia i-am dat Nr. V (pl. II), trecând, fără să se observe, peste latura de Nord a unui turn izolat (turnul C) de care vom vorbi la locul său.

Tot înaintând dela acest turn în spre Nord-Vest, se ajunge sub primul grup de stânci care domină de sus trecerea (fig. 4)¹.

Cărarea, cotind spre Nord, devine mai largă. Ea bate, de fapt, vechiul drum al cetății care urca tot pe aici și a fost descoperit pe o porțiune de cca

Fig. 5. — Platoul de pe vârful dealului Piatra Roșie înainte de săpături.

30 m cu ocazia săpăturilor. La stânga și la dreapta cărării (drumului), se înșiruie, una deasupra alteia, cele patru terase.

Cam după vreo 100 m dela terasa Nr. IV, se ajunge pe platou. Acesta e lipsit de copaci și are o formă elipsoidală neregulată. Nu încapă nicio îndoială că platoul natural de pe vârful dealului a fost amenajat (netezit și într'o măsură oarecare și lărgit) de mâna omului (fig. 5).

Orientat exact în direcția Sud-Nord, cu o ușoară îndoitură la mijloc, platoul are, astăzi, următoarele dimensiuni: lungimea de 160 m, lărgimea variind între 40 m (la extremitatea sudică), 50 m (pe la mijlocul său) și 45 m (la capătul nordic). La origine el a putut fi mai lung (în special spre capătul de Sud) și ceva mai larg (spre latura de Est și Vest), lunecările și prăvălirile marginilor acestora fiind posibile. Azi, întreg platoul este acoperit de vegetație

¹ A se vedea și figura dela p. 141 din « Studii și Cercetări de Istorie Veche », v. I, An. I, Ianuarie—Iunie 1950.

(iarbă) ce se nutrește dintr'un strat subțire de humus (20—30 cm), sub care se găsește stânca nativă. Și în antichitate va fi fost la fel, doar că stratul de humus a putut fi mai subțire.

Nicio urmă de zidărie nu se poate observa fără săpături.

A fost atacat, mai întâi, turnul cunoscut prin săpăturile lui G. Finály (pl. II, turnul Nr. 1), pe latura de Vest a platoului.

ZIDUL CETĂȚII

Pornind dela turnul Nr. 1, a putut fi desvelită toată incinta cetății. Dintru început, ne-am dat seama de faptul că, contrar celor ce ne așteptam și ceea ce au presupus și cercetătorii anteriori, cetatea (incinta) nu cuprindea întreaga suprafață a platoului, ci numai o parte din acesta în sens longitudinal, și anume ceva mai bine de jumătate, exact 108 m din lungimea platoului, restul de 52 m, din partea nordică a platoului, fiind în afara incintei propriu zise.

Forma incintei este un patrulater regulat, ale cărui laturi lungi urmează în de aproape conturul platoului. Laturile scurte ale incintei sunt de 45 m (latura sudică n'a putut fi exact măsurată din pricina prăvălirii, în acest colț, a platoului), iar cele lungi măsoară: cea de Est 102 m, iar cea de Vest, probabil, tot atâta (colțul sud-vestic nu a putut fi exact stabilit). Dimensiunile sunt date dela fețele exterioare ale zidurilor. Scăzând deci, de fiecare latură câte 3 m (grosimea zidului), obținem pentru interiorul cetății 96 m lungime și 39 m lățime, ceea ce face ca suprafața cetății închisă cu ziduri (capacitatea ei) să fie de cca 3745 m² (mai bine de 1/3 de hectar).

Se observă că zidul de Vest nu merge în linie dreaptă dela un colț la celălalt, ci după o distanță de 56 m dela turnul Nr. 1, zidul incintei formează un unghi drept înafară, spre coastă, pe o distanță de cca 2 m, apoi se îndreaptă iarăși spre Sud în linie dreaptă. Care va fi fost rostul acestei cotituri ce lărgea cu 2 m porțiunea sudică a cetății, nu putem ști.

Din cele patru laturi, două s'au păstrat destul de bine (cea scurtă, de Nord și cea lungă, de Est); una (cea lungă, de Vest) e mult stricată, prin lunecările blocurilor, în special pe porțiunea dela cotul ce-l face, spre Sud. Latura sudică s'a păstrat mai prost, zidul lipsind pe o distanță mai bine de jumătate din lungimea totală. De o lunecare a întregii porțiuni nu poate fi vorba (așa ceva e de presupus numai pentru extremitatea vestică a zidului), ci credem că de aici blocurile zidului au fost ridicate în timpuri mai noi. Înălțimea zidurilor, acolo unde se păstrează mai bine, nu depășește 2 m. De obicei, s'au păstrat, însă, primul și al doilea rând de blocuri, deci pe o înălțime de cca 1 m.

În jurul zidurilor s'au găsit și câteva obiecte dintre care unele au o semnificație deosebită pentru ziduri, altele însă, fie din interior, fie din exteriorul

zidurilor, au ajuns acolo întâmplător de pe platou sau de pe terasele răsăritene ale dealului. Menționăm aceste obiecte.

Lângă zidul vestic:

- 1 piron cu capul în formă de disc
- 1 scoabă
- mai multe cuie
- 1 țățână de fier
- 1 placă de fier, având câteva găuri la capete (o ferecătură pe vreun obiect de lemn, ladă sau ușă)
- 1 fragment de placă de bronz cu ornament în relief în formă de peltă
- 1 aplică de bronz în formă de inimă
- bucăți de lut ars și de cărbune provenind dela construcția de lemn din mijlocul incintei

Pe latura de Nord:

- 2 vârfuri de săgeată
- 1 disc de fier dela un piron
- 1 piron de fier
- 1 lamă de fier ondulată (instrument de fierar sau lemnar)
- 1 aplică de bronz, dela o curea (piesă de harnașament) cu cuiele păstrate
- 1 lamă de cuțit de fier
- 1 cui lung de fier
- 1 fragment de placă de bronz subțire (aplică) cu ornamentație în relief, ovoidală

Pe latura de Sud:

- 1 mânăușă de bronz, masivă, dela un vas

Pe latura de Est:

- 1 vârf de suliță de fier (la Est de turnul Nr. 2)
- 1 placă de bronz subțire cu găuri
- urme de locuințe de lemn cu lipitură de lut ars (între turnul Nr. 4 și Nr. 3), cărbune
- fragmente de vase
- fragmente dintr'o mărgea din pastă roșie

TEHNICA ZIDULUI

Zidul incintei dela Piatra Roșie e construit după aceeași tehnică pe care o cunoaștem dela Cetățuia dela Costești, dela Grădiștea Muncelului și dela celelalte fortificații dacice. Ni se pare, însă, că lucrarea blocurilor de piatră e mai îngrijită decât la Costești și că blocurile sunt mai cu atenție așezate în zid. Aceste deosebiri de nuanțe ar putea să fie rezultatul păstrării în condiții mai bune, a zidurilor și a blocurilor, în special.

Ceea ce e sigur, e că blocurile de piatră calcaroasă (conglomerat fosilifer, oolit din sarmatic) au dimensiuni mai mici decât blocurile dela Costești. Iată câteva dimensiuni de blocuri: 62 cm lungime, 48 cm înălțime și 32 cm lățime;

sau, în aceeași ordine, altele: $55 \times 40 \times 32$ cm; $50 \times 46 \times 33$ cm; $55 \times 45 \times 35$ cm; $54 \times 45 \times 34$ cm; $56 \times 40 \times 32$ cm. După cum se vede, nici înălțimea nu e constantă, deși ea ar trebui să fie identică la toate. Nu este însă așa, pentru a evita și rosturile orizontale perfect paralele, care ar dăuna solidității zidului.

Blocurile nu au o formă patrulateră perfectă. De obicei, fața din dos a blocurilor e neregulată și necioplită. Celelalte trei fețe, dar mai ales cea anterioară,

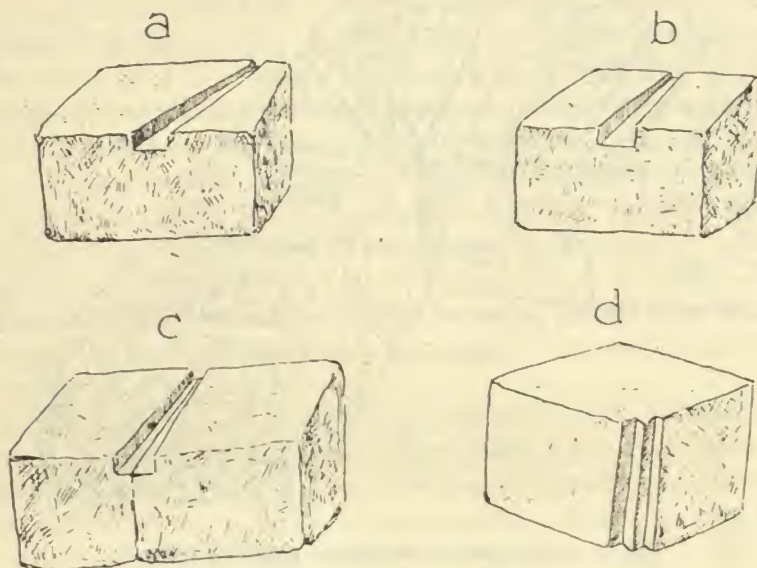

Fig. 6. — Blocuri de cetate cu jghiaburi și profile la colțuri.

unt cu grijă fețuite. Uneori blocurile au o formă ușoară de ic, deși ele se află în zid orizontal și nu fac parte, cum s'ar crede la prima vedere, dintr'un arc. Spațiul liber ce rămâne, îngust, între două asemenea blocuri puse unul lângă altul, se umple cu pietre mărunte și de stâncă sau cu așchii rupte din blocurile sparte.

Nu am constatat ca blocurile să fi fost cioplite la locul construcției (cum e cazul, de pildă, la Costești). Ele au fost aduse fasonate gata din vale pentru a ușura transportul lor pe panta grea a dealului.

Multe din blocuri au pe suprafața de sus câte un jghiab, adânc de 5—7 cm, lat la un capăt de 10—14 cm și îngustându-se treptat spre celălalt capăt până la 7—10 cm. Jghiabul se lungeste pe toată suprafața, fie drept, fie pieziș, după cum o cere locul blocului în zid. De multe ori, capătul mai larg al jghiabului, care e de partea feței anterioare a blocului, nu iese până în marginea blocului ci se oprește la vreo 5—8 cm depărtare de această margine (fig. 6, a—b și fig. 7).

Sunt și cazuri când un jghiab e făcut pe două blocuri învecinate (fig. 6, c). Rostul acestor jghiaburi se va vedea imediat. Aceste jghiaburi, în formă de coadă de rândunică, nu trebuie să fie confundate cu un alt fel de jghiaburi, cu laturile paralele, și totdeauna perpendiculare pe linia feței anterioare a blocurilor, care sunt uneori aplicate tot pe suprafața de sus a blocurilor având aproximativ aceeași adâncime și care nu sunt altceva decât jghiaburi pentru scurgerea apei la zidurile de terasă.

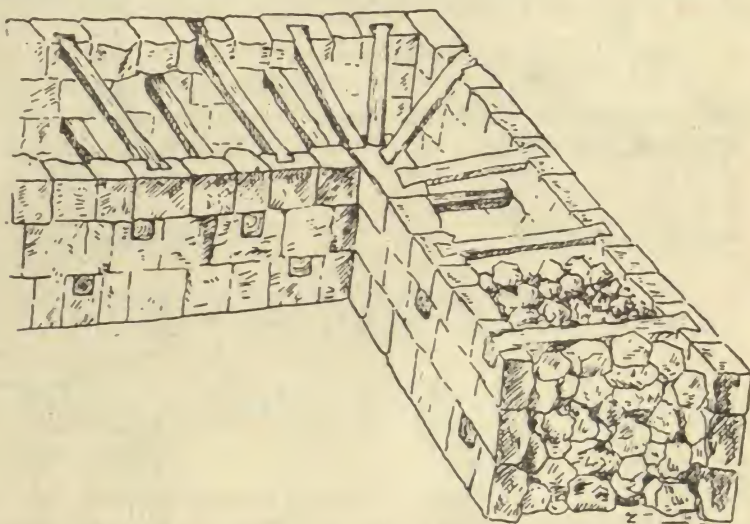

Fig. 7. — Sistemul de construcție a zidului dacic.

Construcția zidului, caracteristic pentru clădirile dacice din această epocă, se face în chipul următor:

Pe o suprafață netezită în lărgimea viitorului zid (aici la Piatra Roșie stânca naturală a fost nivelată în acest scop), se așează un rând de blocuri cu fața cea mai bine lucrată spre exterior. În fața acestui rând de blocuri, la o distanță cerută de grosimea zidului, se așează, paralel cu rândul anterior așezat, un alt rând de blocuri, iarăși cu fața cea mai bine lucrată spre exterior (fig. 7). În caz că la baza zidului nu se află stânca naturală, cum e cazul la Piatra Roșie, ci pământ, blocurile de jos se așează pe un strat de piatră de stâncă sau de piatră de râu.

Spațiul dintre cele două rânduri se umple cu pietre sfărâmate mai mari sau mai mici, chiar cu blocuri informe de calcar oolitic și cu pământ, formând o umplutură.

Pentru ca cele două rânduri paralele de blocuri să nu se îndepărteze unul de celălalt prin deplasarea unuia sau altuia, unele blocuri din rândul

din față se leagă de unele blocuri din rândul din spate, corespunzătoare, prin bârne de lemn transversale pe zid, ale căror capete, cioplite în formă de coadă de rândunică, se bagă, de sus în jos, în scobiturile (jghiaburile) anume săpate în suprafețele de sus ale acestor blocuri, după cum am văzut, tot în formă de coadă de rândunică. În felul acesta, bârnele nu mai pot scăpa din jghiabul în care au intrat și nici nu lasă ca cele două blocuri pe care le leagă în acest chip să se deplaseze. La colțuri e firesc ca blocurile să aibe jghiaburi piezișe, iar câte un bloc să aibă chiar 2—3 jghiaburi, primind tot atâtea bârne ce leagă 2—3 blocuri din față lui (fig. 7). Odată fixate, rândurile de jos, legate cu bârnele de lemn unul de celălalt și după ce s'a umplut cu fel de fel de materiale spațiul gol dintre rânduri, începe așezarea, peste rândurile de jos, a altor două rânduri, înjghebate și ele după procedeul descris adineaori. Pe măsură ce se ridică cele două rânduri paralele care, evident, formează paramentul zidului, adică cele două fețe ale zidului, se face și umplutura spațiului gol dintre ele, constituind miezul propriu zis al zidului și care dă acestuia rezistența uriașă la orice lovituri sau izbituri.

Pentru ca legarea blocurilor din față cu miezul zidului să fie tot mai strânsă, unele blocuri sunt lăsate mai groase și cu capătul din dos mai ascuțit (de unde aparența că ar fi blocuri de arc).

Zidul dacic nu are, de obicei, o așa zisă substrucție, un fundament, băgat în pământ, decât foarte rar, când natura slabă a terenului cere o asemenea înfundare a zidului pe un fundament de 1—3 rânduri și care nu se vede, fiind adâncit în pământ. Și la asemenea fundamente adâncite în pământ se utilizează totuși legătura cu bârne transversale a celor două rânduri, deși mult mai rar.

De cele mai multe ori, însă, zidul dacic are un fel de soclu vizibil, realizat prin procedeul simplu de a așeza rândul superior celui sau celor dela bază cu câțiva centimetri mai înăuntru.

Trebue să spunem însă că bârnele de legătură dintre cele două rânduri nu sunt destinate spre a servi pentru totdeauna. Ele putrezesc după un anumit timp și — e clar — nu mai pot fi înlocuite cu altele noi. Legătura cu bârne nici nu are, de fapt, alt rost decât acela de a asigura coeziunea celor două fețe ale zidului până la așa zisa *tasare* a zidului. După putrezirea bârnelor, fețele zidurilor prezintă din loc în loc găurile goale ale jghiaburilor, în caz că acestea erau săpate până la margine (ceea ce se evita des).

Zidurile construite în această tehnică pot avea o înălțime de mai mulți metri. Care va fi fost înălțimea zidurilor cetății dela Piatra Roșie nu știm, lipsindu-ne orice indicație sigură. Mulțimea blocurilor căzute și risipite pe coaste nu pot să ne ofere decât elemente de apreciere subiectivă. Nici reliefurile coloanei traiane nu ne pot servi, astfel că rămânem la ipoteze mai mult

sau mai puțin verosimile când credem că înălțimea zidurilor nu poate fi mai mică de 4 m și, puțin probabil, să fi trecut de 5 m.

O altă problemă ce se pune în legătură cu zidurile cetății e aceea a felului cum se termină partea lor superioară. Și în această privință suntem reduși la presupuneri, mai justificate într-o câtva, dar tot presupuneri. Din faptul că nici la Piatra Roșie, nici la alte cetăți dacice nu au ieșit la iveală piese arhitectonice care să poată fi puse în legătură cu terminarea de sus a zidului, noi credem că, bazându-ne pe unele reprezentări de pe coloana traiană (de pildă cele din Cichorius, pl. 97—98 și pl. 20), partea superioară a zidului, pentru a fi ferită de pătrunderea apei de ploaie, nu putea decât să fie acoperită pe toată grosimea ei. Pentru a o acoperi puteau servi fie lespezi de piatră de conglomerat calcaros, fie blăni (scânduri groase) de lemn. Lipsa totală, în cursul descoperirilor, a lespezilor de piatră ne silesc să admitem numai posibilitatea a doua. Am putea să ne gândim și la acoperirea, într-o pantă ușor înclinată, a zidului cu un strat de mortar. Acest lucru este însă exclus, căci — cu foarte rare excepții, pe care le vom vedea mai jos — Dacii nu foloseau mortarul și, în orice caz, nicio urmă de mortar n'a fost găsită în preajma incintei. Nici lutul ars nu poate veni, astfel, în combinație, căci nici urmele acestuia n'au fost remarcate într-o măsură care să ne îndreptățească a-l presupune ca întrebuințat la acoperirea vârfului zidurilor.

Acoperirea cu blăni de lemn ne-o închipuim în felul următor: trunchiuri de copaci, ceva mai lungi decât grosimea zidurilor, au fost crăpate în două și așezate unele lângă altele, pe toată grosimea zidului, și anume, cu suprafața crăpată în sus. La îmbinarea a două bucăți de trunchiuri crăpate se așeza de data aceasta cu suprafața despăcată în jos, câte o blană de lemn. Având o ușoară înclinare spre exterior, acest acoperiș de blăni de lemn, care putea forma și o mică streășină, lăsa să se scurgă cea mai mare parte a apei de ploaie dincolo de zid.

Fixarea acestor blăni se putea face, fie cu ajutorul unor creștări și cepuri, fie prin scoabe, respectiv piroane, din care au fost găsite unele lângă ziduri.

Procedul nu e necunoscut oamenilor dela munte, meșteri în a-și construi acoperișul, fie din șindrilă, fie din scânduri, la case, sau din blăni de lemn atunci când vor să acopere gropile de provizii.

Acestui procedeu i se poate opune însă obiecția că este expus incendiarii de către inamic. Impotriva acestei primejdii reale, un mijloc de prevenție putea fi acoperirea, în cazuri de asediu, a podului de lemn cu nisip sau cu pământ.

Acelorași primejdii erau expuse, de altfel, și palisadele, unde pentru prevenirea incendiarii se întrebuința tot o spoire a feței externe cu lut.

Încă o problemă se ridică în legătură cu tehnica zidului de cetate dela Piatra Roșie și, în general, cu toate incintele dacice de acest fel. Este problema

locului apărătorilor din spatele zidului. De unde apărau aceștia cetatea, la adăpostul zidurilor? Înălțimea fiind mult mai mare decât a unui om, în spațele zidului trebuia să se afle un dispozitiv care să permită apărătorilor și vederea peste zid și întrebuințarea armelor de apărare.

De un val de pământ în spatele zidului, cu o pantă spre interior pentru urcarea luptătorilor, nu e cazul să pomenim; nicăieri nu s'a putut constata această formă simplă a « drumului de rond ».

Din rezolvarea problemei cum se termina zidul, în felul de mai sus, e clar că nici pe prezența unui « drum de rond » din piatră, făcând parte chiar din zid, nu putem conta. Săpăturile nu ne justifică această soluție. La fel, nu există nici cea mai mică dovadă materială despre metereze pe creasta zidului.

La cetatea dela Piatra Roșie nu ne putem gândi decât la trei posibilități, fie că ele au fost aplicate izolat, fie combinate.

Mai întâi e mijlocul de apărare a incintei din turnurile de piatră ce se aflau îndărătul zidului, aici la Piatra Roșie în total cinci turnuri. Distanța dintre turnuri era însă prea mare (mai ales pe latura vestică) pentru a nu ne gândi și la o a doua și a treia posibilitate de a asigura apărarea curtinelor. Una din aceste posibilități putea fi un « drum de rond », construit din lemn în forma unei schele solide și destul de largă pentru a cuprinde materialul și luptătorii. Acest lucru e mai puțin probabil. Altă posibilitate este aceea a unor turnuri de lemn îndărătul curtinelor, realitate ilustrată și de reliefurile coloanei traiane. Urmele acestor turnuri de lemn așezate pe stâncă nu s'au constatat însă până acum.

Rămâne să discutăm o ultimă chestiune în ce privește tehnica zidurilor dela cetatea Piatra Roșie (și dela celelalte cetăți care prezintă aceeași tehnică). Ne referim la acea îmbinare a pietrei cu lemnul, sistem care a dat prilej de a se vorbi de un « murus Gallicus », cu care era comparat zidul dacic. Încă profesorul D. M. Teodorescu¹ afirmă că felul de a construi al Galilor e cu totul altceva. Așa cum e cunoscut « murus Gallicus », fie prin săpăturile arheologice², fie din descrierea amănunțită dată de Iulius Caesar³ vorbind de asediul cetății celtice dela Avaricum (și care se verifică prin descoperirile arheologice), el diferă esențial de zidul dacic. După cum arată V. Pârvan⁴ la Celți « avem mai degrabă un zid de grinzi așezate și legate transversal: unele în lungul, altele în latul zidului, iar interstițiile sunt umplute cu pământ bătut și sfărâmat de piatră, numai fronturile externe ale zidului fiind placate cu piatră, și anume cu blocuri mici și destul de neregulate ».

¹ Cetatea dacă dela Costești. Cluj, 1930, p. 9.

² J. Déchelette, Manuel d'archéologie, v. II, 3, p. 985 și urm. Cf. și rev. « Germania », 1938, Nr. 22, p. 157 și urm.

³ De bello gallico, VII, 23.

⁴ Getica, p. 475.

Și totuși, D. M. Teodorescu¹ vorbește la fel de o « tradiție celtică », pe care meșterii mediteraneeni ar fi menajat-o, îmbinând-o cu procedee de mult întrebuințate în Sud și dând « o tehnică superioară, dar neajunsă încă la desăvârșirea » sudică. V. Pârvan², cu toate că recunoaște că nu e vorba la cetățile dacice de o « adevărată stratificare vârstată de lemn și piatră, în genul acelor reprezentări de pe columnă (c. lui Traian), ori în genul zidurilor gallice dela³ *Murcens* sau dela *Bibracte* », nu se îndoiește că și în cazul zidurilor dacice avem de a face cu un « murus Gallicus »⁴ special care pleacă tot dela principiul expus de Caesar, dar executat într-o formă superioară celei din Gallia ».

În realitate, nu e vorba de nicio tradiție celtică și nici de un « murus Gallicus » special⁵, ci de un principiu străvechiu la toate popoarele mediteraneene, pe care-l găsim încă în construcțiile din Creta, la Knossos⁶ și care n'a încetat să fie aplicat în cazuri și împrejurări speciale și mai târziu. El putea fi cunoscut și aplicat și de Daci, sistemul impunându-se priu natura materialului (blocuri mari) și prin nevoia legării celor două fronturi ale zidului. Dacă e o tradiție mediteraneană (greacă), ea a putut fi împrumutată ca sistem de construcție dela meșterii greci din cetățile și orașele pontice cu care Dacii din Carpați au avut dese și strânse legături.

Faptul că meșteri cu tradiții grecești au lucrat totuși la aceste cetăți se trădează și printr'un amănunt decorativ: la colțuri, blocurile de piatră au uneori falțuri (rainures), ca și în Grecia⁷ (fig. 6, d). Țiglele de acoperiș, de formă greacă (a se vedea mai jos), aflate și la Piatra Roșie, ca și continuarea, ca la Costești, a zidului de piatră dela cele două turnuri — locuință de pe platou, cu un zid de cărămidă⁸, tot atât de gros, mărturisesc tot o contribuție în executarea tehnică a lucrărilor din partea unor meșteri ce lucrează în maniera grecească sau chiar din partea unor Greci aflați în slujba regilor daci.

Un lucru e însă necesar să fie precizat de pe acum în privința zidurilor dacice: în felul cum le găsim, prin descoperiri arheologice, ele nu confirmă aspectul și tehnica zidurilor cetăților dacice reprezentate pe coloana traiană⁹. O dovadă în plus că scenele de pe coloană nu sunt copii fidele ale realității și nu pot constitui întotdeauna dovezi autentice în ce privește chestiuni de amănunt. Cerințele artistice ale timpului, în care a fost executată această operă de artă

¹ D. M. Teodorescu, loc. cit.

² Op. cit., p. 475 și urm.

³ În felul lui V. Pârvan prezentam și eu lucrurile în lucrarea mea *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 64, nota 1 și passim.

⁴ Fr. Benoit, *L'architecture. Antiquité*. Paris, 1911, p. 186, fig. 121, III.

⁵ J. Durm, *Die Baukunst der Griechen*. Leipzig, 1910, p. 214, fig. 194.

⁶ Fr. Benoit, op. cit., p. 288.

⁷ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, p. 64, nota 1.

a antichității din pragul declinului total al societății sclavagiste nici nu ne îndreptățește la așa ceva.

TURNURILE CETĂȚII

Am amintit în treacăt că cetatea de pe platoul Pietrii Roșii are turnuri. Acestea, în număr de 4, sunt așezate în fiecare colț câte unul, iar pe latura estică a incintei se află încă unul, al 5-lea, împărțind această latură în două curține.

Fig. 8. — Interiorul turnului Nr. 1.

Toate turnurile, și cele dela colțuri și cel de pe latura estică a incintei sunt turnuri interioare, din piatră. Construcția lor e identică cu aceea a zidului cetății, doar că predomină la ele întrebuințarea blocurilor de dimensiuni mai mici. La colțuri, blocurile au falțuri verticale (fig. 6, d). Grosimea zidurilor dela turnuri e tot de 3 m. Turnurile nu sunt egale ca mărime. Astfel, turnul Nr. 1, din colțul de Nord-Vest al incintei măsoară 3,10 m pe fiecare latură, în interior, formând deci, un pătrat (fig. 8). Turnul Nr. 2 e cel mai mare măsurând, în interior $6 \times 5,60$ m. Turnurile Nr. 3 și Nr. 4 au, tot în interior, $4,80 \times 5,20$ m. Turnului Nr. 5, distrus, nu i se pot da dimensiunile. Ele au putut fi la fel cu cele ale turnurilor Nr. 3 și Nr. 4 (cum e redat, ipotetic, în plan), dar putea să fie și de mărimea mai mică a turnului Nr. 1. După cum se vede, latura cea mai bine apărată, cu trei turnuri și acestea de dimensiuni mai mari, era cea estică, desigur pentru că din această parte cetatea era mai

ușor de atacat, și din pricina pantei mai dulci și fiindcă o serie de terase facilitau apropierea inamicului.

Înălțimea turnurilor nu ne este cunoscută, ele păstrându-se numai până la înălțimea de câteva rânduri (3—5) de blocuri suprapuse. Judecând după înfățișările turnurilor de pe coloana traiană și ținând seama de rostul ce l-au avut de a domina atât terenul din fața lor, cât și întreaga întindere a curtilnelor dintre ele, noi trebuie să ni le închipuim destul de înalte, întrecând zidul incintei cu cel puțin 4—5 m.

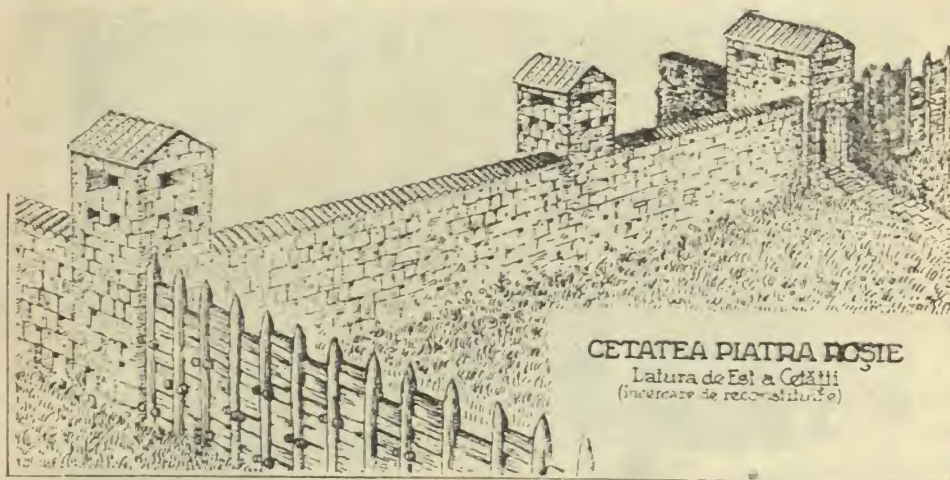

Fig. 9. — Încercare de reconstituire a laturii de Est a cetății Piatra Roșie.

Pe toată înălțimea lor, turnurile erau construite din blocuri de piatră. Fragmentul de cărămidă aflat în turnul Nr. 3, nu îngăduie nicio concluzie contrară. Dacă ele ar fi continuat în sus din cărămidă, resturile cărămizilor trebuiau să fie numeroase, umplând interiorul așa cum va fi cazul în turnurile izolate A, B și C (?).

Podeaua turnurilor Nr. 1, 3, 4 și 5 era din pământ bătut. Numai la turnul Nr. 2 avem o podea pavată cu bucăți de piatră locală necioplită, așezate pe un strat gros de lut, aici aflându-se intrarea, singura intrare, ce permitea pătrunderea în cetate.

O caracteristică a construirii turnurilor e aceea că zidurile lor perpendiculare pe zidul incintei nu se leagă organic de acesta, decât în părțile lor inferioare, unde blocurile celor două laturi ale turnurilor se îmbucă cu blocurile zidului de incintă. În părțile superioare, aceste blocuri sunt numai strâns lipite de zidul înconjurător al cetății.

Acoperișul turnurilor, după toate probabilitățile, era un acoperiș în șea (fig. 9). Materialul cu care au fost acoperite nu era în niciun caz țigla, ci scân-

duri de lemn sau şindrilă mai groasă de brad sau, mai curând, de fag, ea fiind mai rezistentă. Țigle nu s'au găsit în interiorul sau în jurul turnurilor, decât 2—3 fragmente. Intrarea în turnurile Nr. 1, 3, 4 și 5 era numai pe o singură latură — cea interioară, opusă laturii din spre dușman. Ea nu începea, însă, la nivelul cetății, căci la niciun turn din cele 4 amintite, nu s'a observat vreo deschizătură sau urmele vreunui prag, ci la vreo 2—3 m înălțime de pământ. Destul de largă, pentru a permite intrarea mai ușoară și introducerea unor materiale sau mașini de luptă, intrarea era servită de o scară lată de lemn.

În interior, turnurile vor fi avut 1—2 planșe de lemn. Lumina în turn venea, fie prin ușa deschisă, fie prin deschizăturile practicate în ziduri.

Turnul Nr. 2 are o situație deosebită prin faptul că prin acest turn se făcea intrarea și ieșirea din cetate. Din această pricină, turnul propriu zis (cu interiorul de $6 \times 5,60$ m) se prelungea pe latura de Sud cu un zid gros de 4,30 m servind drept perete al scărilor ce duceau din turn în interiorul cetății, peretele paralel fiind format din zidul de Nord al cetății (a se vedea mai jos).

Intrarea prin turnul Nr. 2, în cetate, se afla în mijlocul zidului de Est al turnului, largă de 2,50 m. Poarta are pe cele două laturi niște ușori din blocuri frumos și îngrijit ciopliți. Pragul de sus al porții nu s'a păstrat, dar pragul de jos e alcătuit din lespezi de piatră așezate pe zidul cetății ce merge pe dedesubtul pragului (și al turnului), așa cum se vede clar din fotografia dela figurile 10—11 (se văd jghiaburile-babe aplicate în rândul din față al zidului). Pragul e la un nivel cu pavajul turnului.

Fig. 10. — Turnul Nr. 2: scările ce duc în turn, interiorul turnului și scările ce conduc în cetate.

Fig. 11. — Turnul Nr. 2; amănunt din exteriorul turnului.

Până la acest prag al intrării din exterior, duce un drum pavat¹ care în fața porții, pe o distanță de cca 3 m se transformă într'o scară, lată cât intrarea însăși, alcătuită din blocuri mai subțiri, ca trepte. Din acestea, două trepte se mai păstrează aproape întregi, la începutul scării (fig. 11). Scara însăși e flancată și de o parte și de alta de câte o balustradă, formată de blocuri de piatră oolitică, așezate în trepte.

Fig. 12. — Pietre din arcul intrării la turnul Nr. 2.

Intrarea în turn și, prin el, în curtea cetății avea un chenar de poartă în arc în plin centru. Trei bucăți din acest arc și un fragment din stâlpii susținători ai arcului au fost găsite în exteriorul turnului (fig. 11, 12, 13, 14).

Toate patru piesele poartă o profilatură simplă.

Interiorul turnului e rău păstrat. Despre podea am spus că era din pavaj de pietre necioplite așezate pe un strat gros de lut galben. Pe această vatră, pe

¹ Această lucrare, p. 64 și urm.

o suprafață de 1,50 m², s'au găsit urme de cărbuni. Aceștia pot proveni însă și de la focul păstorilor de mai târziu, foc care a și înnegrit și calcinat câteva blocuri din interior.

Din interior, o scară duce în sus, spre ieșirea în curtea cetății având 16 trepte (fig. 15—16) din blocuri mai subțiri de piatră oolitică. De o parte și de alta a scării ce urcă se află câte o balustradă asemănătoare cu cea dela scările din fața turnului.

Scara e largă de 2,50 m, fiind mai strâmtă doar la început pe o lungime de cca 3 m, adică pe porțiunea grosimii zidului de Vest al turnului.

Ambele intrări ale turnului erau închise cu porți (uși) de lemn, ținute cu ținte de fier cu capul în formă de disc bombat.

În legătură cu acest turn se pune întrebarea dacă scările ce ies din turn și urcă spre curtea cetății, largi de 2,50 m, erau acoperite sau nu.

Noi credem că răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Pentru aceasta pledează două lucruri, dacă nu trei. Întâiul argument e acela al zidului gros din stânga acestor scări; în al doilea rând pentru acoperirea lor pledează și nevoia aplicării unei intrări și la catul superior al turnului. Această intrare nu putea fi

decât deasupra scărilor, pe latura vestică, căci de existența unei scări care să ducă la catul de sus al turnului, din interiorul turnului, nu mărturisește nici o urmă și lucrul nici n'ar fi fost cu putință, deoarece prin interiorul turnului se făcea chiar intrarea în cetate. O scară pentru etaj n'ar fi putut avea loc aici.

În sfârșit, un al treilea argument e de ordin practic: scările fiind libere, apa de ploaie de pe platoul cetății și cea care cădea de sus ar fi pătruns și umplut interiorul turnului.

Noi credem că turnul propriu zis care, ca și celelalte, închid în interior un spațiu aproape pătrat, se prelungea spre curtea cetății cu o aripă vestică

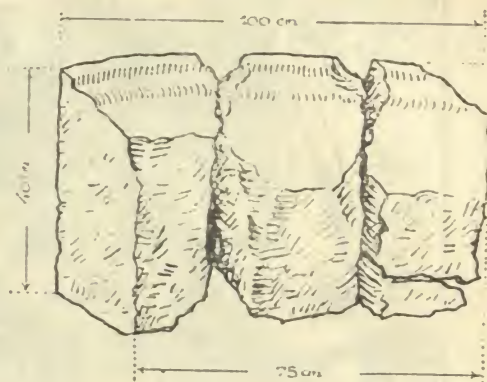

Fig. 13. — Aceleași blocuri desenate.

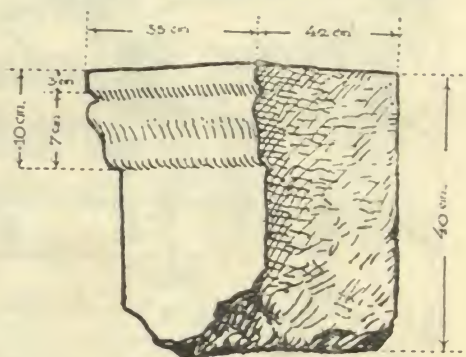

Fig. 14. — Bloc din chenarul porții dela turnul Nr. 2.

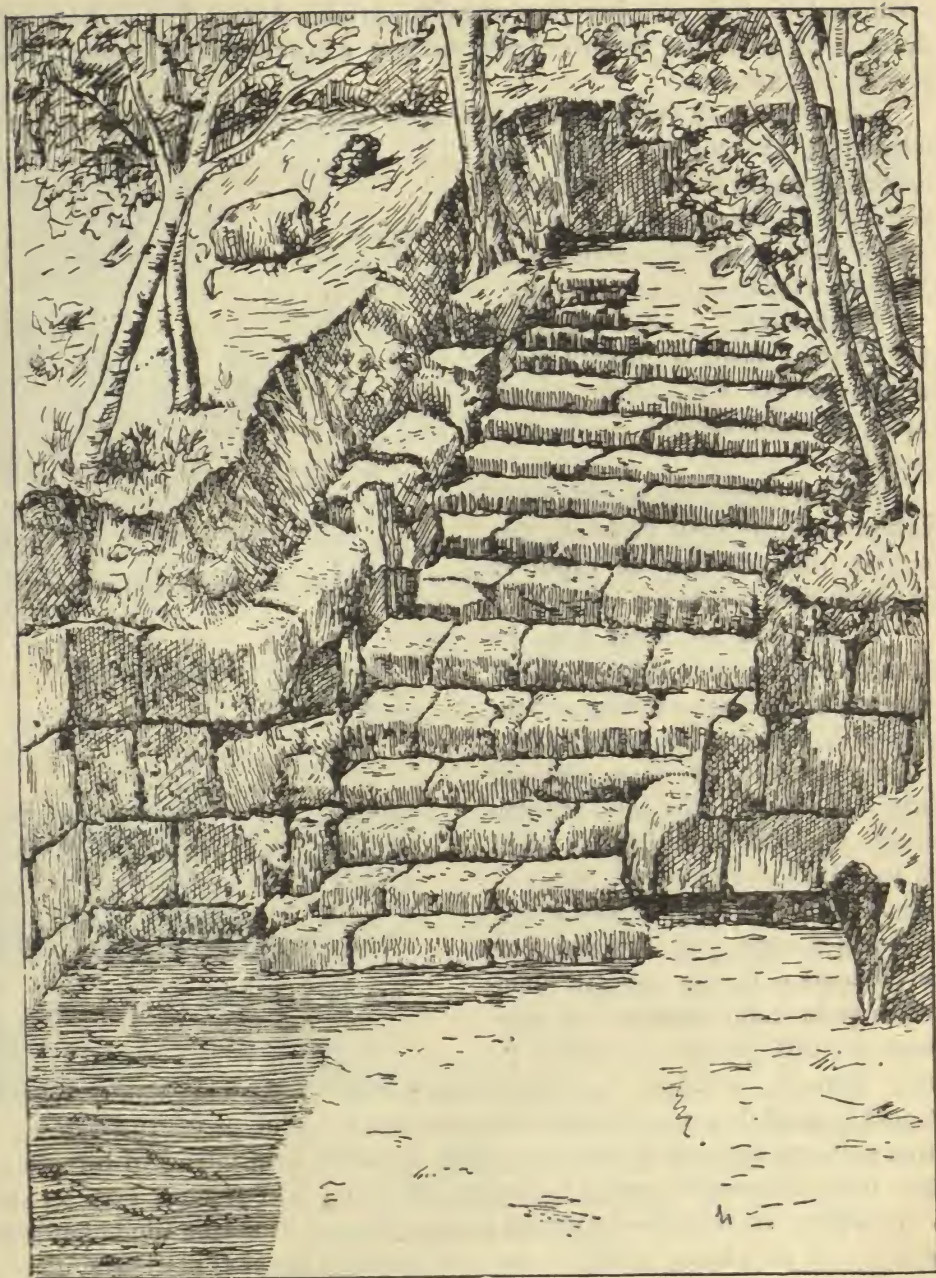

Fig. 15. — Trepte ce duc din turnul Nr. 2 în interiorul cetății (desen).

care servea și ca adăpost scărilor și ca loc de urcare, pe o scară de lemn, așezată la Sud de scări, în partea superioară a turnului Nr. 2. Astfel este gândit acest turn și în încercarea de reconstituire (fig. 9).

Niciunul din turnuri n'a servit de locuință (pentru aceasta erau și prea

Fig. 16. — Amănunt din treptele ce duc din turnul Nr. 2 în interiorul cetății.

puțin încăpătoare), obiectele aflate în cursul săpăturilor neoferind pentru această ipoteză niciun fel de sprijin. Ele aveau un scop prin excelență militar, de apărare și de depozit de provizii, de arme și de mașini de război.

Iată, de altfel, obiectele aflate în interiorul turnurilor sau în imediata lor apropiere.

Turnul Nr 1:

- fragmente dintr'un vas sur și din vase obișnuite
- fragmente din vase mari roșii (chiupuri)
- 1 fragment de țiglă de acoperiș
- 1 fragment de olan (imbrex)
- 1 aplică de bronz cu motive ovuliforme în relief
- 1 țință de fier cu capul disc
- 1 piron de fier (în exteriorul turnului)
- 1 obiect de fier bifurcat (în exterior, pe latura vestică)

Turnul Nr 2:

- 1 lespede de piatră cu un orificiu de 5 cm diametru
- 1 fragment de țiglă
- 1 țință de fier cu capul disc
- 2 piroane lungi de fier pentru bârne, cu capul disc
- 2 piroane de fier (în exteriorul turnului, spre Est)

1 vergea lată de fier (suspectă)
 obiecte mici de fier indeterminabile
 1 toartă dela o căldare de fier
 1 fragment de bronz (piciorul unui vas de bronz masiv) cu o patină foarte frumoasă¹
 1 fibulă de bronz
 1 placă subțire de bronz
 fragmente indeterminabile de bronz
 1 capac de vas sur
 fragmente de ceramică obișnuită
 oase de animale (suspect: probabil dela ospățul păstorilor aciuiți aici în timpuri mai noi)

Turnul Nr. 3:

fragmente dintr'un vas de sticlă irizată
 1 fragment de cărămidă

Turnul Nr. 4:

un crampon de fier pentru încălțăminte (« mătă ») (la Nord de turn)
 1 mâner de bronz (la Vest de turn)

Urme de incendiu nu s'au constatat nici la incintă, nici la turnuri (cu excepția focului din turnul Nr. 2, făcut ulterior, de păstori).

INTERIORUL CETĂȚII

Cercetarea prin dese sondaje a interiorului cetății a arătat că în afara unei gropi, adâncite în stâncă, ce a putut servi la adunarea apei de ploaie, partea de Nord a cetății nu conține resturi de lucrări omenești.

În schimb, în jumătatea de Sud a curții, au fost scoase la suprafață urmele aproape complete ale unei clădiri de lemn cu temelie de piatră (fig. 17 — 18).

Clădirea se află la 42 m depărtare de zidul nordic al cetății și la 20 m depărtare de zidul sudic al acesteia.

Lungimea clădirii e de 40 m și e orientată, ca și cetatea, în direcția Nord-Sud. Lărgimea ei e de 28 m, fiind apropiată mai mult de zidul vestic (dela 2 m — 4 m depărtare de acesta) decât de zidul estic (aici depărtarea de zid fiind de 7, respectiv 8 m).

Construcția constituie o noutate, atât ca plan cât și ca sistem de construcție. Pentru construcția din lemn, sprijinită pe tălpi de piatră, o analogie perfectă cunoaștem doar la cetatea dela Căpâlna, la Sud de Sebeș, pe Valea Frumoasei.

Planul construcției e următorul: o clădire patrulateră compusă din două încăperi *a* și *b* (fig. 17), înconjurată din trei părți de un vast deambulatoriu

¹ Vezi: Die Altert. uns. heidn. Vorzeit, V, pl. 63, Nr. 1161.

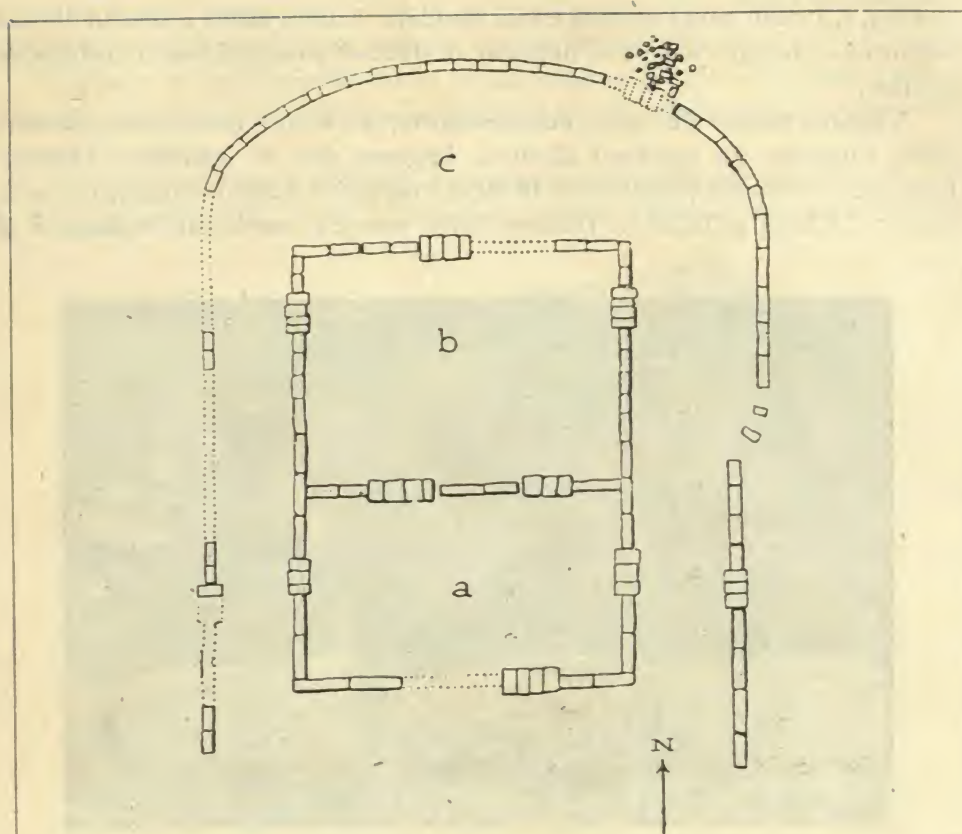

Fig. 17. — Clădirea din centrul incintei.

Fig. 18. — Temelia de piatră a clădirii dela Nr. 17.

(portic), *c*, a cărui latură nordică e ușor absidată. Latura estică a acestui deambulatoriu se frânge cam pe la mijlocul ei, făcând un unghi sau o curbă spre interior.

Clădirea închisă de acest deambulatoriu, *a - b*, are următoarele dimensiuni: lungimea (în exterior) 22,50 m, lărgimea (tot în exterior) 13,20 m. Încăperea *a* măsoară (în interior) 10,50 m lungime și 12,60 m lățime, iar încăperea *b* 12,30 m și 12,60 m. Distanța între peretele nordic al încăperii *b* și

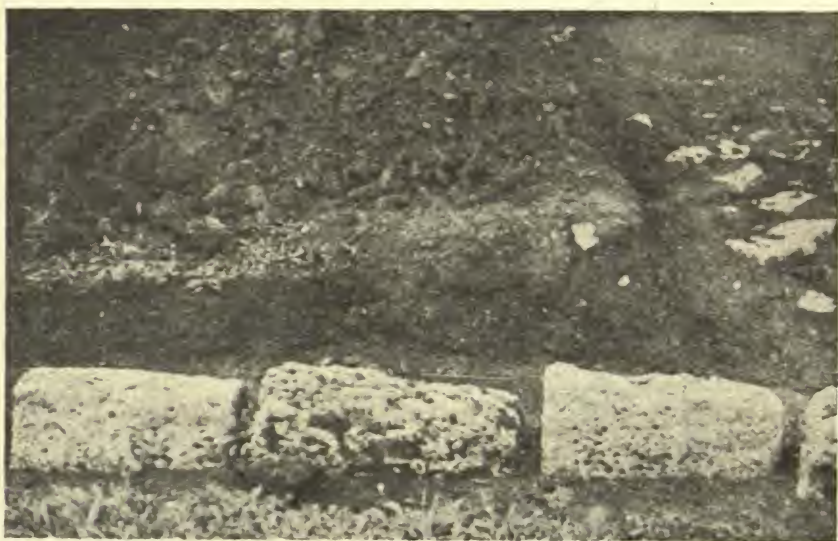

Fig. 19. — Pietre de temelie dela casele de lemn.

punctul cel mai îndepărtat al absidei *c* e de 14,30 m. Pe laturi, distanța între clădirea închisă și pereții deambulatorului sunt: în partea de Est 8, respectiv 6 m, iar în partea de Vest 5,70 m.

Tehnica construcției e următoarea: pereții clădirii, ca și ai deambulatoriului, trebuie să ni-i închipuim din lemn și anume: pe un rând de blocuri mici de piatră oolitică, puse cap la cap, direct pe stânca netezită a platoului, era așezată o grindă de lemn groasă ca și lățimea rândului de blocuri (fig. 19). Pe această grindă se ridica apoi, construcția de lemn, până la o înălțime de 2,50 — 3 m. Sistemul construcției de lemn era probabil acela al stâlpilor verticali fixați din distanță în distanță, cu ajutorul cepurilor, în grinda de bază orizontală. Spațiile dintre stâlpii verticali, formând scheletul peretelui, era umplut cu lături, pe care se aplica o căptușeală de nuiele mai groase. Pereții ridicați în felul acesta erau îmbrăcați într'o tencuială de lut bine netezit, chiar

lustruit. Pereții aveau, fără indoială, și ferestre (fig. 20). Astfel era clădirea împărțită în două încăperi și peretele ce despărțea încăperile.

Lipitura de lut putea să fi fost aplicată numai pe fața interioară a pereților. Bucăți de lipitură arsă (dar și nearsă !) au fost găsite peste tot teritoriul ocupat de clădire.

În ce privește deambulatoriul, nu e exclus ca el să fi avut pereți construiți la fel, dar mai scunzi, un fel de parapet, pentru a lăsa să pătrundă lumina.

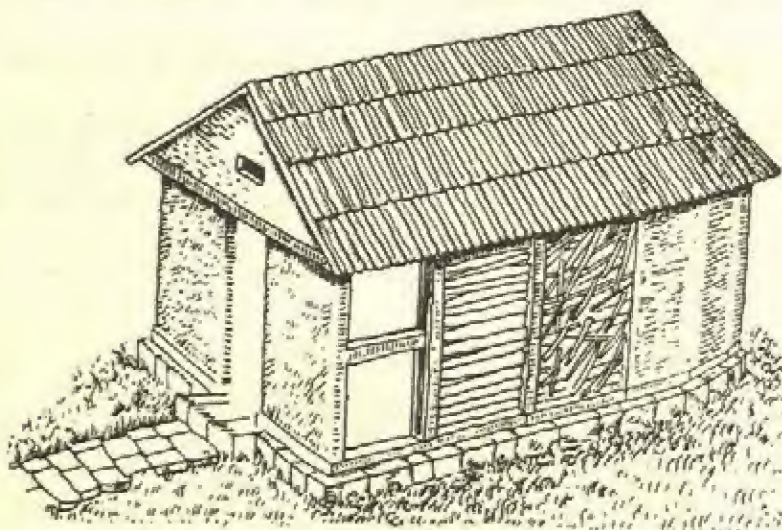

Fig. 20. — Reconstituirea unei case de lemn.

Blocurile de piatră pe care erau așezați pereții de lemn aveau următoarele dimensiuni: lungimea 48 cm, înălțimea 40 cm, lățimea 20 cm, alte blocuri prezintă dimensiunile: $43 \times 28 \times 18$ sau $43 \times 30 \times 18$ cm. Înălțimile diferite sunt pricinuite de măsura în care erau adâncite blocurile în solul stâncos. Firește că rândul de blocuri trebuia să fie aproximativ la același nivel.

Blocurile erau așezate « în dungă », adică pe latura cea mai îngustă (20 — 18 cm) și numai pe un singur rând (fig. 18 — 19).

Podeaua clădirii (la cca 30 cm sub nivelul actual), era dintr'un strat de pământ galben, lutos, bine bătut și netezit, gros de 10 cm.

Peste toată podeaua s'a găsit cărbune și cenușă, semn evident al distrugerii prin foc a clădirii.

În pereții de lemn ai clădirii și ai ambulatoriului se aflau uși, ale căror praguri se remarcă ușor prin așezarea blocurilor de-a-latul, adică cu fața ce măsoară 40,28 și 30 cm, fie că erau puse transversal pe linia peretelui, fie longitudinal. Deschizăturile erau de 1,20 — 1,40 m lărgime. La cele două extre-

mități ale pragurilor au fost găsite urme de pari — ce fuseseră înfiți în solul stâncos, ca ușori sau fixând mai solid pe aceștia. Aproape la fiecare prag am dat de piroane. La marginea Nord-Est a deambulatoriului, în fața unui prag de intrare mai larg, s'au constatat urmele unui pavaj de piatră de stâncă ce venea din spre turnul Nr. 2.

Acoperișul întregii clădiri era de șindrilă. Nicio țiglă n'a fost găsită în tot cuprinsul clădirii. Acoperișul putea avea forma de șea, frântă, eventual, acolo unde se termina acoperișul (streașina) clădirii rectangulare și începea, mai jos puțin, acoperișul deambulatorului.

După obiectele găsite în cuprinsul deambulatorului, și acesta era, sigur, acoperit.

Avem de a face cu o clădire de locuit, adăpost al plăieșilor și apărătorilor cetății, servind totodată și ca magazie de alimente. Cele două camere din centru nu erau lipsite de oarecare confort și dichis, după cum atestă și lipitura lustruită a pereților¹ și obiectele găsite în ele.

Dăm lista acestor obiecte aflate în *a*, *b* și *c*, ne mai repetând cele înșirate în cursul descrierii.

In încăperea *a*:

fragmente de chiupuri (vase mari roșii pentru păstrarea cerealelor)

1 cuțit curb (cosor) de fier cu nituri la prăsele.

In încăperea *b*:

piron gros cu capul bifurcat lângă pragul din spre *c*
mai multe piroane de fier

2 fusaiole

fragmente de vase

fragmente de chiup (în colțul nord-vestic)

1 opaiț de bronz (în colțul nord-vestic)

1 capac mare de bronz

fragmente de vase de lut (unul cu un buton și cercuri adâncite, altul cu ornamentația în formă de brâu)

fragmente de lipitură cu urme de lemn fasonat

bucăți de lipitură nearsă

lustruitor de vase, de lut.

In încăperea *c*:

1 vârf de săgeată de fier în două muchii

1 seceră de fier

1 cârlig de fier

fragmentele unui chiup

¹ Pentru lipitura de lut «curat și lucios, parc'ar fi o zugrăveală de dungi colorate», la casele de lemn ale Germanilor, vezi Tacitus, Germ., 16,2.

fragmente de vase sure și roșii
1 fragment de cărămidă
1 piron de fier.

În partea nordică a curții cetății, după cum am spus, nu s'au constatat urme de locuințe.

Nu departe de turnul Nr. 1, o groapă cu un diametru de cca 2 m ne-a atras atenția. Cercetând-o, am găsit că e o scobitură artificială în rocă, iar pe la 1,20 m adâncime este plină de apă. Fără îndoială, este un basin pentru captarea apei de ploaie și de sol, servind la nevoie pentru oameni și animale. Câteva resturi de vase și cărbune, ca și un disc de cui de fier au fost găsite în fundul basinului.

Restul curții, neclădit, a servit numai ca o piață de arme sau ca țarc pentru vitele necesare hranei în timp de asediu.

TERENUL LA NORD DE INCINTĂ

1. La vreo 3,75 m spre Nord de colțul de Nord-Vest al incintei, a fost descoperit un rând de tamburi de piatră oolitică, constând din patru tamburi.

Fig. 21. — Tamburii sanctuarului de pe platou.

Rândul de tamburi nu merge paralel cu latura nordică a cetății, ci se depărtează de aceasta în așa fel, încât ultimul tambur din acest rând se găsește la 5,95 m distanță de zid.

Paralel cu acest rând, la cca 6 m depărtare de primul, în alt rând s'au păstrat numai doi tamburi, cei din capătul estic (fig. 21).

Distanța dintre tamburi, în fiecare rând, e de 2 m. Diametrul tamburilor e de cca 60 cm, iar înălțimea lor de cca 40 cm. Ei sunt așezați direct pe suprafața stâncoasă a platoului.

În jurul tamburilor s'au găsit fragmente de vase mai mari (chiar și de chiupuri) și mai mici, o seceră, o aplică de bronz, fragmente de țiglă și urme de cărbune. Toate acestea nu par să aibă nimic cu rostul tamburilor.

Care va fi fost acest rost, e greu de precizat. După o teorie mai veche a noastră, pornind dela aliniamentele de tamburi dela cetatea Costești, ele ar fi stâlpii de piatră ai unui hambar de provizii.

Descoperirile făcute între timp la așezarea dela Grădiștea Muncelului, însă, ne-au făcut să ne schimbăm părerea.

La Grădiștea Muncelului, aliniamentele de tamburi cu diametru mult mai mare (unele, din piatră de calcar, de 1,27 m diametru, iar altele, din andezit, de 2,05—2,25 m diametru)¹ sunt, fără îndoială, resturile-bază ale unor sanctuare de tip dacic. Mărimea diametrului nu are nicio însemnătate, căci în apropierea Blidarului, lângă Costești, în Poiana lui Solomon, s'au descoperit tamburi de 0,75 m², mai mari, deci, decât cei dela Costești (55—65 cm) și mai mici decât cei dela Grădiștea Muncelului.

Ținând seama de aceste fapte, nouă ni se pare că și aici la Piatra Roșie avem de a face cu un sanctuar. Cei șase tamburi, păstrați pe două rânduri, fac parte, credem, dintr'un sanctuar mai mare, cu 4—6 rânduri de tamburi și cu mai mulți tamburi de fiecare rând. Sanctuarul, originar, se va fi întins în direcția Vest-Est. El a fost însă desființat, într'o epocă ulterioară, de clădirile ce au fost ridicate pe platou, în afara incintei.

Asupra felului cum se înfățișa sanctuarul cu acești tamburi e prematur să ne pronunțăm acum. Așteptăm ca din studierea mai amănunțită a aliniamentelor de acest gen dela Grădiștea Muncelului și a celor dela Poiana lui Solomon să putem trage concluzii mai întemeiate.

2. Cercetând terenul platoului la Nord și Est de cele două rânduri de tamburi, lucrările au desvelit două clădiri, ambele cu un plan rectangular.

a) Clădirea *k-o* (fig. 22). Se întinde în general în direcția Sud-Nord și era construită ca și clădirea *a-b-c* din interiorul incintei. Și la această clădire de lemn, temelia o formează tot niște blocuri de piatră oolitică, bine cioplite, însă așezate nu « în dungă », ci cu fața mai lată în jos. Dimensiunile pietrelor sunt variate: lungimea 44 cm, lățimea 30 cm, înălțimea 22 cm. De obicei, lățimea și înălțimea este aceeași la toate blocurile, lungimea variind: 53, 62, 33, 25, 42 cm etc.

Clădirea *k-o* are cinci încăperi, unele mai mari, altele mai mici (planul clădirii în fig. 22). În lungime, întreaga clădire măsoară (în exterior) 22,50 m, iar în lățime (în exterior) 13,50 m.

¹ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », t. III, 1952, p. 291.

² C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei. București, 1951, Ed. Acad. R.P.R., p. 48.

Intrarea în clădire se face pe latura nordică, unde două întreruperi ale zidului indică cele două intrări, deși de prag nu s'a dat nicaieri. Tot pe latura aceasta, o prelungire a peretelui estic indică existența unui cerdac sau pridvor deschis. O intrare există însă și pe latura sudică, dar e mai puțin sezisabilă. Pe locul unde se întrerup rândurile de blocuri ce alcătuiesc temeliile, se constată

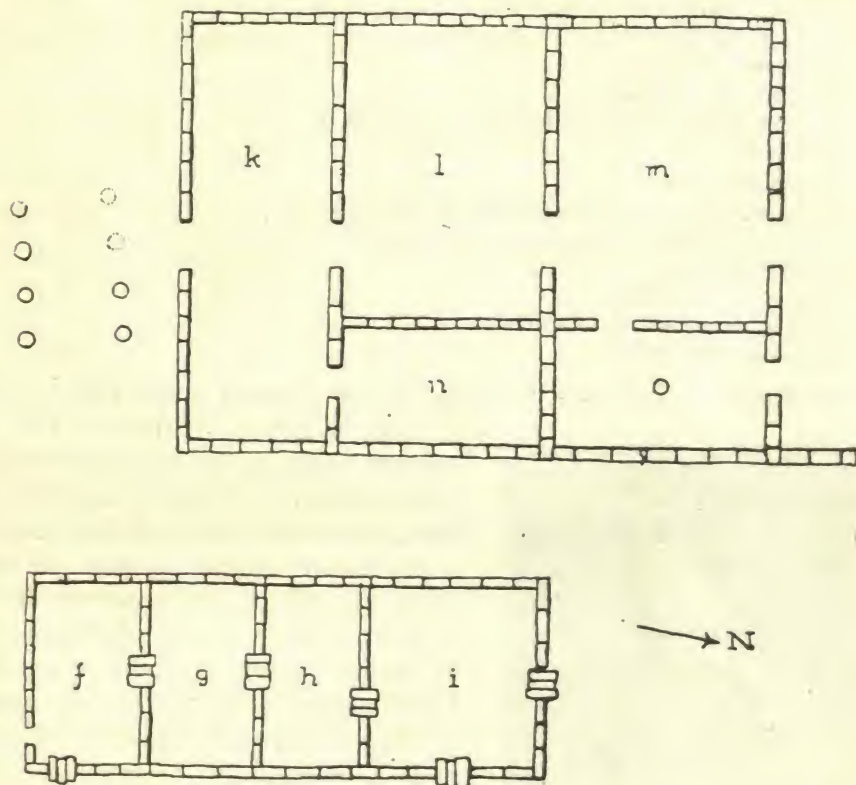

Fig. 22. — Clădirile din afara incintei de pe platou.

urmele carbonizate ale unor stâlpi. Intrările erau de cca 1,20—1,40 m lărgime.

Încăperile au în interior următoarele dimensiuni: *k*: $13 \times 4,40$ m; *l*: $8,40 \times 8,30$ m; *m*: $8,40 \times 8,60$ m; *n*: $3,90 \times 8,30$ m; *o*: $3,90 \times 8,60$ m. Și la intrările dintr'o încăpere în alta, aceeași lipsă a pragurilor și aceleași urme de stâlpi de o parte și de cealaltă a intrării.

Partea superioară a clădirii ne-o închipuim tot în paiantă, cu acoperișul în formă de șea. Judecând după mulțimea fragmentelor de țiglă, acoperișul a fost, dacă nu în întregime, măcar în parte din acest material. Pereții erau tencuiți cu lut lipit pe o rețea de nuiiele, ale căror urme se observă bine în bucățile de lipitură arsă.

Podeaua era și aici din pământ bătut așezat pe stânca naturală, netezită unde era nevoie. Ea se găsește la o adâncime de 30—40 cm sub nivelul actual al platoului.

Descoperirile mărunte din această clădire sunt:

- multe fragmente de țiglă
- 1 țință de fier
- 2 cârlige de fier
- fragmente de vase
- fragmente de chiupuri
- 1 crampon de fier pentru încălțăminte (* mătă *)
- 1 fusaiolă
- 15 piroane de fier
- 1 pumnal de fier la capătul mânerului cu un disc
- 1 cuțit mai mare cu un cui de bronz la prăsele
- 1 cuțit mai mic
- 1 secure de fier (în *n*)
- 1 piatră de râșniță (în încăperea *h*)
- 1 toporaș mic de fier.

b) Clădirea *f g h i* (fig. 22). Spre Est de clădirea despre care s'a vorbit mai sus, la 2,45 m depărtare, a fost descoperită o altă clădire tot patrulateră, cu patru încăperi. Ea era tot o construcție de lemn, dar temelia nu era de piatră oolitică, ci din bucăți lunguiețe de piatră de stâncă locală (fig. 23). Pragurile dela intrări (șase cu totul) sunt, în schimb, din blocuri mici de piatră oolitică, așezate transversal. Lângă praguri se găsesc urmele stâlpilor de lemn. În partea de Nord, se indică un pridvor, în interiorul căruia a fost găsită o bucată dintr'o râșniță.

Fig. 23. — Temelia de piatră a clădirii *f-i*.

Trebue să remarcăm că temelia de piatră de stâncă a acestei clădiri e simțitor mai adâncă decât temelia clădirii *k-o* (variază între 1 m — 60 cm dela suprafața actuală). Cauza poate fi și una naturală: în partea estică a platoului, stânca naturală a dealului este mai adâncă. Nu este însă exclus ca și o vechime mai mare a acestei clădiri să fie pricina.

Vatra clădirii era tot de pământ, iar construcția superioară de lemn va fi fost la fel cu aceea a clădirii vecine. Acoperișul era încă

acoperit cu șindrilă sau stuf, negăsindu-se niciun fragment de țiglă în această parte.

Dimensiunile clădirii acesteia sunt următoarele:

Lungimea totală (în exterior) 26 m. Lărgimea (tot în exterior) 5 m. În-căperile măsoară (în interior) $f: 6,68 \times 4,60$ m; $g: 5,40 \times 4,60$ m; $h: 5,36 \times 4,60$ m; $i: 7,70 \times 4,60$ m.

Obiectele aflate în această clădire sunt:

- 6 piroane de fier (în încăperea f)
- 1 ac mare de fier, necomplet (tot în f)
- 13 piroane de fier (lângă pragul dintre $f - g$)
- 1 fragment de rășniță (în h)
- 1 monetă de argint, imitație după cele tasiene (în i)
- 1 monetă de bronz a orașului Histria (tot în i)
- 1 monetă republicană romană din secolul I î.e.n. (în pridvor)
- 1 toartă de bronz (în i)
- cuie (în toate încăperile)
- 1 fragment de vas ornamentat cu val în zig-zag între două brăie de linii paralele (aflate în i)
- mai multe fragmente de vase și de chiupuri.

După obiectele aflate în cele două clădiri, se pare că aici a existat o viață destul de vie. Ambele clădiri au fost mistuite de foc.

c) *Restul platoului*. În restul platoului nu s'au mai constatat urme de clădiri. Cu ocazia desvelirilor acestei porțiuni au fost găsite fragmente de ceramică simplă, bucăți de plăci subțiri de bronz, un obiect de bronz în formă de mâner, un cui de fier, un nasture de chilimbar, un cuțit mai mare de fier cu prăselele prinse cu cuie de bronz, un cuțit mai mic, o bucată dintr'o rășniță, cărbune, provenind toate dela cele două clădiri.

Tot aici s'a dat și peste o monetă de argint romană republicană, din secolul II î.e.n.¹

Câteva secțiuni aplicate pe marginea acestui platou, pe marginea de Vest și Nord, ne-au dat certitudinea că în aceste părți restul de platou nu era fortificat.

O secțiune făcută pe latura estică însă a desvelit existența unei linii de apărare, în forma unui val de piatră și pământ (pl. III, a).

Secțiunea de 15 m lungime a fost trasă în direcția Vest-Est. În planșa a III-a se reprezintă peretele *sudic* al secțiunii. Profilul se prezintă astfel (dela dreapta la stânga): dela m 15 până la m 9 e porțiunea destul de dreaptă a platoului din vârful. Dedesubtul unui strat subțire de humus modern (1) se află o pătură de pământ galben deschis, gros de cca 1 m (2) sub care urmează stânca

¹ Această lucrare, p. 76.

nativă. Dela m 9 până la m 6,5, între pătura de pământ galben și stâncă se intercalează un strat de pământ de culoare roșie care, începând dela m 8,5 se adâncește, platoul stâncos adâncindu-se și el. În această porțiune, pământul de culoare roșie este amestecat cu bucățele de piatră de stâncă locală (4) care, după cum se știe, e un calcar fosilifer de culoare roșie.

Între m 6,5 și m 2, se găsește o aglomerație de bucăți mai mari de piatră de stâncă, amestecată cu pământ brun (3). Dela m 2 spre Est apare din nou pătura groasă de pământ galben.

Valul de piatră avusese, inițial, o grosime de 6—7 m. Nu s'au găsit urme de pari, indicând vreo palisadă.

Conturul valului se vede bine, începând dela colțul Nord-Est al cetății, mergând pe marginea platoului spre Nord cca 40 m, apoi cotind spre Est. El închide, după cum vom vedea, un spațiu mare pe coasta estică a dealului.

INCINTA MARE DE PE COASTA RĂSĂRITEANĂ

Neobservată de niciunul din cercetătorii anteriori, această incintă, mult mai mare decât cetatea de pe platou, ocupă o bună parte din coasta de Est a Dealului Piatra Roșie. Lungimea ei, în direcția Sud-Nord, e de 140 m, iar lățimea, în direcția Est-Vest, e de 125 m, închizând o suprafață de 3500 m².

Etajarea în mai multe terase a acestei laturi a dealului (din care noi am semnalat în mod special numai 4—5, dar terasele mai puțin late sunt numeroase) a permis apărătorilor cetății de pe vârful să se folosească de această împrejurare favorabilă și să opună inamicului un prim obstacol serios, potrivit să adăpostească în interiorul său o mulțime mai mare de oameni, bărbați, femei și copii.

Incinta aceasta este închisă, în general, cu un zid sec de piatră amestecat cu pământ având în față un gard de lemn (palisadă). Zidul are și unele porțiuni de construcție particulară, după cum se va vedea imediat (fig. 9).

O ridicătură, în formă de val, pe unele porțiuni foarte bine conturată și de o parte și de alta, s'a observat la Est de turnul Nr. 4 al cetății. Urmărit cu atenție, valul duce, cu foarte mici întreruperi parțiale, dar nedispărând total niciodată, până la turnul A de pe terasa Nr. IV, care a fost descoperit de noi (pl. II).

Urmărirea lui spre Nord a fost mult facilitată de păstrarea în condiții bune a ridicăturii spre Nord de turnul A. În apropierea cărării ce duce spre vârful, valul ia un aspect mai precis. În dreptul cărării chiar, care-l încalecă, el este stricat cu desăvârșire. Nu e nicio îndoială că în acest loc trebuie să fi existat o trecătoare prin val. Continuând însă tot spre Nord, valul atinge latura vestică a turnului B.

Dela turnul B în sus, adică spre Vest, valul e mai puțin vizibil, totuși există. Două secțiuni făcute pe această porțiune a valului (între turnul B și platou) au confirmat pe deplin identitatea tehnicii valului de aici cu cel de pe latura sudică (între turnul A și turnul Nr. 4). Pe o lungime de 43 m el se observă foarte bine și la suprafață. Ajungând la marginea platoului, valul o ia spre Sud, legându-se de colțul Nord-Estic al cetății. Porțiunea aceasta a fost cercetată printr-o secțiune, descrisă mai sus ¹.

Pentru a preciza natura dâlmei care închide un spațiu atât de mare și care atingea cele două turnuri izolate pe terasa Nr. IV (A, B), am procedat la o secționare a lui pe latura sudică (între turnul Nr. 4 și turnul A).

Secțiunea s'a făcut la cca 80 m spre Est de turnul Nr. 4. Ea era transversală pe val (Sud-Nord) și avea o lungime de 8 m. În planșa III *b* dăm profilul acestei secțiuni, reprezentând peretele din spre Vest. Iată ce ne oferă acest profil:

Dedesubtul humusului modern (1) o îngrămădire de pietre de stâncă mai mult mici decât mari, ce se întinde dela m 8,5 până la m 0. Cu cât ne apropiem de m 0, cu atât mai slabă e îngrămădirea. Între m 8 și m 7,5, valul e mărginit de trei blocuri cioplite de piatră oolitică, formând paramentul (frontul) valului-zid. Între pietrele ce formează grosul valului se află pământ de coloare cafenie.

Printre pietre se găsesc și fragmente de rășnițe. La m 5 și 4, la cca 2 m adâncime dela suprafață, sunt urmele a doi pari de lemn, indicați prin cărbune abundent.

Concluzia este evidentă: avem de a face, cel puțin pe această latură, cu un așa zis *zid sec*, din pietre și pământ. O față a lui — cea interioară — e susținută de un rând de blocuri cioplite. Cealaltă față, cea exterioară, era formată dintr'un gard-palisadă pe două rânduri. Mijlocul dintre cele două rânduri de gard de pari groși era umplut cu pietre și pământ, iar parii din față cu parii din dos erau legați prin bârne transversale. În spatele acestei palisade, pe zidul sec, se găseau apărătorii.

Grosimea totală a zidului sec (inclusiv grosimea palisadei) era deci de 4 m. Tot ce se vede ca pietre dela m 4 spre 0 provine din prăbușirea zidului după arderea palisadei (a se vedea încercarea de reconstruire, fig. 9).

Pe latura estică dintre turnurile A — B, înfățișarea zidului are unele aspecte particulare. Secționat în trei locuri, el prezintă două forme de construcții.

Secțiunea 1, mai aproape de turnul A (fig. 24) arată și aici existența unei îngrămădiri de pietre. Nu s'a putut constata palisada din față (între m 1 — 2) și nici paramentul de blocuri din spate. Aceasta nu înseamnă, însă, că nu a

¹ Această lucrare, p. 59—60.

putut exista. În spatele zidului — adică în interior — urme de cărbune și de pământ roșu provenind, desigur, dela unele colibe adiacente zidului.

A doua secțiune s'a tras chiar pe cărare. Nu s'a putut constata decât o întrerupere a zidului sec, iar spre Vest câteva blocuri — lespezi, caracteristice pavajului de drum ce începe tocmai dela acest punct. Lipsa zidului se explică prin faptul că, chiar în acest loc trebuia să fie intrarea în incinta cea mare, dovadă și lespezile de pavaj găsite la capătul vestic al secțiunii transversale pe val.

Pe o porțiune de cca 15 m la Sud de cărare, secționarea zidului a adus o surpriză (planul cetății, pl. II). Pe lungimea amintită, de 15 m, zidul își

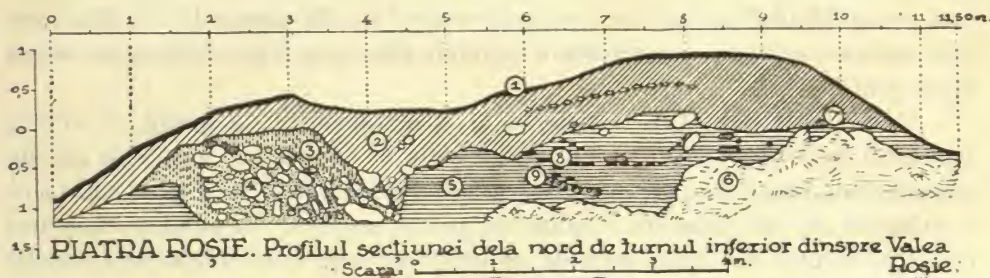

Fig. 24. — Profilul secțiunii pe latură de Est a incintei celei mari.

1 = humus modern, 2 = pământ de culoare gălbui, 3 = pământ de culoare roșie ce prezintă urme de ardere, 4 = val de piatră cu pământ de culoare brună bine uscat, 5 = pământ de culoare brună închisă, conține pe alocurea fragmente de vase antice, 6 = stâncă naturală, 7 = strat subțire de pământ roșu bine ars, foarte sfărâmișos și asemănător chirpiciului, 8 = straturi de cărbune, 9 = fâșie subțire de pământ de culoare galbenă deschisă.

schimbă structura. Aici, ambele fețe ale zidului sunt clădite din blocuri mijlocii de piatră oolitică, cioplită. Blocurile sunt așezate cu partea lată în sus. Ele nu au jghiaburile obișnuite (« babele ») și sunt mai mici decât cele întrebuințate la zidul incintei de sus. Iată câteva dimensiuni: lungimea 50 cm; lățimea 32 cm; grosimea 18 cm; altele: $54 \times 36 \times 25$ cm; $50 \times 47 \times 25$ cm; $40 \times 34 \times 22$ cm. Sunt foarte regulat cioplite.

Între aceste două fronturi de zid, alcătuite cu blocuri de piatră oolitică se afla o umplutură de pietre de stâncă locală de calcar, mai mari și mai mici. Această umplutură de pietre însă *nu are pământ*, ci un material care face impresia unui mortar. Lucrul ni s'a părut suspect și îl explicăm ca un conglomerat provocat de agenții naturii ¹.

Supunând însă mai multe bucăți din acest material unei analize chimice în laboratorul de petrografie al Universității V. Babeș, Conf. E. Stoicovici a putut constata natura de *mortar* a acestui liant, constând din nisip de pârau,

¹ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », 1950, v. I, An. I, p. 146, nota.

sgrunțuros și netrecut prin sită, amestecat într-o proporție de 10 — 15 %, cu var. Faptul constatat prin expertiza laboratorului ne pune în fața unui nou aspect al culturii materiale dacice: cunoașterea mortarului și folosirea lui ca liant. Mortarul are o înfățișare sură murdă, rezultat al compoziției amestecate a nisipului întrebuințat și a proporției reduse de var. Trebuie să mărturisim, însă, că așa nereglementar cum este acest mortar, e un puternic liant, cu greu sfărâmându-se sau deslipindu-se de piatra pe care o leagă. Între blocurile din cele două fețe ale zidului nu există acest liant.

Dacă zidul cu mortar a fost pe o lungime mai mare sau nu, nu știm. El a fost necesar aici, în apropierea ușii, continuând și la Nord de intrarea în incinta mare.

Grosimea zidului cu mortar, cu parament cu tot, e de 1,80 m, deci mult mai subțire decât zidul sec și palisada. Înălțimea zidului cu mortar nu se poate ști. Nu este exclus însă că și în fața lui să fi fost o palisadă, dar aceasta nu s'a constatat prin săpăturile noastre.

În concluzie: pe coasta estică a Dealului Piatra Roșie se afla o incintă mare, închisă din trei laturi de un *zid sec*, cu palisadă, cu excepția unei porțiuni pe latura estică din apropierea intrării, unde zidul are structura descrisă mai sus. Latura a patra, cea vestică, o constituie zidul estic al cetății de pe platou și un zid sec în partea nordică, cu sau fără palisadă.

Toate indicațiile duc la o datare a acestei incinte mari ulterioară cetății din vârf. Pentru a lăsa la o parte orice alte argumente (blocuri de cetate folosite în zidul sec și la zidul cu mortar, resturile de rășnițe în umplutura zidului sec, folosirea mortarului), simplul fapt că incinta cea mare se adaptează la fortificațiile cu blocuri, la cetatea de pe platou și la cele două turnuri de piatră și cărămidă de pe terasa Nr. IV (A și B) constituie o dovadă peremptorie.

Zidul incintei mari a avut, probabil numai pe trei laturi, o palisadă în față.

Distrugerea zidului a fost fără îndoială violentă, urme de incendiu relevându-se în mai multe secțiuni.

Înainte de a trece la descrierea turnurilor A și B și la examinarea interiorului incintei, dăm mai jos, obiectele găsite în apropierea zidului incintei, în secțiuni sau lângă acestea.

În secțiunea dela Sud de cărare:

fragmente de vase

2 fragmente de țiglă mai subțiri decât cele obișnuite.

În secțiunea dela Sud de cea precedentă (ilustrată în fig. 24):

fragmente de vase.

În secțiunea dela cărare:

fragmente de vase.

INTERIORUL INCINTEI CELEI MARI

Intrăm în incinta mare pe intrarea pe care am constatat-o acolo unde zidul de Est al incintei mari încălecă cărarea. Dela început, pășim pe un drum pavat cu lespezi mari, groase. E sigur că drumul pavat pornea numai de aici, căci nicio lespede n'a fost găsită la Est de zid, pe coastă. Aici, de altfel, se și lățește drumul care până la acest punct fusese doar o cărare mai lată tăiată în stâncă.

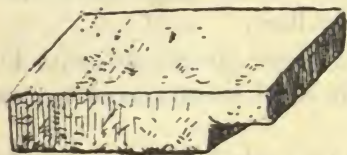

Fig. 25. — Lespezi din pavajul drumului cetății.

Drumul pavat e lat de 3 m și formează, din loc în loc, platforme orizontale. Lespezile sunt din piatră oolitică, de diferite dimensiuni (de obicei 70 cm lungime, 40 cm lățime și 20 cm grosime). Pentru a se așeza bine pe panta drumului, cele mai multe au la capete câte o bandă cioplită cu care se îmbină două lespezi (fig. 25).

Urmele lui se văd peste tot, în interiorul incintei mari, dar mai bine păstrat este în porțiunea din apropierea intrării în turnul Nr. 2 al cetății de pe platou (fig. 26). Chiar în fața intrării în turnul Nr. 2, pavajul drumului este aproape complet stricat.

Dela acest punct al drumului (planul, în pl. II), se desface spre dreapta (spre Nord) o cărare de asemenea pavată cu lespezi de piatră oolitică ce duce spre o construcție absidală. Lățimea acestei cărări pavate e de cca 1—1,20 m.

Clădirea absidată la care duce această cărare pavată se compune din două încăperi: una mai mare rectangulară în față (*d*) și alta cu o absidă în dos (*e*).

Dimensiunile clădirii sunt modeste: *d*) 7,50 m lungime pe 7,80 m lățime, iar *e*) 7,80 m lățime pe o adâncime maximă a absidei de 3,20 m.

Ea se află pe prima terasă de sub platou. Nu mai există din ea decât temelia, care, ca și la celelalte clădiri văzute până acum, constă din blocuri de piatră oolitică, regulat cioplite și așezate direct pe nivelul stâncos, pe un singur rând. Dimensiunile blocurilor variază în jurul a 45 cm lungime, 22 cm lățime și 18 cm grosime. Ele sunt așezate cu fața cea lată pe nivelul stâncos al terasei. Temelia s'a păstrat destul de bine, cu puține excepții. Restul construcției era tot de lemn în paiantă, iar acoperișul de paie, stuf sau șindrilă, căci fragmente de țiglă nu s'au găsit în tot aretul acesta. Multe bucăți de lut ars cu urme de nuiele au fost răspândite peste tot.

Intrarea în clădire se făcea prin ușa practică în peretele sudic al încăperii *d*, largă de cca 1,50 m. Din încăperea *d* se trece în camera absidală printr'o ușă largă de 2,10 m. Pragurile nu s'au păstrat.

Toată temelia clădirii se afla la 40 cm sub actualul nivel.

Vatra camerelor era din lut galben bine bătut și netezit, păstrat, pe alocurea, foarte bine, mai ales în camera *e*. Vatra era din loc în loc arsă.

Asupra rostului acestei construcții de lemn e greu să ne pronunțăm. Sărăcia vaselor sau a fragmentelor de vase ar fi o indicație că nu e vorba de o clădire cu scop de locuit.

Fig. 26. — Drumul cetății.

Obiectele găsite în clădire sunt puține, dar unul din ele extrem de interesant.

În colțul sud-vestic al camerei *e*, lipit de colț, s'au găsit resturile unei plăci ovoidale de fier cu ornamente în relief ¹, probabil un scut de paradă sau un disc cu însemnătate de cult, religioasă.

Incolo, un fragment dintr'un vas sur și alte câteva resturi slabe de ceramică comună. La pragul dintre *d* și *e*, două cuie de fier, iar lângă pragul camerei *d* un piron de fier, lung de 32 cm. O lamă ondulată de fier (un instrument) s'a aflat în camera *d*.

¹ Această lucrare, p. 119 și urm.

Nu este îndoelnic că și această clădire, oricare i-ar fi fost rostul, a căzut pradă unui incendiu.

Interiorul incintei celei mari, după cum s'a mai spus, are mai multe terase, unele mai mari, altele mai mici, potrivite pentru a adăposti barăci de lemn și locuințe mai modeste.

O asemenea locuință modestă a fost sesizată, prin urme numeroase de lipitură arsă, prin resturi de cărbune și prin fragmente de vase, pe terasa Nr. I, la Sud de drumul pavat, imediat sub turnul Nr. 4.

Tot urme de barăci de lemn au fost constatate și pe terasa Nr. IV, în apropierea turnului izolat A.

Restul teraselor cuprind fragmente de vase. Aici semnalăm că la Est de turnul Nr. 2 al cetății, în preajma intrării, a fost găsit un vârf de suliță.

Pe terasa Nr. II, la Est de clădirea absidată, a fost aflat un mic phallus de bronz, iar pe terasa Nr. III la Nord de groapa naturală, au eșit la iveală:

- o piatră de râșniță,
- 1 cosor de fier,
- 2 bucăți mici de bronz,
- fragmente de vase.

Pe terasa Nr. IV, deasupra turnului izolat B, s'a descoperit o lamă de fier-răstrău.

O bogată recoltă de diferite obiecte a dat, în schimb, groapa naturală — o dolină — ce se vede la Nord de drumul pavat, groapă în care au fost aruncate, după cât se pare, obiectele scoase din uz.

Dăm mai jos lista completă a acestor obiecte:

- sabie de fier de tip celtic,
- zăbulă de fier,
- resturi dintr'o căldare de fier,
- osia unui cărucior de fier cu o roțiță dințată
- călcâi de suliță
- verigă de fier cu capete nelipite
- piron de fier,
- scoabă mică de fier,
- cuie de fier,
- două capete (discuri) de ținte,
- candelabru de bronz cu trei brațe, cu lanț cu tot,
- toartă de bronz puțin curbată,
- fragment dintr'un vas de bronz,
- fragment dintr'o placă de bronz,
- o placă îngustă de bronz, neornamentată,
- o bucată de sticlă galbui,
- o fusaioală de lut ars,
- fragmente de vase de lut,
- resturi de cărbune.

TURNURILE DE PAZĂ

La descrierea situației Dealului Piatra Roșie s'a accentuat împrejurarea că singura latură pe unde putea fi atins platoul cu oarecare ușurință, era latura estică, atât din pricina pantei mai blânde, cât și din cauza teraselor naturale ce se aflau pe această latură.

Tocmai de aceea, pentru paza drumului ce ducea pe aici, odată cu cetatea de pe platou s'au construit, pe această latură de Est, trei turnuri de pază: două pe terasa Nr. IV, iar al treilea, mai avansat pe terasa inferioară, Nr. V (planul în pl. II).

Turnurile de pe terasa Nr. IV (A și B) sunt așezate de o parte și de cealaltă a drumului la extremitatea sudică (A) și la extremitatea nordică a terasei Nr. IV (B). Turnul C de pe terasa de jos (Nr. V) e așezat chiar în cale sau în nemijlocita ei apropiere.

Turnurile A și B domină nu numai drumul cetății, dar și accesul din spre Sud-Est și Nord-Est, având în fața lor un vast câmp de vedere.

Ele sunt construite din piatră și cărămidă arsă, în așa fel că partea inferioară a zidurilor, pe o înălțime de 2—3 m era din blocuri de piatră

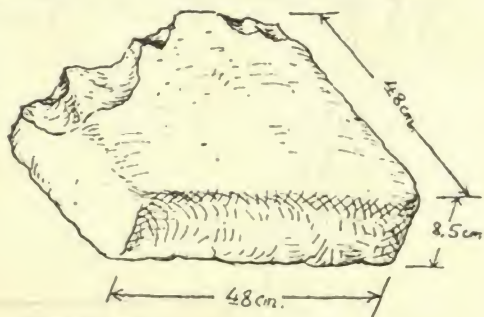

Fig. 27. — Fragment de cărămidă dacică.

oolitică, iar partea superioară, din cărămidă arsă. Tehnica zidului construit din blocuri de piatră e perfect identică cu aceea constatată la incinta de pe platou. Blocurile au jghiaburi (« babe »), iar cele dela colțurile exterioare sunt fâlțuite. Grosimea zidului este de 3 m. Peste acest zid de piatră se ridică zidul construit din cărămidă arsă, păstrând aceeași grosime de 3 m. În această privință, ele sunt la fel cu turnurile-locuințe dela cetatea dacică dela Costești.

Cărămizile folosite și aici, ca și la Costești, sunt mari și pătrate, având următoarele dimensiuni: 48 cm lungime, 48 cm lățime și $8\frac{1}{2}$ cm grosime (fig. 27). Lutul lor e amestecat cu pleavă și paie. Ele au fost, fără îndoială, arse și nu numai uscate la soare, cum se susține, de obicei. Este adevărat că arderea lor nu era dintre cele mai bune, dar întrebuintarea cărămizilor în stare nearsă este contrazisă de faptul că multe din aceste cărămizi se păstrează în bucăți destul de mari (perfect întregi n'am găsit niciuna!) și prezintă neîndoelnice urme ale arderii. Ca această ardere să fie rezultatul incendiului care a mistuit clădirea (turnul), nu e de loc verosimil din două motive: întâi pentru că oricât de mare ar fi fost incendiul, cărămizile din interiorul

zidului (gros de 3 m) nu ar fi putut să fie arse de pe urma acestui foc, iar în al doilea rând, din simplul motiv că lutul cu care se legau aceste cărămizi în zid, e nears. S'ar mai putea aduce în tavoarea acestei arderi a cărămizilor și împrejurarea că se găsesc cărămizi slab arse și în turnul A, unde nu se constată o distrugere prin incendiu.

Pe toată grosimea zidului de 3 m, cărămizile erau așezate în rânduri suprapuse, iar între rânduri, ca liant, era folosit lutul (un lut galben).

Acoperișul ambelor turnuri era de țigle, din care o cantitate enormă se găsește atât în interior, cât și în exterior. Nicio țiglă nu a fost găsită întreagă. Printre fragmentele de țiglă abundă și fragmentele de olane.

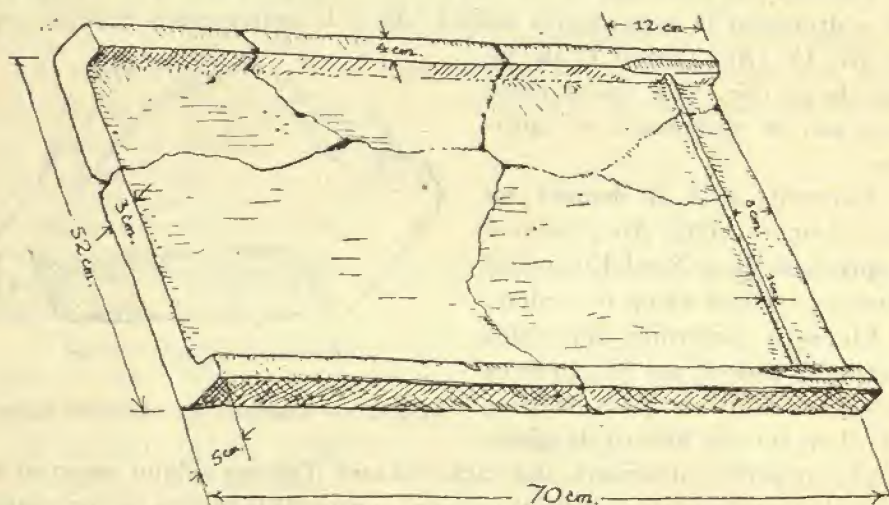

Fig. 28. — O țiglă dacică.

Țiglele (unele au putut fi reconstituite din bucățile lor) sunt foarte bine arse și au o factură grecească (fig. 28). Tipul acesta de țigle, cu un brâu în relief de-a-curmezișul suprafeței țiglei în capătul ei de sus, e folosit și în coloniile grecești dela Nordul Mării Negre¹. Ele puteau fi aduse din coloniile grecești (ceea ce este mai greu de închipuit), sau au fost făcute în vreo țiglarie dacică de meșteri greci.

Și dimensiunile țiglelor sunt enorme: 70 cm lungime, 52 cm lățime, 3 cm grosime. Marginile ce încadrează țigla pe cele două laturi sunt de 2 cm înălțime și de 4 cm grosime. Brăul în relief — ca un listel — dela capătul de sus al țiglei e înalt de 1 cm și tot atât de gros. Rostul acestui brâu este de a nu

¹ V. F. Gaidukevici, *Iz istorii Bospora*. 1935, p. 222, fig. 60; cf. și *Arhitektura Drevnevo Rima*, p. 371, fig. 4.

permite pătrunderea apei de ploaie de pe acoperișul slab înclinat, împinsă în sus de puterea vânturilor.

Niciun olan n'a putut fi reconstituit. Lărgimea lor e însă cea obișnuită (12—14 cm), iar lungimea trebuie să fie aproximativ egală cu lungimea țiglelor.

Dintre cele două turnuri, turnul B este zidit chiar în pantă și temelia de piatră urmează această înclinare a terenului prin blocurile așezate în formă de scară.

Ambele turnuri erau spoite în interior cu un strat de lut bine netezit. La amândouă turnurile, vatra era din pământ bătut.

În afară de această vatră, atât turnul A, cât și turnul B, au avut o încăpere superioară cu o podea de lemn susținută de grinzi transversale, podea de pe care se făcea supravegherea și se da lupta. Această podea fiind mai sus de părțile păstrate din turnuri, urmele grinzilor — desigur în pereții de cărămidă — nu se mai observă. În general, din partea de cărămidă a turnurilor nu s'a păstrat nimic în picioare.

Intrarea în turnuri nu putea să fie decât din spre Vest, de pe latura opusă dușmanului, și aceasta la o înălțime oarecare, cu ajutorul unor scări mobile de lemn.

Ca dimensiuni, ambele turnuri sunt egale, formând un patrat care măsoară, în interior, $5,30 \times 5,30$ m.

Urme vădite de incendiu arată numai turnul B, la care, pe vatra de pământ bătut, s'a găsit o enormă cantitate de cărbune și cenușă. La turnul A, numai în colțul de Nord-Vest din interior s'a constatat o grămadă de cenușă și cărbune. La turnul B, care este foarte deteriorat, blocurile de piatră oolitică sunt calcinate într'o gravă măsură, pe câtă vreme la turnul A, această calcinare a blocurilor nu se constată. Notăm tot aici că la turnul A, în interior, alături de piatra oolitică se folosesc, într'o măsură redusă, și bucăți de piatră locală.

Ca turnuri de pază, ele au fost locuite de o mică strajă în chip permanent.

Izolate la început, turnurile devin mai târziu organic legate de incinta cea mare, servind drept turnuri de colț, și anume ca turnuri exterioare.

Mulțimea obiectelor găsite în cele două turnuri și, în special, în turnul B, aruncă o lumină vie asupra caracterului de locuință permanentă a turnurilor.

Iată lista lor:

În turnul A:

- un obiect de bronz cu capetele în formă de șarpe
- trei crampe de fier (* mâțe *) pentru încălțăminte
- o verigă lată de fier
- două fragmente de verigi de fier
- un fragment de fier curbat la ambele capete
- un fragment dintr'o secure de fier

un fragment de seceră de fier
 mai multe piroane de fier
 o șecure de piatră
 mai multe fragmente de chiupuri (*dolia*)
 2 securi de fier

In turnul B:

un fragment dintr'o cataramă de bronz
 o brățară (?) de bronz
 un obiect de bronz în formă de linguriță
 bustul unei figuri feminine, din bronz
 obiect de bronz, în formă de capac
 tub de bronz
 benzi de bronz
 un mâner de bronz
 fragment dintr'o fibulă de bronz
 aplică (?) de bronz
 obiect ornamental de bronz
 obiect de bronz elipsoidal
 obiect de bronz ajurat
 mai multe aplici de bronz
 scoabe de fier
 piron de fier
 călcâie de lance de fier
 discul unui piron de fier (13 cm diam.)
 instrument (?) de fier cu capătul încârligat
 două « umbo » de fier
 o furcă de fier cu trei dinți
 2 zăbale de fier
 2 seceri de fier
 capete (discuri) de Ținte
 un mâner de fier rupt în două
 o verigă de fier
 un obiect de fier, la un capăt mai lat și perforat
 Țâțână de fier
 o Țintă de fier cu capul în formă de 8
 o lamă de cuțit de fier
 o daltă mare de fier
 fragment dintr'un instrument de fier (daltă ovală?)
 o semiverigă de fier, lată
 placă de fier cu nituri
 mai multe fragmente din diferite obiecte de fier
 o jumătate de râșniță de piatră cu « catillus »
 o cută de ascuțit secerile etc.
 bucăți de râșnițe
 un instrument de corn
 fragmente de ceramică
 un vas mic din pastă neagră
 două tipare de lut

Pe o terasă, pe coasta nordică a dealului, mai multe blocuri de piatră oolitică ar fi un indiciu despre existența unui turn izolat și în această parte (planul cetății din pl. II, turnul D). El nu a mai putut fi cercetat.

A putut fi cercetat, în schimb, turnul de pe terasa Nr. V, cea mai de jos, pe latura estică a dealului (C), descoperit în ultimele zile ale lucrărilor. Atenția asupra lui ne-a fost atrasă de groapa pe care au lăsat-o căutătorii de comori care răvășiseră acest turn și-l despuiaseră de cea mai mare parte a zidurilor de piatră.

Turnul C este așezat chiar pe cărare. Este foarte posibil ca în antichitate drumul îngust care ducea la cetate să fi trecut chiar prin el, căci și de o parte și de alta rămâne prea puțin spațiu pentru a-l ocoli.

Cercetările executate aici de către asistentul N. Gostar, după indicațiile primite din partea conducerii colectivului, au dus la următoarele concluzii:

Pe locul îngust pe unde trecea cărarea spre cetatea de pe platou, și anume la punctul unde începe adevărata pantă a dealului, a existat un turn tot așa de puternic ca și turnurile A și B. El a fost găsit în cea mai mare parte răvășit, zidurile de piatră fiind despuiate de majoritatea blocurilor.

Dimensiunile turnului au putut fi, totuși, stabilite în exterior. Turnul măsoară, în exterior, pe fiecare latură 11,50 m. Scăzând din această cifră grosimea a două laturi ($3 + 3$ m), obținem aproximativ aceeași mărime interioară ca și la turnurile A și B cu care, de altfel, se aseamănă și ca plan-pătrat.

Partea superioară a zidurilor era și la acest turn din cărămidă, judecând după sfărâmăturile roșii ale acestora.

Fragmentele de țiglă aflate în turn pledează pentru un acoperiș de țigle, ca și la turnurile izolate A—B.

Faptul că în cursul săpăturilor de aici nu s'a dat de blocuri cu jghiaburi, nici de blocuri cu falțuri la colț, nu poate însemna mare lucru.

Este foarte probabil că această lipsă e întâmplătoare, explicabilă și cu jefuirea celor mai multe dintre blocuri.

Intrarea în turn a putut fi constatată pe latura estică a turnului, adică pe latura care privește spre dușman. Intrarea, largă de 1,60 m, se afla la nivelul normal al drumului, fapt care confirmă ipoteza că, pentru a urca la cetate, trebuia să se treacă chiar prin turn.

Despre această intrare din față, asistentul afirmă că a găsit-o baricadată cu pietre de stâncă locală.

Tot între dărâmăturile zidului au fost găsite și niște lespezi — blocuri caracteristice pentru pavajul drumului, ceea ce ne face să credem că drumul pavat a avut o porțiune și în preajma acestui turn.

Ieșirea din turn, pe latura vestică, nu s'a putut constata, această latură fiind complet distrusă.

Groapa mare pe care au lăsat-o, în urma lor, distrugătorii și care a semnalat acest turn, indică temeinicia cu care s'a dus la capăt această operație.

Printre puținele lucruri descoperite în turnul C, menționăm:

fragmente de chiupuri (*dolia*)

fragmente de ceramică, între care și vase sure cu picior

1 trident de fier lung de 6 cm

o aplică de bronz în formă de capac

O cercetare sumară făcută cu această ocazie la Est de turnul C, pe un tăpșan de lângă cărare (și care părea să ascundă urmele unui alt turn), n'a dat alt rezultat decât câteva obiecte de fier (o scoabă, o verigă de 12 cm diametru, un săpoi rupt) și puține cioburi. Nu este exclus ca, totuși, și pe acest loc să fi existat, din lemn, un fel de turn de veghe, menit să supravegheze însuși pîn-tenul ce leagă Piatra Roșie de înălțimile ce se întind la Est de ea.

CERCETĂRI ÎN JURUL DEALULUI PIATRA ROȘIE

1. Magazia urieșilor sau calea cu dâmb

Așa este numită de localnici o terasă la stînga Văii Roșii, nu departe de Dealul Piatra Roșie. Ea se află la cca 300—400 m depărtare de poalele dealului, mergând la vale.

Pe terasă, care e aluvionară cu mult pietriș, se desprinde vag conturul unei întărituri. Examinat la suprafață, locul nu a prezentat nicio urmă de așezare cât de mică.

2. Vârful Tîllei (harta regiunii, pl. I)

Un deal tîguiat cu terase mai mici, lipsit de arbori, se ridică la Sud-Vest de Piatra Roșie, ca o sentinelă așezată dincolo de Valea Roșie. Cercetat cu scopul de a vedea dacă nu este în legătură cu sistemul de apărare dela Piatra Roșie, au fost găsite, atât pe vârful stîncos, cât și sub vîrf, pe o terasă, urmele culturii de tip Coțofeni din epoca începătoare a bronzului, reprezentată prin fragmente de ceramică și prin câteva fragmente de silex. O vatră de foc întărește existența pe acest deal a unei populații dela începutul epocii metalelor, ducând o viață de păstori.

3. Valul de pămînt și piatră dela Cioclovina

Deși cercetat înainte de 1949, credem că nu pot lipsi din această lucrare constatările făcute cu privire la acest val care închide drumul de acces spre Piatra Roșie de către Sud-Vest, din direcția Pui-Ponorici. Constatările de mai

jos se bazează atât pe o recunoaștere a terenului, cât și pe o săpătură executată într'un punct principal al liniei întărite (pl. I).

La Sud de cetatea Piatra Roșie, în linie directă, la o depărtare de cca 2.500 m, ceea ce în realitate înseamnă o cale de peste 6 km, se află unul din cele mai interesante vestigii istorice ale trecutului dacic, valul dela Cioclovina-Ponorici, numit de localnici Troianul. Înaintând pe drumul ce duce sub Piatra Roșie de-a-lungul Văii Roșii, apoi traversând această vale și încă multe alte pâraie ce curg de-a-curmezișul drumului nostru, încălecând peste Preluca între Borzi și urcând peste Dealul Mesteacănului, ajungem la cota 859 ce se găsește la Est de Cioclovina. Indată după trecerea acestei cote începe Troianul, pornind deasupra amețitoarei prăpăstii în fundul căreia se află satul de munte Cioclovina, și mergând o bucată (vreo 200 m) în direcția Nord-Vest—Sud-Est, pentru ca apoi s'o cârmească drept spre Sud, continuând în această direcție, până în dreptul satului Federi.

Am cercetat acest Troian pe o distanță de cca 2 km dela punctul lui de plecare, urmărindu-l până deasupra Văii Ponoricului.

La Nord-Vest de drumul care taie Troianul, valul are o lungime de cca 300 m, iar la Sud-Est de drum el măsoară, după cum s'a spus, mai mulți kilometri.

Porțiunea de val la Nord-Vest de drum, ca și porțiunea de 350 m la Sud-Est de această cărare au fost amănunțit examinate, făcându-se și o secțiune în val.

Rezultatul acestei examinări e următorul (pl. IV):

Troianul are acum o grosime la bază de cca 10 m. Și pe o parte și pe cealaltă a lui se vede câte o adâncitură, largă, pe latura nordică (A) de 10—14 m, iar pe latura opusă (B), care este în pantă, de 5—6 m. Adâncirea pe latura A este mai pronunțată și se vede clar că ea a fost făcută cu prilejul scoaterii pământului stâncos pentru construirea Troianului. Pe latura B avem de a face mai curând cu o nivelare a terenului în pantă, formând un fel de bermă.

Înălțimea actuală a valului este de 55—85 cm față de nivelul A și de 1,50 m până la 3 m față de nivelul B, aceasta fără îndoială și din pricina căderii în pantă a terenului pe această latură. Din direcția aceasta din urmă, adică din spre Sud, respectiv Sud-Est, niște valuri paralele duc la Troian, căzând perpendicular pe el. Grosimea valurilor perpendiculare este de 6 m, lungimea lor de 36 m, iar înălțimea lor este de 50 cm. Ele constau dintr'o îngrămădire de pietre de stâncă calcaroasă. Distanța între diferitele valuri perpendiculare variază dela 18—35 m.

După al cincilea val perpendicular, socotind dela marginea prăpastiei, Troianul are pe aceeași latură sud-estică un fel de bastion semirotond, larg la îmbinarea lui cu Troianul, de 74 m și cu o rază de 60 m. Construcția ba-

stionului este identică cu cea a Troianului, doar că cel dintâi este uneori mult mai gros (până la 12 m). În exterior nu se observă ca bastionul să aibă un șanț; doar în interior se poate sezisa cu greu o adâncitură.

După al doilea grup de cinci valuri perpendiculare urmează un alt bastion, mult mai larg la bază (aproape 200 m) și cu o rază de cca 50 m. Alte bastioane nu s'au mai putut observa; în schimb, valurile perpendiculare continuă.

Secțiunea făcută la Troian, în apropiere de bastionul cel dintâi, arată următoarea clădire a valului (și a bastioanelor): în mijloc, piatră de calcar, din stânca dealului, perfect calcinată, amestecată cu pământ ars și nears (acesta din urmă pătruns din infiltrările apei). Pe cele două laturi ale secțiunii, se observă o îngrămădire de piatră de calcar amestecată de asemenea cu pământ ars și nears. Pietrele poartă urme de calcinare. În măsură nu prea mare, se găsește și câte o bucată de cărbune. Spre latura B, dărâmăturile par a fi mai întinse decât pe latura A. Vădit lucru că avem de a face cu un zid sec format din bucăți de piatră de stâncă calcaroasă și din foarte puțin pământ, strâns de ambele laturi de o palisadă de lemn, eventual de un gard împletit, din nuiile groase. Prin arderea palisadei, s'au calcinat pietrele, s'a roșit pământul dintre ele și s'a prăbușit partea de sus a Troianului.

Evident că grosimea originală a valului cu palisadă cu tot n'a putut fi mai mare de 2—2,50 m. Ce se vede acum nu este decât rezultatul prăbușirii Troianului. Nici un obiect caracteristic pentru datare nu a fost găsit în cursul acestor cercetări¹. Legătura valului cu regiunea fortificată este însă neîndoie-nică, el servind pentru închiderea căii de pătrundere spre cetatea cea mare dela Grădiștea Muncelului, din spre Sud-Vest, din Valea Streiului.

¹ O monetă de aur dela Domițian a fost găsită cu ocazia construirii unui terasament (Al. Ferenczi, Așezările dacice, p. 112).

MATERIALE IEȘITE DIN SĂPĂTURI

În paginile ce urmează dăm descrierea diferitelor obiecte ieșite la iveală din așezarea dela Piatra Roșie.

Înșirarea lor o vom face pe categorii în legătură cu rostul pe care l-au avut aceste obiecte în viața societății dacice din acel timp și din acel loc: monete, instrumente, arme, obiecte de uz practic (vase etc.), obiecte de lux ș.a.m.d., indiferent de materia din care sunt făcute. În felul acesta credem că vom da o mai justă înfățișare vieții materiale și culturale a societății.

Nu urmărim decât o descriere și prezentare exactă a materialelor, încadrându-le istoricește în timp și fixându-le locul în procesul de producție sau în ansamblul domeniului de suprastructură din care fac parte. Prin ele vom căuta să sesizăm și legăturile avute de Daci cu regiunile vecine mai apropiate sau mai îndepărtate, fără a avea pretenția de a enumera întotdeauna toate paralelele sau analogiile ce s'ar putea aduce cu mai mult sau mai puțin folos pentru istorie. Această urmărire a analogiilor este de altfel și greu de realizat în momentul de față. O vom face, acolo unde lucrul ni se pare necesar, la o valorificare sintetică a culturii materiale și spirituale dacice, după ce această cultură va fi mai bine cunoscută prin studierea și a celorlalte descoperiri făcute la așezările mai mari, ca cea dela Costești și Grădiștea Muncelului.

Nu se mai repetă aici descrierea materialelor de construcție, ca blocuri, țigle, cărămizi, etc., care au fost suficient tratate în cursul descrierii construcțiilor.

1. MONETE

În cursul săpăturilor au fost găsite următoarele patru monete:

1) Imitație de argint a unei tetradrachme din Thasos. Găsită în clădirea *f-i* de pe platou, la Nord de incintă. Bine conservată. Argint bun.

Av. Capul lui Dionysos, cu cunună de frunze și rozete, spre dreapta.

Rv. ΑΚΑΕΟΥΣ—ΣΩΤΗΡΟΣ—ΘΑΣΙΩΝ Heracle, cu măciuca și pielea de leu, în picioare, spre stânga. Intre măciucă și piciorul drept al lui Heracle, sigla M.

Diametrul: 3,5 cm. Greutate: 16,30 g.

Exemplarul este apropiat de original, totuși, caracterul literelor și stilul figurilor trădează imitația « barbară ». Exemplar similar la R. Forrer¹.

Originalele thasiene au fost emise într-o scurtă durată de timp, începând cu anul 148 î.e.n. Imitațiile « barbare » se bat, deci, în a doua jumătate a secolului al II-lea î.e.n. sau, cel mult, în primele două decenii ale secolului I î. e. n. Circulația acestor imitații a putut continua încă vreo câteva decenii, poate până spre sfârșitul secolului I î.e.n., fiind însă tot mai mult înlocuite în Dacia de către denarul roman².

Exemplarul nostru pare a fi fost bătut mai curând în Sudul Dunării, decât în Dacia, din pricina legendei reprodusă aproape întreagă.

2) Histria. Monetă de bronz. Găsită în același loc ca Nr. 1. Prost conservată; patină verde. Nominalul nu ne este cunoscut.

Av. Capul zeiței Demetra, cu cununa de spice, fără voal, spre dreapta. Cerc de perle.

Două contramărci:

O capul lui Helios, din față, cu cununa de raze.

O cap bărbătesc, schematizat, spre dreapta.

Rv. Sus: ΙΣΤ[PI] Jos: ... AV (A și V în ligatură).

Vultur marin cu aripile deschise, spre st., pe un delfin pe care-l lovește cu ciocul

În fața lor, un spic de grâu așezat vertical³.

Moneta datează dela sfârșitul secolului al II-lea î.e.n. sau dela începutul secolului I î.e.n. Contramărcile arată o prelungire a circulației monetei până, cel puțin, spre mijlocul secolului I î.e.n. Pătrunderea acestei monete în centrul Daciei este, prin urmare, posibilă istoricește numai în secolul I î.e.n. și, după toate semnele, în timpul lui Burebista.

3) Denar republican roman al lui Q. Fabius Labeo. Găsit pe platoul dealului în jurul clădirii f-i. Bine conservat, dar puțin îndoit și cu urme de foc.

Av. ROMA—LABEO.

Capul zeiței Roma, cu coif, spre dreapta. În față, semnul X. Cerc de perle.

Rv. Q. FABI Jupiter, cu sceptru și fulger, în quadrigă, spre dr. Sub picioarele cailor, ca simbol, o proră de corabie.

Babelon, I, p. 480, Nr. 1.

¹ Kelt. Numismatik der Rhein- und Donaulande. Strassburg, 1908, p. 21, fig. 34.

² R. Forrer, op. cit., p. 20—22 și 211—214; Bucur Mitrea, în « Ephem. Dacoromana », X, p. 64—73.

³ Cf. pentru Av. B. Pick, Die Antiken Münzen Nordgriechenlands, v. I, partea 1, Dacien und Moesien, p. 477, iar pentru Rv. idem, op. cit., p. 472—472; cf. și M. Macrea, « Anuarul Inst. de Studii Clasice », Cluj, II, p. 148 și urm., Nr. 2—14 și p. 153 și urm. Tipul I.

Datarea: 150—125 î.e.n.

4) Denar republican roman al lui P. Servilius Rullus. Găsit în clădirea *f-i*, pe platoul dealului. Foarte bine conservată. Pe Rv. urme de foc.

Av. RVLLI. Bustul zeiței Roma, cu coif și egidă, spre st. Cerc de perle.

Rv. P. SERVILI MF Victoria, în bigă, spre dr. Sub picioarele cailor, litera P (ublice).

Cerc de perle. Babelon, II, p. 450—451, Nr. 14.

Datarea: 89 î.e.n.

Dela locuitori au fost achiziționate alte două monete, găsite de ei « pe cetate ».

5) Denar republican roman al lui C. Vibius Pansa. Exemplar uzat.

Av. PANSA. Capul lui Apollo, cu cununa de lauri, spre dr. Simbolul: șters.

Rv. C. VIBIVS CF Pallas Athena, cu sceptru și trofeu, în quadrigă, spre dr. Cerc de perle.

Babelon, II, p. 539, Nr. 2.

Datarea: 87 î.e.n.

6) Monetă de argint de factură « barbară », imitând un denar roman al lui M. Porcius Laeca din anii 124—103 î.e.n. Bine conservat. Argintul de bună calitate.

Av. LAECA. Capul zeiței Roma, cu coif, str. dr. În față semnul *.

Rv. M PORC
ROMA Zeița Libertas, cu bonetă și sceptru, în quadrigă spre dr., încununată de Victoria.

Cf. Babelon, II, p. 369, Nr. 3.

Imitația după denarul roman a putut avea loc, fie în Dacia, fie în altă parte, la orice dată după emisiunea originalului.

Că în Dacia se imitau denarii romani o dovedesc cele trei matrițe monetare cunoscute la noi ¹⁾, dintre care una chiar din regiunea cetăților dacice din munții Orăștiei, din Ludești-Costești.

În legătură cu denarii romani, trebuie să observăm că aceștia, chiar dacă sunt mai vechi de secolul I î.e.n. (cum e cazul cu Nr. 3 și Nr. 6), pătrunderea lor în Dacia nu este anterioară primelor decenii ale secolului I î.e.n. În Dacia însă, ei au putut rămânea în circulație până la sfârșitul statului dac liber.

Observație. Atât monetele cât și restul obiectelor ieșite din săpături se păstrează în Muzeul Arheologic al Institutului de Istorie și Filosofie din Cluj. Nr. de inventar se referă la inventarul acestui muzeu. O parte din dublete au fost cedate Muzeului Regional din Deva.

¹⁾ M. Macrea, în « Anuarul Inst. de St. Cl. », v. II, Cluj, p. 156 și urm.

2. UNELTE

Nicovală mică. Inv. IN 4482. Pl. XII, fig. 1. Găsit în turnul B. Pare a fi o țință, dar îngroșarea de sub disc a cuiului caracterizează tocmai nicovala ce era înfiptă într'un suport de lemn. Discul are forma de 8 culcat.

Dimensiunile: lungimea discului: 10,4 cm; lungimea cuiului: 10 cm.

Nicovala era folosită la lucrări mai mici fie de argintari, fie de pielari.

Răzuitor de fier pentru lemnărit. Inv. IN 4732. Pl. IX, fig. 14. Găsit în clădirea k-o de pe platou (dat acolo ca « cârlig » de fier).

Dimensiunile: lungimea: 18 cm; lățimea lingurii: 5 cm.

Răzuș de fier (instrument pentru lemnar) în formă de daltă ovală, cu toc de înmănușare. Inv. IN 4496, Pl. VII, fig. 11. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 6,5 cm; lățimea lamei: 5 cm; grosimea: 4 mm; diametrul tocului: 32 mm.

Daltă mare de fier cu toc de înmănușare. Inv. IN 4509. Pl. VII, fig. 10. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 29 cm; lățimea jos: 2 cm; grosimea jos: 3 mm; diametrul tocului: 4,5 cm.

Secere de fier cu cârlig la capăt. Inv. IN 4922. Pl. VII, fig. 3. Găsită în turnul de pază B.

Dimensiunile: lungimea: 25 cm; lățimea: 5,5 cm; grosimea la muchie: 3 mm.

Secere de fier cu cârlig la capăt și cu vârful rupt. Inv. IN 4926. Pl. VII, fig. 9. Găsită în același loc ca cea precedentă.

Dimensiunile: lungimea: 30 cm; lățimea: 5 cm.

Secere de fier (vârful îndoit). Inv. IN 4739. Pl. VII, fig. 16.

Dimensiunile: lungimea: 15 cm; lățimea: 2,5 cm. Găsită în turnul A.

Fragment de secere și în Pl. X, fig. 13, găsit în groapa naturală. Ar putea să fie și lama unui cuțit curbat. Inv. IN 4889.

Lamă de cuțit de fier. Inv. IN 4743. Pl. VII, fig. 14. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 23 cm; lățimea: 3,1 cm; grosimea: 8 mm.

Lamă de cuțit de fier. Inv. IN 4889. Pl. VII, fig. 5. Găsit în clădirea k-o de pe platou.

Dimensiunile: lungimea: 18 cm; lățimea: 2 cm; grosimea 5 mm. La prăsele, o gaură. Cuiul de bronz distrus.

Lamă de cuțit de fier. Inv. IN 4752. Pl. VII, fig. 4. Găsit în același loc ca cel precedent. La mâner se mai păstrează urmele prăselelor de lemn.

Dimensiunile: lungimea: 15,7 cm; lățimea: 2,8 cm; grosimea: 5 mm.

Lamă de cuțit de fier. Pl. VII, fig. 13. Găsit în interiorul incintei de pe platou, în porțiunea nordică a acesteia.

Dimensiunile: lungimea: 20 cm; lățimea 18 cm; grosimea muchiei: 4 mm.

Lamă de fier ondulată cu muchie și tăiș. Inv. IN 4815. Pl. VII, fig. 2. Găsită în interiorul incintei de pe platou în partea nordică. Este un instrument folosit de lemnari și fierari.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; lățimea: 2,2 cm; grosimea la muchie: 6 mm. Tăișul ascuțit.

Cosor de fier. Inv. IN 4806. Pl. VII, fig. 15. Găsit pe terasa Nr. III, lângă groapa naturală.

Dimensiunile: lama lungă de 6 + 8 cm; lățimea: 2 cm; grosimea: 5 mm la muchie. Mânerul lung de 3 cm; grosimea: 1,3 cm.

Toporaș mic pentru lucrări mai fine. Inv. IN 4495. Pl. VII, fig. 6. Găsit pe platoul cetății în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 5 cm; lățimea: 2,8 cm; grosimea: 1 mm. Din tăiș lipsește o bucată.

Secure de fier. Inv. IN 4488. Pl. VII, fig. 12. Găsită pe platoul cetății, în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 15 cm; lățimea: 5 cm; Diametrul găurii: 2,4 cm.

Săpoi de fier (rupt) pentru lucrări agricole. Inv. IN 4517. Pl. VII, fig. 7. Găsit la Est de turnul C pe tăpșanul pe care trece cărarea spre cetate.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea la muchie: 5,5 cm; grosimea la muchie: 3 cm. Diametrul găurii: 3 cm.

Fragment dintr-o secure mare de fier, pentru lucrarea lemnului. Inv. IN 4775. Pl. VII, fig. 8. Găsită în turnul de pază A. Se păstrează numai partea de jos a tăișului lat de 12 cm.

Scoabă de fier (îndoită). Inv. IN 4953. Pl. IX, fig. 3. Găsită în colțul sud-vestic al incintei de pe platou.

Dimensiunile: lungimea, cu forma îndoită: 13 cm; grosimea: 1 cm.

Instrument în formă de sulă ușor îndoită, din corn. Vârful rupt. Inv. IN 4474. Pl. VI, fig. 4. Găsit în turnul B.

Lungimea păstrată: 16,3 cm. Originalul va fi avut 18 cm. Grosimea la capătul gros: 29 mm; la capătul rupt: 11 mm. De culoare brun-roșiatic, cu suprafața foarte bine lustruită. Pe suprafața corpului rotunzit, cercuri incizate cu câte un punct în centru.

La capătul gros, instrumentul este scobit pe o adâncime de câțiva centimetri. Sub marginea de sus, pe latura internă, se află o gaură făcută grosolan și ulterior, făcând legătura cu scobitura din corpul instrumentului. Dede-subtul acestei găuri, o creștătură lungă de 30 mm, aplicată, probabil, pentru o mănuiere mai ușoară a sculei.

Rostul acestui obiect nu este clar. Asemenea obiecte s'au mai aflat, atât în comuna primitivă, cât și în epoca sclavagismului și chiar în cea prefeudală. Unii le consideră ca « fluier vânătoresc », alții, poate cu mai multă dreptate, drept instrument pentru întinderea arcului. Multe din asemenea obiecte au fost găsite, în morminte, prin regiunea șoldurilor, ceea ce înseamnă că erau legate de brâu cu o sfoară sau curea.

Acest rost trebue să-l fi avut desigur și gaura tăiată ulterior sub buză.

Noi credem că avem de a face cu un instrument de împletit sau de pielărie.

Lamă de fierăstrău. Inv. IN 4777. Pl. X, fig. 19. Găsită pe terasa Nr. 4, la Nord de drumul pavat, în apropierea turnului B.

S'a păstrat numai în parte. Câțiva dinți se văd încă foarte bine. Lungimea lamei păstrate: 25 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 1,5 mm.

Râșnițe. Din râșnițe au fost găsite mai multe piese dispartate, fie piatra de jos (*meta*), fie piatra de sus (*catillus*) sau, de cele mai multe ori, bucăți rupte din una sau cealaltă piesă a râșniței. Bucăți de râșnițe au fost găsite și în componența zidului sec al incintei celei mari de pe coasta de Est a dealului Piatra Roșie¹.

Toate râșnițele dela Piatra Roșie sunt alcătuite din două părți conice, formând tipul cunoscut din epoca La Tène târzie și sclavagistă timpurie.

Materialul e piatră de lavă sură.

În planșa XIII, figurile 11, 12, *a—b*, și 13 sunt înfățișate părțile unei râșnițe întregi găsită în turnul de pază B.

a) Inv. IN 1559, fig. 13: partea de jos a râșniței, piesa conică, convexă, în exterior (*meta*), având o gaură în vârf în care intra pivotul de fier dela fig. 11. Diametrul pietrei de jos este de 31,5 cm, pivotul e prismatic în partea de jos (lungă de 9,5 cm) și rotund în partea de sus, care este îndoită și ruptă.

Latura exterioară, convexă, este foarte bine netezită, câtă vreme latura opusă, interioară a acestei piese este concavă și dur lucrată.

b) Inv. IN 4560, fig. 12, *a—b*, reprezintă piesa de sus (*catillus*) a râșniței care este convexă pe partea ei exterioară și concavă pe latura interioară. Suprafața concavă este foarte netedă, în urma frecării ei circulare de *meta* de de-

¹ Această lucrare, p. 61.

desubt. Pe suprafața convexă (cea exterioară), piesa de sus are o adâncitură în formă de pâlnie, în fundul căreia se găsește o tăietură în formă de tricorn peste care este fixată o bară lată de fier perforată la mijloc.

Lateral, această piesă are o gaură (adâncă de 3 cm) ce nu străbate însă piesa și în care se fixa mânerul de lemn cu care se pune în mișcare acest *catillus*.

Bara de fier, perforată la mijloc, ce se află fixată peste pâlnia adâncită a piesei *catillus* servea nu numai pentru trecerea prin ea a pivotului de fier ce era fix în *meta*, dar, credem, și pentru fixarea unui coș de lemn sau de nuiele în care se vărsau grăunțele ce trebuiau măcinate.

Lustruitor de vase. Inv. IN 4533. Pl. XIV, fig. 10. Găsit în clădirea *a-b* din incintă. Lut ars.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm.

Tipar din lut ars. Inv. IN 4563. Pl. XIV, fig. 6. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: $4,5 \times 4 \times 0,7$ cm.

Tipar din lut ars. Inv. IN 4564. Pl. XIV, fig. 7. Gătit tot acolo.

Dimensiunile: $3,5 \times 3 \times 0,6$ cm. Pasta fină de culoare galbenă deschisă.

Ambele tipare serveau ca forme pentru aplici rotunde¹.

Cute de gresie (fragment). Inv. IN 4920. Pl. XIII, fig. 4. Găsită în turnul B. Cutea e bine lustruită. Lungimea: 11 cm.

Bucată de cute de gresie. Inv. IN 4675. Pl. XIII, fig. 3. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 3-4 cm.

Bucată de gresie (cute?). Inv. IN 4711. Pl. XIII, fig. 7. Descoperire izolată. La mijloc o gaură mică.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 2 cm.

Bucată de gresie (cute?). Inv. IN 4519. Pl. XIII, fig. 8. Găsită pe terasa Nr. IV, în apropierea turnului B.

Fragment dintr'o așchie de piatră de culoare roșiatică. Inv. IN 4684. Pl. XIII, fig. 9. Găsită pe terasa Nr. I.

Dimensiunile: lungimea: 9,5 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 2 cm.

Poate un lustruitor.

Secure de piatră lustruită. Inv. IN 4803. Pl. XIII, fig. 10. Găsită în turnul A. Materia: diorit.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; lățimea: 6 cm.

¹ Ca analogie a se vedea Germania, 1942, p. 206, fig. 1.

3. OBIECTE DE UZ PRACTIC

Zăbală de fier. Inv. IN 4491. Pl. VI, fig. 1. Găsită în turnul B.

Zăbala propriu zisă — fierul propriu zis — constă dintr'o bară de fier rotundă îmbrăcată într'un tub ce se învârtăște în jurul acestei bare care pare să fi fost fixă în cele două fiare laterale. Tubul ce îmbracă zăbala are transversal inele (cel puțin 3).

Sub botul calului ajungea o altă bară, mișcătoare, cu centrul ei îndoit în formă de potcoavă.

Catarămile din capetele de jos ale fiarelor laterale în formă de triunghi cu capetele întoarse și sfârșind în vârf conic.

Catarămile de sus, mai simple, după cât se pare, nu s'au păstrat decât în mică măsură.

Cele două fiare laterale, ușor curbate.

Dimensiunile zăbalei propriu zise: 7,5 cm lungime. Această lungime a zăbalei ce intra în gura calului e relativ mică și presupune existența unor cai mărunți de munte — ceea ce e și foarte firesc.

O zăbală identică, dar mai prost păstrată, s'a aflat tot în turnul de pază B.

O zăbală perfect identică cunoaștem din așezarea dacică dela Dealul Turcului (Wietenberg) de lângă Sighișoara (în Muzeul Sighișoara, com. de tov. Kurt Horedt) ¹.

Zăbală de fier. Inv. IN 4492. Pl. VI, fig. 3. Găsită în groapa naturală.

Aceeași formă de zăbală ca și cea de mai sus. Aceeași dimensiune a fierului din gură.

Niciuna din aceste zăbale nu sunt de tipul La Tène obișnuit. Ele se aseamănă mai mult cu tipul zăbalelor din lumea clasică ².

Un rest de zăbală (din bara ce intră în gura calului) pare să fie și în planșa X, figura 18. Inv. IN 4848.

Furcă de fier cu trei dinți. Inv. IN 4480. Fig. 29. Găsit în turnul de pază B.

Dimensiunile: lungimea: 96 cm; lățimea (la baza dinților): 9 cm; lățimea cozii: 2 cm; grosimea ei: 6 mm; lungimea dinților: 13 cm.

Furca se termină la celălalt capăt cu un fel de clește din două vergele, una din ele formează la capăt un semicerc. Brațele (vergele) cleștelui sunt rotunde și răsucite. Pentru a închide bine acest clește, pe tija furcii se află o verigă — tub ce se mișcă în sus și în jos. Dintele din mijloc, al furcii, pornește din însăși tija furcii, pe când cei doi laterali pornesc din câte un element

¹ Pentru analogie, mai mult sau mai puțin potrivită, a se vedea « Izvestia Inst. Bulg. », Sofia, v. VII, p. 376, fig. 125.

² Cf. și V. Pârvan, Getica, p. 526, fig. 363.

separat, prins prin ciocănire la roșu de tijă. Lipirea acestui element decorativ la tijă se observă bine pe original.

Lucrare de maeștri locali. Intrebuintarea: frigare și furculiță pentru bucăți mai mari de carne. Se cunosc o mulțime de asemenea frigări în jurul începutului erei noastre.

Lanț de fier. Inv. IN 4506. Fig. 29. Găsit în același loc cu furca descrisă mai sus.

Lanțul, lucrat cu ciocanul, este format din verigi lunguețe în formă de 8. Lungimea verigilor: 4, 6, 8 cm. Servea la susținerea unei căldări deasupra focului.

Crampon de ghiață din fier. Inv. IN 4483. Pl. VI, fig. 2 a. Găsit în clădirea k - o de pe platoul dealului.

Dimensiunile: lungimea: 10,5 cm; lățimea 1 cm.

Face parte din categoria cramponelor simple cu numai două colțuri, câte unul la fiecare capăt. Cramponul era fixat, probabil, numai la călcâiul încălțăminte¹.

Crampon de ghiață. Inv. IN 4486. Pl. VI, fig. 2 b. Găsit în incinta de pe platou, la turnul Nr. 4.

Este forma obișnuită a cramponelor de ghiață cunoscute în toată epoca aceasta și la noi și aiurea, întrebuințate de munteni (se găsesc aproape numai în așezări de munte). Ele constau dintr'o placă de fier deltoidală, ușor curbată la mijloc și cu 3 — 4 ținte în exterior.

Se lega la încălțăminte, pe talpă, cu ajutorul unor benzi de fier ce se prind printr'o verigă de corpul « mâtei ».

Unele crampoane n'au aceste benzi de legătură, ci corpul cramponului este îndoit în sus și la cele două capete un orificiu triangular servește pentru prinderea cramponului de încălțăminte (de picior), cu ajutorul unor curele (pl. IX, fig. 1).

Dimensiunile cramponului prezentat aici sunt: lungimea: 10 cm; lățimea: 4 cm.

¹ Cf. K. Szabó, Kulturgesch. Denkm. der ung. Tiefebene. Budapesta, 1938, p. 128, fig. 616.

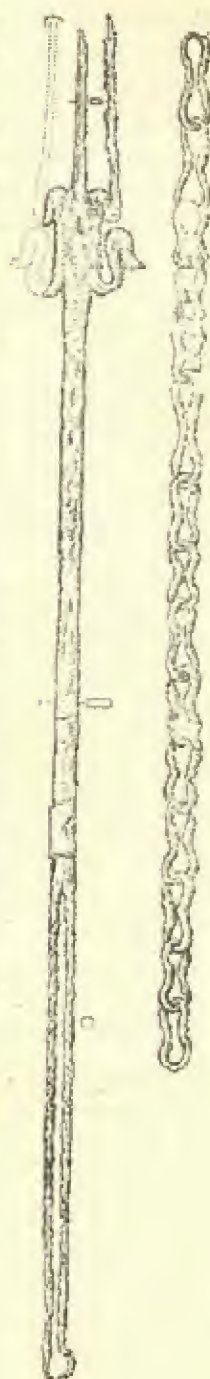

Fig. 29. — O furcă de fier cu trei dinți și un lanț de fier.

Crampoane de ghiață de acest tip (lungimea: 10—12 cm) au mai fost găsite la Piatra Roșie încă trei în turnul de pază A. (Inv. IN 4769, 4839 și 4840) și în diferite alte locuri. Unele au patru dinți (Inv. IN 4822—4824) (pl. IX, fig. 1, 2 și 4).

Piroane. Construcțiile în lemn ale Dacilor necesitau întrebuințarea unor piroane mai mari sau mai mici, după grosimea grinzilor ce trebuiau să fie prinse cu ajutorul lor. Nu este de mirare, prin urmare, că în toate locurile unde se constată clădiri de lemn, aceste ustensile abundă. Așa este cazul cu clădirea din centrul incintei și cu cele două din afara incintei, pe partea nordică a platoului. Piroane se găsesc și la clădirea absidată de pe terasa întâi.

Ca mărime, putem deosebi unele piroane lungi (atingând lungimea de 32 cm), altele mijlocii și altele mai scurte, chiar foarte scurte.

În planșa XI, și în parte, și în planșa XII, se înfățișează un număr însemnat de piroane de toate lungimile și formele.

Ca forme, ele au corpul, de obicei, prismatic, dar nu lipsește nici cazul când pironul, măcar în partea lui inferioară, este rotund (de pildă cel din pl. XI, Nr. 12).

Capul se termină în mod variat. La cele mai multe el este sferic și ușor bombat, la altele capul pironului este aproape pătrat, prismatic (poliedric) cum sunt cele din planșa XI, figurile 9, 13 și 14, iar la câteva capul ia forma unei plăci rectangulare (pl. XI, fig. 4 și 6 mijloc, și pl. XII, fig. 5). Toate sunt produse ale meșterilor fauri locali.

Dăm dimensiunile diferitelor piroane din planșele XI și XII (lungimea corpului socotită de sub cap):

Pl. XI, fig. 1: 17,5 cm; fig. 2 (rupt): 12 cm; fig. 3: 4,4 cm; fig. 5: 17 cm; fig. 6: cel din stânga 17 cm, cel din dreapta 17,5 cm, cel din mijloc (rupt): 10 cm; fig. 7 (rupt): 13 cm; fig. 8 (rupt): 12 cm; fig. 9: 25,5 cm; fig. 10 (rupt): 23 cm; fig. 11: 26,5 cm; fig. 12: 29 cm; fig. 13: 28 cm; fig. 14: 27,5 cm; fig. 15: 20 cm; fig. 16: 32,3 cm.

Pl. XII, fig. 5 (rupt): 5 cm; fig. 9 (rupt): 9,2 cm; fig. 19: 5,5 cm; fig. 20: 8 cm; fig. 21 (îndreptat): 29 cm; fig. 22: 9 cm; fig. 24: 15 cm; fig. 25: 13,2 cm; fig. 26: 12,5 cm.

Discul mare al unui piron. Inv. IN 4812. Pl. IX, fig. 9. Găsit în turnul B. Diametrul discului: 12,5 cm.

Fragmente de piroane de pe teritoriul cetății: Pl. VIII, fig. 8, 6, 5, 4, 3; pl. IX, fig. 12.

Țintele. Sunt tot atât de numeroase și caracteristice pentru înfrumusețarea și consolidarea ușilor și porților, făcându-le mai rezistente prin ținutarea cu cuie cu capul rotund, ușor bombat și, de obicei, decorat artistic.

Două din aceste ținte, cu capetele lor decorate frumos, se văd în planșa V, figura 5. Ele au fost găsite în clădirile de pe platou (clădirea din centrul incintei). Le vom descrie pe aceste două pe rând:

a) Inv. IN 4485. Pl. V, fig. 5, st.

Lungimea: 10 cm; Discul. 4,5 cm. Grosimea cuiului lângă disc: 1 cm, subțindu-se tot mai accentuat spre vârf.

Discul e decorat în relief cu patru motive în formă de sămbure de migdală, așezate în formă de cruce. Fiecare motiv are câte două linii adâncite în sens longitudinal. În mijloc, un cerc și un punct. Spațiul liber dintre «migdale» umplut cu câte o frunză stilizată. Acest gen de decor este uzual în ornamentica mediterană din cele mai vechi timpuri.

b) Inv. IN 4487. Pl. V, fig. 5 dr.

Dimensiunile țintei, ca la a.

Cuiul rupt pe la jumătate.

Discul ornamentat cu o serie de petale (lobi) așezate concentric. În mijloc, un cerc și un punct. Aceeași observație, ca și mai sus.

Alte ținte, încă necurățite de rugina care le acopere capul, dar desigur și dintre acestea unele ornamentate pe disc, se văd în planșa XII și XV, figura 1. La unele, cuiul propriu zis s'a rupt.

Dimensiunile lor variază, însă nu prea mult. Lungimea cuiului variază între 7—10 cm. Rare sunt acelea care trec de 10 cm (de exemplu pl. XII, fig. 11: 12 cm).

Și diametrul discului este aproape constant în jurul a 4,5—5,5 cm. Discuri mai mici de 4 cm nu se găsesc decât foarte rar (de exemplu în pl. XII, fig. 17) și rare de tot sunt și cele cu un diametru peste 5,5 cm (ca cel din pl. XII, fig. 2 și 3).

Cuiul este întotdeauna prismatic și este bătut cu ciocanul la roșu. Discul este, în schimb, ciocănit la moale, pe un model și sudat ulterior cu cuiul. Și aceste ținte sunt produsele faurilor autohtoni chiar dacă modelele decorative le-au luat din lumea Sudului traco-grecesc.

Scoabă de fier. Inv. IN 4835. Pl. X, fig. 7. Găsită în turnul A.

Dimensiunea celor două brațe: 8 cm și 8 cm.

Scoabă de fier mai lată, este și cea din planșa X, figura 15, găsită în groapa naturală. Lungimea: 11,5 cm.

Scoabă groasă de fier și cea din planșa X, figura 14.

Dimensiunile: lungimea: 15 cm; grosimea: 1,8 cm.

Cuier mic. Inv. IN 4740. Pl. X, fig. 5, la Sud de clădirea a - b din incinta de pe platou.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm.

Alte două cuiere-cârlige s'au aflat în încăperea c din incintă și în clădirea k - o de pe platou. Pl. X, fig. 12 și 17.

Unul (IN 4849) are un buton sferic în cap și este mai mare (lungimea: 9,5 cm), iar celălalt (IN 4523) este tot ascuțit la un capăt.

Scoabă de fier (ruptă la un capăt). Inv. IN 4735. Pl. IX, fig. 11. Din groapa naturală.

Dimensiunile: lungimea scoabei până la îndoitură: 20 cm; lățimea: 2 cm.

Țâțână de fier. Inv. IN 4813. Pl. XII, fig. 18. Găsit în turnul B.

Ea consta dintr'un piron gros, îndoit la un capăt în formă de cerc. Vârful ascuțit este puțin îndoit.

O altă țâțână de fier a fost găsită și în colțul sud-vestic al incintei (Inv. IN 4737).

Verigă mare de fier. Inv. IN 4518. Pl. X, fig. 9. Găsită în turnul B. Diametrul cercului: 10,5 cm.

Verigă mai mică cu restul unui belciug pe ea. Inv. IN 4770. Pl. X, fig. 10. Găsită în groapa naturală.

Diametrul cercului: 5 cm.

Belciug de fier. Inv. IN 4767. Pl. IX, fig. 5. Din turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; grosimea: 1 cm; diametrul deschizăturii: 2,5 cm.

Placă de fier dreptunghiulară. La fiecare capăt câte o gaură pentru cuie. Inv. IN 4526. Pl. IX, fig. 8. Găsită în colțul sud-vestic al incintei de pe platou.

Dimensiunile: lungimea: 26 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 5 mm.

Verigă de fier. Inv. IN 4890. Pl. VIII, fig. 12. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: diametrul verigii: 9 cm; grosimea: 5 mm.

Obiect de fier în formă de furcă cu doi dinți. Inv. IN 4830. Pl. VIII, fig. 10. Găsit la turnul Nr. 1.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm. La colț, o gaură.

Fragment dintr'o bară subțire de fier, rotundă și îndoită. Inv. IN 4782. Pl. VIII, fig. 9. Găsit în groapa naturală.

Poate, o parte dintr'un inel mare de fier.

Bandă de fier îndoită la ambele capete (unul rupt). Inv. IN 4912. Pl. VIII, fig. 13. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 40 cm; lățimea: 2 cm; grosimea: 5 mm.

La cele două unghiuri îndoite, câte o gaură. E desigur o chingă de ferecat.

Bandă de fier îndoită. Inv. IN 4851. Pl. VIII, fig. 11. Găsită în același loc.

Dimensiunile: lungimea: 4,2 cm; lățimea: 1 cm; grosimea: 3 mm.

Același scop îl va fi avut ca și precedenta. Un cui se păstrează încă. 17

Fig. 30. — Opaț de bronz.

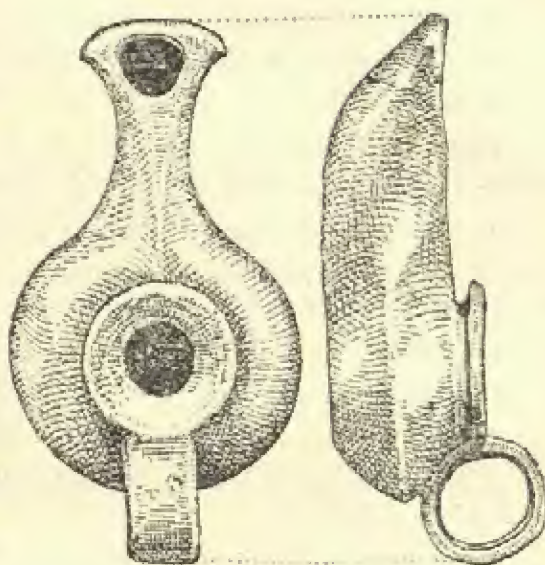

Fig. 31. — Opaț de bronz (desen).

Opaț de bronz. Inv. IN 4473. Fig. 30 și 31. Găsit în clădirea de pe platforma cetății din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 12,2 cm; lățimea cea mai mare: 6,50 cm.

Ca formă, opațul reprezintă tipul târziu helenistic din secolul I î.e.n. Întreg corpul opațului e neted și neornamentat. Fundul, puțin adâncit în formă de pară. Rezervorul se leagă de capac într'un unghi ascuțit. Orificiul pentru turnarea uleiului nu este adâncit, ci este împrejmuț de o bază lată circulară, în formă de pâlnie.

Dimensiunile: diametrul orificiului: 17 mm; diametrul pâlniei: 37 mm.

Ciocul pentru fitil e prelungit, având o muchie ascuțită dela pâlnia orificiului de ulei până la orificiul destinat fitilului. Ciocul se termină, puțin ridicat în sus, rotunzit și cu două colțuri. Orificiul pentru fitil are un diametru de 14 mm.

În spatele pâlniei pentru turnat uleiul, o mănășă inelară, lată de 15 mm, lipită de marginea pâlniei și de capac.

Opaițul este obiect de import din Sud, poate chiar din Campania. Secolul I î.e.n. dar și începutul secolului I e.n.

Balama mică de bronz. Inv. IN 4779. Pl. XV, fig. 17. Găsită în pământul aruncat din turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 4,5 cm; lățimea: 2,5 cm; grosimea: 0,2 cm.

Ac (?) de bronz. Inv. IN 4529. Pl. XV, fig. 15. Găsit în groapa naturală
Lungimea: 8 cm.

Linguriță de bronz. Inv. IN 4516. Pl. XV, fig. 16. Găsită în groapa naturală. Lingura și mânerul din aceeași placă subțire.

Lungimea: 6,3 cm. Poate un instrument medical sau un obiect de toaletă.

Obiect de bronz în formă de scalpellum. Inv. IN 4528. Pl. XV, fig. 13. Găsit în turnul B. Obiect de toaletă? Instrument medical?

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea maximă: 2 cm; grosimea: 3 mm.

Cataramă în formă de peltă. Inv. IN 4930. Pl. XV, fig. 11. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 55 cm; lățimea: 4 cm.

Mâner (mănășă) de bronz în formă de peltă. Inv. IN 4469. Pl. XV, fig. 12. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 7,8 cm; lățimea: 5,8 cm; grosimea: 1 cm.

Extremitățile se subțiază treptat, formează un gât, ca apoi să se termine într'un cap și pinten prismatic.

Ataș de bronz dela harnașament. Inv. IN 4472. Pl. XVI, fig. 1. Găsit în turnul Nr. 4.

Bronz masiv, profilat, cu o toartă elipsoidală. În interior o altă toartă pentru trecerea curelei. Patină foarte bună.

Dimensiunile: înălțimea: 7,5 cm; lățimea: 5,5 mm.

Lucrare greco-italică.

Tub de bronz. Inv. IN 4921. Pl. XVI, fig. 8. Găsit în turnul B.
Pereții groși de 5 mm.

Dimensiunile: înălțimea: 9,5 cm; diametrul: 3,7 cm.

În exterior un brâu - cerc în relief. Destinația necunoscută.

Verigă de bronz. Inv. IN 4471. Pl. XVI, fig. 6. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: diametrul: 6 cm; grosimea: 1 cm. Lucrare locală.

Placă de bronz. Inv. IN 4464. Pl. XVI, fig. 10. Găsită în jurul sanctuarului cu tamburi, pe platou.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea 5,3 cm.

Ornamentația pe cele două margini: semicercuri în relief. La capătul de jos, linii verticale adâncite. Fragmentul poate fi dela o centură de bronz¹.

Placă de bronz. Inv. IN 4465. Pl. XVI, fig. 4. Găsită în colțul sud-vestic al incintei.

Dimensiunile: lungimea: 7,5 cm; lățimea: 4,5 cm.

Suprafața ornamentată cu un motiv în formă de ancoră, în relief. Fragmentul unui vas?

Cinci tessere de lut ars. Inv. IN 4826, 4827, 4773, 4959, 4964. Pl. XIV, fig. 5, 8, 12 și 13. Găsite în turnul A și aiurea.

Din pastă fină și bine arsă de culoare roșie deschis.

De obicei sunt rotunde sau rotunjite. Diametrul variază între 3—3,7 cm. Rostul lor putea fi acela de astupător al unor vase cu gâtul îngust.

Fusaiolă de lut ars de culoare cenușiu-roșiatic. Inv. IN 4544. Pl. XIV, fig. 1. Găsită în groapa naturală.

Dimensiunea: diametrul: 4,7 cm.

Fusaiolă de lut ars de culoare cenușie închisă, ornamentată cu liniuțe incizate vertical. Inv. IN 4543. Pl. XIV, fig. 16. Găsită în clădirea *a-c* din incintă.

Fusaiolă (mărgea ?) de lut ars, cu ornamentație de linie incizată în zig-zag. Inv. IN 4825. Pl. XIV, fig. 4. Găsită în clădirea *k-o* de pe platou.

Fusaiolă de lut ars de culoare cenușie. Inv. IN 4542. Pl. XIV, fig. 14. Găsită în clădirea *a-c* din interiorul incintei.

Diametrul: 4,5 cm.

Osia unui cărucior. Inv. IN 4502. Pl. XV, fig. 2. Găsită în groapa naturală.

Dimensiunile: osia: 16 cm; roțița: 5,5 cm; lățimea osiei: 1,5—1,8 cm.

Pe o osie — bară subțire de fier, îndoită la capete — se leagă osia propriu zisă, rotundă, de fier, în care se învârtete o roțiță dîntată cu butuci și de o parte și de cealaltă. Capul osiei ce iese din butucul roții este îngroșat în formă de buton.

Dinții roții — în număr de 8 — sunt rupți, unii mai mult, alții mai puțin. S'ar putea ca acești dinți să fi format spițele cercului de fier sau de bronz care alcătuiă roata.

Pe bara-osie se află două găuri.

¹ Cf. ESA. 1928, p. 157, fig. 6.

Avem de a face, fie cu un cărucior în miniatură cu caracter ritual¹, fie cu un cărucior de jar².

Fragment dintr'o placă de alabastru. Inv. IN 4956. Găsită în turnul Nr. 1.

Fragment dintr'o țiglă de acoperiș (tip grecesc). Inv. IN 4706. Pl. XIII, fig. 1. Găsită în turnul A³.

Bucată de lipitură arsă cu urme de muiele. Inv. IN 4579. Pl. XIII, fig. 2.

(a se vedea descrierea caselor de lemn, p. 52—53).

Fragment dintr'o țevă de lut ars pentru apeduct. Inv. IN 4548. Pl. XIII, fig. 5. Achiziționată dela localnici.

Dimensiunile: lungimea tubului păstrat: 24 cm; diametrul orificiului: 6 cm; grosimea peretelui: 2 cm.

Obiecte de fier indeterminabile

Bandă de fier. Pl. VIII, fig. 2.

Două vergele de fier ce par a fi legate printr'un cui, în formă de compas.

Dimensiunile: lungimea: 16 cm. Pl. VIII, fig. 1.

Vergea de fier cu capul lătit. Inv. IN 4741. Găsită în groapă naturală.

Bandă de fier (fragment) cu o gaură la un capăt. Pl. IX, fig. 10.

Obiect de fier (Cheie ?). Inv. IN 4901. Pl. IX, fig. 7. Găsită în groapă naturală.

Obiect de fier indeterminabil. Inv. IN 4793. Descoperire izolată.

Bară subțire de fier cu nituri. Inv. IN 4960. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 45 cm; lățimea: 2 cm.

4. ARME

Sabie de fier cu două tășuri. Inv. IN 4481. Fig. 32—34. Găsită în groapa naturală de sub terasa Nr. I, la Nord de drumul pavat.

Dimensiunile: lungimea (cu mâner cu tot): 89 cm; lungimea lamei: 76 cm; lățimea cea mai mare a lamei: 4 cm.

¹ Cf. ESA, 1936, p. 86.

² Forrer, Lexicon, p. 417, fig. 326.

³ A se vedea pentru țigle această lucrare, p. 68.

[Fig. 32. — Sabie de fier de tip celtic.

Croisiera săbiei, de forma tipică pentru La Tène mijlociu, e crestată cu linii orizontale și piezișe.

Tipul săbiei e cel caracteristic pentru La Tène mijlociu. El durează însă în regiunile nordice și estice până pe la începutul erei noastre¹. Faptul e confirmat de mai multe cazuri, pe care nu e nevoie să le înșirăm aici. Originea celtică a săbiei nu poate fi o dovadă, deci, nici de datarea așezării dela Piatra Roșie prin secolele III sau II î.e.n., nici pentru o stăpânire celtică la Piatra Roșie. Ea putea fi și o pradă de război luată dela Celți în luptele lui Burebista împotriva Tauriscilor și a altor triburi celtice.

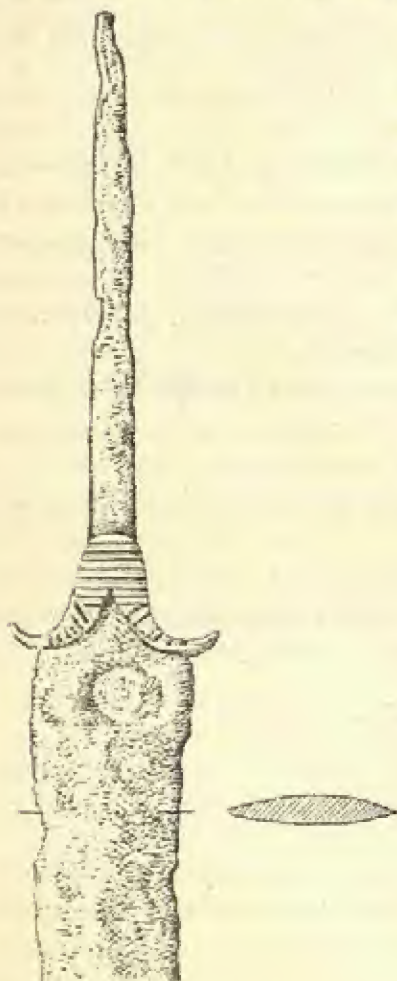

Fig. 33. — Mănerul săbiei de fier (desen).

Fig. 34. — Mănerul aceleiași săbii (fotografie).

Faptul că a fost găsită în groapa naturală, e un indiciu că ea fusese scoasă din uz în epoca războaielor dintre Roma și Daci din secolul I e.n.

¹ M. Jahn, in *Mannus-Bibliothek*, v. 16, p. 27 și 100.

Vârf de suliță. Inv. IN 4507. Pl. X, fig. 1. Găsit aproape de intrare în turnul Nr. 2, pe drumul pavat.

Vârful e rupt. Partea de jos, a tocului, e mult mâncată de rugină.

Dimensiunile: lungimea: 18 cm; lățimea: 2,8 cm.

Călcâie de suliță. Inv. IN 4913, 4808 și 4508. Pl. X, fig. 4 *a-b*, 8 și 11. Găsite în turnul de pază B și în groapa naturală.

Dimensiunile: lungimea: 14 cm, 11 cm, 9 și 8 cm.

Umbo de scut. Inv. IN 4503 și 4708. Pl. X, fig. 2 și 3. Găsite ambele în turnul B. Din desen se văd găurile cuielei cu care erau fixate în centrul scutului.

Dimensiunile: diametrul conului la primul: 7,5 cm, la al doilea: 10 cm; înălțimea conului: 5 cm; lățimea marginii orizontale: 2 cm; grosimea: 3 mm.

Vârfuri de săgeți de fier. *a)* Inv. IN 1520, *b)* IN 1521, *c)* IN 1522. Pl. X, fig. 6. Toate găsite pe platoul cetății în incintă.

Două din ele sunt în două muchii (una cu țepi) și cu toc, iar una este în patru muchii (cea din mijloc).

Lungimea: 4 cm (vârful rupt): 3,5 cm, 4 cm (vârful rupt).

Pumnal de fier. Inv. IN 4490. Pl. IX, fig. 6. Găsit în clădirea *k-o* de pe platou.

Lama, dreaptă și ruptă la vârf, măsoară: 15,5 cm lungime și 18 mm lățime. Mânerul, lung de 8 cm, cu două găuri pentru cuiele prăselelor, se termină într'un disc mai mult elipsoidal decât rotund (diametrul mare: 3,5 cm, cel mic: 2,9 cm).

Și acesta are 1—2 găuri pentru fixarea prăselelor.

Mâner de pumnal. Inv. IN 4470. Pl. V, fig. 3. Găsit în turnul B.

Lucrare în bronz ajurat, îmbrăcând, probabil, prăselele unui pumnal. Prin mijlocul motivului și pe cele două margini, orificiile pentru cuie. Capul se termină într'un cioc masiv, articulat prin câteva profilaturi adâncite, și un buton gros în vârf. Lucrare din lumea greco-romană, ajunsă aici prin import.

Dimensiunile: lungimea: 12,3 cm; lățimea: 4 cm.

5. LUCRĂRI DE PODOABE, APLICI etc.

Disc de bronz. Inv. IN 4477. Pl. V, fig. 4. Găsit în clădirea *a-b-c* din interiorul incintei de pe platou.

Din bronz masiv, discul nu e plat, ci ușor înălțat spre centru, pe latura opusă corespunzându-i o albie de 18 mm adâncime maximă. În exterior, e decorat cu brăie concentrice. Marginea e netedă. Nu poate fi vorba de o pa-

teră, ci de o piesă aplicată ca decor sau de un capac al unui recipient cu gura perfect rotundă. Diametrul discului e de 15 cm¹.

Lucrarea trebuie să fie un import din Sud (Campania), de unde mai există în cetățile dacice o mulțime de vase de bronz și alte piese ornamentale².

Aplică de bronz. Inv. IN 4493. Pl. V, fig. 2. Găsit în turnul de pază B.

Aplica e rotundă și de formă conică. Diametrul 97 mm. În exterior, toată suprafața e brăzdată de cercuri adânci concentrice, dând impresia unei împletituri de paie. În interior, o tortiță pe fundul concav.

E, desigur, o aplică — podoabă de piele (harnașament sau chiar haină). Import din Sud.

Placă de bronz. Inv. IN 4852. Pl. XV, fig. 21. Găsită în porțiunea de Nord a incintei de pe platou.

În două dintre cele patru găuri se mai păstrează cuiele de bronz. Placa îmbrăca, probabil, un obiect de lemn.

Dimensiunile: lungimea: 75 cm; lățimea: 4 cm.

Două plăci de bronz. Inv. IN 4530. Pl. XV, fig. 10 și 20. Găsite pe teritoriul platoului. Destinația putea fi foarte variată.

Aplică de bronz rotundă. Inv. IN 4462. Pl. XV, fig. 18. Lângă turnul C. Pe margine, un cerc adâncit.

Diametrul: 4,2 cm.

Placă dreptunghiulară de bronz. Inv. IN 4532. Pl. XV, fig. 14. Găsită pe terasa Nr. III. La cele două capete câte o gaură.

Dimensiunile: lungimea: 7,2 cm; lățimea: 2 cm.

Aplică decorativă de bronz în formă de inimă. Inv. IN 4461. Pl. XV, fig. 3. Găsită în interiorul incintei de pe platou, lângă zidul vestic.

Dimensiunile: lungimea: 3 cm; lățimea: 4,4 cm.

Aplică de bronz rectangulară. Inv. IN 4506. Pl. XV, fig. 4. Găsită în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 3 cm; lățimea: 2 cm.

Obiect de bronz în formă de pinten. Inv. IN 4494. Pl. XV, fig. 5. Găsit în turnul A.

Capetele se termină în capete de șarpe. În mijloc, în exterior, o scobitură iar în centrul ei, o gaură, pentru fixarea podoabei ce intra în scobitura de pe corpul obiectului. Suprafața decorată cu puncte — bobite în relief.

Dimensiunile: lungimea: 4 cm; lățimea: 5,5 cm.

¹ Cf. « Izvestia Inst. Bulg. », Sofia, VIII, p. 60, fig. 44.

² « Anuarul Inst. de St. Cl. », Cluj, 1933—1935, v. II, p. 164 și urm.

Obiect de bronz în formă de phallus. Inv. IN 4468. Pl. XV, fig. 6. Găsit pe terasa Nr. II, la Est de clădirea absidată.

Lungimea: 3,7 cm.

Aplică de bronz. Inv. IN 4807. Pl. XV, fig. 7. Găsită în turnul B.

Lungimea: 4 cm.

Aplică de bronz elipsoidală. Inv. IN 4557 a. Pl. XV, fig. 10. Găsită în turnul B.

Lungimea: 4,5 cm.

Placă subțire de bronz. Inv. IN 4794. Pl. VIII, fig. 7. Găsit în turnul B.

Fibulă de bronz. Inv. IN 4562. Pl. XV, fig. 9. Găsită la turnul Nr. 2.

E tipul binecunoscut al fibulei din tezaurele și așezările dacice dela sfârșitul erei vechi și începutul erei noastre. Partea superioară a piciorului e ornamentată cu liniuțe adâncite.

Fragment de fibulă de argint. Inv. IN 4957. Pl. XV, fig. 8. Găsită în turnul de pază B.

Este, iarăși, o fibulă caracteristică pentru tezaurele dacice de argint, care indică și datarea fibulei noastre în secolele I î.e.n. și I e.n.¹.

Fragment de mărgea de chihlimbar. Inv. IN 4954. Pl. XIV, fig. 15. Găsită pe terasa I, la Est de turnul Nr. 4.

Diametrul: 3,5 cm.

Mărgea mică de chihlimbar. Inv. IN 4955. Pl. XIV, fig. 3. Găsită în partea nord-vestică a platoului.

6. VASE

Căldărușă de fier (necompletă). Inv. IN 4504. Pl. IX, fig. 13. Găsită în groapa naturală. Pe o parte a căldărușei se vede nituirea toartei cu trei nituri de fier.

Dimensiunile: diametrul căldărușei, la gură: 26 cm; înălțimea păstrată: 14 cm. Lucrare de meșteri locali.

Partea de sus a unui vas de fier. Inv. IN 4861. Găsit în groapa naturală. Din bază pornește o toartă.

Diametrul vasului: cca 14 cm.

Suportul de bronz masiv al unui vas. Inv. IN 4476. Pl. XVI, fig. 2. Găsit în turnul Nr. 2.

¹ D. Popescu, «Dacia», XI—XII, p. 60.

Baza profilată, corpul circular ornamentat cu două frunze ajurate.

Dimensiunile: lungimea: 14 cm; înălțimea: 4,8 cm; grosimea: 1 cm. Patina obiectului fină. Lucrare greco-italică.

Buza unui vas de bronz (fragment). Inv. IN 4466. Pl. XVI, fig. 3. Găsit în turnul Nr. 1.

Muchia buzei răsfrântă și ornamentată cu motive de ovule și astragale. Lungimea: 10 cm. E buza unei farfurii plate. Lucrare greco-italică.

Atașul profilat, de bronz, al unui lighean de bronz. Inv. IN 4467. Pl. XVI, fig. 5. Găsit în turnul Nr. 4. Partea de sus îndoită lasă loc verigii-mănuși. Lucrare greco-italică.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 5 cm¹.

Restul unui lighean de bronz. Inv. IN 4478. Pl. XVI, fig. 7. Găsit în groapa naturală.

Lărgimea: 22,5 cm.

Buza răsfrântă în exterior. Nicio decorație. Nicio urmă de toartă. Lucrare greco-italică.

Toartă de bronz. Inv. IN 4531. Pl. XVI, fig. 9. Găsit în groapa naturală. Toarta a servit, ca toartă mobilă, la o situlă de bronz. Capetele rupte. De-a-curmezișul ei o ornamentație profilată.

Dimensiunile: lungimea: 18,5 cm; grosimea: 1,2–1,7 cm.

Placă subțire de bronz. Inv. IN 4446. Pl. V, fig. 1. Găsită pe terasa Nr. I la Sud de drumul pavat, sub turnul Nr. 4.

Dimensiunile: lungimea: 23 cm; lățimea: 9,5 cm; grosimea: cca 1 mm.

Pe marginea de sus, de jos, și pe marginea din dreapta, găuri pentru nituri. Două nituri tot de bronz se mai păstrează pe latura superioară (pe planșă, placa e așezată invers).

Este, credem, o parte a unei benzi dintr'un vas de bronz. Pe suprafața plăcii, mici adâncituri, verticale, rezultate din batere cu ciocanul sau intenționat aplicate.

Fragment dintr'un vas de sticlă multicoloră. Inv. IN 4565. Pl. XIV, fig. 11. Găsit în groapa naturală. E baza unui vas, «millefiori». Import din Sud.

Fragment dintr'un vas de sticlă. Găsit în turnul Nr. 3. Sticla puternic irizată s'a distrus.

Fundul elipsoidal al unui vas de sticlă groasă. Inv. IN 4724-25. Găsit în turnul Nr. 3. Sticla gălbuie și irizată.

Buza unui vas de sticlă groasă. Inv. IN 4818. Găsit în turnul Nr. 2. Sticla gălbuie și irizată.

¹ Cf. «Anuarul Inst. St. Cl.», Cluj, v. II, p. 165, fig. 1.

Vase de lut

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4596. Pl. XVII, fig. 1. Găsit pe platoul superior, în afara incintei. Clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei este dreaptă și ușor răsfrântă în exterior, profilul peretelui este de asemenea drept. Pasta impură, slab arsă, are mult nisip și siliciu. Fața exterioară e cenușie, iar cea interioară, roșcată. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4535. Pl. XVII, fig. 2. Găsit în apropierea turnului Nr. 2 (terasă).

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 10 cm; grosimea: 1,5 cm.

Muchia buzei este rotunjită și răsfrântă în exterior. Sub buză este împodobit cu un brâu în relief, cu alveole. Pasta este impură, slab arsă, cu mult nisip. Coloarea, cenușie închis. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4576. Pl. XVII, fig. 3. Găsit pe platoul superior din afara incintei, în construcția *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea: 11 cm; grosimea: 1,5 cm.

Muchia buzei, ușor subțiată și răsfrântă în exterior. Coloarea gălbui-cărămizie. Pasta impură, slab arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4644. Pl. XVII, fig. 4. Găsit în locuința *a-c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 9,5 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei e mult răsfrântă în exterior; culoarea negricioasă, pasta impură (nisipoasă), slab arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4644. Pl. XVII, fig. 5. Găsit în locuința *a-c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 4 cm; grosimea: 0,9 cm.

Profilul peretelui este drept, suprafața exterioară este ornamentată cu linii incizate făcute cu pieptenul. Pasta impură: nisip și stâncă de calcar pisată. Coloarea este cărămizie. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4594. Pl. XVII, fig. 6. Găsit pe platoul din afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei îngroșată și mult răsfrântă în exterior, pasta impură (siliciu și calcar pisat), slab arsă; culoarea negricioasă. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4574. Pl. XVII, fig. 7. Găsit pe platoul superior din afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei subțiată și ieșită în exterior. De sub buză pornește un brâu lat de 3 cm și drept, dela care profilul peretelui se curbează. Pasta, negricioasă în exterior și gălbue în interior, are mult calcar sfărâmat; slab arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4645. Pl. XVII, fig. 8. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei, mult răsfrântă în exterior. Pasta mai fină, dar cu mult siliciu. În exterior a fost vopsit cu un verniu negru. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4646. Pl. XVII, fig. 9. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1 cm.

Profilul drept, co'loarea cărămizie, pasta impură (stâncă pisată) slab arsă. Lucrat cu mâna. Suprafața este ornamentată cu pieptenul în benzi, formată din linii paralele.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4595. Pl. XVII, fig. 10. Găsit pe platoul superior, clădirea f-i.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei subțiată și mult răsfrântă în exterior, pasta bine frământată are bucăți de calcar sfărâmat. Suprafețele au fost lustruite. Coloarea cenușie. Lucrat cu mâna. Poate fi fragmentul unei tăvi.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4597. Pl. XVII, fig. 11. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 1 cm.

Profilul peretelui este drept; pe perete este aplicat un buton în relief, rotund, ornamentat cu trei alveole. Pasta impură (calcar pisat și nisip), rău arsă. Lucrat cu mâna. Coloarea e cenușiu-roșcată.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4555. Pl. XVII, fig. 12. Găsit în secțiunea de lângă turnul Nr. 2.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 1,5 cm.

Pe suprafața peretelui este aplicat un buton mare în relief rotund, ornamentat cu 12 alveole. Pasta e impură (calcar pisat și nisip), slab arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4541. Pl. XVII, fig. 13. Găsit în secțiunea de lângă turnul Nr. 2.

Dimensiunile: lungimea: 20 cm; lățimea: 16 cm; grosimea: 1 cm.

Profilul este ușor curbat, pasta impură (mult siliciu și stâncă sfărâmată mărunt), rău arsă. Lucrat cu mâna. Suprafața peretelui de vas este ornamentată

cu linii incizate paralele, iar la mijloc are un brâu în relief cu alveole, precum și un buton în relief rotund. Coloarea, atât în exterior cât și în interior, este cenușie închis.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4540. Pl. XVII, fig. 14. Găsit în secțiunea de lângă turnul Nr. 2.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 1 cm.

Profilul peretelui e drept. Pe el este aplicat un buton elipsoidal în relief, care este ornamentat cu trei caneluri verticale. Pasta impură, rău arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4641. Pl. XVII, fig. 15. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 13 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1,5 cm.

Profilul peretelui este drept, iar suprafața este ornamentată cu un buton elipsoidal în relief, cu două caneluri verticale. Din buton pleacă două brăie în relief, ornamentate cu alveole. Pasta este impură (cu mult siliciu și calcar sfărâmat). Pe fața interioară a peretelui se observă urme de cărbuni. Coloarea e cărămizie închis. Arderea e slabă. Lucrat cu mâna.

Fragment de ceașcă dacică. Inv. IN 4592. Pl. XVIII, fig. 1. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 7 cm; lățimea: 9 cm; diametrul fundului: 7 cm; grosimea peretelui: 1 cm.

Se păstrează numai partea inferioară. Imediat deasupra fundului se observă urma toartei. Pasta este impură (siliciu, stâncă și calcar pisat), slab arsă, iar culoarea e cenușiu-roșcată. Lucrat cu mâna.

Fragment de ceașcă dacică, micuță. Inv. IN 4931. Pl. XVIII, fig. 2. Găsit în turnul A.

Dimensiunile: 3,5 cm; lățimea: 6 cm; diametrul fundului: 3 cm; grosimea: 0,7 cm.

Muchia buzei e rotunjită, puțin îngroșată și, dimpreună cu profilul peretelui, ușor răsfrântă în exterior. Pasta impură, rău arsă, are o culoare roșiatică în exterior și negricioasă în interior. Lucrat cu mâna.

Fragment de ceașcă dacică. Inv. IN 4789. Pl. XVIII, fig. 3. Găsit în turnul Nr. 2.

Dimensiunile: înălțimea: 6,5 cm; lungimea: 8 cm; diametrul fundului: 7 cm; grosimea: 1 cm.

Se păstrează numai o parte din ceașcă. Muchia buzei, rotunjită neregulat, este, împreună cu peretele ceștii, răsfrântă în exterior. Pe suprafața exterioară imediat deasupra fundului, se observă urma toartei. Pasta impură (mult siliciu

și calcar fărîmițat), este slab arsă și are o culoare cărămidie atât în exterior, cât și în interior. Lucrat cu mîna.

Fragment de ceașcă dacică micuță. Inv. IN 4672. Pl. XVIII, fig. 4. Găsit în construcția din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 3 cm; lățimea: 7 cm; diametrul fundului: 3,5 cm; grosimea 0,7 cm.

Se păstrează numai o parte din ceașcă. Profilul peretelui este mult răsfrânt în exterior. Pasta impură, slab arsă, are o culoare cenușie. Lucrat cu mîna.

Fund de vas. Inv. IN 4656. Pl. XVIII, fig. 5. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 4 cm; lățimea: 8 cm; diametrul fundului: 6 cm; grosimea: 0,8 cm.

Peretele vasului cade oblic pe fund, care e netezit neregulat. Pasta impură, rău arsă, are o culoare cărămidie în exterior și neagră în interior. Lucrat cu mîna.

Fragment de toartă de ceașcă dacică. Inv. IN 4650. Pl. XVIII, fig. 6. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 7 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 2,5 cm.

Creasta toartei e brăzdată de un canal larg și adânc, făcut probabil cu degetul. Pasta impură (mult nisip și calcar), are o culoare cărămidie în exterior și negricioasă în secțiuni, din cauza arderii slabe. Lucrat cu mîna.

Partea inferioară a unui vas micuț. Inv. IN 4838. Pl. XVIII, fig. 7. Găsit în turnul Nr. 1.

Dimensiunile: înălțimea 7 cm.; lățimea: 5,5 cm; diametrul fundului: 4 cm; grosimea: 0,8 cm.

Profilul peretelui cade aproape vertical pe fundul vasului. Peretele vasului e ornamentat în exterior cu un buton în relief. Pasta e impură, slab arsă. În exterior are o culoare cărămidie, iar în interior se văd resturi organice carbonificate. Lucrat cu mîna.

Fragment de ceașcă dacică. Inv. IN 4534. Pl. XVIII, fig. 8. Găsit lângă turnul Nr. 2.

Dimensiunile: înălțimea: 9 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,8 cm; înălțimea toartei: 7 cm; lățimea fundului: 2,5 cm; grosimea fundului: 2 cm.

Se păstrează numai o parte din ceașcă împreună cu toarta. Muchia buzei, subțiată și rotunzită, împreună cu peretele ceștii, este mult răsfrântă în exterior. Toarta, mult curbată, pornește la 1 cm de sub buză și ajunge până la 1 cm de fundul ceștii. Pasta impură (siliciu, stîncă și calcar sfărîmat) e rău arsă

și de o culoare cărămiziu-gălbuie. Lucrat cu mâna. Pe amândouă suprafețele, cât și pe toartă se observă amprente degetelor.

Fragment de ceașcă dacică. Inv. IN 4583. Pl. XVIII, fig. 9. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 10 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1 cm; înălțimea toartei: 9,6 cm; lățimea toartei: 3 cm; grosimea fundului: 1,8 cm.

Muchia buzei este foarte ieșită. Profilul drept al peretelui ceștii este aproape vertical pe fundul acesteia. Toarta, de formă semielipsoidală, pornește imediat de sub buză și ajunge până la fundul ceștii. Pasta impură (mult calcar pisat mărunt) rău arsă, are o culoare cărămizie în exterior și negricioasă în interior. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4643. Pl. XVIII, fig. 10. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 5,5 cm; lățimea: 5,5 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei e foarte ieșită și ușor răsfrântă în exterior; profilul peretelui e drept. Suprafața exterioară este ornamentată cu trei linii incizate. Pasta impură, de culoare negricioasă e rău arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4696. Pl. XVIII, fig. 11. Găsit în secțiunea de pe platoul superior.

Dimensiunile: lungimea: 5 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 1 cm.

Suprafața exterioară e ornamentată cu două benzi formate din câte trei linii incizate, paralele (făcute probabil cu pieptenul). Spațiul dintre cele două benzi este ornamentat cu o linie în zig-zag. Pasta e impură, rău arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de ceașcă dacică. Inv. IN 4598. Pl. XVIII, fig. 12.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 4 cm; grosimea: 0,7 cm.

Muchia buzei este subțiată și, împreună cu peretele, este ușor răsfrântă în exterior. Pe suprafața interioară se observă urme organice carbonificate. Pasta este impură, rău arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4695. Pl. XVIII, fig. 13. Găsit în secțiunea de pe platoul superior.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 1 cm.

Suprafața exterioară este ornamentată cu un brâu în relief incizat, iar sub brâu este o linie frântă, tot incizată. Pe suprafața interioară se observă urmele amprentelor digitale. Pasta impură (mult nisip și siliciu), rău arsă, are o culoare cafenie. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4717. Pl. XVIII, fig. 14. Găsit în camera a din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 7 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 0,7 cm.

Profilul peretelui este concav. Suprafața exterioară este ornamentată cu un brâu în relief, iar de sub brâu pornesc benzi oblice de linii paralele, făcute cu pieptenul. Pe suprafața interioară, se observă urme organice carbonificate. Pasta impură (conține calcar pisat) e rău arsă. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4694. Pl. XVIII, fig. 15. Găsit în secțiunea de pe platoul superior.

Dimensiunile: lungimea: 7 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,6 cm.

Muchia buzei e puțin îngroșată și răsfrântă în exterior. Suprafața exterioară este ornamentată cu o bandă îngustă, ornată cu trei linii incizate, care merge paralel cu muchia buzei. Din această bandă, pornesc alte două de aceeași formă, una perpendiculară pe prima, iar a doua oblică. Incizia s'a făcut cu pieptenul. Pasta impură (conține nisip și stâncă pisată) e bine arsă și are o culoare cafenie. Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4573. Pl. XVIII, fig. 16. Găsit pe platoul superior la Sud de incintă.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 4 cm; grosimea: 0,5 cm.

Profilul drept al buzei cade aproape vertical pe peretele vasului. Muchia buzei e subțiată. Între gâtul vasului și muchia buzei, se află un brâu în relief. Pe suprafața exterioară, în special pe gâtul fragmentului, se observă urme organice carbonificate. Pasta impură (mult nisip și siliciu) e bine arsă și are culoarea cărămiziei.

Lucrată cu roata. Vasul aparține unei epoci târzii (începutul epocii feudale), ajuns aici cu păstorii.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4605. Pl. XVIII, fig. 17. Găsit pe platoul superior la Sud de incintă.

Dimensiunile: lungimea: 5 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei ieșită și subțiată, e răsfrântă în exterior. Sub muchie este un brâu ascuțit în relief. Pasta conține mult siliciu, e bine arsă și are o culoare cenușie. Lucrat cu roata. Aparține unei epoci târzii (începutul epocii feudale), ajuns aici cu păstorii.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4699. Pl. XVIII, fig. 18. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,7 cm.

Muchia buzei e subțiată, foarte ieșită și ușor răsfrântă în exterior. Gâtul vasului-borcan e bine evidențiat. Suprafața exterioară este ornamentată cu o

bandă ușor ondulată, formată din trei linii incizate, făcute cu pieptenul. Pe o porțiune (în partea stângă), se observă o a doua bandă, mult mai ondulată, făcută cu același pieptene. Pasta impură, conține siliciu și nisip. Arderea e bună, iar culoarea generală a negricioasă. Lucrat cu roata. (Foarte probabil, epoca prefeudală).

Fragment de buză de chiup. Inv. IN 4710. Pl. XIX, fig. 1. Găsit în secțiunea din spre Valea Pisei (deasupra cărării).

Dimensiunile: lungimea: 23 cm; lățimea: 11 cm; grosimea: 2 cm; lățimea buzei: 7 cm; grosimea buzei: 3 cm.

Muchia buzei este foarte ieșită și răsfrântă în exterior. Pe suprafața buzei se observă trei caneluri făcute cu degetul. Pasta impură (conține mult siliciu, nisip și calcar sfărâmat) e bine arsă și are o culoare cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de chiup. Inv. IN 4718 (identic cu IN 4623). Pl. XIX, fig. 2. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 22 cm; lățimea: 12 cm; grosimea: 2 cm; lățimea buzei: 4 cm.

Muchia buzei, îngroșată și răsfrântă în exterior, are pe partea exterioară un brâu în relief. Pasta conține impurități, dar e bine frământată și bine arsă. Culoarea generală, cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de chiup. Inv. IN 4627. Pl. XIX, fig. 3. Găsit pe platoul superior, în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 25 cm; lățimea: 18 cm; grosimea: 2,6 cm; lățimea buzei: 6 cm; grosimea buzei: 2,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată și foarte ieșită în exterior. Suprafața peretelui este ornamentată cu trei linii adâncite, paralele. Deasupra ultimei linii se observă șase liniuțe oblice. Pasta conține mult siliciu, dar e bine frământată și bine arsă și cu o culoare cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de chiup. Inv. IN 4581. Pl. XIX, fig. 4. Găsit pe platoul superior.

Dimensiunile: lungimea: 24 cm; lățimea: 20 cm; grosimea: 2,5 cm; lățimea buzei: 10 cm; grosimea buzei: 3,7 cm.

Muchia buzei este mult îngroșată și foarte ieșită (lățimea buzei e neobișnuit de mare). Pe marginea exterioară a muchiei buzei se văd două caneluri între care este un brâu în relief. Peretele chiupului este ornamentat cu un brâu în relief în formă de sfoară răsucită. Pasta conține mult siliciu și calcar sfărâmat bine frământat și bine ars, are o culoare cărămizie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas mare. Inv. IN 4582. Pl. XIX, fig. 5. Platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 17 cm; lățimea: 11 cm; grosimea: 2 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și ușor curbată în exterior. Gâtul vasului este bine evidențiat. Pasta impură (mult siliciu și calcar pisat) e rău frământată și rău arsă. Coloarea generală, cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas mare. Inv. IN 4664. Pl. XIX, fig. 6. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea 18 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 1,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și foarte ieșită. Imediat sub buză, sunt două caneluri late, între care este un brâu în relief. Pasta, deși are mult siliciu, e bine frământată și bine arsă. Coloarea generală cărămizie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas mare. Inv. IN 4715. Pl. XIX, fig. 7. Găsit în clădirea a-c din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 17 cm; lățimea: 12 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei e rotunzită și răsfrântă în exterior. Pasta fină, bine frământată și bine arsă. Coloarea generală, cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment dintr'un vas de lut cu grafit. Inv. IN 4678. Pl. XIII, fig. 6. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; lățimea: 8,5 cm; grosimea: 2,2 cm.

Suprafața e cadrilată. Servea desigur la operații în legătură cu topirea metalelor.¹

Fundul unui vas mic. Inv. IN 4805. Pl. XIV, fig. 2. Găsit pe drumul pavat. Pasta impură, de culoare roșcată. În jurul fundului, un inel gros. Lucrat cu mâna.

Fragment de perete de chiup. Inv. IN 4624. Pl. XIX, fig. 8. Găsit pe platoul superior în afara incintei, în locul construcțiilor din partea de Nord-Vest a platoului.

Dimensiunile: lungimea: 28 cm; lățimea: 17 cm; grosimea: 2,2 cm.

Profilul este ușor curbat în exterior. Suprafața exterioară a peretelui este ornamentată cu un brâu în relief în formă de sfoară răsucită. Pasta impură (mult siliciu și calcar sfărâmat) e bine frământată și bine arsă, are o culoare cărămizie deschis. Lucrat cu roata. Deși e găsit în alt loc, e foarte probabil un fragment din chiupul IN 4582 (v. p. 102, Pl. XIX, 5).

Fragment de perete de chiup. Inv. IN 4536. Pl. XIX, fig. 9. Găsit la Est de turnul Nr. 2.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 2,7 cm.

Profilul peretelui este drept. Suprafața exterioară este ornamentată cu un brâu în relief în formă de sfoară răsucită. Pasta impură, slab arsă, are o culoare cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de chiup. Inv. IN 4558 și IN 4554. Pl. XIX, fig. 10 și 11. Găsite în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 32 cm; lățimea: 23 cm; grosimea: 2 cm. Lățimea brâului: 9 cm; grosimea brâului: 2,2 cm.

Profilul peretelui de chiup este concav. Pe suprafața exterioară este aplicat un brâu (guler) care încingea întregul chiup. Probabil că acest brâu avea un rol de toartă (sau de suport în cazul că respectivul chiup era așezat pe un tripied sau atârna de ceva). Semnificative sunt cele două găuri ce traversează brâul care, foarte probabil, se repetau la o distanță de cca 25 cm. Prin ele, cu ajutorul sforilor, chiupul putea fi atârnat de ceva. Merită să fie relevat procedeul de lipire al brâului pe peretele chiupului. Pe pasta încă moale a peretelui chiupului, s'a trasat pe o lățime de cca 6 cm, un grilaj (pl. XIX, fig. 11) de linii adâncite oblice și paralele, care formează romburi neregulate. Pe acest grilaj, se aplică brâul (făcut dinainte), care prin apăsare se lățește la baza de lipire și astfel făcea (mai ales în urma arderii) parte integrantă din peretele vasului. Un alt procedeu de lipire se poate observa la cealaltă margine a brâului, unde (după cum se vede în desen, fig. 10) s'au făcut adâncituri ovale, tot în pasta încă moale, peste care s'a aplicat muchia brâului, foarte probabil îngroșată și ornamentată. Acest din urmă procedeu, s'a observat și la alte vase (aceeași epocă, sau chiar mai târziu), care se află în depozitul MAC. Primul procedeu se poate observa mult mai intuitiv pe fragmentele IN 4556 și IN 4557, aflate în același loc și aparținând aceluiași chiup.

Pasta din care e făcut chiupul are mai puține impurități, este bine frământată și bine arsă. Coloarea celor două suprafețe e cărămizie, iar în secțiune, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragmentul unei tăvi (plite) din lut. Inv. IN 4609. Pl. XIX, fig. 12. Găsit pe platoul superior, în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 14 cm; lățimea bazei: 7 cm; grosimea bazei: 1,7 cm; înălțimea marginii: 5 cm; grosimea marginii: 1,5 cm.

Marginea tăvii cade vertical pe baza ei, formând astfel un unghi drept. Pe suprafața tăvii a fost aplicată o placă rotundă, găurită la mijloc. Pasta impură, slab arsă, are o culoare cenușiu-roșcată. Lucrat cu roata.

Capac de vas. Inv. IN 4519, Pl. XX, fig. 1. Găsit pe platoul superior.

Diametrul: 10 cm.

Capacul are o formă conică cu vârful terminat într'un buton rotund. Partea inferioară a muchiei bazei este subțiată și răstrântă în exterior. Partea interioară a muchiei, cea care se îmbucă în gura vasului, este de asemenea subțiată și rotunzită. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de capac de vas. Inv. IN 4924. Pl. XX, fig. 2. Găsit în turnul A.
Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1,3 cm.

Profilul capacului este oval. Muchia buzei este frântă în două, în așa fel, încât, partea care intră în gura vasului, formează un unghi drept cu partea care acopere muchia vasului. Cele două muchii ale vasului sunt subțiate și rotunzite. Pasta conține puține impurități, este bine frământată și bine arsă. Suprafața exterioară este lustruită cu verniu negricios. Pe fața interioară se observă urmele roatei. (Fragm. IN 4703. Pl. XX, fig. 3 este din același capac, prezentând, deci, aceleași particularități).

Fragment de toartă de vas. Inv. IN 4653, Pl. XX, fig. 4. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 7 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 1,4 cm.

Pe suprafața toartei se observă două caneluri (făcute probabil cu degetele), între care este un brâu în relief. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă, din care cauză este foarte poroasă. Coloarea generală e cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buzdă de vas. Inv. IN 4586. Pl. XX, fig. 5. Găsit pe platoul superior, în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 6 cm; grosimea 1,7 cm.

Muchia buzei este îngroșată și ușor înclinată spre exterior. Pe muchie se observă un canal adâncit. Pasta impură (mult siliciu) este bine arsă și are o culoare cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4545. Pl. XX, fig. 6. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 23 cm; lățimea: 15 cm; grosimea: 1 cm; lungimea toartei: 18 cm; lățimea toartei: 2,7 cm; grosimea toartei: 4 cm.

Profilul peretelui este concav. Pe peretele vasului este aplicată o toartă în formă de semicerc, cu muchia rotunzită și proeminentă și capetele lăpțe. Deasupra toartei se observă un brâu în relief. Pasta e fină, bine frământată și bine arsă. Atât în exterior, cât și în interior, a fost lustruit cu un verniu cenușiu. Lucrat cu roata. (Prin factura lui, acest vas intră în categoria vaselor dacice de lux).

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4539. Pl. XX, fig. 7. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 11 cm; grosimea: 1,2 cm.

Profilul vasului este ușor curbat în exterior, pentru că partea superioară face parte din gâtul vasului, iar partea inferioară din umărul vasului.

Pe suprafața exterioară, tocmai unde se face trecerea de la gât la umărul vasului, peretele este ornamentat cu un brâu în relief, sub care urmează succesiv

o linie ondulată, adâncită, o linie dreaptă (paralelă cu brâul), o altă linie mai ușor ondulată și în sfârșit, o a patra linie adâncită, dreaptă și paralelă cu brâul. Pasta este impură, slab arsă și are o culoare cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de toartă de vas. Inv. IN 4698. Pl. XX, fig. 8. Găsit în turnul B.
Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 2 cm; grosimea: 1 cm.

Pe creasta toartei se observă un canal larg, dar puțin adâncit. Pasta fină, bine frământată și bine arsă are o culoare cenușie închis. Pe suprafața exterioară, toarta este lustruită cu un verniu cenușiu. La un colț al toartei se observă urme de rugină. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4704. Pl. XX, fig. 9. Găsit în turnul B.
Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 0,7 cm.

Profilul peretelui este oval. Pe suprafața exterioară a peretelui este aplicată o toartă ovală. Deasupra toartei se observă un brâu în relief. Suprafața este vopsită cu un verniu cenușiu închis. În interior se văd urmele roatei. Pasta e fină, bine frământată și bine arsă.

Fragment de perete de chiup. Inv. IN 4716. Pl. XX, fig. 10. Găsit în clădirea *a — c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 2 cm.

Suprafața exterioară a peretelui este ornamentată cu două linii adâncite, paralele, între care este o a treia în zig-zag. Pasta impură, bine frământată și bine arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4571. Pl. XX, fig. 11. Găsit pe platoul superior la construcțiile *K-O*.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1,5 cm.

Profilul peretelui este oval. În partea superioară, pe suprafața exterioară a peretelui, se observă o linie ondulată. Întreaga suprafață exterioară a peretelui a fost lustruită cu un verniu roșu, dar din cauza arderii prea slabe, verniul s'a șters în cea mai mare parte. Pasta e fină, bine frământată, lucrată cu roata.

Fragment de perete de vas cu toartă. Inv. IN 4886. Pl. XX, fig. 12. Găsit în secțiunea în val, la Nord de turnul A.

Dimensiunile: lungimea: 5 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,5 cm.

Pe peretele vasului este aplicată o toartă semirotundă. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4676. Pl. XX, fig. 13. Găsit în construcția *a — c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 2 cm.

Suprafața exterioară a peretelui este ornamentată cu o linie ondulată și două linii drepte, pafalele. Pasta impură (mult siliciu și nisip) e slab arsă cu o culoare cenușiu-roșcată. Lucrat cu roata.

Fragment de toartă de vas. Inv. IN 6636. Pl. XX, fig. 14. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 1 cm.

Profilul toartei este ușor curbat, iar marginile ei sunt îngroșate și rotunzite. Pasta este impură (conține siliciu și nisip), iar arderea este slabă. Culoarea generală, cărămizie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas cu toartă. Inv. IN 4923. Pl. XX, fig. 15. Găsit în turnul A.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 0,8 cm. Dimensiunile toartei: lungimea: 9 cm; lățimea: 2 cm; grosimea: 2 cm.

Pe peretele vasului este aplicată o toartă semirotundă. Amândouă suprafețele sunt lustruite cu un verniu cărămiziu gălbui. Pasta este fină, bine frământată și bine arsă. Lucrat cu roata (vas de lux).

Fund de vas. Inv. IN 4705. Pl. XX, fig. 16. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 18 cm; lățimea: 17 cm; grosimea: 1,5 cm; diametrul inelului 16 cm; înălțimea inelului: 2 cm; grosimea inelului: 2 cm.

Piciorul fundului este format dintr'un inel circular cu marginea foarte ieșită. Suprafața exterioară, atât a fundului, cât și a inelului este lustruită cu un verniu cenușiu. Pasta este fină, bine frământată și bine arsă. Pe suprafața interioară se observă urmele roatei (foarte probabil că acest fund a aparținut vasului IN 4545, găsit tot acolo și care are aceeași factură).

Fragment de toartă de vas. Inv. IN 4589. Pl. XX, fig. 17. Găsit pe platoul superior al incintei.

Dimensiunile: lungimea: 8 cm; lățimea: 3,5 cm; grosimea: 1 cm

Marginile toartei sunt îngroșate și rotunzite, cuprinzând astfel între ele un canal lat și adânc. Toarta este rotunzită pe amândouă fețele, cu un verniu cenușiu, care însă, din cauza arderii slabe, în unele părți s'a șters.

Pasta este fină și bine frământată. Lucrat cu roata.

Fragment de fund de vas. Inv. IN 4577. Pl. XX, fig. 18. Găsit pe platoul superior.

Dimensiunile: lungimea: 17 cm; lățimea: 10 cm; grosimea: 1,5 cm.

Peretele vasului cade oblic pe inelul circular al fundului. Pasta este impură (mult nisip și calcar sfărâmat) și slab arsă. Culoarea generală este cărămizie.

Fragment de buză de farfurie. Inv. IN 4569. Pl. XXI, fig. 1. Găsit pe platoul superior în construcția *f-i*.

Dimensiunile: lungimea: 14 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și răsfrântă mult în exterior peste gâtul farfuriei. Profilul, începând de la capătul gâtului se curbează spre interior. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală cenușie închis (verniiul cu care a fost lustruit vasul, din cauza arderii prea slabe, în cea mai mare parte s'a șters). Lucrat cu mâna.

Fragment de buză de farfurie. Inv. IN 4585. Pl. XXI, fig. 2. Găsit pe platoul superior, în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 5,5 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și ușor aplecată în jos peste gâtul farfuriei, care este bine evidențiat. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă, are o culoare cenușie închis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4674. Pl. XXI, fig. 3. Găsit în construcția *a-c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea: 4 cm; grosimea: 0,8 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și ușor răsfrântă în exterior. Pasta impură (conține mult siliciu) este slab arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de farfurie. Inv. IN 4538. Pl. XXI, fig. 4. Găsit în secțiunea de la Est de turnul 2.

Dimensiunile: lungimea: 23 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,7 cm.

Profilul farfuriei este mult îndreptat spre interior, mai ales începând de la gâtul vasului care este bine evidențiat. Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și ușor răsfrântă în exterior. Pasta e fină, bine frământată și bine arsă. Farfuria a fost lustruită pe amândouă fețele cu un verniu cenușiu. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4665. Pl. XXI, fig. 5. Găsit în locuința din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 18 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și răsfrântă în exterior. Pasta este impură (conține mult nisip și siliciu) și slab arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de farfurie. Inv. IN 4603. Pl. XXI, fig. 6. Găsit pe platoul superior, în afara incintei, în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 4 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei este foarte ieșită și rășfrântă în exterior. Pasta e fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4859. Pl. XXI, fig. 7. Găsit în camera a din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată și foarte ieșită, cu o înclinare ușoară spre interior. Pe suprafața exterioară, imediat sub buză, se observă un canal adâncit. Pasta e fină, bine frământată, dar slab arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de farfurie. Inv. IN 4606. Pl. XXI, fig. 8. Găsit pe platoul superior în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și ușor înclinată spre interior. Pasta este impură (conține mult siliciu) și slab arsă. Coloarea generală, cenușie deschis. Lucrată cu roata.

Fragment de buză de farfurie. Inv. IN 4601. Pl. XXI, fig. 9. Găsit pe platoul superior, în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 7 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 1 cm.

Muchia buzei este foarte ieșită și rășfrântă în exterior. Pasta e fină, dar slab arsă, din care cauză lustrul inițial s'a șters. Coloarea generală, cenușie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4600. Pl. XXI, fig. 10. Găsit pe platoul superior, în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 0,8 cm.

Muchia buzei, care la bază este îngroșată, după ce este foarte ieșită și ușor aplecată spre exterior, se subțiază rotunzindu-se. Pasta este impură (conține siliciu și nisip) și slab arsă. Coloarea este cărămizie în exterior și cenușie în interior. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 3537. Pl. XXI, fig. 11. Găsit în secțiunea dela Est de turnul Nr. 2.

Dimensiunile: lungimea: 14 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,7 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și ușor rășfrântă în exterior peste gâtul farfuriei, care este bine evidențiat. Pasta este fină, bine frământată și bine arsă. Coloarea generală cenușie. Lucrat cu roata.

Fragment de farfurie. Inv. IN 4611. Pl. XXI, fig. 12. Găsit pe platoul superior în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea: 13 cm; grosimea: 0,8 cm.

Muchia buzei, care era foarte ieșită și răsfrântă în exterior, e ruptă. Profilul peretelui farfuriei este mult înclinat spre interior. Pasta e fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală cenușie. Pe suprafața exterioară a peretelui se observă urmele roatei.

Fragment de picior de vas. Inv. IN 4712. Pl. XXI, fig. 13. Găsit în clădirea *a — c*, camera *c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 6,5 cm; diametrul: 6 cm; diametrul bazei: 8 cm; grosimea: 0,9 cm.

Piciorul are forma de trunchi de con. Ii lipsește baza. Pasta impură (mult siliciu și nisip) este rău arsă și are o culoare cenușie. Lucrat cu roata.

Fund de vas. Inv. IN 4593. Pl. XXI, fig. 14. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 1,5 cm; diametrul fundului: 7 cm; grosimea fundului: 4 cm.

Piciorul scund al vasului este plin, iar peretele vasului se continuă în sus subțindu-se. Pasta este impură (mult siliciu și nisip) și slab arsă (din această cauză pasta e aspră și poroasă la pipăit). Coloarea generală e cărămizie. Lucrat cu roata.

Fragment de picior de farfurie. Inv. IN 4613. Pl. XXI, fig. 15. Găsit pe platoul superior, în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: înălțimea: 8 cm; lățimea: 11 cm; grosimea: 0,7 cm; diametrul fundului: 5,5 cm; grosimea fundului: 0,8 cm.

Piciorul vasului are o formă cilindrică (gol la mijloc). Partea inferioară a farfuriei (cea care era lipită de picior) se mai păstrează în părți. Intre fundul farfuriei și picior, pe partea exterioară a vasului se observă un cerc reliefat, care încinge fundul vasului.

Pasta, deși impură (are siliciu), este bine frământată și bine arsă. Suprafețele au fost lustruite cu un verniu cenușiu închis. Lucrat cu roata.

Fragment de fund dela un vas cu picior. Inv. IN 4590. Pl. XXI, fig. 16. Găsit pe platoul superior, în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,6 cm.

Se păstrează numai o parte a fundului vasului, împreună cu o mică porțiune din partea superioară a piciorului de vas, care trebuie să fi fost cilindric. Suprafața exterioară a fundului a fost ornamentată cu un brâu în relief, circular. Pasta e fină, bine frământată și bine arsă. Coloarea generală, cenușie deschis. Vasul a fost lustruit pe amândouă suprafețele. Pe suprafața exterioară se observă în unele locuri urmele roatei.

Picior de vas. Inv. IN 4713. Pl. XXI, fig. 17. Găsit în camera *c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 9 cm; diametrul bazei: 13 cm; diametrul mic: 6 cm.

Piciorul are forma de trunchi de con, gol la mijloc, cu baza mult lătită. Pasta este impură (mult siliciu și nisip), slab arsă și poroasă. Coloarea generală, cenușie. Lucrat cu roata.

Fund de vas cu picior. Inv. IN 4587. Pl. XXI, fig. 18. Găsit pe platoul superior, în afara incintei.

Dimensiunile: înălțimea: 3 cm; lățimea: 10 cm; grosimea: 0,8 cm; diametrul fundului: 2,5 cm.

Fundul vasului se păstrează în cea mai mare parte, împreună cu o mică porțiune a piciorului cilindric, care însă este plin la mijloc. Suprafața exterioară a fundului este ornamentată cu un brâu circular în relief. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4604. Pl. XXII, fig. 1. Găsit pe platoul superior, în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,7 cm.

Profilul gâtului este drept, iar muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și mult răsfrântă în exterior. Pe suprafața exterioară, la baza gâtului, vasul a fost ornamentat cu un brâu în relief. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală este cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de capac. Inv. IN 4608. Pl. XXII, fig. 2. Găsit pe platoul superior, în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 2 cm.

Muchia buzei este mult îngroșată față de peretele vasului. Ea se împarte în două, în așa fel, încât cele două părți componente sunt aproape perpendiculare una pe alta. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Coloarea generală, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas-strecurătoare. Inv. IN 4723. Pl. XXII, fig. 3. Găsit în interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 6 cm; lățimea: 9 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și ușor răsfrântă în exterior. Profilul gâtului se curbează în spre interior, în schimb, burta devine proeminentă spre exterior. Suprafața exterioară este ornamentată cu o linie incizată. Pasta

este impură (conține nisip și siliciu), slab arsă, iar culoarea generală e cenușie. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas micuț. Inv. IN 4960. Pl. XXII, fig. 4. Găsit în turnul Nr. 1.

Dimensiunile: lungimea: 4 cm; lățimea: 5 cm; grosimea: 0,5 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și ușor răsfrântă în exterior. Immediat sub buză, vasul a fost ornamentat cu un brâu în relief. Intreaga suprafață exterioară (inclusiv partea interioară a buzei) a fost lustruită cu un verniu cenușiu închis. Pasta este fină, bine frământată și bine arsă. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4701. Pl. XXII, fig. 5. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,6 cm.

Muchia buzei este îngroșată și rotunzită. Suprafața exterioară a gâtului este ornamentată cu un brâu proeminent, în relief. Intreaga suprafață a fost lustruită cu un verniu cenușiu-gălbui. Pasta este fină, bine arsă și bine frământată. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4607. Pl. XXII, fig. 6. Găsit pe platoul superior în clădirea k-o.

Dimensiunile: lungimea: 7 cm; lățimea: 6 cm; grosimea: 0,8 cm.

Muchia buzei este îngroșată, foarte ieșită și ușor răsfrântă în exterior. Gâtul vasului este delimitat de o nervură proeminentă, care îl desparte de corpul vasului. Pe suprafața interioară se observă urme organice carbonificate. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală cenușiu-roșcată. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4699. Pl. XXII, fig. 7. Găsit în turnul B.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 0,6 cm.

Porțiunea umărului de vas păstrată are un profil aproape drept. La partea superioară (imediat sub gât) are un brâu în relief. Intreaga suprafață a fost lustruită cu un verniu cenușiu-gălbui. Pasta este fină, bine frământată și bine arsă. În interior se observă urmele roatei.

Fragment de toartă de vas. Inv. IN 4860. Pl. XXII, fig. 8. Găsit în camera a din interiorul incintei.

Dimensiunile: lățimea: 10 cm; înălțimea: 5 cm; grosimea: 1,3 cm.

Toarta are un profil drept. Suprafața exterioară este ornamentată cu caneluri și brăuri în relief, verticale. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală: cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de cană dimpreună cu toarta. Inv. IN 4612. Pl. XXII, fig. 9. Găsit pe platoul superior, în camera *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 10 cm; grosimea: 1,3 cm. Dimensiunile toartei: lungimea: 6 cm; lățimea: 5,5 cm; grosimea: 1,4 cm.

Muchia buzei este foarte ieșită drept în spre exterior, din ea pornește o toartă lată cu marginile rotunzite și îngroșate. Între muchia buzei și toartă este un brâu în relief. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală este cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de vas. Inv. IN 4660. Pl. XXII, fig. 10. Găsit în locuința *a-c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 11 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 0,6 cm.

Muchia buzei este îngroșată, rotunzită și ușor răsfrântă în exterior. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală, cenușiu-gălbui. Lucrat cu roata.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4610. Pl. XXII, fig. 11. Găsit pe platoul superior în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 0,7 cm.

Profilul peretelui este concav. Suprafața exterioară este ornamentată cu două caneluri adâncite, paralele. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Pe suprafața interioară se observă urmele roatei.

Fragment de perete de vas. Inv. IN 4584. Pl. XXII, fig. 12. Găsit pe platoul superior, în clădirea *k-o*.

Dimensiunile: lungimea: 10 cm; lățimea: 7 cm; grosimea: 0,7 cm.

Fragmentul respectiv aparține umărului unui vas. Suprafața exterioară este ornamentată cu un brâu în relief. Pasta este fină, bine frământată, dar slab arsă. Culoarea generală, cenușie deschis. Lucrat cu roata.

Fragment de buză de cană cu toartă. Inv. IN 4714. Pl. XXII, fig. 13. Găsit în camera *c* din interiorul incintei.

Dimensiunile: lungimea: 12 cm; lățimea: 8 cm; grosimea: 1 cm; lățimea bazei: 3,5 cm; lățimea toartei: 5 cm; grosimea toartei: 1,6 cm.

Muchia bazei este foarte ieșită perpendicular peste peretele gâtului cănei. Din muchia buzei pornește drept, toarta care are marginile subțiate și îngroșate. Pasta are puține impurități (siliciu și nisip) și este slab arsă. Culoarea generală, cenușie închis. Lucrat cu roata.

Fund de vas. Inv. IN 4629. Pl. XXII, fig. 14. Găsit pe terasa Nr. 1.

Dimensiunile: lățimea: 15 cm; înălțimea: 5 cm; grosimea: 0,9 cm; diametrul fundului: 11 cm; grosimea fundului: 0,7 cm.

Profilul peretelui cade vertical pe fundul vasului. Pasta este impură (siliciu, nisip și stâncă sfărâmată), dar bine arsă. În interior se văd urmele roatei. Coloarea generală, cărămizie.

Fund de vas mic. Inv. IN 4591. Pl. XXII, fig. 15. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 5 cm; lățimea: 3 cm; grosimea: 0,4 cm; diametrul fundului: 4 cm.

Piciorul fundului este format dintr'un inel circular rotunzit și proeminent. Peretele vasului se îngroașe și cade oblic pe fund. Pasta este impură (mult siliciu) și slab arsă. Coloarea generală, cenușie. Lucrat la roată.

Fund de vas. Inv. IN 4588. Pl. XXII, fig. 16. Găsit pe platoul superior în afara incintei.

Dimensiunile: lungimea: 9 cm; lățimea: 2 cm; grosimea: 0,4 cm; diametrul fundului: 6,6 cm.

Piciorul fundului este format dintr'un inel circular și proeminent. Peretele vasului se îngroașe spre fund pe care cade oblic. Suprafața exterioară a fragmentului este lustruită cu un verniu cenușiu. Pasta deși impură (are mult siliciu), este bine arsă. În interior se observă urmele roatei.

7. OBIECTE DE ARTĂ

Lampă de bronz cu trei brațe (Lychnus trimyxos). Inv. IN 4475. Fig. 35-36. Găsit în groapa naturală de pe terasa Nr. II, III.

Dimensiunile: înălțimea lămpii (de la marginea inferioară a piciorului până la marginea de sus a gâtului): 5 cm; diametrul orificiului pentru turnat uleiul: 21 mm; diametrul orificiului cu buzele răsfrânte cu tot: 31 mm; diametrul cercului piciorului: 39 mm; lungimea brațelor: 7 cm; distanța între extremitățile brațelor: 11 cm; diametrul orificiului brațelor cu buzele răsfrânte cu tot: 34 mm; înălțimea lămpișorului triplu: 11 cm; diametrul inelului de sus: 23 mm.

Lampa de bronz cu trei ramuri pentru arderea fitilelor e turnată. Ea constă din rezervorul de ulei, în forma unui glob, turtit la cele două capete, dintr'un gât al rezervorului pe unde se turna uleiul, dintr'un picior al acestui rezervor în forma unui cerc, și din trei brațe (ramuri), fiecare cu câte un orificiu la capăt pentru fitil. Unul din brațe e crăpat.

Lampa era suspendată de un candelabru de lemn sau de metal, singură sau împreună cu altele¹, cu ajutorul a trei lămpișoare tot de bronz. Cele trei

¹ A se vedea de pildă, candelabru de la Pompei în Muzeul din Napoli, în Ugo Enrico Paoli, *Vita Romana*, Firenze, 1942, pl. XXIV, mai ales candelabru, tot din Pompei, reproduș în M. E. Serghienko, *Pompei*, Moscova, 1949, p. 197, fig. 65.

lănțișoare sunt lucrate cu mâna. Fiecare lănțișor e alcătuit din câte două fire groase de bronz cu capetele îndoite în formă de ochi (laț) și răsucite apoi în jurul firului. Lațul de jos al lănțișoarelor se leagă de buza răsfrântă a orificiului de ulei prin câte o gaură practică în buză. Sunt trei găuri în total. O a patra gaură e ruptă, dar se pare că n'a fost folosită pentru al patrulea lănțișor, căci e prea aproape de cealaltă bună, și e mai curând o perforare nereușită și aban-

Fig. 35. — Opaițul de bronz cu trei brațe.

donată. Capetele de sus ale lănțișoarelor se leagă prin lațul din vârf de o verigă (inel), formată și ea tot dintr'un fir mai gros de bronz cu capetele răsucite.

Lampa noastră are o analogie aproape perfectă cu lampa cu trei brațe aflată în așezarea geto-dacă dela Crășani¹. Ca și lampa dela Crășani, lampa dela Piatra Roșie e lucrare helenistică târzie. Asemenea lămpi, pentru uzul unor clase mai bogate cu pretenții de lux și gusturi artistice, mai simple (cum e a noastră și cea dela Crășani) sau mai ornamentate, se făureau fie în Sudul grecesc, fie în atelierile din orașele pontice, prin intermediul cărora sigur

¹ I. Andrieșescu, Piscul Crășani. «Mem. Sect. Ist. a Acad. Rom.», București, 1924, Seria a III-a, t. III, Mem. I, p. 85 și urm., fig. 277, și V. Pârvan, *Getica*, p. 211, fig. 181—182. Deosebirile sunt de amănunt în ce privește prinderea lănțișoarelor de lampă, dar mai ales în ce privește profilul piciorului lămpii care la Crășani e un cerc evazut.

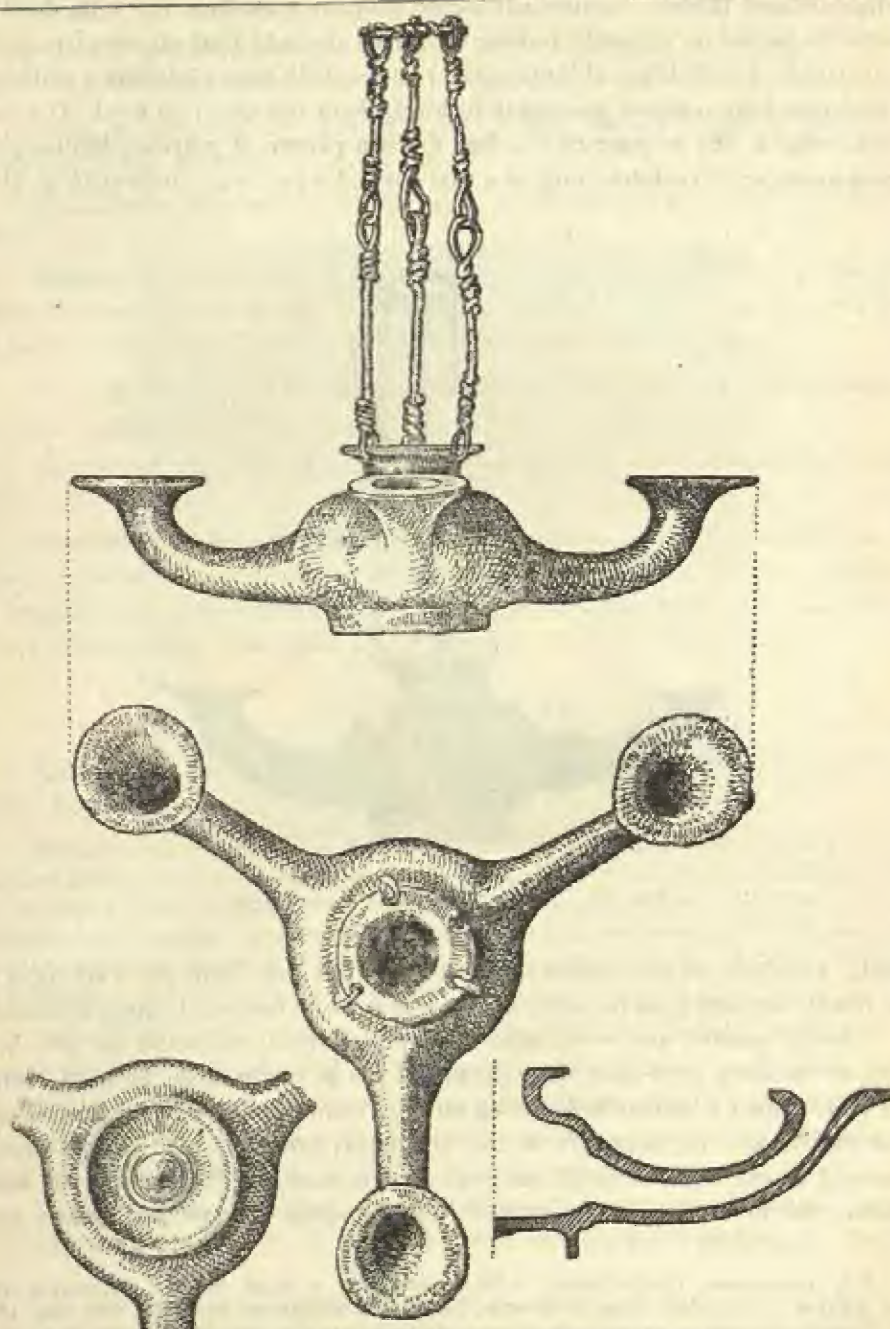

Fig. 36. — Opaitul de bronz cu trei brațe (desen).

a ajuns în Dacia. Analogii mai mult sau mai puțin asemănătoare dă I. Andrieșescu în lucrarea sa citată în notă.

Ca datare, nu avem nici un motiv de a o plasa mai de vreme decât secolul I î.e.n. și anume, pe la începutul acestuia.

Bustul de bronz al unei divinități feminine. Inv. IN 4479. Fig. 37 și 38. Găsit în turnul de pază B.

Dimensiunile: înălțimea bustului (din creștet, până la marginea inferioară a toartei de jos): 14,7 cm; lățimea (dela umărul drept, până la cotul mâinii stângi): 13 cm.

Fig. 37. — Bustul de bronz al unei divinități dacice.

Bustul e turnat având înfățișarea unei măști, spatele fiind deschis și gol. Brațul drept, ridicat și el, e rupt; din brațul stâng îndoit dela cot în sus, s'a rupt mâna. Locul ochilor, sub niște arcade adânci, este indicat cu două găuri rotunde în care s'au așezat, desigur, ochii de sticlă sau de pastă colorată. Între cei doi săni proeminenți, pe marginea inferioară a bustului, o toartă pentru fixarea obiectului pe un perete sau pe lemn. La fel, două tortițe mai mici (una e ruptă), de o parte și de cealaltă a capului.

Partea de jos a pieptului și săni (și brațele?) sunt acoperite de un fel de cămașă (tunică) cu deschizătura largă și cu o bordură (tivitură) groasă. Pe cap, femeia poartă un văl (acoperământ) legat în cruci, ce se desparte prin două brazde-cărări destul de adânci. Marginile acoperământului, paralel cu braz-

dele, au două linii adâncite. Deasupra frunții se află un acoperământ în formă de triunghi, de asemenea cu linii adâncite pe cele trei margini.

După cum s'a amintit, bustul-mască era fixat pe un fond de perete sau lemn.

Lucrarea este, credem, opera unor maeștri locali sau, în orice caz, a unor maeștri de lucrează după gustul și moda locală, cazuri atât de frecvente în societatea dela periferia lumii clasice ¹.

Fig. 38. —Bustul de bronz al unei divinități dacice (desen).

Ca analogii, ne gândim, pe lângă o apropiere de figurile asemănătoare de pe căldarea dela Gundestrup, și la unele lucrări provenind și din cercul de cultură La Tène ².

Redarea figurii feminine se încadrează, în orice caz, în acea tendință de a reda naturalul, dar cu acea trăsătură tipică a civilizației La Tène pentru expresia de mască și de canon a feței umane ³.

¹ Cf. V. M. Rostovzeff, *Scythien und Bosporus*, p. 493; cf. și p. 488, nota.

² Vezi « *Jahrb. d. Deutsch. Arch. Inst.* », 1915, v. 30, p. 1 și urm. Dau aici câteva analogii ce-mi sunt acum cunoscute: « *Germania* », v. V, p. 14, și v. VI, p. 2 și urm.; v. XVII, p. 86, pl. 10, 1-2; « *V. D. I.* », 1949, Nr. 2, p. 197, fig. 1; « *Glasnik* », Sarajevo, 1929, v. 41, pl. X; R. Lantier, *Masque celtiques en métal. Mon. et mémoires Piot*, 1940, v. XXXVII.

³ Rich. Pittioni, *Die Urgeschichtlichen Grundlagen der Europäischen Kultur*, Viena, 1949, p. 347 și urm. — cf. și Alb. Grenier, *Les Gaulois*, Paris, 1945, p. 274 și urm.

Lucrarea este, fără îndoială, o prețioasă îmbogățire a cunoștințelor noastre despre arta și religia Dacilor din epoca ce precede nemijlocit cucerirea romană. Datarea ei cade mai curând în secolul I din era noastră, decât în acela anterior acestei ere.

Scut de paradă din fier. Inv. IN 4566. Fig. 39 și 40. Găsit în clădirea ab-sidată de pe terasa Nr. 1, în colțul sud-vestic al camerei e.!

Fig. 39. — Resturile învelișului de fier al unui scut (fotografie).

E vorba, credem, de resturile unei plăci subțiri de fier ce învelea în exterior un scut de lemn.

Așezate în ordinea lor potrivită, în orice caz aceste resturi dau ca rezultat o formă ovoidală, cu diametrul mare de 73 cm și cu diametrul mic de 60 cm, formă ce ne face să ne gândim la învelirea unui scut.

Placa e lucrată cu mâna, forjată, redând în relief motive animaliere, vegetale și geometrice.

Ornamentația se divide în zone. O zonă, cea exterioară, care înconjoară de jur împrejur scutul, nu pare să fi avut alte motive decât un șir de astragale

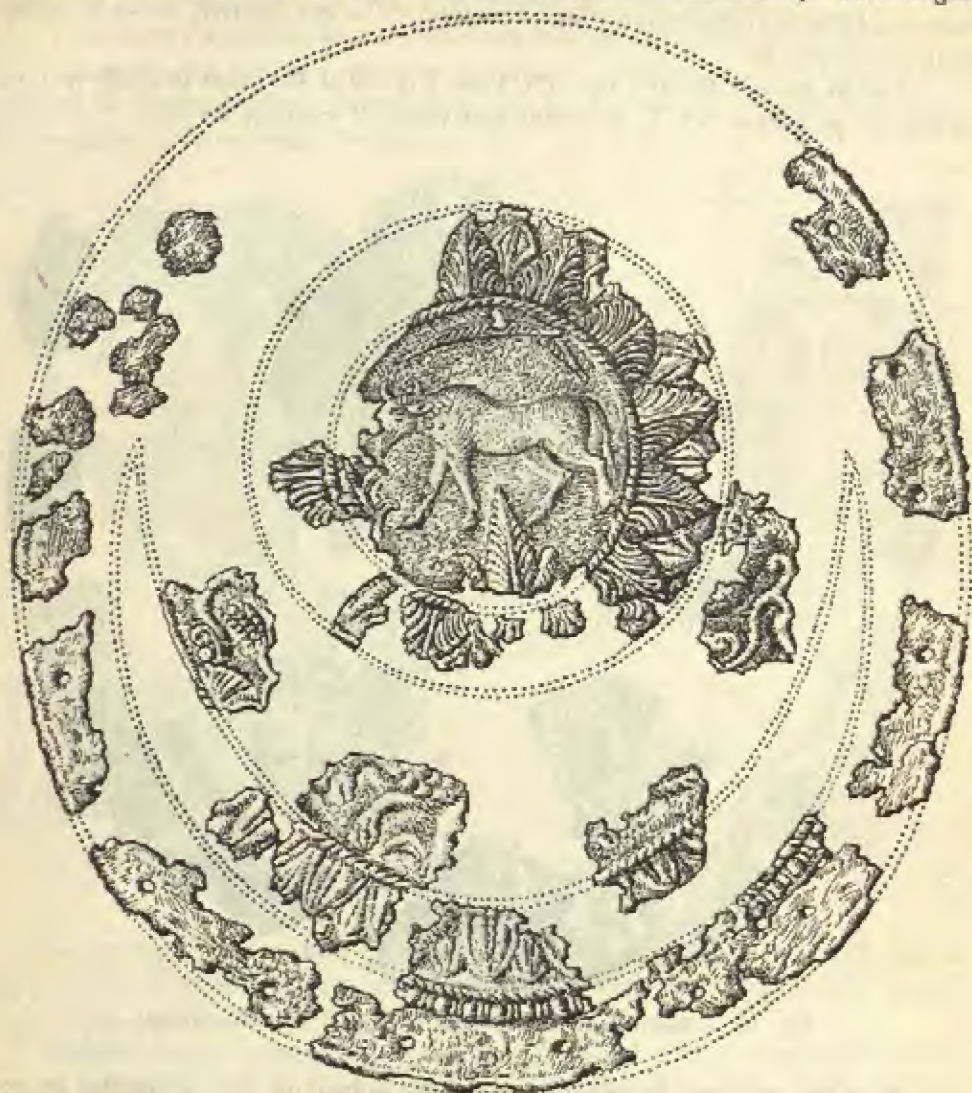

Fig. 40. — Resturile învelișului de fier al unui scut (desen).

pe marginea interioară. Restul acestei zone era neted și servea la fixarea plăcii pe lemnul scutului (se văd încă orificiile cuielor).

A doua zonă, în formă de semilună cu coarnele în sus, prezintă, în relief, motivul ovulelor continue, despărțite prin bastonașe-săgeți. Motivul de ovule este încadrat și în partea de sus ca și în cea de jos de un brâu subțire în formă de sfoară răsucită.

A treia zonă constă dintr'o friză, împodobită cu motive animaliere (se văd cele două labe anterioare ale unei feline) și vegetale (caliciu și vrejuri sinuoase). Această zonă pare să fi înconjurat de jur împrejur figura centrală.

Ca figură centrală, așezată în treimea superioară a plăcii, avem figura, redată naturalist, a unui bour în mers spre stânga, încadrat într'un cerc format din același brâu de funie răsucită. Sub pântecul bourului, o frunză de palmier cu vârful în sus. Sub botul bourului, restul unei ramuri de palmier, iar deasupra animalului, ceva asemănător cu frunza alungită a palmierului.

Cercul central este împresurat de o zonă mai îngustă, perfect circulară, ornamentată tot cu palmete și între ele elementul decorativ de săgeată. Și această zonă circulară se încheia cu un brâu de sfoară răsucită.

Lucrarea ni se pare opera unor maeștri ce lucrează în stilul naturalist al sfârșitului epocii helenistice și dela începutul epocii imperiale romane, cu motivele decorative caracteristice acestei epoci. Figura centrală — bourul — ne îndeamnă să vedem însă în această lucrare o comandă executată după preferințele unui fruntaș dac. Bourul era un animal răspândit în pădurile Daciei (și Traciei) ¹ și, după toate probabilitățile, se bucura și de o atenție religioasă la Daco-Geți, ca și taurul, în general, în epoca La Tène (simbol totemic) ². O știre păstrată în « Anthologia Palatina », v. VI, p. 332, ne informează, într'adevăr, că un corn de bour, îmbrăcat în aur, provenind din tezaurele dacice, a fost închinat de Traian lui *Zeus Kasios* de lângă Antiochia ³.

Lucrarea e databilă pe la sfârșitul secolului I e.n. și forma proprietatea unui luptător fruntaș al poporului dac.

În caz că presupunerea noastră cu scutul nu este cea adevărată, întreg relief, fixat pe lemn, forma un obiect de cult în încăperea absidată din preajma incintei de pe platou.

¹ G. Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker, p. 50 și urm.

² Pe scutul zeiței Roma, de pe baza coloanei Antoniniane (S. Reinach, Rép. Reliefs, v. I, p. 291) se află ca figură centrală lupoșica cu cei doi gemeni.

³ L. Friedländer, Sittengeschichte Roms, ed. 9-10, v. I, p. 448. Cf. Keller, Die Antike Tierwelt, 1909, v. I, p. 10; Suidas, s. v. Κάσιος ὄρος.

CONCLUZII

Descrierea rezultatelor obținute prin săpăturile dela Piatra Roșie, făcută în paginile precedente, ne pun în situația de a înfățișa, în aceste concluzii, locul pe care îl ocupă așezarea dela Piatra Roșie într'un moment dat al dezvoltării istorice a societății dacice din Sud-Vestul Transilvaniei. Această apreciere e, bine înțeles, în cea mai mare parte, valabilă și pentru restul teritoriului dacic. Prin aceste concluzii de ordin istoric, noi vom putea lărgi și adânci — justificându-l prin fapte concrete — tabloul sumar al evoluției societății dacice, schițat la începutul lucrării noastre.

DATAREA AȘEZĂRII

Toate elementele de datare, ieșite la iveală prin săpături, concordă în a delimita timpul în care a *înflorit* așezarea dela Piatra Roșie între secolul I î.e.n. și începutul secolului al II-lea din era noastră.

Printre aceste elemente de datare, primul loc îl ocupă prin natura lor bine determinată în timp, *monetele*. Dintre cele 6 monete aflate în săpături, 2 sunt monete grecești (sau imitații de-ale lor): una din Thasos, iar alta din Histria, 4 sunt denari romani republicani (sau imitații de-ale lor). Atât unele, cât și celelalte ne silesc să stabilim pătrunderea lor pe teritoriul dacic și întrebuințarea lor în regiunea Piatra Roșie numai pe la începutul secolului I î.e.n., cel mai de vreme. Monetele romane au putut circula și au și circulat, după câte știm din alte descoperiri, până la sfârșitul statului liber dacic, adică până la războaiele de cîmpire purtate de Roma împotriva Dacilor și transformarea celei mai mari părți a teritoriului dacic într'o provincie a imperiului roman, Provincia Dacia (anul 106 e.n.).

Un alt element sigur de datare îl constituie fibulele. Cele două fibule, una de bronz și alta de argint ¹ ne trimit la aceeași epocă de trecere dela secolul I î.e.n. la secolul I e.n. Aceeași epocă o indică, apoi, și cele două opaițe de bronz (unul simplu, iar al doilea cu trei ramuri ², ca și obiectele de import, tot de bronz ³, pentru care cea mai veche dată nu trece dincolo de secolul I î.e.n., iar unele coboară chiar în secolul I e.n. Scutul de fier cu motive în relief, lucrat în stilul epocii târzii helenistice și a imperiului roman începător, confirmă această datare.

Ceramica dacică găsită în cursul săpăturilor — cu o putere de datare mult mai puțin precisă decât a monetelor și obiectelor de metal pomenite mai sus — nu ne silesc să ieșim din aceste granițe, cel puțin nu pentru epoca de înflorire a așezării în forma care s'a constatat prin săpături.

Chiupurile mari pentru păstrarea cerealelor, lucrate cu roata, ca și ceștile caracteristic dacice, lucrate cu mâna, sunt bine cunoscute din această epocă ⁴. Ceștile dacice, lucrate cu mâna, au chiar o viață mai lungă, ajungând până prin secolul al IV-lea e.n.

În ce privește construcția cetății cu blocuri de piatră după sistemul dacic bine cunoscut, cu ajutorul unor legături de lemn, ea se încadrează în epoca preconizată tot atât de bine în secolul I î.e.n., cât și în secolul I e.n. Ca plan și execuție tehnică de amănunt, influența grecească dela orașele pontice este evidentă. La fel, și țiglele de factură greacă ⁵. Ținând seamă de precizia și execuția îngrijită a zidăriei, cu turnurile din colțuri și unul de-a-lungul curții esteice, suntem înclinați să datăm cetatea de piatră de pe platou mai curând în epoca de lungă și puternică afirmație stăpânitoare a lui Burebista, decât în epoca mult hărțuită de războaiele cu Domițian și Traian, a lui Decebal.

Nu infirmă vechimea stabilită de noi pentru cetatea de piatră de pe platou nici sabia de fier de tip celtic La Tène mijlociu (după cronologia lui Tischler-Déchelette), aflată în groapa naturală de pe coasta răsăriteană a dealului, deoarece, după cum am arătat ⁶, acest tip de săbii durează în lumea extraceltică până în La Tène-ul târziu, adică până în secolul I înainte și din era noastră ⁷.

După toate acestea, suntem, cred, îndreptățiți a stabili data de construire a cetății de piatră de pe platoul Dealului Piatra Roșie în cursul domniei lui Burebista (între anii 75 — 45 î.e.n.), care a conceput și planul întregului sistem de apărare concentrică a punctului central dela Grădiștea Muncelului.

¹ Această lucrare, p. 94.

² Ibidem, p. 87 și 114.

³ Ibidem, p. 92 și urm.

⁴ Ibidem, p. 96 și urm.

⁵ Ibidem, 68 și urm.

⁶ Ibidem, p. 90 și urm.

⁷ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », I, 1, 1950, p. 147.

Sfârșitul cetății nu poate depăși anii 101 — 106 e.n. Aceasta nu numai pentru motivul general al încetării oricărei manifestări de viață independentă de stat dacic după cucerirea romană, ci și din cauza absenței unor indicii cât de cât sigure ulterioare acestui eveniment¹.

Ca și celelalte cetăți din munții Orăștiei și de aiurea din teritoriul ocupat de Romani, și cetatea dela Piatra Roșie a fost nimicită, fie în cursul războiului de cotropire, fie la sfârșitul acestuia, de către Romani, sau, la ordinul lor, de înșiși Dacii învinși.

Teritoriul muntos, acoperit cu păduri, a devenit, după cât se pare, un teren interzis localnicilor, cel puțin în primele decenii ale cotropirii, deoarece și așezările mici cu caracter civil gospodăresc, constatate prin săpături în această regiune a munților Orăștiei (la Luncani, de pildă, pe Târșa) mărturisesc aceeași curmare a vieții la începutul secolului al II-lea e.n. În continuă luptă cu băștinașii subjugați și revoltați, guvernanții provinciei au avut toată grija ca tocmai acest cuib de rezistență dacică să fie pentru multă vreme nelocuit.

Dar dacă îngrădirea în timp la cele două secole din preajma erei noi e asigurată pentru cetatea de piatră de pe platou și a majorității clădirilor și turnurilor de pază din interiorul sau din jurul ei, aceasta nu exclude de loc ca *anterior* cetății de piatră să nu fi existat o așezare mai veche cu caracter militar sau civil. Fragmentul unei securi de piatră șlefuită, găsită în turnul de pază A² ca și unele fragmente de vase lucrate cu mâna care ar *putea* fi anterioare secolului I î.e.n. nu ne dau însă un sprijin categoric în această privință. Secura de piatră a putut dura alături de securile de bronz și de fier, până în epoca cotropirii. Intrebuințarea ei, mai ales la acțiuni cu caracter religios-superstițios, e un fenomen bine cunoscut la popoarele antice.

Săpăturile nu au putut descoperi nici o urmă a vreunei întărituri anterioare cetății de piatră. Dacă a fost, aceasta era, fără îndoială, din lemn care a dispărut ușor, la refacere, fără a lăsa urme.

Pentru o așezare civilă gospodărească, dealul izolat și greu de udat al Pietrei Roșii nu e potrivit. Lipsa de apă, spațiul foarte mic, nu îndemna la o stabilire aici a unei gospodării înainte de epoca cetății de piatră.

În cursul celor aproximativ două secole de existență a așezării, construcțiile de aici trădează trei faze (perioade).

După cum am arătat, cetatea de piatră cu turnurile interioare dela colțuri și cel de pe latura estică datează din epoca lui Burebista (75—45 î.e.n.).

¹ O monetă dela Hdrrian (117—138), găsită, zice-se, în împrejurimile Dealului Piatra Roșie, nu constituie, firește, un argument. Ea a ajuns aici prin patrurile romane ce controlau ținutul. Nici cele două fragmente de vase din epoca târzie prefeudală (p. 101) nu intră în combinație, ele fiind prea îndepărtate în timp.

² Această lucrare, p. 96 și urm.

Din aceeași epocă datează și construcția *a-b-c* din interiorul incintei, ca și sanctuarul cu tamburi din exteriorul ei, de pe porțiunea nordică a platoului ¹. Contemporane cu cetatea și sanctuarul trebuie considerate și turnurile de pază A, B, C (și desigur și D). Tehnica zidurilor, aceeași ornamentație de falțuri a blocurilor dela colțuri, țiglele de factură grecească, ne indică aceeași epocă. Ele sunt, de altfel, în strânsă legătură militară cu cetatea de pe platou. Faptul că turnurile de pază A, B și C aveau partea superioară în cărămidă slab arsă nu e un motiv de a le distanța în timp de epoca cetății însăși. Ca și la Costești, turnurile acestea serveau, pe lângă caracterul strict militar, și ca locuințe întărite (a se vedea mai jos).

Ulterior cetății de piatră de pe platou și sanctuarului, poate în epoca dintre Burebista și Decebal, au fost construite cele două clădiri de pe porțiunea nordică a platoului (clădirile *f-i* și *k-o*), cu care ocazie sanctuarul a fost desființat ². Nevoia întăririi garnizoanei de pază în timpul conflictelor tot mai dese din secolul I e. n. au silit pe conducătorii cetății să ridice cele două clădiri cu caracter de depozit și locuință. Poate că, cu acest prilej, s'a construit și clădirea absidată de pe terasa Nr. I (*d-e*), cu pavajul ce duce la ea desprinzându-se din drumul pavat de pe coastă.

Ultima — a treia — fază a așezării o reprezintă incinta cea mare de pe coasta răsăriteană, construită, de sigur, în grabă, pe timpul lui Decebal, în preajma iminentului atac al Romei condus de Traian. După cum s'a văzut din descrierea acestei incinte ³, ea constă dintr'un zid sec de piatră cu palisadă — gard de lemn — în față, sistem de fortificație general întrebuințat în asemenea împrejurări. Rezistența lui nu trebuie subapreciată, mai ales că la cele două colțuri de pe latura estică, incinta se sprijinea și pe cele două turnuri de pază. Inglobarea în corpul zidului sec de piatră și a unor fragmente de râșniță pledează pentru datarea lui mult ulterioară celorlalte lucrări de pe Dealul Pietra Roșie și pentru pripa în care a trebuit să fie ridicat. Nu s'au găsit într'insul însă decât prea puține blocuri de piatră oolitică, ceea ce dovedește că cetatea de piatră exista încă intactă în momentul în care această incintă s'a construit ca o întregire — nu ca o înlocuire — a cetății principale de pe platou. Tot pentru o epocă târzie depune mărturie și întrebuințarea, într'o mică măsură, a mortarului primitiv, pe porțiunea din apropierea porții de acces.

Odată cu construirea incintei mari cu zidul sec de piatră și palisadă a fost ridicat, ca obstacol în fața unei înaintări a inamicului din spre Sud-Vest, din

¹ Această lucrare, p. 55 și urm.

² Ibidem, p. 56.

³ Ibidem, p. 60 și urm.

valea Jiului, și valul, aproape identic ca tehnică, din dreptul satului Cioclovina de azi ¹.

Cetatea, în întregimea ei, a fost nimicită, cu prilejul marelui război dintre anii 101—106. Când anume nu putem preciza. Din împrejurarea că nu am putut constata o repetată distrugere (cum e cazul de pildă la Costești și la Grădiștea Muncelului), nici o reclădire în pripă a cetății de pe platou, am putea deduce o singură nimicire a ei și anume cea din ultima fază a războiului, în anul 106. Acestei ipoteze i se opune însă un fapt semnificativ: cetatea de piatră de pe platou nu prezintă, nici la curține, nici la turnuri, urme vădite de incendiu (incendiul constatat la turnul Nr. 2 e provocat de păstori, mult ulterior). Ea trebuie, prin urmare, să fi fost dărâmată fără o incendiere generală, cum se întâmplă cu ocazia asediilor. Această împrejurare ne face să ne gândim la o dărâmare sistematic executată, fie în urma condițiilor de pace impuse Dacilor în anul 102, de către Dacii înșiși, fără a mai avea posibilitatea de a o reface, cum au procedat cu celelalte în cursul anilor 103—104, fie la o dărâmare ulterioară terminării războiului în 106, de către soldații romani. Această din urmă ipoteză ni se pare cea mai aproape de adevăr. Astfel se explică și desființarea cetății de piatră într-o măsură neradicală, unele turnuri ale ei rămânând, după cele constatate, cu ziduri destul de înalte pentru a servi de adăpost păstorilor din regiune.

Incendierea clădirilor din interiorul incintei de pe platou, ca și a aceloră de pe platoul nordic și de pe terase, a fost, în schimb, dovedită prin săpături. De asemenea, s'a constatat și arderea unei părți a incintei de piatră și palisadă ca și a turnului B. Toate acestea au putut cădea jertfă focului, fie în cursul unui asediu nereușit, fie, ca procedeu simplu de desființare, prin incendierea ulterioară, materialul lemnos, din belșug întrebuințat la aceste construcții, pretându-se la un asemenea mijloc de distrugere ordonată. În sprijinul acestui caz vine și faptul că în cetatea de pe platou au fost găsite mult mai puține obiecte decât ne-am fi așteptat, câtă vreme în turnul B, ars, obiectele de tot felul abundă.

CARACTERUL AȘEZĂRII

Cu toată importanța și menirea net strategică a așezării dela Piatra Roșie, ar fi greșit să vedem într'însa numai o manifestare a vieții ostășești.

Nu putem afirma că așezarea de pe Dealul Piatra Roșie a avut un caracter civil gospodăresc curat, nici înainte de secolul I î.e.n. și nici după această dată.

¹ Această lucrare, p. 72 și urm.

Prin poziția ei neprielnică ocupațiilor pașnice gospodărești, ea n'a avut nici în timpul celor două secole de sigură existență a cetății o notă civilă mai însemnată.

Totuși, prin însuși faptul existenței obligatorii a unei garnizoane permanente în Cetatea dela Piatra Roșie, viața de aici are darul de a primi și reflecta și un aspect de trai normal, de toate zilele, gospodăresc.

Ca așezare cu caracter militar, cetatea dacică dela Piatra Roșie reprezintă una din cele mai tipice fortificații de pe vârfuri de dealuri, caracteristice și Tracilor din Sudul Dunării și Dacilor. Pentru cele dintâi, e de ajuns să trimitem la sguduitoarea descriere a innăbușirii revoltei triburilor tracice de către Popaeus Sabinus în timpul domniei lui Tiberius, în anul 26 e.n. — făcută de Tacitus ¹: « *Castella rupibus indita* » ², în care Tracii își adună nu numai părinții și soțiile, ci și vitele care, apoi, din pricina setei și a foamei, pier cu duiumul ³.

Pentru cele dacice (respectiv getice) scriitorii greci întrebuintează când *χωρίον ὁχυρόν* când *τειχος κατερόν* sau, în speță pentru cele din epoca războaielor lui Traian, *ὄρη ἐντειχισμένα* « munți întăriți cu ziduri » ⁴. La medicul Criton, participant la campania împotriva Dacilor din anii 101—106, ca medic al curții împăraști, expresia pentru aceste fortărețe de pe culmile stâncoase ale dealurilor Carpaților sudici e *ἐρύματα*. Tot din acest fragment al lucrării lui, « *Getica* » (pierdută de altfel), păstrat la Suidas, s. v. *Βουτιάις*, aflăm și importanta știre că aceste cetăți și cetățui erau sub comanda unor « praefecti » — pârcălabi — aleși de regele dac dintre nobilii și curtenii săi ⁵.

Aspectul gospodăresc al așezării e dat de instalarea garnizoanei permanente, de locuințele și de ocupațiile, în timp de pace, ale oștenilor din cetate. El reiese, cu toată cantitatea mică a obiectelor, din uneltele agricole (seceri, cute de ascuțit secerile, săpoaiele) găsite în săpături, din uneltele de meșteșugari, din rășnițele aflate în număr destul de mare etc., aflate pe dealul cetății în diferite încăperi ⁶. Poienile din apropiere, ca și valea nu prea îndepărtată a Luncanilor, ofereau loc suficient pentru producerea hranei necesare traiului. Cerealele se păstrau în hambare sau depozite de lemn, în turnurile cetății și de pază, în chiupuri de lut ars. Apa atât de necesară aici, pe vârful dealului stâncos, era adusă pe țevi de teracotă de la izvoarele dealurilor înveci-

¹ Anale, v. IV, p. 46 și urm.

² « Cetățui aninate pe stânci » (IV, 46, 5); cf. și cap. 47, 3. A se vedea și G. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*. Sarajevo, 1916, p. 80 și urm.

³ Anale, v. IV, p. 49, 3.

⁴ Dio Cassius 23, 4; 24, 5 și 68, 9.

⁵ *Fragm. Hist. Graec.* IV, 374, 3 (ed. Müller); cf. și V. Pârvan, *Getica*, p. 133.

⁶ Această lucrare, p. 78 și urm.

nate¹ și numai pentru cazurile când această aprovizionare era tăiată, se recurgea la apa de ploaie și de sol, în gropi săpate în stâncă².

Alături de oameni, n'au lipsit din cetate nici vitele (oi, capre, vaci și cai: a se vedea zăbalele). O bună parte a hranei și-o procurau oștenii, în timpuri liniștite, din vânat.

SOCIETATEA DACICĂ ÎN LUMINA REZULTATELOR DELA PIATRA ROȘIE

Desvelirea așezărilor dela Piatra Roșie, prima descoperire completă a unei așezări de acest tip, lărgeste și, mai ales, adâncește cunoștințele noastre asupra traiului Dacilor din cele două secole care preced cucerirea Daciei de către Romani. În același timp, aceste descoperiri oferă istoricului verificarea sigură a informațiilor avute despre Daci din izvoarele literare, susceptibile foarte des de o justificată îndoială din pricina superficialității cu care tratează, în general, autorii antici problemele de ordin social și economic, și din pricina extinderii unor situații specifice unui popor și la alte popoare, prin aplicarea atât de frecventă a «locurilor comune» în literatura antichității clasice. Cunoscând rezultatul descoperirilor dela Piatra Roșie (ca și acelea dela Costești și, parțial, dela Grădiștea Muncelului), putem chiar afirma că ele nu numai că acordă garanția necesară informațiilor literare în general reduse ca număr și ca valoare, dar le întregesc, prin aspecte și detalii cu totul noi, uneori chiar surprinzătoare. Ne referim la știrile ce ne-au parvenit dela antici și care nu sunt din cele mai reprezentative pentru Daci, dar de care, în lipsa celor mai autentice, trebuie să ne servim. Într'adevăr, pierderea unor lucrări de reală și directă documentare, scrise în antichitate despre poporul dac, constituie una din cele mai simțite lacune pentru istoria trecutului dacic al patriei și poporului nostru: comentariile împăratului Traian asupra celor două războaie purtate de dânsul, cu însemnări despre viața socială, economică, politică și religioasă a Dacilor, nu s'au păstrat, cu excepția câtorva cuvinte la gramaticul Priscian; lucrările, intitulate «Getica», ale medicului de curte Criton, participant la campaniile împotriva lui Decebal, ca și ale filosofului Dio Chrysostomus — un om de neobișnuită curiozitate pentru traiul Sciților și al Dacilor și care a vizitat, după toate probabilitățile, chiar Sarmizegetusa, în anul 96 din era noastră, deci tocmai în preajma războaielor³, — au pierit de asemenea, afară de prea puține excerpte, și acelea transmise de autori târzii și nu întotdeauna vrednice de absolută crezare (Jordanes, Suidas). Pe de altă parte, [Sue-

¹ Această lucrare, p. 33.

² Ibidem, p. 55.

³ C. Patsch, Beiträge... V/2, p. 48 și urm.

tonius își termină biografiile cu Domițian; « Historia Augusta », în forma în care ni s'a transmis, își începe biografiile cu urmașul lui Traian, cu Hadrian, iar Strabo, prețiosul izvor pentru Dacia de pe timpul lui Burebista și urmașii lui, cu toate că e destul de sgârcit într-o mulțime de privințe, ne-ar fi putut fi de un și mai mare folos, dacă nu s'ar fi decis principal « să nu pomenească de istoria mai veche a Geților »¹, mulțumindu-se cu Burebista care « privește » — după cum se exprimă — « timpurile noastre » (ibid.). Chiar naiva expunere a lui Dio Cassius despre războaiele cu Dacia nu ne-a rămas decât în jalnicele excerpte ale unor scriitori bizantini (Xiphilinos din secolul XI, Zonaras din secolul XII, etc.).

Nu intenționăm să dăm aici întreg tabloul societății dacice din ajunul cotropirii romane. El își va găsi loc mai potrivit și va putea fi redat mai complet, după cunoașterea și prelucrarea întregului complex de așezări din regiunea munților Orăștiei, operație ce se află în curs. Ne vom mulțumi să înfățișăm ceea ce aduc, ca documentare, descoperirile dela Piatra Roșie.

Că societatea dacică din acest timp, ajunsă pe timpul lui Burebista și Decebal la formații social-politice superioare aceloră de triburi sau uniuni de triburi, îmbrăcând, deci, forma de stat începător, bazat pe clase antagoniste, era împărțită în două mari categorii (clase), o știam din izvoarele literare. Aceștia erau *tarabostes* — *pilophoroi* — *pileati* (nobilimea), pe de o parte, și *comati* — *capillati* (oamenii de rând) pe de altă parte². Deosebirea se remarcă între aceste categorii și pe coloana lui Traian și în alte lucrări reprezentând figuri de Daci. Nu puteam ști, însă, cât de adâncă este această deosebire și dacă ea nu se reduce la unele semne distinctive fără importanță. Săpăturile dela cetățile dacice și, în primul rând, cele dela Piatra Roșie, ne lămuresc însă pe deplin că în societatea dacică din secolul I î.e.n. și cea din secolul I e.n., s'au petrecut schimbări radicale față de ceea ce știm despre ea dela începutul secolului al III-lea î.e.n., pe timpul lui Dromichaïtes. Dacă atunci — pe la anul 300 — nu putem vorbi decât despre o uniune de triburi cu formele tipice ale unei orânduiri de democrație militară³, societatea dacică din ultimele două secole ce preced cotropirea, este o societate încheată într-o formă de stat, cu o putere centrală, cu un rege moștenind de drept tronul

¹ Strabo, 303.

² Știrea o avem dela Dio Chrysostomus, la Jordanes, V, 40, XI, 71; Petrus Patricius, fr. 5 (Cassius Dio III, p. 194, ed. Boissvain); Cassius Dio, 68, 9, 1. Cf. Kazarow, op. cit., p. 16. La Sciti, nobilimea poartă aceeași denumire de *pilophoroi* (Lucian, Seyth. c. 1; a se vedea Uekert, Geogr. d. Gr. u. R. III, 2, p. 607, nota 96).

³ C. Daicoviciu, Dacia în Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac, în « Studii și Cercetări Științifice », Filiala Acad. R.P.R. Cluj, 1950, p. 120 și urm., pe baza textului din Diodorus Siculus 21, 22. A se vedea acum și Strabo, Geogr. 302, care relevă gestul « regelui » dac Dromichaïtes față de Lysimach invadatorul, ca o caracteristică a traiului dacic în condițiile comunismului primitiv.

(Burebista e fiul unui alt rege), care dispune de o serie de cetăți, păzite de oșteni permanenți.

Construirea unor asemenea cetăți și încredințarea lor unor comandanți din clasa nobililor celor mai apropiați și curtenilor¹, nu e de închipuit fără o adâncă desbinare pe clase antagoniste a societății dacice. Scriitorii antici pe care îi avem, nu vorbesc de sclavaj la Daci (afară de vagi aluzii, la Plinius cel Tânăr, Artemidor, Strabo, etc.; vezi Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, p. 722). Dar am comite o grosolană eroare istorică să presupunem absența unor numeroși sclavi în slujba nobililor și a regelui. Fără munca a sute și mii de sclavi, cetățile dacice din regiunea Orăștiei nu puteau fi construite. Chiar între meșterii și inginerii care au lucrat la aceste cetăți, noi trebuie să admitem sclavi proveniți din populația orașelor grecești cucerite și distruse, în parte, de Burebista, încă înainte de jumătatea secolului I î.e.n.

Societatea dacică din epoca cetăților nu putea fi lipsită de acea forță de muncă pe care o constatăm la Germanii din secolul I e.n.² sau în societatea altor triburi tracice, ca Dardanii în secolul al II-lea î.e.n., unde, după mărturia lui Athenaeus³ — specialist în problema sclavilor din antichitate — numărul sclavilor în slujba nobililor războinici este de câte o mie și chiar mai mare. La Dardani⁴, sclavii în timp de pace lucrează pământurile nobililor, iar în timp de război însoțesc pe stăpân, alcătuind trupa pe care acesta o conduce în luptă. (Cf. și Herodot, V, 6).

Aceeași situație a existat și la Dacia secolelor de care ne ocupăm. Proveniența sclavilor nu e nevoie să o vedem numai în prizonierii de război, ci, la fel, ba poate într-o măsură și mai mare, în achiziționarea de sclavi prin comerț, în speță în schimbul sării în care Dacia este atât de bogată, la fel cum se întâmpla și la Tracii din Sudul Dunării cu Grecii de pe Strymon⁵.

Existența unor latifundii regești pe timpul lui Decebal ne este atestată de același medic Criton, cunoscător *de visu* al stărilor din Dacia⁶: «unii dintre nobilii curteni ai regelui erau puși în fruntea agriculturii....»⁷.

Alături de latifundiile regești, de minele de aur, argint și aramă, formând proprietatea regelui, nobilimea geto-dacă poseda și ea pământuri întinse și cirezi și turme, pe care lucrau nu numai sclavii, ci și unii dintre acei țărani care formează plebea (comati)⁸, stare asemănătoare cu stările constatate în

¹ Această lucrare, p. 127.

² Tacitus, *Germania*, passim.

³ *Deipnosophistae* VI, p. 272.

⁴ Athenaeus, loc. cit.

⁵ A se vedea G. Kazarow, op. cit., p. 53 și nota 6 în care se aduc mărturiile antice.

⁶ *Fr. Hist. Gr.*, IV, 374, 3.

⁷ Cf. Pârvan, *Getica*, p. 133, și C. Patsch, op. cit., p. 175.

⁸ C. Daicoviciu, op. cit., p. 116. Cf. Herodot, V, 6.

secolul al V-lea î.e.n., în regatul tracic din Balcani ¹, societate ajunsă mai de vreme la această dezvoltare.

Cu tot caracterul limitat — militar — al aşezării dela Piatra Roşie, rezultatele obţinute prin săpături confirmă din plin această desbinare pe clase antagoniste, a societăţii, urmăre a dezvoltării forţelor de producţie şi a celei de a doua şi a treia diviziuni sociale ce a însoţit această dezvoltare. Despre argumentul tras din însăşi construirea cetăţii (şi a celorlalte cetăţi), am vorbit. Mai sunt, însă, celelalte dovezi materiale: existenţa unei agriculturi, a mai multor ramuri de meşteşuguri şi a comerţului cu prezenţa tagmei negustorilor. Tezele marxiste capătă o strălucită confirmare prin realităţile constatate la Piatra Roşie.

Cultivarea pământului, a viţei de vie şi creşterea în turme a vitelor mari şi mici se puteau deduce şi din câteva aluzii secundare făcute de autorii antici. Nu le vom înşira aici, trimiţând pentru aceasta la lucrările lui G. Kazarow ² şi V. Pârvan ³. La cele consemnate de aceşti doi autori, vom adăuga doar că teritoriul Daciei, în special al părţilor extracarpatice, a format, încă din cele dintâi timpuri ale stăpânirii romane la Dunărea de Jos, un grânar pentru aprovizionarea trupelor din părţile răsăritene ale imperiului ⁴.

Fapt e că despărţirea agriculturii de meşteşuguri s'a întâmplat încă demult, de câteva secole. Mulţimea secerilor de bronz aflate pe teritorii dacic a îndemnat pe unii cercetători să atribue tocmai Tracilor nordici (= Dacilor) invenţia secerii ⁵. În aşezarea dela Piatra Roşie, cele patru seceri de fier, ca şi bucăţile de cute şi râşniţele numeroase pledează pentru o agricultură întinsă. În toate aşezările civile, de altfel, secerile de fier sunt din belşug atestate, ca şi coasele de fier.

Chiupurile de cereale, mari şi numeroase, descoperite în cetatea dela Piatra Roşie, nu fac decât să confirme înmagazinarea recoltei de cereale în aceste aşezări pentru traiul zilnic al paznicilor, dar şi în vederea asediilor mai îndelungate. Nu e exclus, ci e chiar verosimil, că unele din clădirile de pe platou — dacă nu în întregime, măcar parţial — serveau drept hambare. Pe coloana lui Traian, scena 124 reprezintă aflarea într'una din cetăţi (probabil în cea dela Grădiştea Muncelului) a unor hambare de grâne ⁶. Să-

¹ Pettazzoni, Serta Kazaroviana, p. 292—293.

² Beiträge, p. 38 şi urm.

³ Getica, p. 132 şi urm.

⁴ E. Gren, Kleinasien und der Ostbalkan . . . , p. 138—139. Pentru gropile de cereale săpate în pământ, numite de Traci (şi probabil şi de Daci) *siroi*, găsite şi în aşezările din câmpia munteană etc., acoperite cu gunoi, la Germani, a se vedea Tacitus, Germania, c. XVI, 3.

⁵ Déchelette, Manuel, II, i, p. 17. Cf. Pârvan, Getica, p. 294.

⁶ C. Patsch, op. cit., v. V/2, p. 110.

poiul de fier¹ este de asemenea un instrument agricol, ca și cosorul de fier².

Și în această așezare militară, meșteșugurile sunt reprezentate binișor: *lemnăritul* (fierestrău, daltă, scoabă, răzușul de fier, secrete de fier), *făurăritul* (toporașul, lama ondulată de fier, nicovala mică, tiparul de lut, unelte de uz practic și de podoabă, făurite în atelierele locale, săgețile și celelalte arme), *pielăritul* (nicovala? și instrumentul de corn, lamele de cuțit), *olăritul* (vasele locale, între care și de lux, lustruitorul de vase), denotă, chiar în număr relativ mic, nu atât mulțimea meșterilor de aici, ci în deosebi, varietatea și specializarea la care s'a ajuns în ramura meșteșugurilor³.

Nu trebuie neglijată *arta* lucrării în lemn pe care mai mult o putem presupune decât a o prezenta material, dar care se impune, în chip necesar, prin construcțiile în lemn, prin vasele de lemn, constatate aiurea, prin obiectele de uz practic și prin ornamentația în creștături a acestora. Sculpturi în lemn vor fi avut și Dacii, în chip neîndoielnic⁴.

Vorbind de arta ceramicii, sunt de relevat cărămidăriile (poate și țiglăriile) ca și țevile de apeduct constatate la Piatra Roșie.

Dacii făceau vasele și cu mâna, dar au și foarte multe vase, mici și mari, lucrate cu roata olarului, adevărate performanțe de măiestrie fictilă (chiupurile mari și vasele de lux⁵).

O ramură importantă a trebuit să fie zidăritul, fie în piatră și cărămidă, fie în lemn, pentru care stau bună mărturie construcțiile de tot felul. În această ramură, vedem că Dacii încep să întrebuințeze și mortarul⁶. În materie de zidărie, tehnica și soliditatea zidurilor de cetate și a turnurilor este o adevărată capodoperă. Adevărate creații arhitectonice suntem în drept să credem că Dacii au produs, în materie de construcții de lemn (a se vedea casa absidată)⁷, atât în ce privește pereții, cât și în privința șarpantei. Din păcate, toate aceste lucrări, dintr-o materie perisabilă, nu ni s'au păstrat.

Că alături de meșterii locali, în societatea dacică din acel timp au lucrat și meșteri străini, nu modifică cu nimic faptul existenței unor ramuri meșteșugărești dezvoltate și rafinate. Ingineri militari și meșteri pricepuți au fost ceruți, aduși și atrași de regii și nobilii daci, mai ales în legătură cu lucrările de fortificații și cu mașinile de război⁸. Este tocmai ceea ce constituie nemul-

¹ Această lucrare, p. 79.

² Ibidem, p. 79.

³ Trimit pentru obiectele înșirate, la capitolul: Materiale ieșite din săpături, p. 75 - 121, ale lucrării de față. Pentru meșteșugurile la Daci, a se vedea V. Părvan, *Getica*, passim, după indice.

⁴ V. Părvan, *Getica*, p. 624.

⁵ Această lucrare, p. 96 și urm.

⁶ Ibidem, p. 62 și urm.

⁷ Ibidem, p. 64 și urm.

⁸ Dio Cassius, 67, 7. Cf. Patsch, op. cit. V/2, p. 31.

țumirea Romanilor față de regele dac, silindu-l să-i înapoieze și să nu mai primească alții¹.

A doua diviziune socială a muncii, pe care o vedem perfect depășită prin săpăturile dela Piatra Roșie, n'a rămas fără urmările ei firești: formarea averii private asupra vitelor și a pământului, asupra mijloacelor de producție în general, adâncirea deosebirii de avere și sociale între cei bogați și cei săraci, ridicarea celor dintâi în fruntea societății pe care o domină economicște și politicște.

Despărțirea meșteșugarilor de agricultori, cu cortegiul de urmări pe plan economic și social, au dus în mod fatal la o producție de mărfuri, la relații de schimb, la nașterea unei piețe interne și la crearea unor relații comerciale cu vecinii. Sclavajul vechi patriarhal se va înăspri și va căuta să se generalizeze, măcar în favoarea clasei dominante, a aristocrației tribale, devenită factor puternic social și militar în societatea dacică. Sclavii sunt o realitate și o forță de producție la începutul secolului I î.e.n.

Relațiile de schimb și avantajele trase din acestea împing la creșterea producției de mărfuri și la găsirea mijlocului mai ușor al vânzării acestora, la trecerea la comerțul prin intermediul mărfii mărfurilor, a banului și la ivirea tagmei de negustori, interesați la această facilitare a schimbului. Societatea dacică e coaptă pentru a înlătura și ultimele forme de orânduire primitivă și să treacă la noua orânduire de clasă, la forma de stat.

Noile relații de producție — după învățătura stalinistă — pe baza legii concordanței obligatorii — devin o forță principală și hotărâtoare care, propriu zis, determină dezvoltarea continuă — o dezvoltare puternică — a forțelor de producție². Avântul luat de forțele de producție în societatea dacică din timpul lui Burebista și Decebal se explică, astfel, în chipul cel mai natural.

Trecerea n'a fost fără frământări și frânări. Cu forțele centrifuge va mai avea să lupte încă și Decebal, în cursul războaielor cu Roma.

Este însă necesar să precizăm că luptele ce se dau pentru menținerea statului se îndreaptă, după cât se pare, împotriva unor tendințe particulariste ale altor mici dinastii, care vor să se rupă din statul mare înjghebat de Burebista și Decebal. Roma, credincioasă politiciii ei, alimenta asemenea manifestări de separare.

La accelerarea procesului de trecere spre forma de stat a contribuit și amenințarea tot mai gravă a expansiunii romane spre Dunărea de Jos, dar și cuce-

¹ Dio Cassius, 68, 9. Cf. Parsch, op. cit. V/2, p. 85.

² I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, ed. a II-a p. 61.

ririle de triburi și ținuturi executate de Burebista: «... dominația asupra celor subjugăți este incompatibilă cu orânduirea gentilică»¹.

Nevoia unei apărări eficace împotriva pericolului roman, pe de o parte, ca și aceea a unei lărgiri a bazei economice existente, pe de altă parte, duce la formarea unui stat puternic, cuprinzând teritorii întinse, cum e acela vast al lui Burebista și chiar al lui Decebal, înglobând, acesta din urmă, aproape tot teritoriul țării noastre.

În timpul cetății dela Piatra Roșie — chiar dacă este o întrerupere temporară după uciderea lui Burebista — statul există în formele lui începătoare ca *stat sclavagist primitiv*.

A treia diviziune a muncii avusese loc și ea. Monetele aflate în așezare² trădează relații de schimb cu vecinii, iar imitația unora din ele este indiciul cel mai sigur al existenței pieței interne și a negustorului intermediar.

Ca monedă, pentru piața internă, Dacii întrebuințează moneda de argint, pe care o și imită, fără îndoială din aceleași cauze pentru care și Germanii vor folosi-o: «facilior usui promiscua ac vilia mercantibus»³.

La consolidarea statului și a puterii centrale, nu mică a fost contribuția forței ideologice, a religiei, ca o parte importantă a suprastructurii din acele vremuri. Departe de a rămâne pasivă față de baza care a generat-o, suprastructura devine o forță activă din cele mai mari, ajutând bazei să capete formă și să se consolideze⁴. În formele ei de organizare, de strictă ierarhizare a preoției, cu un mare preot în frunte, profet și tălmăcitor al voinței zeilor, religia dacică, politeistă și cu divinități ierarhizate și ele, constituia un mijloc puternic de conducere în mâna clasei exploatatoare și dominante, și, în special a exponentului acesteia, a regelui. Regii s'au și folosit de această forță, asociind pe marii preoți la domnie. Uneori, puterea politică și cea religioasă sunt concentrate în mâna unei singure persoane (Comosicus, «pontifex et rex», e unul din succesorii parțiali ai lui Burebista).

Religia Dacilor este, ca și a Tracilor, o religie politeistă cu divinități graduate după însemnătate și putere. Zeul suprem pare să fi fost Zamolxe. Nu este cazul să abordăm acum această problemă discutând tezele greșite ale istoriografiei burgheze, în frunte cu V. Pârvan. Strabo⁵ este categoric în această privință, iar pasajul din Herodot⁶ la care se refereau partizanii monosau henoteismului dacic e dovedit ca rău tradus și interpretat: «Geții, când

¹ Engels, Origina familiei, a proprietății private și a statului. Ed. P.M.R., 1950, p. 159.

² Această lucrare, p. 75 și urm.

³ «Sunt la îndemâna unor oameni care cumpără fel de fel de mărfuri mărunte și ieftine». Tacitus, Germ. 5.

⁴ I. Stalin, Marxismul și problemele lingvisticii. Ed. P.M.R., 1953, p. 6.

⁵ p. 297 și 298.

⁶ IV, 94.

tună și fulgeră, trag cu săgețile spre cer, amenințând zeul, căci ei cred că cel care tună și fulgeră nu e alt zeu decât zeul lor, Gebeleizis», este traducerea și, prin urmare și baza adevărată a interpretării juste. Gebeleizis (alături de Zamolxe și de alții) este *unul* din zeii Daco-Getilor.

Dacii, ca și Tracii, sunt un popor, după câte știm, devotat credinței religioase, împrejurare pe care conducătorii o știu folosi. Ei cred într-o răsplată pe lumea cealaltă, unde ajung în tovărășia lui Zamolxe. Nemurirea sufletului, ce li se atribue de către unii scriitori antici ca un specific cu totul aparte al credinței lor, iar istoricii moderni burghezi îl scot în evidență ca pe o particularitate pur geto-dacă, nu e ceva neobișnuit la popoarele antice: această credință o găsim și la Celți, și la Perși, la Egipteni și la Germani, în forme ce variază, dar rămân aceleași ca fond ¹.

Ca și Tracii, Dacii ridică sanctuare, fie rotunde, fie patruleter (alinia-mente) pe vârfuri de munți, pe terasele amenajate special ale acestora. Din cele rotunde, amintim vestitul sanctuar rotund din Tracia, de care vorbește Macrobius ² și pe cele dela Grădiștea Muncelului ³. Sanctuare patruleter, în formă de aliniamente, se află și la Costești, la Blidarul, la Grădiștea Muncelului ⁴.

La Piatra Roșie, pe platou, în afara incintei, însă, s'a găsit un aliniament tipic cu cele arătate mai sus ⁵. După cât se pare, ele sunt în orice așezare fortificată, răspunzând și unei necesități sufletești a războinicilor, și unui interes, bineînțeles, al conducătorilor.

În slujba religiei și a legării omului de puterea ecleziastică și politică stă și *arta* Dacilor dela Piatra Roșie. O constatăm prin două lucrări de artă găsite aici stând mărturie pentru existența unei arte proprii dacice.

Una e relieful cu bourul (zimbrul) ca punct central al învelișului de fier al unui scut de lemn, lucrare pe care noi o considerăm operă a unui meșter grec, executată, în ce privește animalul sacru al Dacilor ⁶, după comanda vre-unui fruntaș dac, poate chiar a comandantului cetății.

A doua e un prim exemplu de reprezentare antropomorfă a unei divinități, de care V. Pârvan ⁷ se îndoia că ar putea să apară la Geto-Dacii atât de idealist și fals văzuți de acest autor.

¹ A. Grenier, *Les Gaulois*, 1945, p. 370. Aceeași rezervă ni se impune și față de pithagoreismul credinței geto-dace (a se vedea Carcopino, *Points de vue* . . . , p. 243 și urm.).

² I, 18, 11. A se vedea și G. Kazarow, în *R. E.*, s. v. *Thrake*, col. 490.

³ « Studii și Cercetări de Istorie Veche », Nr. 1, an. II, 1951, p. 95 și urm. și Nr. III, 1952, p. 281.

⁴ C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, *passim*.

⁵ Această lucrare, p. 35.

⁶ Această lucrare, p. 119.

⁷ *Getica*, p. 623. Această lucrare, p. 117.

Vasele, podoabele, ca și obiectele de uz practic, de bronz, de sticlă sau din alt material, ajunse la Piatra Roșie ca import din Sudul grecesc și tracic, probabil prin intermediul orașelor pontice, grăiesc despre o clasă aristocratică cu pretenții de lux și confort. Importul mai presupune și legături comerciale în schimbul aurului dacic sau al altor materii prețioase pentru vânzător.

Legăturile cu vecinii nu se reduc însă numai la cele comerciale. Sunt cunoscute în deobște relațiile lui Burebista cu orașele grecești și tot ale lui (sau ale tatălui său) cu Mithridate al VI-lea Eupator, regele Pontului, în scopul apărării comune împotriva cotropirii romane¹. Același scop îl mână pe regele dac, ca reprezentant al statului, să trateze cu Pompei, rivalul lui Caesar. Lupta comună împotriva Romei și a Celților aliați cu aceasta îl face pe Burebista să ajungă la o înțelegere cu Germanii lui Ariovist².

Interesele statului său — amenințat de data aceasta direct de Romani — îndeamnă și pe Decebal să caute alianță cu Parții³ și cu populațiile « barbare » învecinate, chemându-le la lupta comună împotriva cotropitorului⁴.

Cetatea dela Piatra Roșie, una din cele mai mici cetăți dacice din câte cunoaștem până acum, așezată ca o pază coordonată a regiunii ce adăpostea puterea centrală a noului stat și sanctuarele de pe Dealul Grădiștei, nu înseamnă, după expresia plastică a lui Engels — numai « mormântul orânduirii gentilice »⁵. Zidurile ei de piatră, turnurile ei, își înalță vârfurile până în civilizație, cantitatea și calitatea muncii depuse aici, tehnica iscusită a lucrărilor, varietatea și caracterul uneltelor, obiectelor de uz practic, a podoabelor și armelor înfățișează istoricului realitatea unei puternice organizații politice, sociale și militare care are toate trăsăturile esențiale ale statului.

În societatea dacică din ultimul secol al erei vechi și din primul, al erei noastre, a luat naștere și s'a consolidat această nouă orânduire. Sprijinită pe o bază economică viguroasă ce se dezvoltase treptat și aceasta întărită activ de suprastructura pe care și-a creat-o, societatea dacică se găsește acum pe calea unui avântat progres. Noile relații de producție, înlocuind vechile relații din comuna gentilică, nu numai că nu au frânat, ci — potrivit legii concordanței obligatorii — au luat rolul de motor principal care împinge înainte forțele de producție⁶.

Cetatea dacică dela Piatra Roșie scoasă la lumină prin săpăturile organizate acolo de Academia R.P.R., ilustrează, credem, în mod convingător această realitate.

¹ Vezi, în general, C. Patsch, Beiträge . . . V/1, passim. R. E., s. v. Moesia.

² C. Jullian, Hist. de la Gaule, III, p. 154.

³ Plinius cel Tânăr, Scris. 74; a se vedea O. Cuntz, în « Hermes », 1926, 61, p. 193.

⁴ Dio Cassius, 68, 10 și 11.

⁵ Fr. Engels, Origina familiei, a proprietății private și a statului. Ed. P.M.R., 1950, p. 173.

⁶ I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Ed. pentru literatură politică, 1953, p. 62.

ДАКИЙСКАЯ КРЕПОСТЬ В ПЯТРА РОШНЕ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Результаты произведенных в Пятра Рошне раскопок позволяют определить место, которое поселение Пятра Рошне занимало в известный момент исторического развития дакийского общества на юго-западе Трансильвании. Это определение разумеется приложимо в большей своей части и к остальной дакийской территории. Путем сделанных здесь выводов исторического порядка будет возможно, на основании конкретных фактов, расширить и углубить общую картину развития дакийского общества, набросанную в начале этого труда.

ДАТИРОВКА ПОСЕЛЕНИЯ

Все элементы датировки, выявленные путем раскопок, сходятся на определении эпохи расцвета поселения Пятра Рошне периодом, заключенным между I веком до н. э. и началом II века н. э.

Между этими элементами датировки первое место занимают — вследствие присущего им строго определенного хронологического характера — монеты. Из общего числа 6 монет, найденных при раскопках, 2 являются греческими (или подражаниями), причем одна с Тасаоса, другая из Истрии, а остальные 4 — римскими республиканскими динарами (или их подражаниями). Как первые, так и вторые заставляют историка отнести время проникновения их на дакийскую территорию и время обращения их в пределах Пятра Рошне — самое раннее — к началу I века до н. э. Насколько это известно из данных других открытий, римские монеты могли находиться и находились в обращении до потери дакийским государством своей независимости, то есть до захватнической войны, предпринятой Римом против даков и до превращения большей части дакийской территории в одну из провинций римской империи — в провинцию дакийскую (106 г. н. э.).

Вторым верным элементом датировки являются фибулы. Обе фибулы — одна бронзовая, другая серебряная¹ — отсылают историка к той же переходной эпохе I века до н. э. — I века н. э. На ту же эпоху указывают и два бронзовые²

¹ Этот труд, стр. 94.

² Там же, стр. 87 и 114.

светильника (один простой, а другой с тремя разветвлениями) и предметы ввоза, изготовленные равным образом из бронзы¹ и коих давность не может простираться за пределы I века до н. э.; некоторые из них относятся даже к I веку н. э. Железный щит с рельефными мотивами, сработанный в стиле позднейшей эллинистической эпохи начала римской империи, подтверждает верность этой датировки.

Найденная при раскопках дакийская керамика, представляющая в вопросах датировки меньший авторитет, чем монеты и вышеупомянутые предметы из металла, не говоря о необходимости выходить из установленных здесь во времени границ, по крайней мере в отношении периода расцвета поселения в его установленном раскопками виде.

Изготовленные на гончарном круге большие сосуды для хранения зерна, также как и характерные дакийские чашки ручной лепки — хорошо известные этой эпохе². Дакийские чашки ручной работы продлили даже свое существование за ее пределы — до IV века н. э.

Что касается крепости, построенной из каменных блоков с деревянными скрепами по хорошо известной дакийской системе, то ее возведение можно отнести к установленной выше эпохе и, в частности, с таким же успехом к I веку до н. э., как и к I веку н. э. В подробностях плана технического выполнения этой постройки явно сказывается греческое влияние понтийских городов. Черепица тоже носит отпечаток греческого стиля³. Точно и тщательно выполненные работы по кладке стен и возведению угловых башен, а также башни, возвышающейся над восточной куртеной, заставляют датировать стоящую на плато каменную крепость скорее периодом продолжительного и могущественного усиления владычества Буребисты, чем тревожной эпохой войны Децебала с Домицианом и Траяном.

Установленная в настоящем труде для стоящей на плато каменной крепости датировка не может быть оспариваема даже наличием железного меча среднего кельтского типа Латэн (согласно хронологии Тишлера—Дешелетта), найденного в естественной яме на восточном склоне холма, так как этот тип меча — как на то указывалось⁴ — существовал не в кельтском мире до позднейшей эпохи Латэна, то есть в I веке до н. э. и в I веке н. э.⁵.

Следует допустить, что, на основании всего изложенного, можно с полным основанием отнести время возведения находящейся на плато Дялул Пятра Рошие каменной крепости к эпохе владычества Буребисты (между 75 и 45 годами до н. э.), которым был замышлен и план общей системы концентрической обороны центрального пункта Гредиштя Мунчелулуй.

Крепость могла перестать существовать не позже 101—106 г. н. э. Это вытекает не только из соображений общего характера, основанных на отсутствии признаков всякого проявления самостоятельной дакийской государственной жизни после завоевания этой области римлянами, но также из отсутствия сколько

¹ Этот труда, стр. 92 сл.

² Там же, стр. 96 сл.

³ Там же, стр. 68 сл.

⁴ Там же, стр. 90 сл.

⁵ «Studii și cercetări de istorie veche» I, 1950, стр. 147.

нибудь надежных последовавших этому завоеванию указаний на противоположное¹.

По примеру других, расположенных в горах Орэште и разбросанных по остальной, занятой римлянами территории, крепостей, была разрушена также и крепость Пятра Рошие. Это могло произойти как во время, так и по окончании захватнической войны и могло быть произведено либо самими римлянами, либо, по их приказу, побежденными даками.

Покрытая лесами горная местность была, по всей вероятности, запретной зоной для местных жителей в течение по крайней мере первых, последовавших захвату, десятилетий, так как и небольшие поселения, носившие гражданский, хозяйственный характер и обнаруженные произведенными в этой части гор Орэште раскопками (например в Дункани по Тырсе) свидетельствуют о подобном же насильственном прекращении жизни в начале II века н. э. В непрерывной борьбе с покоренным и восставшим коренным населением, главная забота местных правителей сводилась к тому, чтобы именно этот очаг дакийского сопротивления оставался долгое время необитаемым.

Но, включая время существования расположенной на плато каменной крепости — вместе с большинством сторожевых зданий и башен, возвышающихся внутри и вокруг нее — в определенные хронологические, соприкасающиеся с нашей эрой пределы двухвекового периода — не следует отрицать возможность того, что на занимаемом этой крепостью месте находилось ранее более древнее поселение военного и гражданского характера. Однако фрагменты топора из шлифованного камня, найденные в сторожевой башне А², а также несколько фрагментов сосудов ручной работы, которые могли бы принадлежать эпохе, предшествовавшей I веку до н. э., не дают категорического основания к подобному утверждению. Каменный топор мог свободно сосуществовать с топором из бронзы и из железа вплоть до эпохи захвата. Обычай применения его древними народами в особенности при совершении религиозно-судебных обрядов, является фактом общеизвестным.

Раскопки не могли обнаружить ни малейшего следа какого-либо укрепления, предшествовавшего эпохе каменной крепости. Если таковое и существовало, то, несомненно, было деревянным и бесследно исчезло.

Крутизна и обособленное положение холма Пятра Рошие не благоприятствовали устройству там гражданского и хозяйственного поселения. Отсутствие воды и ограниченное пространство не могли располагать к обоснованию на этом месте мирного жизненного быта до эпохи каменной крепости.

Существовавшие в течение упомянутых двух веков постройки поселения указывают на три фазы (периода) его жизни.

Как было упомянуто выше, каменная крепость с внутренними угловыми башнями и с башней на восточной ее стороне датируются эпохой Буребисты (74 и 45 гг. до н. э.). К той же эпохе относится постройка (a-b-c), распо-

¹ Монета эпохи Адриана (117—138), найденная, как говорят в окрестностях Дядулуй Пятра Рошие, не является, разумеется, доводом. Она была занесена сюда румынскими патрулями, контролировавшими область. Оба фрагмента ваз дофеодалной эпохи (см. стр. 101) тоже не могут быть приняты в соображение, так как они относятся к слишком отдаленным временам.

² Этот труд, стр. 96 сл.

ложенная внутри ограды, а также находящееся вне ее на северном участке плато святилище с придвором¹. Постройками, современными крепости и святилищу, должны считаться и сторожевые башни *A, B, C* (и, несомненно, *D*). Техника кладки стен — те же фальцевые орнаментации угловых блоков, черепица греческого стиля — все указывает на одну и ту же эпоху. Эти элементы находятся к тому же в тесной связи с военным характером расположенной на плато крепости. То обстоятельство, что материалом для верхней части сторожевых башен *A, B, C* послужил слабо обожженный кирпич, не является поводом к отдалению их во времени от эпохи самой каменной крепости. Как и в Костешти башни эти, помимо своего строго военного назначения, должны были служить укрепленными жилищами (см. ниже).

В эту эпоху, последовавшую за возникновением каменной крепости, — быть может в эпоху между Буребистой и Децебалом — были воздвигнуты два находившиеся на северном участке плато строения (строения *f-o* и *k-o*) с упразднением святилища². Необходимость усилить сторожевой гарнизон в эпоху все учащающихся столкновений, ознаменовавших I век н. э., вынудила начальников крепости построить упомянутые два здания: одно — для амбара, другое — для жилья. Быть может, что по этому случаю была воздвигнута также и постройка в виде апсиды на террасе № 1 (*b-e*) вместе с ведущей к ней мостовой, начинающейся от вымощенного пути, продолженного по склону холма.

Последний — третий — период существования поселения представлен большой оградой на восточном склоне, построенной несомненно наспех при Децебале, накануне неминуемого нападения римлян под предводительством Траяна. Как видно из ее описания³, эта ограда состояла из голой каменной стены с установленным перед ней частоколом — каменным забором — представлявшим собой обычную систему укреплений, к которой в подобных обстоятельствах прибегали.

Было бы ошибочно недооценивать силу сопротивления этой системы, тем более, что по обоим углам восточной стороны ограда опиралась на обе сторожевые башни. Несколько обломков ручных мельниц, найденных в общей массе каменных стен, свидетельствуют о более поздней датировке по сравнению с датировкой других расположенных по Дялул Пятра Рошие сооружений и что строить ее приходилось наспех.

Блоки оолитического камня попадались в ней в крайне ограниченном числе, а это доказывает, что каменная крепость существовала нетронутой еще тогда, когда эта ограда воздвигалась, как дополнение, но не как замена главной расположенной на плато крепости. В пользу той же более поздней эпохи говорит и пользование примитивным строительным раствором, обнаруженным на участке близ входных ворот.

Одновременно с возведением большой ограды, состоявшей из голой каменной стены и частокола, был возведен и вал, назначением которого было воспрепятствовать наступлению неприятеля с юго-западной стороны из долины Жиулу. По технике своего построения этот вал соответствует почти во всем валу, находящемуся против нынешнего села Чекловина⁴.

¹ Этот труд, стр. 55 сл.

² Там же, стр. 56.

³ Там же, стр. 60 сл.

⁴ Этот труд, стр. 72 сл.

Крепость была целиком уничтожена во время великой войны между 101 и 106 гг., датировать которую более точно не представляется возможности. Из того обстоятельства, что ни факта повторного разрушения (как например в Костешти или Грэдешти Мунчелудуй), ни факта спешного восстановления расположенной на плато крепости установить не удалось, следует вывести заключение о возможности лишь единственного ее уничтожения, последовавшего в конце войны в 106 году. Но этой гипотезе противостоит следующий характерный факт: ни куртины, ни башни не несут явных признаков пожара (пожар, следы которого были установлены в башне № 2, произошел по вине пастухов и в гораздо более позднюю эпоху). И так, по всей вероятности, разрушение крепости не сопровождалось общим пожаром, как то случается при осадах. Это обстоятельство заставляет предполагать, что разрушение носило систематический характер и было произведено либо самими даками, во исполнение навязанных им в 102 г. условий мира, исключивших возможность восстановить крепость, как это произошло и с остальными, уничтоженными за период 103—104 гг. крепостями, либо самими римскими солдатами по окончании войны в 106 г. Эта последняя гипотеза представляется наиболее близкой к истине и объясняет почему разрушение каменной крепости не было произведено коренным образом и пощадил — как то устанавливают раскопки — несколько башен со стенами, достаточно высокими, чтобы служить убежищем для местных пастухов.

Зато раскопками был выявлен факт предания огню строений, находившихся на плато внутри ограды, а также строений, расположенных на северном плато и на террасах. Установлен также факт сожжения части каменной ограды и колоды, а также башни. Все эти постройки могли пасть жертвою огня либо во время неудачной осады, просто в результате предпринятых к их упразднению мер при позднейшем поджоге деревянного материала, шедшего в изобилии на подобные постройки и легко поддававшегося таким приемам систематического разрушения. Подтверждением вышесказанного служить и то обстоятельство, что в расположенной на плато крепости было найдено гораздо меньше предметов, чем можно было ожидать, тогда как в уничтоженной пожаром башне **В** они отличались и своим разнообразием и своей многочисленностью.

ХАРАКТЕР ПОСЕЛЕНИЯ

Несмотря на чисто стратегическую важность и назначение поселения Пятра Рошие былобы ошибочно искать в нем отражения лишь военного быта.

Нельзя утверждать, что поселение на Дялуд Пятра Рошие носило чисто гражданский, хозяйственный характер ни до I века, предшествовавшего нашей эре, ни в последующую эпоху.

Вследствие его неблагоприятного для мирных хозяйственных занятий местоположения, в жизни этого поселения, на протяжении обоих веков его несомненного существования, не проглянуло ни одной более или менее яркой черты, обличающей его гражданский характер.

Все же благодаря самому факту вынужденного пребывания там постоянного гарнизона, жизнь в крепости Пятра Рошие приобрела способность принимать и отражать в себе нормальный, повседневный характер хозяйственного быта.

В качестве поселения военного характера крепость в Пятра Рошие является одним из наиболее типичных укреплений, возводившихся на вершинах холмов

и характерных, как для фракийцев, обитавших к югу от Дуная, так и для даков. Что касается первых — то там достаточно сослаться на потрясающее описание подавления восстания фракийских племен Помпеем Сабинном в эпоху владычества Тиберия (26 год н. э.), сделанное Тацитом¹: «*Castella rupibus indita*»², куда фракийцы спасали не только родителей и жен, но и скот, обрекая их на безводье и голодную смерть³.

Что касается дакийских, или, смотря по обстоятельствам, гетских укреплений то греческие писатели называют их либо *χωρίον ἰσχυρόν*, либо *τείχος χαρτερόν*, либо, в особенности относящиеся к эпохе Траяна, *ὄρη ἐντεταχυμένα*: «горы, укрепленные стенами»⁴. Врач Критон, участвовавший в походе против даков (101—106 гг.) в качестве врача императорского двора, называет эти крепости, ютящиеся на скалистых вершинах южных карпатских холмов — *ἐρύματα*. Из того же отрывка его труда Гетика (между прочем утерянного), сохраненного Суидасом, S. V. *Γωγίταις*, мы узнали важную подробность, а именно то, что эти крепости и крепосцы находились под начальством префектов и пырколабов, выбиравшихся королем из среды знати и из числа его придворных⁵.

Хозяйственный облик придавался поселению назначением туда постоянного гарнизона, наличием жилых домов и занятиями, отличавшими солдат крепости в мирное время. Несмотря на небольшое количество найденных там предметов, этот облик все же вырисовывается благодаря обнаруженным там сельскохозяйственным орудиям (топора, оселки, мотыги), ремесленным инструментам и значительному количеству ручных мельниц, — найденным в различных помещениях на занимаемом крепостью плато⁶. Находившиеся по соседству поляны, так же как и близлежащая долина Лунканы, являли достаточно места для производства необходимых пропитанию продуктов. Зерно хранилось в деревянных амбарах или на складах, в крепостных или сторожевых башнях, в сосудах из обожженной глины. Столь необходимая здесь, на вершине скалистого холма, вода доставлялась по терракотовым трубам из источников соседних долин⁷ и лишь в случае, если путь к подобному роду водоснабжения был отрезан — приходилось пользоваться грунтовой или дождевой водою, скопившейся в вырытых в скале ямах⁸.

Кроме людей в крепости обретался также домашний скот (овцы, козы, коровы и лошади — см. удила). Большая часть съестных припасов доставлялась солдатами в мирное время путем охоты.

ДАКИЙСКОЕ ОБЩЕСТВО В СВЕТЕ РЕЗУЛЬТАТОВ РАСКОПОК В ПЯТРА РОШНЕ

Раскопки поселения Пятра Рошне являются первым исчерпывающим по своей полноте открытием подобного рода поселений. Они расширили и, в особен-

¹ *Annales*, т. IV, стр. 46 сл.

² «*Cetățui alinate pe stînci*» (IV, 46, 5); ср. и гл. 47, 3. См. И. Г. Казаров. *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker* Saraievo, 1916, стр. 80 сл.

³ *Annales*, т. IV, стр. 49, 3.

⁴ *Dio Cassius* 23,4, 24,5 и 68, 9.

⁵ *Fragm. Hist. Graec* IV, 374,3 (ed. Müller); ср. и V. Pirvan, *Getica*, стр. 133.

⁶ Этот труд, стр. 78 сл.

⁷ Этот труд, стр. 33.

⁸ Там же, стр. 55.

ности углубили наши познания о быте даков на протяжении обоих веков, предшествовавших покорению Дакии римлянами. Это открытие дает вместе с тем историку возможность проверить точность касающихся даков данных, почерпнутых им из литературных источников, не заслуживающих зачастую полного доверия из-за поверхностного отношения античных авторов к вопросам общественного и экономического порядка и вследствие тенденции их прилагать к другим народам специфические положения, относящиеся лишь к какому-нибудь одному определенному народу, — пользуясь столь часто встречающимися в древней классической литературе «общими местами». Опираясь на данные открытий, произведенных в Пятра Рошье (а также в Костешти и, отчасти, в Градиншя Мулчедулуй) можно даже утверждать, что они не только в достаточной степени подтверждают литературные сведения, количество и ценность коих вообще ограничена, но и восполняют их, зачастую самым неожиданным образом, придавая им новый вид и обогащая их новыми деталями. Автор ссылается на сведения, дошедшие до нашего времени от древних писателей и не являющиеся показательными для даков, но на которые приходится тем не менее опереться, за отсутствием других более достоверных данных. Действительно, утрата составленного в древности литературного памятника, представляющего источник точного и непосредственного осведомления о дакийском народе, является весьма чувствительным пробелом в истории прошлого даков — в истории отечества румынского народа. Комментарии императора Траяна, касающиеся обеих ведшихся им войн, с заметками об общественной, политической, экономической и религиозной жизни даков — также не сохранились, за исключением нескольких слов, найденных у грамматика Присциана; равным образом погибли и труды под названием «Гетика», составленные придворным врачом Критоном, участником похода против Децебала, как и работы философа Дио Хризостома — человека крайне любознательного во всем, касавшемся быта скифов и даков, и посетившего даков, по всем вероятностям, Сармизегетузу в 96 году н. э., — как раз накануне войны¹. От них остались лишь весьма немногочисленные «*excerpta*» и сведения, переданные позднейшими авторами и не всегда заслуживающими полного доверия (Иорданес, Суида). С другой стороны, Светоний заканчивает биографию Домицианом. История Августа, в ее дошедшем до нас виде, начинается с биографии Адриана, преемника Траяна, а Страбон, ценный источник по изучению истории даков в эпоху Бурбисеты и его преемников, несмотря на характеризующую его во многих отношениях лаконичность, мог бы оказаться здесь большим подспорьем, если бы не принял принципиального решения «не упоминать о более древней истории гетов²», ограничиваясь Бурбистой, «варяющего», по его выражению, «на наши времена» (там же). Даже наивное, по простоте своей формы, изложение войн с даками, принадлежащее *Diо Cassius*, дошло до нас в виде изданных «*excerpta*» нескольких византийских писателей (Ксифилина IX века; Зонара — XII века и т. д.).

Настоящий труд не ставит себе задачей дать здесь полную картину дакийского общества накануне вторжения римлян. Эта картина найдет более подобающее ей место и примет более совершенную форму лишь по исследованию и обработке данных, относящихся ко всему комплексу поселений, расположенных в области

¹ C. Patsch, *Beiträge* ... V/2, стр. 48 сл.

² Strabo, 303.

гор Орэштине; эта работа теперь и производится. Пока же приходится ограничиться изложением тех фактов, о которых свидетельствуют произведенные в Пятра Рошие раскопки.

Литературные источники говорят о том, что дакийское общество достигло в эту эпоху, под владычеством Буребисты и Децэбала более развитой социально-политической формации, чем те, которые характеризуют одиночные или объединенные племена, и обрела, таким образом, зачаточные формы государства, основанного на антагонизме классов. Дакийское общество было разделено на два таких класса (категории): с одной стороны — *torabostis* — пиллофоры — *pillati* (знать), а с другой — *comati* — *caplati* (плебей)¹⁴. Разницу между этими двумя категориями можно видеть на траяновой колонне и на других исторических памятниках с изображением фигур даков. Остается все же неизвестным насколько глубоко было это различие и не сводилось ли оно к известным, лишенным значения внешним отличительным признакам. Раскопки дакийских крепостей и, прежде всего, крепости Пятра Рошие, ясно свидетельствуют о том, что в дакийском обществе I века до н. э. и I века н. э. произошли перемены, коренным образом его видоизменившие, по сравнению с его прежним обликом III века до н. э. в эпоху *Dromichaïtes*. Если тогда (в III веке) речь могла идти лишь о союзе между собою племен, имевших типичные формы военно-демократической организации², дакийское общество последних двух, предшествовавших вторжению, веков, вылилось в форму государства, возглавляемого центральной властью, представляемую королем, с правом престолонаследия (Буребиста был сыном другого короля) и располагающим рядом крепостей, охраняемых постоянным гарнизоном.

Возведение подобных крепостей, вверяемых начальникам, избравшимся из среды приближенной знати и придворных³ — немислимо без глубокого разделения дакийского общества на антагонистические классы. Труды древних писателей, коими мы располагаем, не упоминают о существовании рабства у даков (кроме неясных намеков, встречающихся у Плиния Младшего, у Артемидора, у Стробона и др. — см. у Точилеску «Дакия до римлян», стр. 722). Не было бы грубой исторической ошибкой предполагать, что представители знати и король не имели в своем услужении многочисленных рабов. Дакийские крепости в области Орэштине не могли бы быть возведены без участия в ее постройке сотен тысяч рабов. Следует даже допустить, что и среди работавших над постройкой крепостей мастеров и инженеров были рабы — уроженцы греческих городов,

¹ Сведение исходит от *Dion Chrysostomus*, в *Jordanes*, V. 40 XI, 71; *Petrus Patricius* fr. 5 (*Cassius Dion* III, стр. 194, éd. Boissvain); *Cassius Dion*, 68, 9, 1. Ср. Казаров *op. cit.* стр. 16. Скифская знать носит то же название *pilophoroi* (*Lucien, Scyth.* гл. I; см. *Uckert, Geogr. d. Gr. u. R.*, III, 2, стр. 607, сообщение 96).

² *C. Daicoviciu, Dacia în Munții Orăștiei și începuturile statului sclavagist dac. «Studii și cercetări științifice», Filiala Acad. R.P.R. Cluj 1950 стр. 120* сл. на основании текста *Diodorus Siculus* 21, 22, см. также *Strabo, Geogr.* 302, который указывает на жест дакийского «короля» *Dromichaïtes* по отношению к вторгшемуся Лизимаху, как на характеристику дакийского быта в условиях примитивного коммунизма.

³ Этот труд, стр. 127.

из коих некоторые были покорены и разрушены Буребистой еще до наступления второй половины I века, предшествовавшего нашей эре.

Дакийскому обществу эпохи крепостей не могла не сопутствовать та рабочая сила, которую мы встречаем у германцев I века н. э. и в социальном строе других фракийских племен, как, например во II веке до н. э. у дарданцев, где, по свидетельству *Athenaeus*², — специалиста по вопросам рабства в древности — число рабов, находившихся в услужении у военной знати, доходило до тысячи на каждого господина и даже превышало эту цифру. У дарданцев³ рабы в мирное время обрабатывали землю знати, а во время войны сопровождали своего хозяина составляя отряд, шедший под его командой в бой (ср. и Геродот VI, 6).

Тот же порядок существовал и у даков, живших в изучаемую эпоху. Не следует рассматривать военнопленных как единственный источник рабства. Число рабов могло пополняться — и быть может еще в большей мере — путем торговли и, в частности, путем обмена их на соль, которой Дакия и изобиловала, подобно тому как это происходило с фракийцами, проживавшими к югу от Дуная, и с греками, обитавшими по Стримону⁴.

О существовании королевских латифундий в эпоху Децебала свидетельствует тот же самый врач Критон, знавший *«de visu»* положение в Дакии⁵: «некоторые из знатных королевских придворных были поставлены во главе сельского хозяйства».⁶

Наряду с королевскими латифундиями, золотыми россыпями, серебрянными приисками и медными копями, являвшимися собственностью короля, существовали крупные владения гето-дакийской знати, состоявшие из обширных земель со стадами крупного и мелкого скота. Эти земли обрабатывались не только рабами, но и известным количеством крестьян, образовывавших плебеев (коматов)⁷ и представлявших собою состояние, приближавшееся к состояниям, определенным историей как относящиеся в V веке до н. э. и как существовавшие во фракийском королевстве на Балканском полуострове,⁸ где общество достигло этого состояния еще раньше.

Несмотря на ограниченный — военный — характер поселения Пятра Рошие, добытые раскопками данные могут вполне подтвердить разделение общества на антагонистические классы, явившееся следствием развития производственных сил, а также сопутствовавшего этому развитию образования второго и третьего сословий. Что касается доводов, представленных самой постройкой этой — и остальных — крепостей, то о них было упомянуто выше. Остаются остальные материальные доказательства: наличие земледелия, многочисленные ремесла и отрасли торговли, а также существование сословия торговцев. Таким образом марксистское учение блестяще подтверждается жизненной действительностью, обнаруженную раскопками в Пятра Рошие.

¹ Tacitus *Germania*, *passim*.

² *Deipnosophistae*, VI, стр. 272.

³ *Athenaeus*, *loc. cit.*

⁴ См. Г. Казаров, *op. cit.*, стр. 53, сообщение VI.

⁵ *Fr. Hist. Gr.*, IV, 374, 3.

⁶ Ср. *Pirvan Getica* стр. 133 и *C. Patsch*, *op. cit.*, стр. 175.

⁷ *C. Daicoviciu*, *op. cit.* стр. 116. Ср. *Herodot*, V, 6.

⁸ *Pettazzoni. Serta Kazaroviana*, стр. 292—293.

Факт обработки земли, виноградарства, разведение крупного и мелкого скота можно вывести и из нескольких второстепенных намеков, сделанных древними писателями. Настоящий труд не будет заниматься их перечислением, а отошлет с этой целью читателя к трудам Г. Казарова¹ и В. Пырвана². К изложенным этими авторами данным надлежит лишь добавить, что территория Дакии, особенно в ее внекарпатских областях, являлась еще в самом начале римского владычества на нижнем Дунае житницей, прокармливавшей войска восточной части империи³.

Во всяком случае земледельческий труд успел уже давно, за несколько веков до интересующего нас периода, отделиться от ремесленного труда. Множество бронзовых серпов, найденных на дакийской территории, побудило некоторых исследователей приписать изображение серпа именно обитавшим на севере фракийцам (даки)⁴. Четыре железных серпа, обнаруженных в поселении Пятра Рошие, так же как оселки и ручные мельницы свидетельствуют о широком развитии здесь земледелия. Вдобавок, наличие во всех гражданских поселениях железных серпов, а также и кос было с достаточной очевидностью установлено.

Значительное количество вместительных сосудов для хранения зерна, обнаруженных в крепости Пятра Рошие может лишь подтвердить, что находившееся зерно шло на пропитание сторожевого охранения, а также сберегалось на случай возможной продолжительной осады. Не исключена возможность и даже правдоподобие того, что, некоторые, расположенные на плато постройки служили если не целиком, то, по крайней мере, частично — амбарами. Стена 124 трайновой колонны изображает хлебные амбары одной из крепостей⁵ (по всей вероятности крепости Градишта Мунчелулуй).

Железная мотыга⁶ — такой же земледельческий инструмент, как и кривой железный садовый нож⁷.

И в этом военном поселении ремесла представлены довольно хорошо: плотничество (пила, стамеска, скрепы, железный резец, железный топор), кузнечное мастерство (топорик, волнообразное лезвие пластинки, небольшая наковальня, глиняный шаблон, предметы повседневного обихода и украшения, изготовленные местными кузнецами, стрелы и другое оружие), кожевничество (железная колодка, инструмент из рога, ножевые лезвия), гончарство (сосуды местного изготовления, среди них сосуды для украшения, полировальщик для сосудов) все эти предметы — даже при ограниченном их количестве — указывают не столько на

¹ *Beiträge*, стр. 38

² *Getica* стр. 132 сл.

³ E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan*... стр. 138—139, Сведения о ямах для зерна, выкопанных в земле, посланных у фракийцев, (а вероятно и у даков) название *sirai* и найденных в поселениях мунтеиской равнины и т. д., прикрытые у немцев навозом, см. *Tacitus, Germania*, гл. XVI, 3.

⁴ *Dècholette, Manuel II, i*, стр. 17. ср. *Pirvan, Getica*, стр. 294.

⁵ C. Patsch, *op. cit.*, т. V/2, стр. 110.

⁶ Там же, стр. 79.

⁷ Что касается перечисленных предметов см. гл.: материалы, обнаруженные раскопками, стр. 75—121 настоящего труда. Что касается ремесел у даков, см. V. Pirvan, *Cetica, passim*, по индексу.

численность местных ремесленников сколько на равнообразие и на специализацию, достигнутой ими в своем мастерстве¹.

Нельзя обойти молчанием и область искусства резьбы по дереву. Об этом искусстве можно скорее предполагать, чем подтверждать его существование материальными доводами, но о нем красноречиво свидетельствуют деревянные сооружения и деревянные сосуды, найденные в других местностях, предметы домашнего обихода и украшающая их резьба: среди даков несомненно существовали и резчики по дереву².

Что касается искусства керамики, то следует указать на кирпичное (а быть может и черепичное) производство и на трубы акведука, отырытого в Питра Рошине.

Даки изготовляли сосуды ручной лепки, но у них имелись также в большом количестве всякого размера сосуды, сработанные на гончарном круге и представляющие собою такие образцы гончарного мастерства (как например большие глиняные сосуды, а также сосуды, служившие украшением)³.

Важной ремесленной отраслью должна была быть также работа каменщика, имевшего дело как с камнем и кирпичем, так и с деревом, о чем достаточно убедительно свидетельствуют различного рода постройки. Мы видим, что даки начинают пользоваться, при кладке, строительным раствором⁴. Что же касается построек из камня, то крепостные стены и башни — как по технике, так и по прочности постройки — действительно являются образцом искусства. Можно с полным основанием предполагать, что даки создали настоящие образцы искусства в зодчестве и в области деревянного строительства (см. постройку апсиды) как при возведении стен, так и всего сруба. К сожалению недолговечность шедшего на эти постройки материала не позволила ни одной из них сохраниться.

То обстоятельство, что в тогдашнем дакийском обществе наряду с туземцами мастерами работали и иностранцы, несколько не умаляет значения существования у даков развитых и рафинированных ремесленных отраслей. Военные инженеры и искусные мастера, призывались и привлекались дакийскими королями и знатью, в особенности если речь шла о крепостных укреплениях и о военных машинах. Это то и вызывало недовольство римлян дакийским королем, которого они вынуждали отсылать обратно прибывающих и не принимать новых⁵.

Второе социальное разделение труда, которое раскопки Питра Рошины представляют нам совершенно развившимся, не могло не оставить после себя признаков ему следов: появление частной собственности, на скот, на землю, на средства производства вообще; углубление имущественного и социального разлития, между бедными и богатыми, занявшими первенствующее положение в обществе, где они начинают господствовать экономически и политически.

Отделение ремесленников от хлебопашцев со всей вереницей сопровождавших это явление последствий, привело неизбежно к производству товаров, к сниже-

¹ V. Pirvan, *Getica*, стр. 624.

² Этот труд, стр. 96 сл.

³ Там же, стр. 62 сл.

⁴ Там же, стр. 64 сл.

⁵ Dio Cassius 67,7 ср. Patsch, *op. cit.*, V 2, стр. 31.

⁶ Dio Cassius, 68,9 ср. Patsch, *op. cit.*, V 2 стр. 85.

ниям обмена, к возникновению внутреннего рынка и к зарождению торговых сношений с соседями. Прежнее, патриархальное рабовладельчество обретет суровую форму и будет стремиться принять общий характер, отвечающий интересам господствующего класса, племенной аристократии, сделавшейся могущественным социальным и военным фактором в дакийском обществе. Рабы становятся реальной величиной и производственной силой в начале I века до н. э.

Сношения обмена и связанные с ними выгоды вызывают увеличение производства товаров, стремление найти более удобный способ их сбыта, переход к торговле при посредничестве «товара товаров» — денег — и появление сословия торговцев, заинтересованных в подобном упрощении обмена. Дакийское общество достаточно созрело для того, чтобы стряхнуть с себя последние следы примитивного строя и перейти к новой классовой организации — к форме государства.

Новые производственные отношения — согласно сталинскому учению о законе обязательного согласования — становятся главной и решающей силой, которая и определяет в сущности непрерывное и могучее развитие производственных сил¹. Таким образом подъем производственных сил, в дакийском обществе времен Буребисты и Децебала находит себе здесь вполне естественное объяснение.

Переход этот не обошелся без волнений и заминок. Борьбу с центробежными силами пришлось продолжать и Децебалу в период его войн с Римом.

Необходимо однако отметить, что борьба, которая ведется за сохранение целостности государства, направлена, повидимому, против попыток других, мелких владетелей отделить себе кусок от большого, собранного Буребистой и Децебалом, царства. Рим, верный своей политике, поддерживал подобные, способствовавшие раздроблению, попытки.

Ускорению процесса перехода к государственной форме содействовала висевшая над Дакией и все нараставшая угроза римской экспансии по направлению к нижнему Дунаю, а также покорение Буребистой различных племен и областей: ... «господство над покоренными несовместимо с родовым строем»².

Нужда в действительной защите от римской опасности — с одной стороны — а с другой — необходимость расширить существующую экономическую базу — привели к образованию могущественного обширного государства, каким и является государство Буребисты и даже Децебала, которое поглощало почти все пространство, занимаемое ныне РНР.

В эпоху существования крепости Пятра Рошие — допуская даже возможность междоусобицы, последовавшего после убийства Буребисты — это государство существовало, в своей первоначальной форме примитивного рабовладельческого строя.

Третье разделение труда произошло своим чередом. Найденные в поселении монеты³ свидетельствуют о наличии обмена с соседями, а подражание некоторым из этих монет является вернейшим признаком существования внутреннего рынка и посредника — торговца.

¹ I. Stalin, *Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S.* Editura pentru literatură politică 1952, p. 68.

² Engels, *Origina familiei, a proprietății private și a statului.* Ed. P.M.R., 1950, стр. 159.

³ Этот труд, стр. 75 сл.

Находившаяся в обращении на внутреннем рынке у даков монета была серебрянной. Подражания этой монеты производились даками несомненно по тем же соображениям, по коим германцы будут ею пользоваться «*facilior usui promiscua ac vilia mercantibus*»¹.

Усилению государства и центральной власти немало содействовала идеологическая сила религии, являвшаяся важной частью надстройки этой эпохи. Эта надстройка не только не заняла пассивного положения по отношению к породившей ее базе, но и превратилась в весьма значительную активную силу, способствовавшую к оформлению и укреплению этой базы². С ее формой организации, строгой иерархизацией ее священничества, возглавляемого великим жрецом — пророком и толкователем воли богов — с ее многобожием и иерархизацией самих богов — дакийская религия явилась могущественным средством управления в руках эксплуатирующего господствующего класса и, особенно, в руках его представителя — короля. Короли пользовались этим средством в допущенном ими совладывании с духовенством. Иногда политическая и духовная власть были сосредоточены в руках одного лица (*Comosiccus, pontifex et rex* отчасти являлся одним из преермиников Буребисты).

Дакийская религия, на подобие фракийской, исповедует многобожие, с божествами в их иерархическом порядке, сообразно значению и могуществу каждого из них. Главным богом был по всей вероятности *Zamolxis*. Здесь не место оспаривать ошибочность тезисов буржуазной историографии, представителем коей является В. Пырван. Страбон³ категоричен в этом отношении, а то место из Геродота⁴, на которое ссылаются приверженцы мнения о существовании у даков моно- или геноотеизма, — представляет собою, как было доказано, ошибочный его перевод и истолкование: «Геты, когда гремел гром и сверкала молния, стреляли стрелами в небо, угрожая богу ибо полагали, что тот, который гремит и сверкает, никто иной как их бог *Gebeleizis*» — вот точный перевод, а следовательно и верное основание к правильному пониманию текста. *Gebeleizis* (наряду с *Zamolxis* и другими) является одним из дако-гетских божеств.

Даки, на подобие фракийцев, являются народом, преданным, насколько нам известно, своим религиозным верованиям, и правители умело этим пользовались. Даки веровали в возмездие, ожидающее человека на том свете, куда его сопровождает *Zamolxis*. Бессмертие души, приписываемое их вере некоторыми древними писателями, в качестве особой характерной ей черты, и на которую современные буржуазные историки указывают как на чисто гето-дакийскую особенность, не является чем либо необычным у древних народов: кельты и персы, египтяне и германцы веровали в бессмертие души; это верование облекалось у каждого из них в особую форму, но сущность его пребывала той же.⁵

¹ «Находятся под рукой людей, покупающих разного рода мелкие дешевые товары». Tacitus *Germ.* 5.

² I. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R. 1953, стр. 6.

³ Strabo стр. 297 и 298.

⁴ Herodot, IV, стр. 94.

⁵ A. Grenier, *Les Gaulois*, 1945, стр. 370. Эту же оговорку следует сделать по отношению к пифагоризму гето-дакийского верования см. Carcopino. *Points de vue...*, стр. 243 сл.)

Как и франкицы, даки воздвигали святилища, иногда круглые, иногда четырехсторонние (в один ряд) на вершинах холмов или на специально оборудованных по этим холмам террасам. Из числа круглых укажем на хорошо известное святилище во Фракии, о котором упоминает Макробий¹ и на другое, находящееся в Градишти Муичелудуй². Четырехсторонние святилища, расположенные в один ряд, существуют в Костаншти, в Блидаре, в Градишти Муичелудуй³.

На плато Пятра Рошье, вне ограды, были найдены построенные в один ряд святилища, такого же типа как и вышеуказанные⁴. По всей вероятности они существуют в каждом укрепленном поселении, и отвечают духовной потребности воинов, но, разумеется, также и интересам начальников.

На службе религии и закабаления человека духовной и политической властью состояло и дакийское искусство Пятра Рошье. Это можно установить двумя найденными здесь предметами искусства, свидетельствующими о существовании у даков собственного искусства.

Первый из них представляет собою рельеф, изображающий вобра, красующегося посреди железной покрышки деревянного щита. Надо полагать, что он является произведением какого-либо греческого мастера, изобразившего это священное у даков животное⁵ по заказу одного из дакийских начальников — быть может самого коменданта крепости.

Другой предмет является первым примером изображения в человеческом образе божества, существование коего у гето-даков вызывало сомнение В. Пирвана⁶, смотревшего на этот народ с такой идеальной и ложной точки зрения.

Сосуды, украшения, так же как и объекты повседневного обихода, изготовленные из бронзы, стекла или другого материала и попавшие в Пятра Рошье, как предметы ввоза, из южной Греции и Франции — вероятно через понтийские города — говорят о существовании класса аристократов с их претензиями на роскошь и комфорт. Наличие ввоза предполагает также и наличие торговых связей, выражавшихся в обмене ввозимых товаров на дакийское золото или на другие предметы, представлявшие ценность для продавца.

Связи с соседями не сводились однако лишь к торговле. Всем известны сношения Буребисты с греческими городами и переговоры его (или его отца) с понтийским царем Митридатом VI Еппатором о совместной обороне от римского нашествия⁷. Та же цель заставляла дакийского короля, как представители своего государства, вести переговоры с Помпеем — соперником Цезаря. Совместная борьба против Рима и союзных с ним кельтов вынуждают Буребисту заключить соглашение с германцами Ариовиста⁸.

¹ I, 18, II см. и Г. Казаров и R.E., s.v. Tharake, col. 690

² «Studii și cercetări de istorie veche», I, an, II, 1951, стр. 95, сл. и № III, 1952, стр. 128.

³ C. Daicoviciu și Al. Ferdinzi, Așezările dacice din Muncii Orăștici. Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, passim.

⁴ Этот труд, стр. 55.

⁵ Этот труд, стр. 119.

⁶ Cetica, стр. 623.

⁷ Тм. С. Patsch, Beiträge, VI passim. R.E., s.v. Moesia.

⁸ С. Jullian, Hist. de la Gaule, III, стр. 164.

Интересы государства — коему на этот раз угрожают непосредственно римляне — заставляют Децебала искать союза с парсами¹ и с соседними «паризарскими» народами и призывать их к совместной борьбе против захватчика².

Крепость Пятра Рошие — одно из самых небольших известных нам до сих пор дакийских укреплений — входившая в общую систему планомерной обороны области, являвшейся резиденцией центральной власти и ютившей в своих пределах святилища Диалуд Гродинштей, не является по образному выражению Энгельса — лишь «гробницей социального родового строя»³. Ее каменные стены и башни доходят своими вершинами до эпохи цивилизации, о которой говорят количество и качество приложенного здесь труда, техническое совершенство работ, разнообразие и характер инструментов, предметов повседневного обихода и украшения, а также оружия — то есть все, что наглядно свидетельствует историк о существовании здесь могущественной политической, общественной и военной организации, обладавшей всеми типичными чертами государства.

Этот новый строй зародился и установился в дакийском обществе за последний век до н. э. Дакийское общество, опиравшееся на могучую экономическую базу, постепенно развивавшуюся и усиленную активной поддержкой, созданной надстройки зашло далеко вперед по пути прогресса. Новые производственные отношения заменившие старые отношения родовой общины, не только не загроможили, но наоборот, согласно закону обязательного соответствия, установленному И. В. Сталиным — выли на себя роль главного двигателя производственных сил.⁴

Можно сказать, что дакийская крепость Пятра Рошие, обнаруженная археологическими там Академией РНР раскопками, убедительным образом подтверждает эту действительность.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Карта Муниципалор Ораштьей с дакийскими крепостями.
- Рис. 2. — Карта области Пятра Рошие.
- Рис. 3. — Вид крепости Пятра Рошие с южной стороны.
- Рис. 4. — Вид крепости Пятра Рошие с восточной стороны.
- Рис. 5. — Плато на вершине холма Пятра Рошие до раскопок.
- Рис. 6. — Каменные блоки крепостных стен с желобами и угловыми проемами.
- Рис. 7. — Система сооружения дакийской стены.
- Рис. 8. — Внутренняя часть башни № 1.
- Рис. 9. — Попытка реконструкции восточной стороны крепости Пятра Рошие.
- Рис. 10. — Башня № 2. Лестницы, ведущие в башню; восточная часть башни и лестницы, ведущие в крепость.
- Рис. 11. — Башня № 2. Деталь наружной стороны башни.
- Рис. 12. — Камни из арки входа в башню № 2.
- Рис. 13. — Те же блоки (рисунок).
- Рис. 14. — Блок из карниза ворот башни № 2.

¹ Plinius cel Tânăr, Seris. 74 см. O. Cuntz в «Hermes», 1926, 61, стр. 193.

² Dio Cassius, 68, 10 и 11.

³ Fr. Engels, Oridina familiei, a proprietății private și a statului, Ed. P.M.R.

⁴ I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. Editura pentru literatură politică 1953, стр. 62.

- Рис. 15. — Ступени, ведущие из башни № 2 во внутрь крепости (рисунок).
 Рис. 16. — Деталь ступеней, ведущих из башни № 2 во внутрь крепости.
 Рис. 17. — Здание в центре ограды.
 Рис. 18. — Каменный фундамент здания № 17.
 Рис. 19. — Камни из фундамента деревянных домов.
 Рис. 20. — Реконструкция деревянного дома.
 Рис. 21. — Тамбуры святилища на плато.
 Рис. 22. — Здание, находящееся вне ограды на плато.
 Рис. 23. — Каменный фундамент здания $f-i$.
 Рис. 24. — Профиль разреза на восточной стороне большой стены-ограды.
 Рис. 25. — Плиты мостовой дороги, ведущей в крепость.
 Рис. 26. — Дорога, ведущая в крепость.
 Рис. 27. — Фрагмент дакийского кирпича.
 Рис. 28. — Дакийская черепица.
 Рис. 29. — Трезубые железные вилы и железная цепь.
 Рис. 30. — Бронзовый светильник.
 Рис. 31. — Бронзовый светильник (рисунок).
 Рис. 32. — Железный меч кельтского типа.
 Рис. 33. — Рукоятка железного меча (рисунок).
 Рис. 34. — Рукоятка того же меча (фотография).
 Рис. 35. — Бронзовый светильник с тремя ручками.
 Рис. 36. — Бронзовый светильник с тремя ручками (рисунок).
 Рис. 37. — Бронзовый бюст дакийского божества.
 Рис. 38. — Бронзовый бюст дакийского божества (рисунок).
 Рис. 39. — Остатки железного щита.
 Рис. 40. — Остатки железного щита (рисунок).

ОБЪЯСНЕНИЕ ТАБЛИЦ

- Таблица I. — Карта области дакийских поселений.
 Таблица II. — План крепости Пятра Роше.
 Таблица III. — Профили разрезов большой стены-ограды.
 Таблица IV. — Земляной вал на холме над Чокловиной.
 Таблица V. — Бронзовые объекты и железные гвозди.
 Таблица VI. — Железные удила и железные скобы. Роговой инструмент для плетения.
 Таблица VII. — Железные орудия.
 Таблица VIII. — Железные орудия.
 Таблица IX. — Железные инструменты и обиходные предметы.
 Таблица X. — Инструменты, оружие и обиходные предметы.
 Таблица XI. — Железные костыли.
 Таблица XII. — Железные костыли. Небольшая наковальня № 1.
 Таблица XIII. — Ручная мельница. Оселок. Фрагмент черепицы из обожженной обмазки и т. д.
 Таблица XIV. — Прясла, полировальник, глиняная форма и т. д.
 Таблица XV. — Различные объекты из бронзы и железа.
 Таблица XVI. — Бронзовые фрагменты сосудов.
 Таблица XVII. — Дакийская керамика ручной лепки.
 Таблица XVIII. — 1—16 — дакийская керамика ручной лепки; 17—18 — изготовленная на гончарном круге.
 Таблица XIX. — Дакийская керамика, изготовленная на гончарном круге.
 Таблица XX. — Дакийская керамика, изготовленная на гончарном круге.
 Таблица XXI. — Дакийская керамика, изготовленная на гончарном круге.
 Таблица XXII. — Дакийская керамика, изготовленная на гончарном круге.

LA FORTÉRESSE DACIQUE DE PIATRA ROȘIE

(RÉSUMÉ)

La description des résultats des fouilles de Piatra Roșie, description faite dans les pages précédentes, permet de définir dans ce résumé la place que l'établissement de Piatra Roșie occupe à un moment donné du développement historique de la société dacique du sud-ouest de la Transylvanie. Bien entendu, la majeure partie de cette appréciation est également valable pour le reste du territoire dacique. Grâce à ces conclusions d'ordre historique, l'Auteur pourra élargir et approfondir — en le justifiant par des faits concrets — le tableau sommaire de l'évolution de la société dacique, ébauché au début de cet ouvrage.

DÉTERMINATION DE LA DATE DE L'ÉTABLISSEMENT

Tous les éléments résultant des fouilles concordent pour faire dater l'épanouissement de l'établissement de Piatra Roșie de l'époque qui va du premier siècle avant notre ère jusqu'au début du deuxième siècle de notre ère.

Parmi ces éléments de détermination de la date, ceux qui occupent la première place sont les monnaies, qui, de par leur nature, ont des dates certaines. Parmi les six monnaies trouvées dans les fouilles, deux sont des monnaies grecques (ou des imitations): l'une de Thasos, et l'autre d'Histria, quatre sont des deniers romains républicains (ou des imitations). Les unes autant que les autres nous obligent à établir l'époque de leur pénétration en territoire dacique et leur emploi dans la région de Piatra Roșie au début du premier siècle avant notre ère, au plus tôt. Les monnaies romaines ont pu circuler, et ont circulé en effet, comme l'ont démontré d'autres découvertes, jusqu'à la fin de l'état dacique libre, c'est-à-dire jusqu'aux guerres d'invasion entreprises par Rome contre les Daces et la transformation de la plus grande partie du territoire dacique en une province de l'empire romain: la province de Dacie (an 106 de notre ère).

Les fibules constituent un autre élément certain de détermination de la date. Les deux fibules, l'une en bronze et l'autre en argent ¹, nous envoient à la même époque de transition entre le premier siècle avant notre ère et le premier siècle de notre ère. La même époque est indiquée par les deux lumignons de bronze (l'un d'eux, simple, l'autre, à trois branches ²

---

¹ Ce même ouvrage, p. 94.

² *Ibidem*, p. 87 et 114.

ainsi que les objets d'importation, en bronze également¹, pour lesquels la date la plus ancienne ne recule pas au delà du premier siècle avant notre ère, d'aucuns avançant même jusqu'au premier siècle de notre ère. Le bouclier en fer, à motifs en relief, travaillé dans le style de l'époque hellénistique avancée et du début de l'empire romain atteste cette date.

La céramique dacique trouvée au cours des fouilles — un indicateur de date beaucoup moins précis que les monnaies et objets de métal sus-mentionnés — ne nous oblige pas à sortir de ces limites, du moins pas pour l'époque d'épanouissement de l'établissement dans la forme constatée par les fouilles.

Les grandes jarres pour céréales, travaillées au tour, ainsi que les coupes d'aspect dacique caractéristique, travaillées à la main, sont bien connues comme appartenant à cette époque². Les coupes daciques travaillées à la main ont d'ailleurs une vie plus longue, atteignant le quatrième siècle de notre ère.

En ce qui concerne la construction de la forteresse avec des blocs de pierre assemblés à l'aide de tenons en bois, selon le système dacique bien connu, elle se situe à l'époque préconisée, tout aussi bien au premier siècle avant notre ère qu'au premier siècle de notre ère. Quant au plan et à l'exécution technique des détails, l'influence grecque des villes pontiques est évidente. De même, pour les tuiles de facture grecque³. A en juger d'après la précision et l'exécution soignée de la maçonnerie, avec ses tours d'angles et une tour flanquante le long de la courtine est, on est porté à dater la forteresse en pierre du plateau, de l'époque de longue et puissante affirmation dominatrice de Bérébistès plutôt que de l'époque d'incessants harcèlements des guerres de Décébale contre Domitien et Trajan.

L'ancienneté établie par l'Auteur pour la forteresse en pierre du plateau n'est nullement infirmée par le sabre en fer de type celtique. La Tène moyen (d'après la chronologie de Fischler-Dèchelette), trouvé dans la fosse naturelle de la côte orientale de la colline, étant donné, comme l'Auteur l'a démontré⁴, que ce type de sabre persiste dans le monde extraceltique jusqu'au La Tène avancé, c'est-à-dire jusqu'au dernier siècle de l'ère ancienne et au premier siècle de notre ère⁵.

L'Auteur pense que toutes ces données permettent d'établir la date de la construction de la forteresse en pierre du plateau de Piatra Roșie au temps du règne de Bérébistès (entre les années 75 à 45 avant notre ère), lequel a également conçu le plan du système entier de défense concentrique du point central de Grădiștea Muncelului.

Le déclin de la cité ne peut dépasser les années 101 à 106 de notre ère.

Ceci non seulement pour le motif d'ordre général de cessation de toute manifestation de vie indépendante de l'état dacique après la conquête romaine, mais encore à cause de l'absence d'indices, tant soit peu certains, ultérieurs à cet événement⁶. Tout comme les autres forteresses des monts d'Orăștie et des autres points du territoire occupé par les Romains, la forteresse de Piatra Roșie — elle aussi — a été détruite, soit au cours de la guerre d'invasion, soit à la fin de celle-ci par les Romains ou, à leur injonction, par les Daces vaincus eux-mêmes.

¹ Ce même ouvrage, p. 92 et suiv.

² *Ibidem*, p. 96 et suiv.

³ *Ibidem*, p. 68 et suiv.

⁴ *Ibidem*, p. 90 et suiv.

⁵ Études et Recherches d'Histoire Ancienne, 1, 1950, p. 147.

⁶ Une monnaie de l'époque d'Hadrien (117 — 138) trouvée, paraît-il, dans les environs de la colline de Piatra Roșie, ne constitue naturellement aucun argument. Elle y est parvenue avec les patrouilles romaines qui contrôlaient la contrée. Les deux fragments de vases de l'époque avancée préféodale (p. 101) ne rentrent pas dans l'ensemble, étant trop éloignés dans le temps.

Le territoire montagneux, couvert de forêts, est devenu, de toute évidence, interdit aux autochtones, du moins durant les premières dizaines d'années après l'invasion; même les petits établissements à caractère civil, domestique, mis à jour par les fouilles effectuées dans cette région des monts d'Orăștie (à Lunca, par exemple, sur la Tîrsa), témoignent de la même cessation de la vie au début du deuxième siècle de notre ère. En lutte perpétuelle avec les autochtones subjugués et révoltés, les gouvernants de la province se sont préoccupés tout spécialement de laisser inhabité pendant longtemps ce nid de la résistance dacique.

Mais si la délimitation dans le temps aux deux siècles démarquant l'ère nouvelle est certaine, en ce qui concerne la forteresse en pierre du plateau et la majorité des constructions et des tours de guet, à son intérieur ou hors de son enceinte, ceci n'exclut nullement l'existence, à une époque antérieure à celle de la forteresse en pierre, d'un établissement plus ancien, à caractère militaire ou civil. Le fragment d'une hache en pierre polie, trouvé dans la tour de guet A¹, ainsi que des débris de vases travaillés à la main, qui pourraient être antérieurs au premier siècle avant notre ère, n'apportent cependant pas de preuves catégoriques à l'appui. La hache en pierre a pu durer conjointement avec les haches de bronze et de fer jusqu'à l'époque de l'invasion. Son emploi, surtout dans les actes à caractère religieux-superstitieux, est un phénomène connu chez les peuples de l'antiquité.

Les fouilles n'ont pu mettre à jour nulle trace d'une fortification antérieure à la forteresse en pierre. S'il y en eut jamais, cette fortification, sans doute en bois, a disparu lors de la reconstruction, sans laisser de traces.

Pour un établissement civil, domestique, la colline isolée et d'accès difficile de Piatra Roșie n'est pas indiquée.

Le manque d'eau, l'espace très réduit, n'étaient pas propices à l'établissement de stations à caractère domestique, antérieures à l'époque de la forteresse en pierre.

Au cours des deux siècles, environ, de l'existence de cet établissement, les constructions y trahissent trois phases.

Ainsi qu'on l'a montré, la forteresse en pierre avec ses tours d'angles intérieures et celle du côté est, date de l'époque de Bérébistès (75 — 45 avant notre ère). De la même époque date également la bâtisse a — b — c, à l'intérieur de l'enceinte, ainsi que le sanctuaire à tambours, à son extérieur, de la portion nord du plateau². On doit également considérer contemporaines de la forteresse et du sanctuaire, les tours de guet A, B, C (D aussi, assurément). La technique des murailles, la même ornementation, en onglets, des blocs des angles, les tuiles de facture grecque, indiquent la même époque. Les tours sont d'ailleurs en étroite corrélation militaire avec la forteresse du plateau. Le fait que la partie supérieure des tours de guet A, B et C était en briques faiblement cuites, n'est pas une raison pour les situer à une époque éloignée de celle de la forteresse même. De même qu'à Costești, ces tours, outre leur caractère strictement militaire, servaient aussi d'habitations fortifiées (voir ci-dessous).

Les deux bâtisses de la portion nord du plateau (f — i et k — o) sont postérieures à la forteresse en pierre du plateau, et au sanctuaire, datant peut-être de l'époque allant de Bérébistès à Décébale; à cette occasion, le sanctuaire a été supprimé³. La nécessité de renforcer la garnison de surveillance durant les conflits, de plus en plus fréquents au premier siècle de notre ère, a obligé les commandants de la place forte à élever les deux bâtisses à caractère de dépôt et d'habitation. C'est probablement à la même occasion que l'on a construit le bâti-

¹ Ce même ouvrage, p. 96 et suiv.

² *Ibidem*, p. 55 et suiv.

³ *Ibidem*, p. 56.

ment à absides de la terrasse n° 1 (d — e), et le passage qui, se détachant de la route pavée sur la côte, y conduit.

La troisième et dernière phase de l'établissement est représentée par la grande enceinte sur la côte orientale, construite, assurément, en toute hâte au temps de Décébale, à la veille de l'imminente attaque romaine, commandée par Trajan. Ainsi qu'il ressort de la description de cette enceinte¹, elle consistait en un mur en pierres, sans mortier, à palissade en bois sur le devant, système de fortification généralement utilisé dans de pareilles circonstances. Sa résistance ne doit pas être sous-estimée, surtout qu'aux deux angles du côté est l'enceinte s'appuyait aussi sur les deux tours de guet. Le fait que le mur en pierres, sans mortier, inclut des fragments de moulin à bras, est un argument en faveur d'une date postérieure à celle des autres constructions de la colline de Piatra Roșie et de la hâte avec laquelle il a fallu l'ériger. On n'a trouvé dans ce mur que très peu de blocs en pierre oolithique, ce qui prouve que la forteresse en pierre était encore intacte au moment où cette enceinte a été construite, comme complément de la forteresse principale du plateau et non pas pour la remplacer. L'emploi, en une faible mesure, de mortier primitif, pour la portion avoisinant la porte d'accès, témoigne également en faveur d'une époque avancée.

Le vallum, d'une technique presque identique, situé en regard du village actuel de Cioclovina, a été élevé en même temps que la grande enceinte, au mur en pierres sans mortier et à palissade, dans le but de faire obstacle aux attaques ennemies venant du sud-ouest de la vallée du Jiu².

La forteresse toute entière a été détruite lors de la grande guerre des années 101 — 106. Il n'est pas possible d'en préciser la date. Du fait que l'on n'a pu constater de destructions répétées de la forteresse du plateau (comme, par exemple, à Costești et à Grădiștea Muncelului) et que, d'autre part, il n'existe aucun témoignage qu'elle ait jamais été reconstruite à la hâte, on pourrait déduire qu'elle n'a été détruite qu'une seule fois et, à savoir, pendant la dernière phase de la guerre, en 106. Un fait significatif s'oppose pourtant à cette hypothèse: ni les courtines, ni les tours de la forteresse du plateau ne présentent de traces évidentes d'incendie (l'incendie constaté à la tour n° 2 est provoqué par des bergers, bien plus tard). Par conséquent, sa destruction ne semble pas avoir été causée par un incendie total, comme cela arrive pour les sièges en général. Cette circonstance fait penser à une démolition systématique par les Daces mêmes, démolition imposée par les conditions de la paix de l'an 102, qui mettait les Daces dans l'impossibilité de rebâtir la forteresse, comme ils l'ont fait pour les autres places fortes, au cours des années 103 — 104. Une autre possibilité serait celle de la destruction de cette forteresse par les soldats romains, à une époque postérieure à la fin de la guerre, en 106. Cette dernière hypothèse semble la plus véridique. Cela expliquerait également la destruction incomplète de la forteresse en pierre, dont certaines tours ont conservé, comme on a pu le constater, des murs suffisamment élevés pour servir d'abri aux bergers de la région.

Par contre, il a été démontré par des fouilles, que les constructions à l'intérieur de l'enceinte du plateau, ainsi que celles du plateau nord et des terrasses, ont été incendiées. On a constaté de même qu'une partie de l'enceinte en pierre et de la palissade, ainsi que la tour B, ont été brûlées. Toutes ces constructions ont pu être la proie du feu, soit au cours d'un siège non réussi, soit qu'elles aient été incendiées ultérieurement par ce procédé facile d'anéantissement, le matériel ligneux, abondamment employé à ces constructions, se prêtant à un pareil

¹ Ce même ouvrage, p. 60 et suiv.

² *Ibidem*, p. 72 et suiv.

moyen de destruction ordonnée. A l'appui de cette thèse s'ajoute le fait que le nombre des objets trouvés dans la forteresse du plateau était beaucoup moindre que l'on aurait pu s'y attendre, tandis que dans la tour B, qui a brûlé, les objets de toute espèce abondent.

LE CARACTÈRE DE L'ÉTABLISSEMENT.]

Malgré l'importance et la destination nettement stratégique de l'établissement de Piatra Roşie, il serait erroné de n'y voir rien d'autre qu'une manifestation de la vie militaire.

On ne peut affirmer que l'établissement de la colline de Piatra Roşie ait eu un caractère net civil, domestique, ni avant le premier siècle avant notre ère, ni après.

Sa position étant impropre aux occupations domestiques paisibles, la forteresse a été dépourvue, même durant les deux siècles de vie certaine, d'un caractère civil de quelque importance.

Cependant, de par le fait même de l'existence obligatoire d'une garnison permanente dans la forteresse, la vie y a la faculté d'emprunter et de refléter une apparence d'existence normale, régulière, domestique.

En tant qu'établissement à caractère militaire, la forteresse dacique de Piatra Roşie représente une forteresse typique du genre de celles érigées aux sommets des collines, propres aux Thraces du Sud du Danube aussi bien qu'aux Daces. En ce qui concerne les premières, il suffit de renvoyer à la bouleversante description — faite par Tacite¹ — de la répression de la révolte des tribus de la Thrace, par Popaeus Sabinus sous le règne de Tibère, en l'an 26 de notre ère: « *Castella rupibus indita* »², où les Thraces rassemblent non seulement leurs parents et leurs femmes, mais aussi leur bétail, décimé ensuite par la soif et la faim³.

En ce qui concerne les fortifications daciques (respectivement gètes), les écrivains grecs emploient tantôt *χωρὸν ἰσχυρὸν* tantôt *τειχος κρηττόν*, ou, tout particulièrement lorsqu'il s'agit de celles de l'époque des guerres de Trajan, *ὄρη ἐν τεταχυσμέναις* des montagnes fortifiées par des murs⁴.

Criton, médecin de la cour impériale, qui participe à la campagne contre les Daces, des années 101 — 106, emploie pour ces forteresses des cimes rocheuses des collines des Carpathes méridionales l'expression *ἐρύματα*. C'est également dans ce fragment de son ouvrage *Getica* (d'ailleurs perdu), fragment conservé par Suidas, s. v. *Βοτόριαις*, que l'on trouve encore un renseignement précieux: ces forteresses et fortins étaient commandés par des *praefecti* — préfets — choisis par le roi dace parmi ses nobles et ses courtisans⁵.

L'aspect domestique de l'établissement est dû à l'installation de la garnison permanente, aux habitations et aux occupations des soldats de la forteresse en temps de paix. Il ressort, malgré la petite quantité des objets, des ustensiles agricoles (faucilles, queues à affiler les faucilles, pics) trouvés dans les fouilles, des outils d'artisanat, des moulins à bras, qui s'y trouvent en assez grand nombre, etc., objets trouvés sur la colline de la forteresse dans différentes pièces⁶. Les clairières avoisinantes ainsi que la vallée proche de Luncani offraient assez

¹ *Annales*, v. IV, p. 46 et suiv.

² « Des châteaux-forts accrochés aux rochers » (IV, 46,5); cf. aussi chap. 47, 3. Voir également G. Kazarov, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916, p. 80 et suiv.

³ *Annales*, v. IV, p. 49, 3.

⁴ Dion Cassius 23,4; 24,5 et 68, 9.

⁵ *Fragm. Hist. graec.* IV, 374,3 (éd. Müller); cf. aussi V. Pirvan, *Getica*, p. 133.

⁶ Ce même ouvrage, p. 78 et suiv.

d'espace pour en tirer une subsistance. Les céréales étaient conservées dans des granges ou dépôts en bois, dans les tours de la forteresse et de guet, dans des jarres en terre glaise. L'eau, tellement nécessaire là, au sommet de la colline rocheuse, y arrivait, des sources des collines avoisinantes, par des conduits en terre cuite¹. Ce n'est que dans les cas où cet approvisionnement était coupé, que l'on avait recours à l'eau de pluie et du sol, recueillie dans des trous creusés dans le roc².

A côté des êtres humains, la forteresse abritait également du bétail: moutons, chèvres, vaches et chevaux (voir les mors). En temps de paix, c'était des produits de la chasse surtout que les soldats se nourrissaient.

LA SOCIÉTÉ DACIQUE À LA LUMIÈRE DES DONNÉES OBTENUES À PIATRA ROȘIE

La mise à jour des établissements de Piatra Roșie, la première découverte d'un établissement de ce genre qui soit complète, élargit, et surtout approfondit, nos connaissances au sujet du mode de vie des Daces pendant les deux siècles qui précèdent la conquête de la Dacie par les Romains. En même temps, ces découvertes offrent à l'historien la vérification certaine des renseignements au sujet des Daces, puisés aux sources littéraires dont, très souvent, on est en droit de douter, vu la superficialité avec laquelle les auteurs de l'antiquité traitent, en général, les problèmes d'ordre social et économique et, étant donné leur tendance à étendre des situations spécifiques à un peuple à d'autres peuples aussi, par l'application tellement fréquente des « lieux communs » dans la littérature de l'antiquité classique. Les résultats des découvertes de Piatra Roșie (de même que ceux des découvertes de Costești et, en partie, de Grădiștea Muncelului) permettent d'affirmer que, non seulement ils apportent la garantie nécessaire aux renseignements littéraires, généralement en nombre et de valeur limités, mais encore qu'elles les complètent, par des aspects et des détails totalement nouveaux, parfois même surprenants. Il s'agit des données que l'on tient des auteurs anciens et qui ne sont pas des plus représentatives pour les Daces, mais dont on doit se servir, faute d'autres renseignements authentiques. La perte d'ouvrages s'appuyant sur une documentation réelle et directe, écrits dans l'antiquité, au sujet du peuple dacique, constitue l'une des lacunes les plus ressenties pour l'histoire du passé dacique de notre patrie et de notre peuple. En effet, les commentaires de l'empereur Trajan sur les deux guerres qu'il a menées, contenant des notes sur la vie sociale, économique, politique et religieuse des Daces, n'ont pas été conservés; on n'en connaît plus que de rares et brefs passages dans les écrits du grammairien Priscien. Les ouvrages intitulés *Getica*, par Criton, médecin de la Cour, qui avait participé aux campagnes contre Décébale, ainsi que ceux du philosophe Dion Chrysostome — un homme d'une curiosité peu commune pour le mode de vie des Scythes et des Daces et qui, selon toutes probabilités, a même visité Sarmizegethusa, en l'an 96 de notre ère, donc à la veille même des guerres³ — ont disparu également, hormis de rares abrégés, et ceux-ci même transmis par des auteurs plus récents, et pas toujours dignes de foi (Jordanes, Suidas). Par ailleurs, les biographies de Suétone ne vont que jusqu'à Domitien; *Historia Augusta*, sous la forme sous laquelle elle nous a été transmise, commence par la biographie du successeur de Trajan, Hadrien, alors que Strabon, précieuse source d'information sur les Daces du temps de Bérébistès et de ses successeurs, bien qu'avare de

¹ Ce même ouvrage, p. 33.

² *Ibidem*, p. 55.

³ C. Patsch. *Beiträge...* V/2, p. 48 et suiv.

détails, à de multiples points de vue, aurait pu être de plus d'utilité, s'il n'avait pas décidé, par principe, « de ne pas s'occuper de l'histoire plus ancienne des Gètes »¹, se limitant à Bérébistès qui « concerne notre époque » (*ibid*). Même le naïf exposé de Dion Cassius sur les guerres contre les Daces ne nous a été conservé que dans les pitoyables abrégés, oeuvre de quelques écrivains byzantins (Xiphilin, au Xe siècle, Zonaras, au XIIe siècle, etc.).

L'Auteur n'a pas l'intention de présenter ici un tableau complet de la société dacique à la veille de l'invasion romaine. Ce tableau trouvera sa place et pourra être exposé d'une manière plus complète, lorsque la connaissance et l'étude en cours de l'entier complexe des stations daciques des monts d'Orăștie seront achevées. On se contentera de présenter la documentation que les découvertes de Piatra Roșie ont fournies. Les sources littéraires avaient déjà indiqué que la société dace de ce temps-là, arrivée, à l'époque de Bérébistès et de Décébale, à des formations sociales-politiques supérieures à celle de tribus ou réunions de tribus, revêtant donc le caractère d'un jeune état fondé sur des classes antagonistes, était divisée en deux grandes catégories (classes). Ces classes étaient celle des *tarabostes* — *pilephoroi* — *pileati* (la noblesse), d'une part, et celle des *comati* — *capillati* (le commun peuple), d'autre part². La différence entre ces deux catégories est remarquée sur la colonne de Trajan ainsi que sur d'autres monuments représentant des Daces. On ne pouvait toutefois savoir combien cette différence était marquée et si elle ne se réduisait pas à des signes distinctifs, dépourvus d'importance. Les fouilles effectuées sur l'emplacement des forteresses daciques et, en premier lieu, celles de Piatra Roșie démontrent, d'une manière édifiante, que la société dacique du premier siècle avant notre ère et du premier siècle de notre ère, a subi des changements radicaux, par comparaison à ce que nous en savons pour l'époque du début du troisième siècle avant notre ère, du temps de Dromichaïtes. Si, pour ce temps-là — environ l'an 300 — il ne s'agit que d'une réunion de tribus offrant les traits caractéristiques d'un régime de démocratie militaire³, la société dacique des deux derniers siècles précédant l'invasion est une société cristallisée en la forme d'un état ayant un pouvoir central et un roi héréditaire (Bérébistès est le fils d'un autre roi), qui dispose d'un certain nombre de places fortes défendues par des soldats de métier.

On ne peut imaginer que de telles places fortes aient été édifiées et confiées à des commandants appartenant à la classe des courtisans⁴ et des nobles les plus proches du roi, sans que cela ait causé de profondes divisions de la société dacique, en classes antagonistes. Les écrivains connus de l'antiquité ne parlent pas d'esclavage chez les Daces (quelques allusions vagues chez Plin le Jeune, Artémidon, Strabon, etc.; voir T o c i l e s c u, *La Dacie avant les Romains*, p. 722). Mais on commettrait une erreur historique grossière en supposant qu'il n'y avait pas

¹ Strabon, 303.

² Ce renseignement vient de Dion Chrysostome, chez Jordanes, V, 40 XI, 71; Petrus Patricius fr. 5 (Cassius Dion III, p. 194, éd. Boissevain); Cassius Dion, 68, 9, 1. Cf. Kazarov, *op cit.*, p. 16. Chez les Scythes, la noblesse porte cette même appellation de *pilephoroi* (Lucien, *Scyth.* 1-er livre; voir Uckert, *Geogr. d. Gr. u. R.*, III, 2, p. 607, note 96).

³ C. Daicoviciu, *Les Daces dans les monts d'Orăștie et les commencements de l'état esclavagiste dacique*, dans *Etudes et Recherches Scientifiques*, de la Filiale de l'Académie de la R.P.R., Cluj, 1950, p. 120 et suiv., basé sur le texte de Diodorus Siculus, 21, 22. Voir également Strabon, *Geogr.* 302, qui relève le geste du « roi » dace Dromichaïtes à l'égard de Lysimaque l'envahisseur, comme caractéristique de la vie des Daces dans les conditions du communisme primitif.

⁴ Ce même ouvrage, p. 127.

de nombreux esclaves au service des nobles et du roi. N'eût été le labeur de centaines et de milliers d'esclaves, les forteresses daces de la région d'Orăștie n'auraient jamais été construites. On doit admettre que, même parmi les artisans et les ingénieurs qui ont travaillé à l'édification de ces forteresses, il y avait des esclaves provenant de la population des villes grecques, conquises et partiellement détruites par Bérébistès, dès avant la moitié du premier siècle avant notre ère.

La société dacique de l'époque des forteresses ne pouvait se passer de cette main-d'oeuvre que l'on constate chez les Germains du premier siècle de notre ère¹ ou chez d'autres tribus Thraces, telles les Dardanes, du deuxième siècle avant notre ère, chez lesquels, selon le témoignage d'Athenaeus² — spécialiste de la question de l'esclavage dans l'antiquité — le nombre des esclaves au service d'un guerrier noble est de mille et même davantage. Chez les Dardanes³, les esclaves travaillent les terres des nobles en temps de paix et, en temps de guerre, accompagnent le maître, constituant la troupe qu'il conduit au combat (Cf. Hérodote également, V, 6).

Le même état de choses a existé chez les Daces durant les siècles dont il est question. Les esclaves ne sont pas obligatoirement des prisonniers de guerre, mais aussi, et encore plus peut-être, acquis par achat, notamment en échange du sel, si abondant en Dacie, ainsi que cela se passait chez les Thraces du sud du Danube avec les Grecs du Strymon⁴.

L'existence des latifundia royaux, au temps de Décébale, est attestée par ce même Criton, connaisseur de visu de l'état des choses en Dacie⁵: « Quelques-uns des courtisans nobles étaient placés à la tête de l'agriculture... »⁶.

À part les latifundia royaux, les mines d'or, d'argent et de cuivre, propriétés du roi, la noblesse géto-dace possédait, elle aussi, de grandes étendues de terres et des troupeaux de bétail et de moutons. Non seulement les esclaves mais aussi une partie des paysans qui formaient la plèbe (les *comati*)⁷ y travaillaient, ce qui constitue une analogie avec la situation constatée au cinquième siècle avant notre ère dans le royaume thrace des Balkans⁸, dont la société avait atteint plus tôt ce degré de développement.

Malgré le caractère limité — militaire — de l'établissement de Piatra Roșie, les résultats des fouilles confirment pleinement cette division de la société en classes antagonistes, conséquence du développement des forces productives et des deuxième et troisième divisions sociales qui ont accompagné ce développement. L'Auteur a déjà parlé de l'argument qui découle de la construction même de la forteresse (ainsi que des autres forteresses). Mais il y a encore d'autres preuves matérielles: l'existence d'une agriculture, de plusieurs branches d'artisanat et celle du commerce comportant une corporation de négociants. Les thèses marxistes sont confirmées d'une manière éclatante par les réalités constatées à Piatra Roșie. La culture de la terre, de la vigne et l'élevage ressortent également des quelques allusions secondaires que font à ce sujet les auteurs anciens. Ces allusions ne seront pas énumérées ici; on les trouvera dans

¹ Tacite, *Germania*, passim.

² *Deipnosophistae*, VI, p. 272.

³ Athenaeus, *loc. cit.*

⁴ Voir G. Kazarov, *op. cit.*, p. 53 et la note 6 apportant les témoignages de l'antiquité.

⁵ *Fr. Hist. Gr.*, IV, 374, 3.

⁶ Cf. Pîrvan, *Getica*, p. 133 et C. Patsch, *op. cit.*, p. 175.

⁷ C. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 116. Cf. Hérodote, V, 6.

⁸ Pettazzoni, *Serta Kazaroviana*, p. 392 — 393.

les ouvrages de G. Kazarov¹ et de V. Pîrvan². Aux données consignées par ces deux auteurs, on ajoutera seulement que le territoire de la Dacie, tout spécialement celui des parties extra-carpathiques a constitué, dès les premiers temps de la domination romaine sur le territoire du Bas-Danube, un grenier pour l'approvisionnement des troupes des parties orientales de l'empire³.

Le fait est que la séparation entre l'agriculture et l'artisanat a eu lieu longtemps auparavant, quelques siècles plus tôt. Le grand nombre de faucilles en bronze trouvées sur le territoire dacique a déterminé quelques chercheurs à attribuer précisément aux Thraces du Nord l'invention de la faucille⁴. Dans la station de Piatra Roşie, les quatre faucilles en fer, ainsi que les morceaux de queux et les nombreux moulins à bras, plaident pour une intense activité agricole. Dans tous les établissements civils d'ailleurs, les faucilles en fer sont attestées bon nombre de fois, tout comme les faux en fer.

Les jarres à céréales, grandes et nombreuses, découvertes dans la station de Piatra Roşie, ne font que confirmer l'emmagasinage de la moisson dans ces établissements, pour assurer l'existence des défenseurs, ainsi qu'en vue d'un siège prolongé. Il n'est pas exclu, et il est même vraisemblable, que certaines constructions du plateau — sinon en entier, du moins en partie — aient servi de granges. Sur la colonne Trajane, la scène 124 représente la découverte des granges à céréales de l'une des forteresses (probablement de celle de Grădiştea Muncelului⁵). Le pic en fer⁶ est un instrument agricole, tout comme la serpette en fer⁷.

Même dans cet établissement militaire, les métiers sont assez bien représentés. On y travaillait: le bois (scie, ciseau, crampon, ciseau de menuisier en fer, hache en fer); le fer (la petite cognée, la lame en fer ondulé, la petite enclume, le moule en argile, les objets d'usage pratique et de parure, forgés dans les ateliers locaux, les flèches et autres armes); le cuir (l'enclume? et l'instrument en corne, les lames de couteau); la poterie (les vases spécifiques de la région, dont les vases de luxe, le polissoir de vases). Bien qu'en nombre assez restreint, tous ces objets dénotent non seulement le grand nombre d'artisans, mais encore la variété et la spécialisation qu'avait atteint l'artisanat⁸.

Il ne faut pas non plus négliger le travail artistique du bois que l'on peut plutôt supposer que démontrer matériellement, mais que les constructions en bois, les vases en bois, qu'on a constatés ailleurs aussi, les objets d'usage pratique et leur ornementation entaillée fait nécessairement supposer. Les Daces doivent certainement avoir eu des sculpteurs sur bois⁹.

¹ *Beiträge*, p. 38 et suiv.

² *Getica*, p. 132 et suiv.

³ E. Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan*... p. 138 — 139. Au sujet des fosses à céréales, creusées dans la terre, appelées par les Thraces (et par les Daces probablement aussi) *siroi*, que l'on a également trouvées dans les établissements de la plaine de Valachie, etc., recouvertes de déchets, chez les Germains, voir Tacite, *Germania*, livre XVI, 3.

⁴ Déchelette, *Manuel* II 1, p. 17. Cf. Pîrvan, *Getica*, p. 294.

⁵ C. Patsch, *op. cit.*, v. V/2, p. 110.

⁶ Ce même ouvrage, p. 79.

⁷ *Ibidem*, p. 79.

⁸ L'Auteur renvoie, pour les objets cités, au chapitre: Matériel mis à jour par les fouilles, p. 75 — 121, du présent ouvrage. Pour les métiers chez les Daces, voir V. Pîrvan, *Getica*, passim, selon l'index.

⁹ V. Pîrvan, *Getica*, p. 624.

En matière de céramique, il faut relever les briquetteries (peut-être même les tuileries), ainsi que les conduits pour aqueducs constatés à Piatra Roșie.

Les Daces fabriquaient des vases à la main, mais ils ont également un grand nombre de vases, grands et petits, travaillés au tour, de véritables chefs-d'œuvre de maîtrise fictile (grandes jarres et vases de luxe) ¹.

Une branche importante a certainement dû être celle de la maçonnerie, soit en pierres et briques, soit en bois, dont témoignent les constructions de toutes sortes. Dans cette branche, on voit que les Daces commencent à employer le mortier aussi ². En matière de maçonnerie, la technique et la solidité des murs de la forteresse et des tours sont parfaits. On est en droit de croire que les Daces ont réalisé de véritables créations architectoniques en matière de constructions en bois (voir la maison à absides) ³, tant en ce qui concerne les murs qu'en ce qui concerne la charpente. Tous ces objets, faits en matière périssable, n'ont malheureusement pas été conservés.

Le fait que, dans la société dace de l'époque, des artisans étrangers aient travaillé aux côtés des artisans autochtones, ne prouve rien contre l'existence de certaines branches d'artisanat, développées et raffinées. Des ingénieurs militaires et des artisans versés dans leur métier ont été appelés et attirés par les rois et les nobles daces, surtout en ce qui concerne les travaux de fortification et les machines de guerre ⁴. C'est justement ce qui provoque le mécontentement des Romains envers le roi dace qu'ils obligent à les renvoyer et à renoncer à leurs services ⁵.

La deuxième division sociale du travail était déjà dépassée à cette époque-là, ainsi qu'il ressort des fouilles de Piatra Roșie. Les conséquences naturelles en ont été: la constitution de la propriété privée du bétail, des terres et des moyens de production en général, l'accentuation des différences sociales et de fortune entre riches et pauvres, les premiers s'élevant au premier rang de la société qu'ils dominent au point de vue économique et politique.

La séparation entre les artisans et les agriculteurs, avec toutes ses conséquences économiques et sociales, a fatalement abouti à une production de marchandises, à des relations d'échange, à la création d'un marché interne et de relations commerciales avec les voisins. L'ancien esclavage patriarcal devient plus âpre et tend à se généraliser, tout au moins (en faveur de la classe dominante, de l'aristocratie de tribu, devenue un puissant facteur social et militaire de la société dacique. Les esclaves constituent une réalité et une force productive au début du premier siècle avant notre ère.

Les relations d'échange et les avantages qui en découlent incitent à l'augmentation de la production des marchandises et à la recherche des moyens qui en facilitent davantage la vente, à la transition vers le commerce au moyen des marchandises et de l'argent, ainsi qu'à l'apparition de la clique des commerçants, intéressés à cette facilité des échanges. La société dacique est mûre pour écarter jusqu'aux dernières formes d'organisation primitive et passer à la nouvelle organisation de classes: la forme d'état.

Les nouveaux rapports de production — fondés, selon l'enseignement stalinien, sur la loi de la concordance obligatoire — deviennent une force principale et décisive qui détermine,

¹ Ce même ouvrage, p. 96 et suiv.

² *Ibidem*, p. 62 et suiv.

³ *Ibidem*, p. 64 et suiv.

⁴ Dion Cassius, 67, 7. Cf. Patsch, *op. cit.*, V/2, p. 31.

⁵ Dion Cassius, 68, 9. Cf. Patsch, *op. cit.*, V/2, p. 85.

à proprement parler, le développement continu et, de plus, vigoureux, des forces productives¹. L'essor des forces productives de la société dacique du temps de Bérébistès et de Décébale s'explique ainsi de la manière la plus naturelle.

La transition n'a pas été sans troubles et entraves. Décébale devra, lui aussi, combattre les forces centrifuges, au cours des guerres contre Rome.

Il est toutefois nécessaire de préciser que les luttes soutenues pour sauvegarder l'état sont dirigées, à ce qu'il semble, contre les tendances particularistes des autres petits dynastes, qui veulent se détacher du grand état fondé par Bérébistès et Décébale. Rome, fidèle à sa politique, attise ces manifestations séparatistes.

Le processus de transition à la forme d'état, a été accéléré par la menace de plus en plus sérieuse de l'expansion romaine vers le Bas-Danube, aussi bien que par les conquêtes de tribus et de contrées faites par Bérébistès: «... la domination des sujets est incompatible avec le régime de la gens»².

La nécessité d'une défense efficace contre le péril romain, d'une part, et la nécessité de l'élargissement de la base économique existante, par ailleurs, mènent à la constitution d'un état puissant, comprenant des territoires étendus, tel le vaste territoire de Bérébistès et même celui de Décébale, ce dernier englobant presque tout le territoire de notre pays.

A l'époque de la forteresse de Piatra Roşie — l'interruption après l'assassinat de Bérébistès n'étant que temporaire — l'état, sous sa forme primitive, existe sous la forme d'un état esclavagiste primitif.

La troisième division du travail avait également eu lieu. Les monnaies trouvées dans la station³ dénotent des relations d'échanges avec les voisins. L'imitation de certaines monnaies est l'indice le plus sûr de l'existence du marché interne et du marchand intermédiaire.

Les Daces emploient comme monnaie pour le marché interne la monnaie en argent — qu'ils imitent même — sans doute pour les mêmes raisons pour lesquels les Germains l'utiliseront: «*facilior usui promiscua ac villa mercantibus*»⁴.

En tant que partie importante de la superstructure de l'époque, la force idéologique, la religion, n'a pas peu contribué à la consolidation de l'état et de la puissance centrale. Loin de demeurer passive à l'égard de la base qui l'a engendrée, la superstructure devient une force active des plus grandes, aidant la base à prendre forme et à se consolider⁵. Dans ses formes d'organisation, de stricte hiérarchisation du clergé, ayant à sa tête un grand prêtre, prophète et interprète de la volonté des dieux, la religion dacique, polythéiste et aux divinités hiérarchisées elles aussi, constituait un puissant instrument de domination entre les mains de la classe exploiteuse et dirigeante et tout spécialement entre celles du roi, son représentant. Les rois se sont déjà servis de cette force en associant les grands prêtres au gouvernement. Le pouvoir politique et le pouvoir religieux sont concentrés parfois entre les mains d'une seule et unique personne (Comosicus, «*pontifex et rex*», est l'un des successeurs partiels de Bérébistès).

¹ J. V. Staline, *Problèmes économiques du socialisme en U.R.S.S.* Suppl. Temps Nouveaux, 44, 1952.

² Fr. Engels, *L'Origine de la famille, de la propriété privée et de l'état*. G. Carré, Paris, 1893, p. 240.

³ Ce même ouvrage, p. 75 et suiv.

⁴ « Sont à la portée de certaines personnes qui achètent toutes sortes de menues marchandises bon marché », Tacite, *Germania*, 5.

⁵ J. V. Staline, *Le marxisme et les questions de la linguistique*. Ed. P.M.R., 1953, p. 6.

Tout comme celle des Thraces, la religion des Daces est polythéiste, avec des divinités hiérarchisées d'après leur importance et leur puissance. Le dieu suprême était, paraît-il, Zamolxis. Ce n'est pas le moment d'aborder cette question pour discuter les thèses erronées de l'historiographie bourgeoise, V. PIRVAN en tête. Strabon¹ est catégorique à cet égard, et il est démontré que le passage d'Hérodote² auquel se rapportaient les partisans du mono- ou hénouthéisme dacique est mal traduit et interprété: « lorsqu'ils entendent le tonnerre et voient les éclairs, les Gètes lancent des flèches vers le ciel, menaçant le dieu, car ils croient que celui auquel le tonnerre et les éclairs sont dus, n'est nul autre que leur dieu, Gebeleizis », telle est la traduction, et par conséquent le vrai fondement, de l'interprétation correcte. A côté de Zamolxis et autres, Gebeleizis est l'un des dieux des Daces et des Gètes.

Tout comme les Thraces, les Daces sont, d'après ce que l'on sait, un peuple fidèle à leurs croyances religieuses, circonstance que leurs chefs savent exploiter. Ils croient en une récompense dans l'au-delà, où ils se trouveront en compagnie de Zamolxis. L'idée de l'immortalité de l'âme que certains écrivains de l'antiquité leur attribuent et considèrent particulièrement spécifique de leurs croyances et que les historiens bourgeois modernes soulignent comme une particularité purement gëto-dacique, n'est pas inaccoutumée chez les peuples anciens. On retrouve cette croyance chez les Celtes, ainsi que chez les Persans, les Egyptiens et les Germains sous des formes variées, mais dont le fonds est le même³.

Tout comme les Thraces, les Daces élèvent des sanctuaires, ronds ou rectangulaires (en alignements), sur les sommets des montagnes, sur les terrasses qui y sont spécialement aménagées à cet effet. Parmi les sanctuaires de forme ronde, on rappelle le célèbre sanctuaire rond, de Thrace, dont parle Macrobius⁴ et ceux de Grădiștea Muncelului⁵. Il y a des sanctuaires rectangulaires, en alignements, à Costești, à Blidarul, à Grădiștea Muncelului⁶ entre autres.

Sur le plateau de Piatra Roșie, à l'extérieur de l'enceinte, on a mis à jour un alignement typique de ce qui a été exposé ci-dessus⁷. Il s'en trouve, à ce qu'il paraît, dans tout établissement fortifié, répondant à un besoin spirituel des guerriers, tout autant qu'à l'intérêt des dirigeants, bien entendu.

L'art des Daces de Piatra Roșie est également au service de la religion et établit la liaison entre l'homme et le pouvoir ecclésiastique et politique. La preuve en est fournie par deux oeuvres d'art trouvées là, qui témoignent de l'existence d'un art propre aux Daces.

L'une de ces oeuvres est le relief qui se trouve sur le revêtement en fer d'un bouclier en bois, dont le point central est l'autoch. On le considère l'oeuvre d'un artisan grec, exécutée, en ce qui concerne l'animal sacré des Daces⁸, sur l'ordre de quelque chef dace, peut-être le commandant même de la forteresse.

¹ p. 297 et 298.

² IV, 94.

³ A. Grenier, *Les Gaulois*, 1945, p. 370. La même réserve s'impose à l'égard du pythagorisme de la croyance gëto-dacique (voir Carcopino, *Points de vue...*, p. 243 et suiv.).

⁴ I, 18, 11. Voir également G. Kazarov, dans R. E., s. v. Thrake, col. 490.

⁵ Etudes et Recherches d'Histoire Ancienne, 1, 1951, p. 95 et suiv., et 3, 1952, p. 281.

⁶ C. Daicoviciu et Al. Ferenczi, *Les établissements daces des monts d'Ordăștie*. Ed. de l'Académie de la R.P.R., Bucarest, 1951, *passim*.

⁷ Ce même ouvrage, p. 55.

⁸ *Ibidem*, p. 119.

L'autre est un premier essai de représentation anthropomorphe d'une divinité dont V. Pîrvan¹ doutait qu'elle puisse exister chez les Géo-Daces, que cet auteur jugeait d'une manière tellement idéaliste et erronée.

Les vases, les parures, ainsi que les objets d'usage pratique, en bronze, en verre ou autre matériel, parvenus à Piatra Roşie par voie d'importation de la Grèce et de la Thrace méridionales, probablement par l'entremise des villes pontiques, attestent une classe aristocratique ayant des prétentions de luxe et de confort. L'importation suppose également des rapports de commerce en échange de l'or dacique ou d'autres matières, précieuses pour le vendeur.

Les rapports avec les voisins ne se limitent cependant pas à des relations commerciales. Les rapports de Bérébistès avec les villes grecques sont généralement connus, tout comme ses relations (ou celles de son père) avec Mithridate VI Eupator, le roi du Pont, en vue de la commune défense contre l'invasion romaine². Le même but dicte au roi dace, représentant de l'état, des pourparlers avec Pompée, rival de César. La lutte en commun contre Rome et les Celtes, ses alliés, pousse Bérébistès à s'entendre avec les Germains d'Arioviste³.

Les intérêts de son état — cette fois-ci directement menacé par les Romains — incite Décébale aussi à rechercher l'alliance des Parthes⁴ et des peuplades « barbares » voisines et à les appeler à lutter en commun contre l'envahisseur⁵.

La forteresse de Piatra Roşie, l'une des plus petites forteresses daces que l'on connaisse jusqu'à présent, établie comme une surveillance coordonnée de la région qui abritait le pouvoir central du nouvel état et les sanctuaires du plateau de Grădiştea, ne signifie pas seulement, selon l'expression plastique d'Engels — « le tombeau de la gens »⁶. Ses murailles en pierre, ses tours, s'élançant jusque vers la civilisation; la quantité et la qualité du labeur qui y a été fourni, l'habile technique des travaux, la variété et le caractère des outils, des objets d'usage pratique, des ornements et des armes, reflètent pour l'historien la réalité d'une puissante organisation politique, sociale et militaire, offrant tous les traits essentiels d'un état.

Cette nouvelle organisation a pris naissance et s'est consolidée dans la société dacique du dernier siècle de l'ère ancienne et du premier siècle de notre ère. Reposant sur une vigoureuse base économique, qui s'était développée peu à peu, et activement renforcée par la superstructure qu'elle s'était créée, la société dacique se trouve maintenant sur la voie d'un progrès intense. Non seulement les nouveaux rapports de production, remplaçant les anciennes relations de la commune gentilité, n'ont pas entravé les forces productives, mais encore — conformément à la loi de la concordance obligatoire, établie par J. V. Staline — elles ont joué le rôle du principal moteur qui fait avancer les forces de production⁷.

La forteresse dacique de Piatra Roşie, mise à jour grâce aux fouilles organisées à cet endroit par l'Académie de la République Populaire Roumaine, illustre d'une manière convaincante cette réalité.

¹ *Getica*, p. 623. Ce même ouvrage, p. 117.

² Voir, en général, C. Patsch, *Beiträge...* V/1, *passim*. R. E., s. v. Moesia.

³ C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, III, p. 154.

⁴ Plinie le Jeune, Lettre 74; voir O. Cuntz, dans *Hermès*, 1926, 61, p. 193.

⁵ Dion Cassius, 68, 10 et 11.

⁶ Fr. Engels, *L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'état*. G. Carré, Paris, 1893, p. 263.

⁷ J. V. Staline, *Les Problèmes économiques du socialisme en U.R.S.S.* Suppl. Temps Nouveaux, 44, 1952, p. 23.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Esquisse des monts d'Orăștie avec les forteresses daciques.
 Fig. 2. — Esquisse de la région de Piatra Roșie.
 Fig. 3. — Vue de la forteresse de Piatra Roșie, côté sud.
 Fig. 4. — Vue de la forteresse de Piatra Roșie, côté est.
 Fig. 5. — Le plateau du sommet de la colline de Piatra Roșie, avant les fouilles.
 Fig. 6. — Blocs de la forteresse avec rigoles et profils d'angles.
 Fig. 7. — Le système de construction de la muraille dacique.
 Fig. 8. — L'intérieur de la tour n° 1.
 Fig. 9. — Essai de reconstitution du côté est de la forteresse de Piatra Roșie.
 Fig. 10. — La tour n° 2: les escaliers qui mènent à la tour, l'intérieur de la tour et les escaliers menant à l'intérieur de la forteresse.
 Fig. 11. — Tour n° 2: détail de l'extérieur de la tour.
 Fig. 12. — Pierres de l'arc de l'entrée de la tour n° 2.
 Fig. 13. — Les mêmes blocs (dessin).
 Fig. 14. — Bloc du chambranle de la porte de la tour n° 2.
 Fig. 15. — Marches conduisant de la tour n° 2 à l'intérieur de la forteresse (dessin).
 Fig. 16. — Détail des marches qui mènent de la tour n° 2 à l'intérieur de la forteresse.
 Fig. 17. — La construction du centre de l'enceinte.
 Fig. 18. — Fondation en pierre de la construction n° 17.
 Fig. 19. — Pierres de fondation provenant des maisons en bois.
 Fig. 20. — Reconstitution d'une maison en bois.
 Fig. 21. — Les tambours du sanctuaire du plateau.
 Fig. 22. — Les constructions situées à l'extérieur de l'enceinte du plateau.
 Fig. 23. — Fondation en pierre de la bâtisse f — i.
 Fig. 24. — Profil de la section du côté est de la grande enceinte.
 Fig. 25. — Dalles de pavage du chemin menant à la forteresse.
 Fig. 26. — Le chemin de la forteresse.
 Fig. 27. — Fragment de brique dacique.
 Fig. 28. — Une tuile dacique.
 Fig. 29. — Une fourche en fer à trois dents et une chaîne en fer.
 Fig. 30. — Lumignon en bronze.
 Fig. 31. — Lumignon en bronze (dessin).
 Fig. 32. — Sabre en fer, de type celtique.
 Fig. 33. — La poignée du sabre en fer (dessin).
 Fig. 34. — La poignée du même sabre (photographie).
 Fig. 35. — Le lumignon en bronze à trois bras.
 Fig. 36. — Le lumignon en bronze à trois bras (dessin).
 Fig. 37. — Le buste en bronze d'une divinité dacique.
 Fig. 38. — Le buste en bronze d'une divinité dacique (dessin).
 Fig. 39. — Les débris du revêtement en fer d'un bouclier (photographie).
 Fig. 40. — Les débris du revêtement en fer d'un bouclier (dessin).

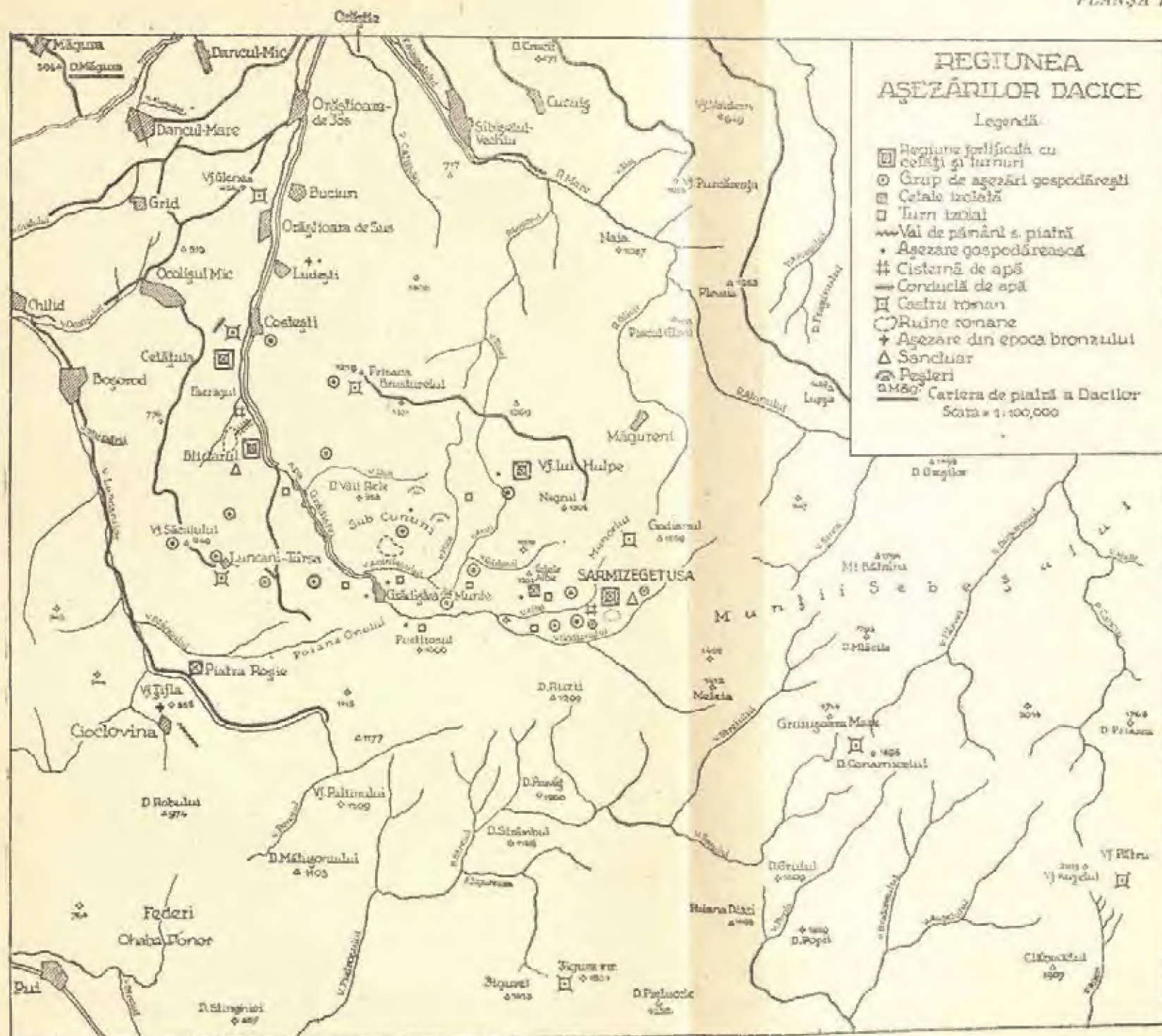
EXPLICATION DES PLANCHES

- Planche I. Carte de la région des établissements daces.
 Planche II. Plan de la forteresse de Piatra Roșie.

- Planche III. Profils des sections de la grande enceinte.
Planche IV. Le vallum en terre de la colline qui surmonte le village de Cioclovina.
Planche V. Objets en bronze et clous en fer.
Planche VI. Mors en fer et crampons en fer. Instrument en corne pour tresser.
Planche VII. Outils en fer.
Planche VIII. Outils en fer.
Planche IX. Outils et objets en fer d'usage pratique.
Planche X. Outils, armes et objets d'usage pratique.
Planche XI. Gros clous en fer.
Planche XII. Gros et petits clous en fer. N° 1: petite enclume.
Planche XIII. Moulin à bras. Queux. Fragment de tuile et d'enduit de terre glaise brûlé, etc.
Planche XIV. Fusaïoles, polissoir, moule en argile, etc.
Planche XV. Divers objets en bronze et fer.
Planche XVI. Fragments de vases en bronze.
Planche XVII. Céramique dacique travaillée à la main.
Planche XVIII. Céramique dacique travaillée à la main: 1 — 16, travaillée au tour: 17 — 18.
Planche XIX. Céramique dacique travaillée au tour.
Planche XX. Céramique dacique travaillée au tour.
Planche XXI. Céramique dacique travaillée au tour.
Planche XXII. Céramique dacique travaillée au tour.

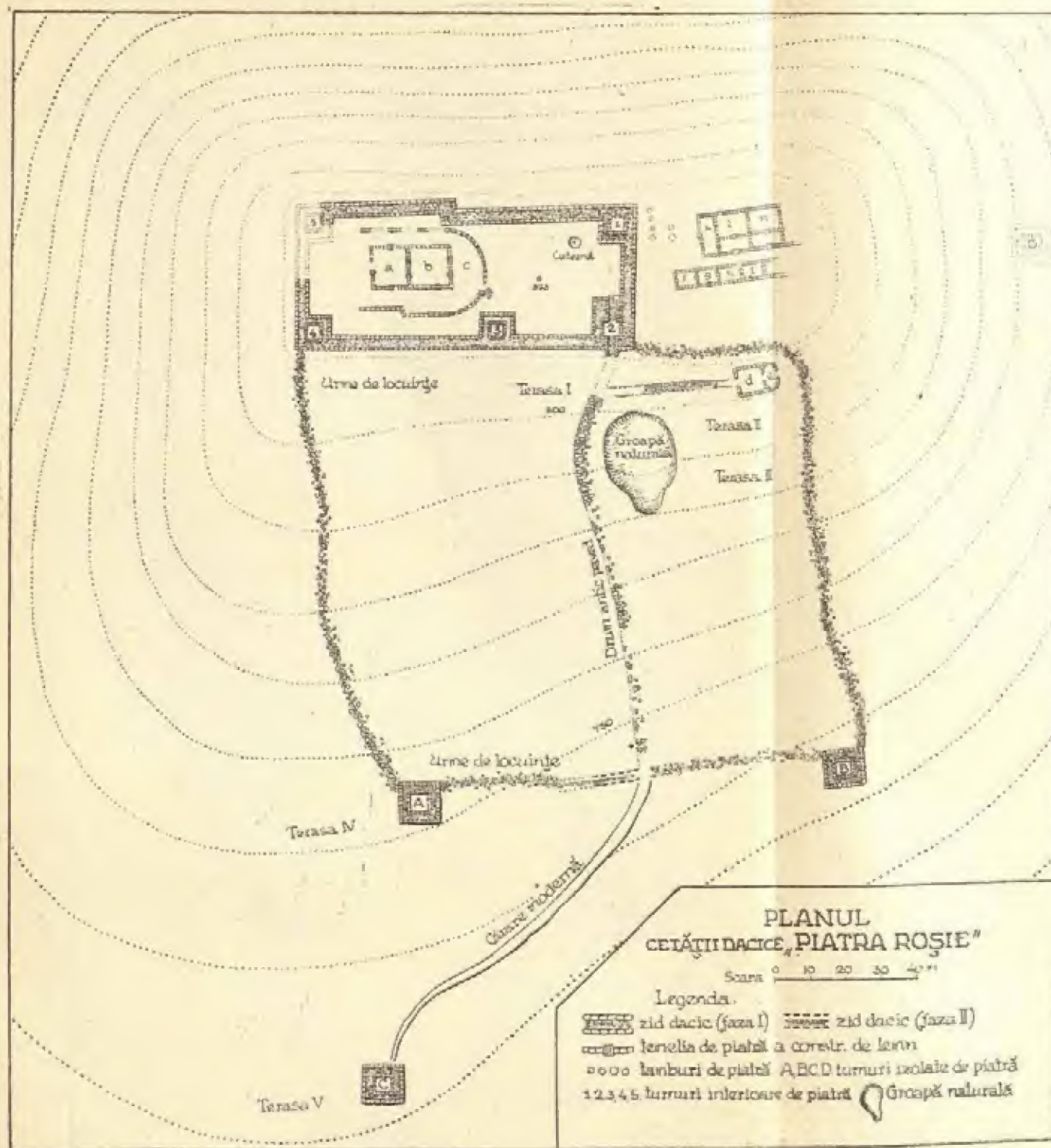

Harta regiunii așezărilor dacice.

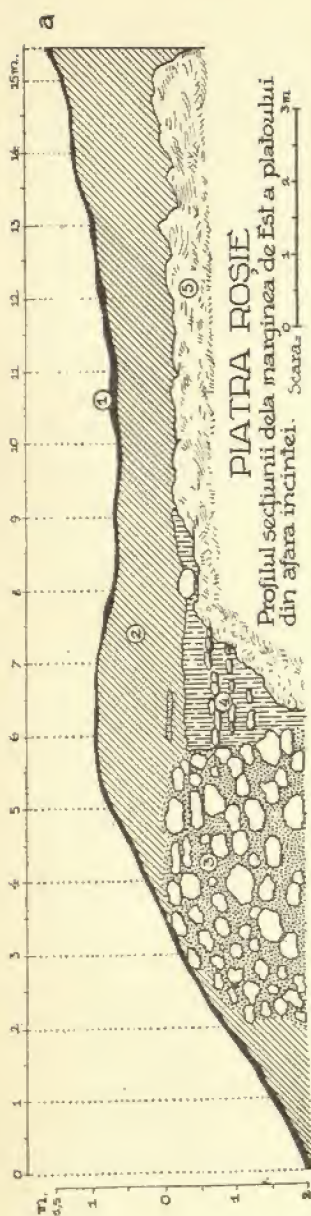

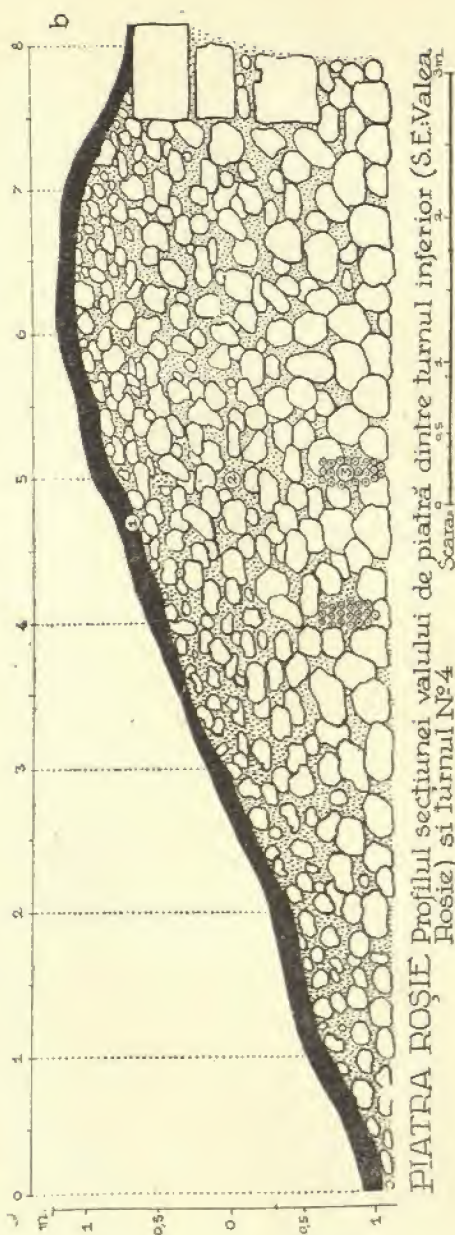

PIATRA ROȘIE

Profilul secțiunii dela marginea de Est a platoului din afara incintei. Scara: 0 3m.

①-humus modern, ②- pământ de culoare galbenă închisă, ③-val de piatră cu pământ de umplătură de culoare brună, ④- pământ de culoare roșie, ⑤- stâncă.

PIATRA ROȘIE Profilul secțiunii valului de piatră dintre turnul inferior (S.E.Valea Roșie) și turnul №4 Scara: 0 3m.

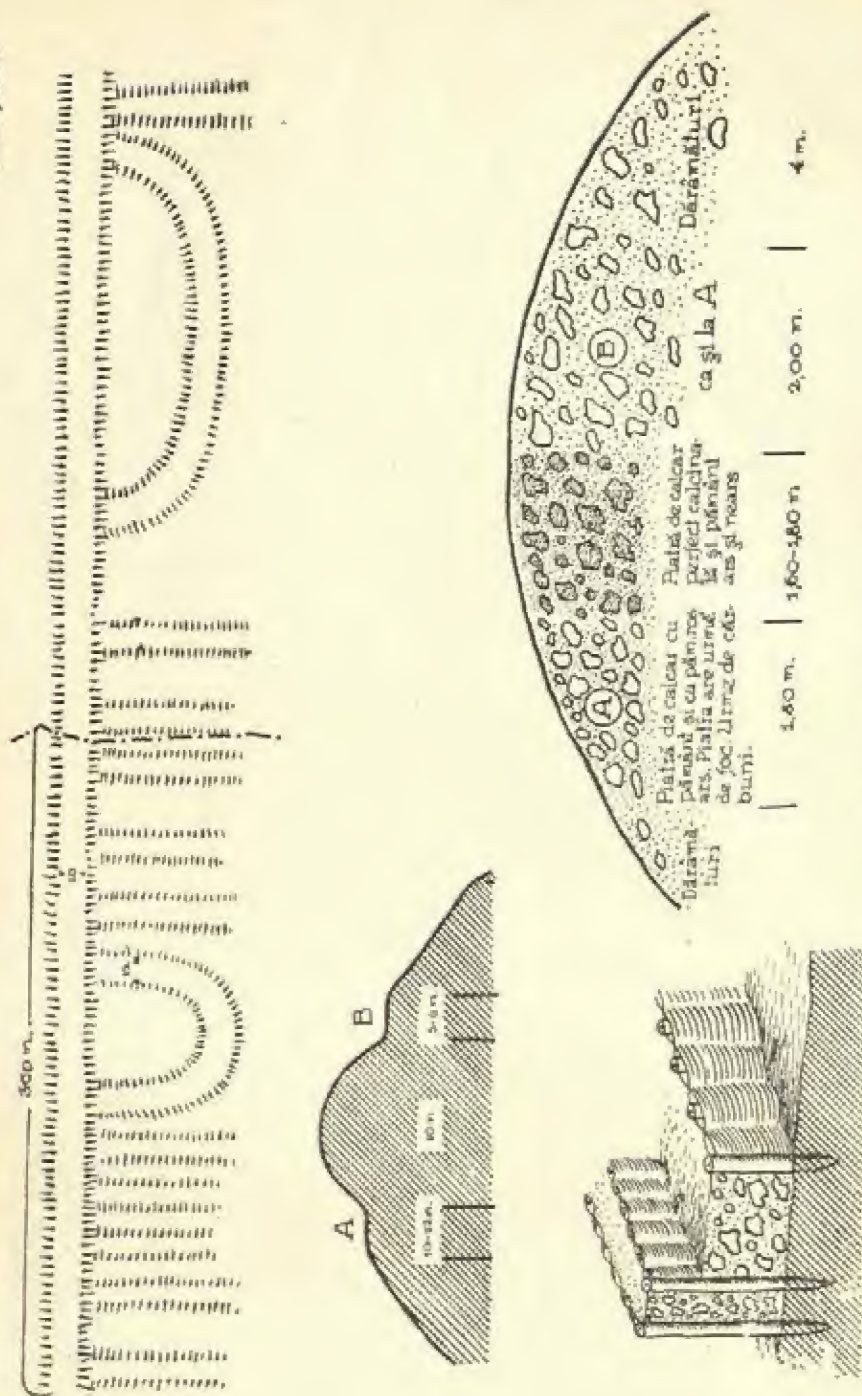
①-humus modern, ②- pământ de culoare galbenă închisă, ③-val de piatră cu pământ de umplătură de culoare brună, ④- pământ de culoare roșie, ⑤- stâncă.

Profile dela secțiunile incintei celei mari.

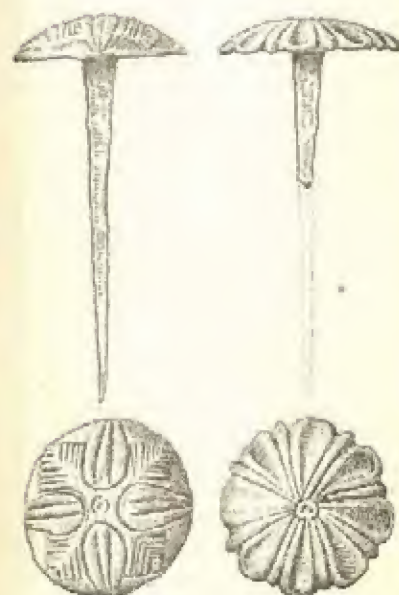
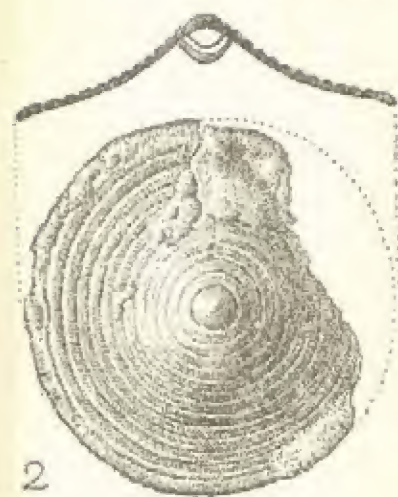
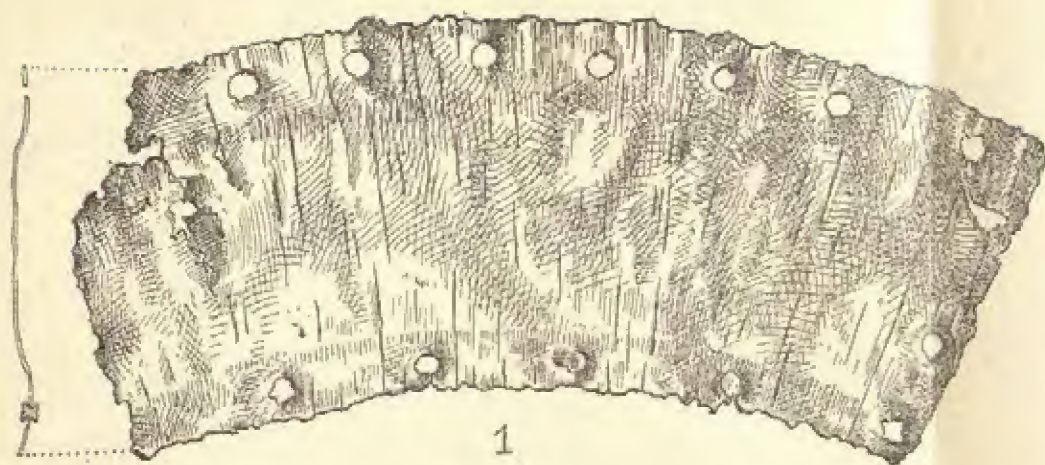
PLANȘA IV

Valul de pământ de pe dealul de deasupra Cioclovinei.

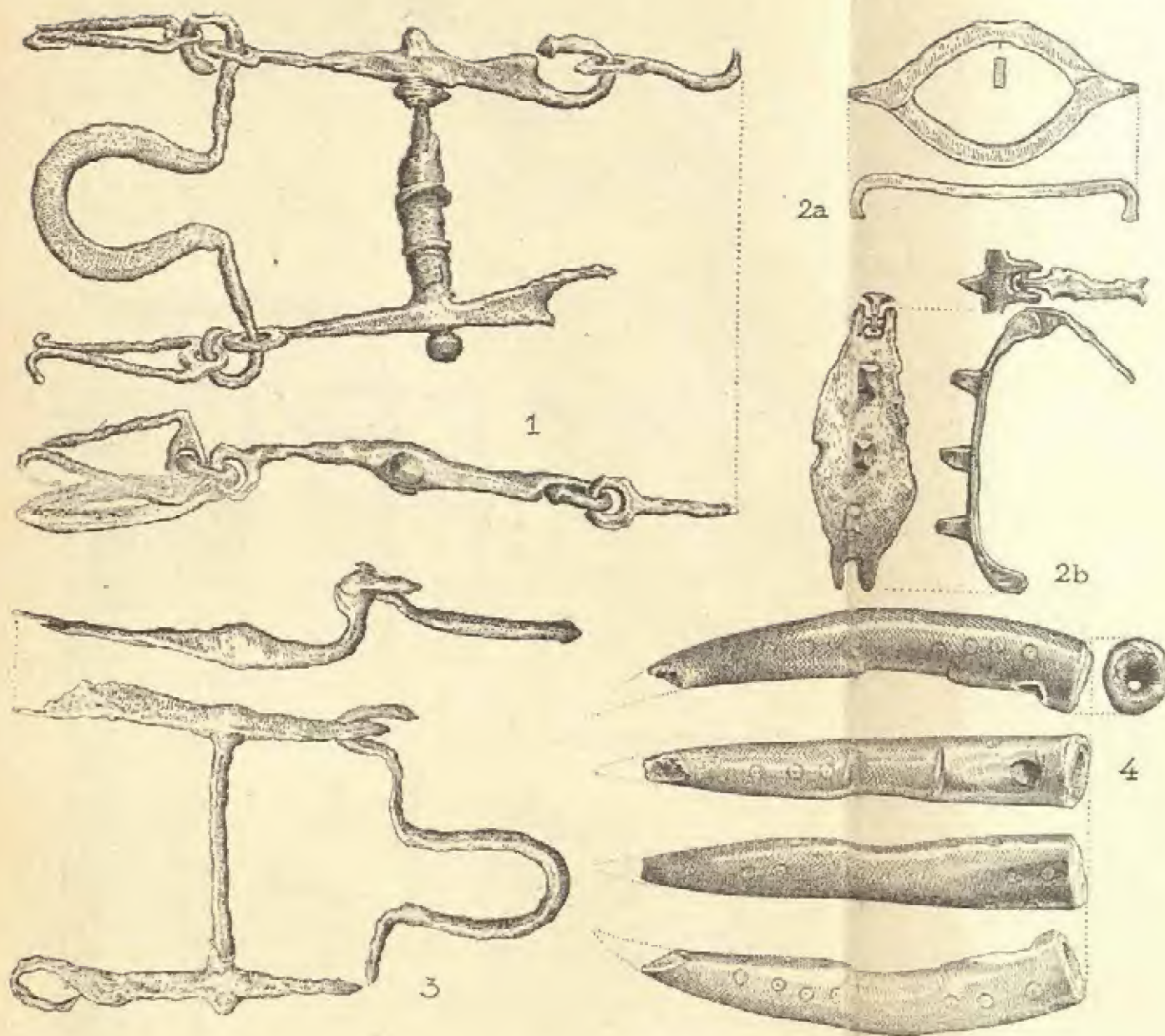

Obiecte de bronz și ținte de fier.

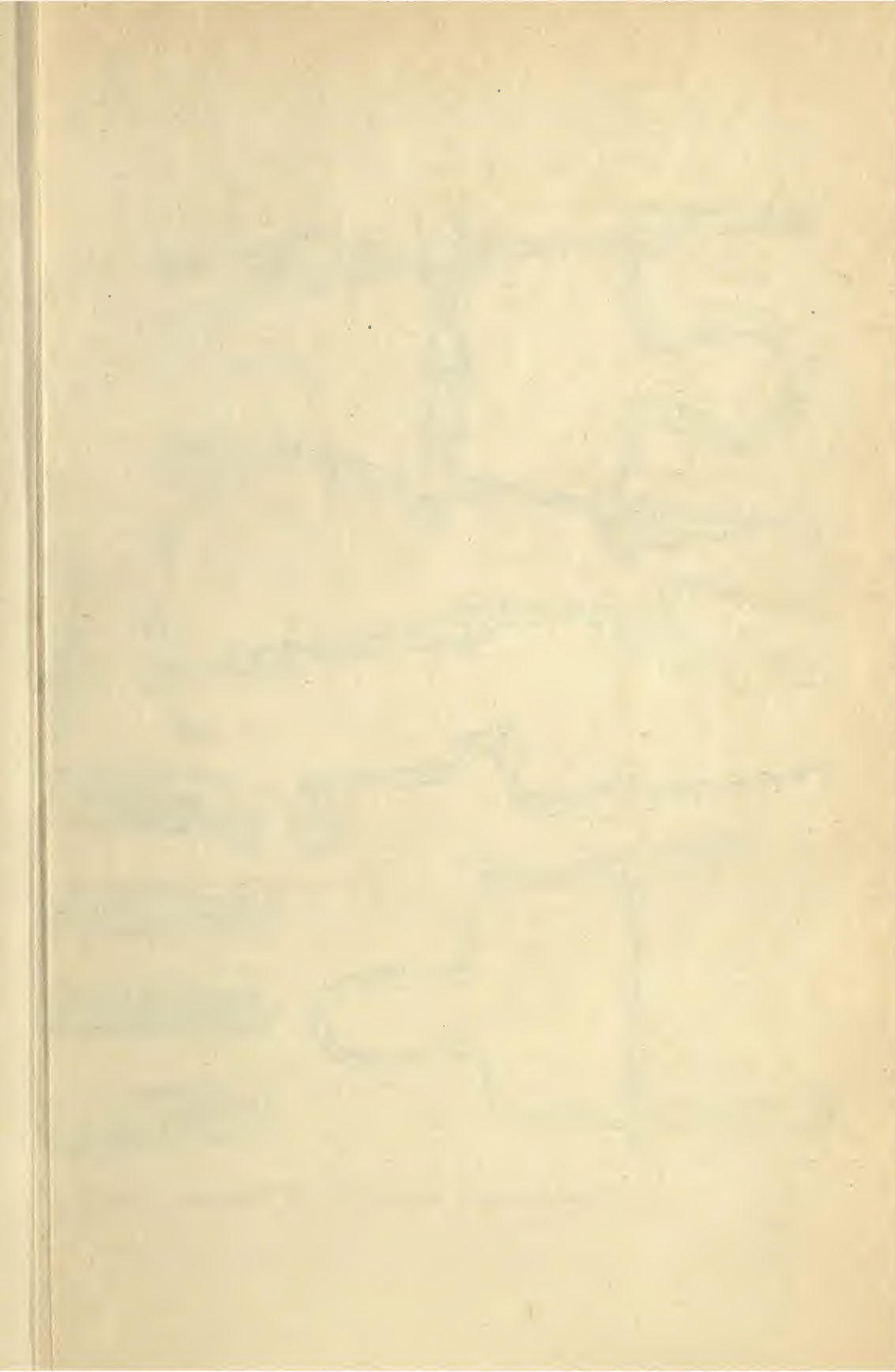

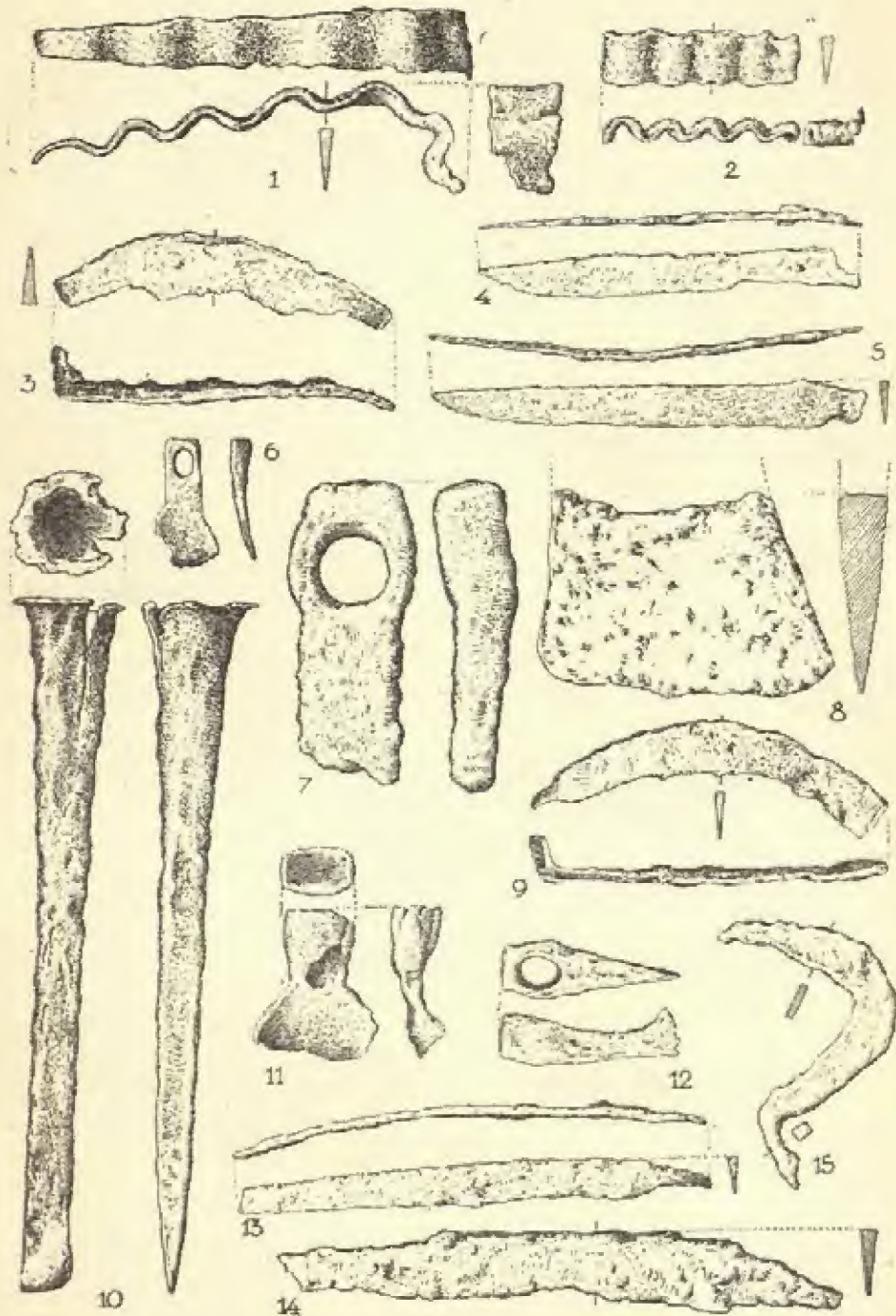

Zăbale de fier și crampoane de fier. Instrument de împletit din corn.

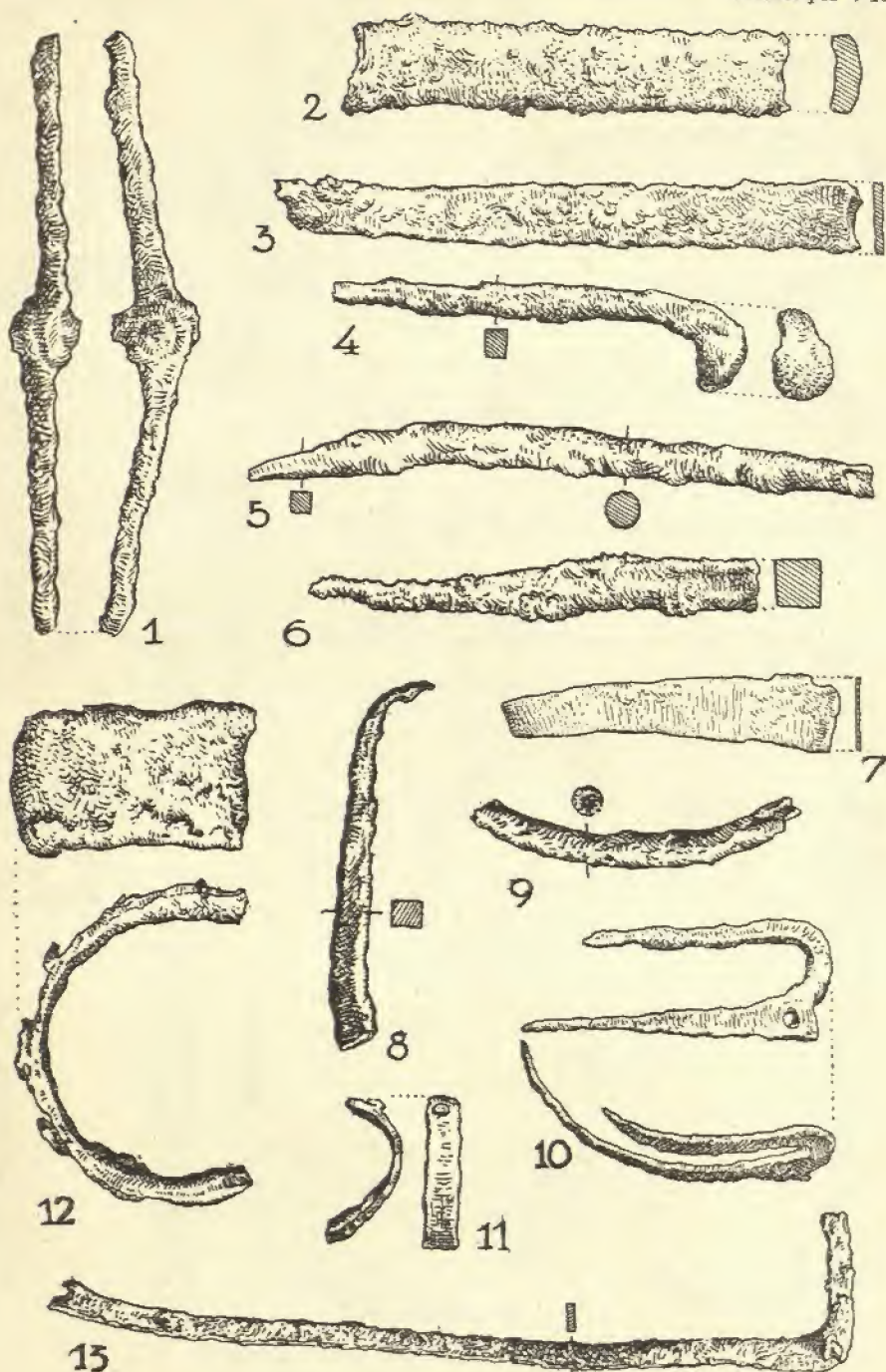

Unelte de fier.

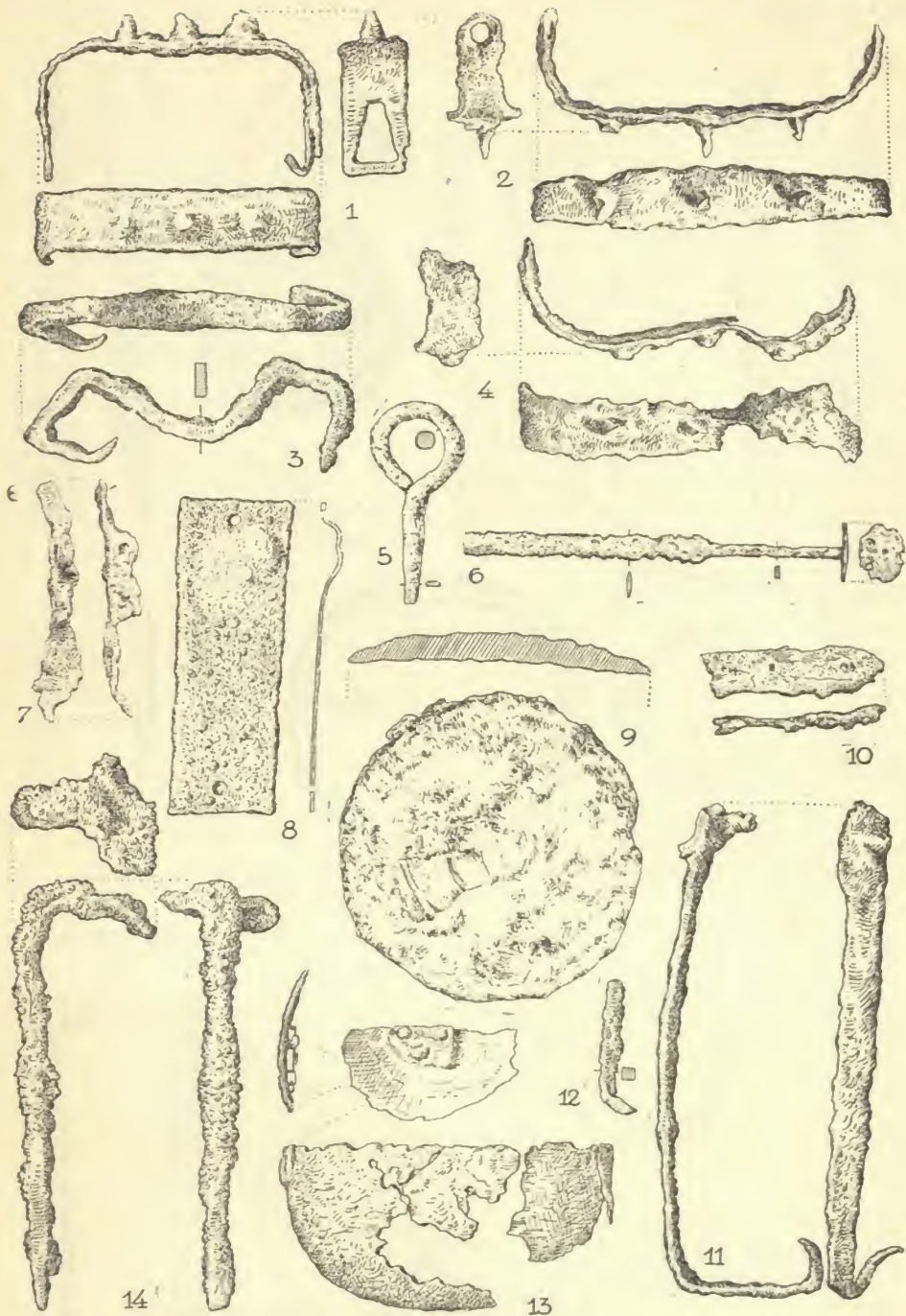

Unelte de fier.

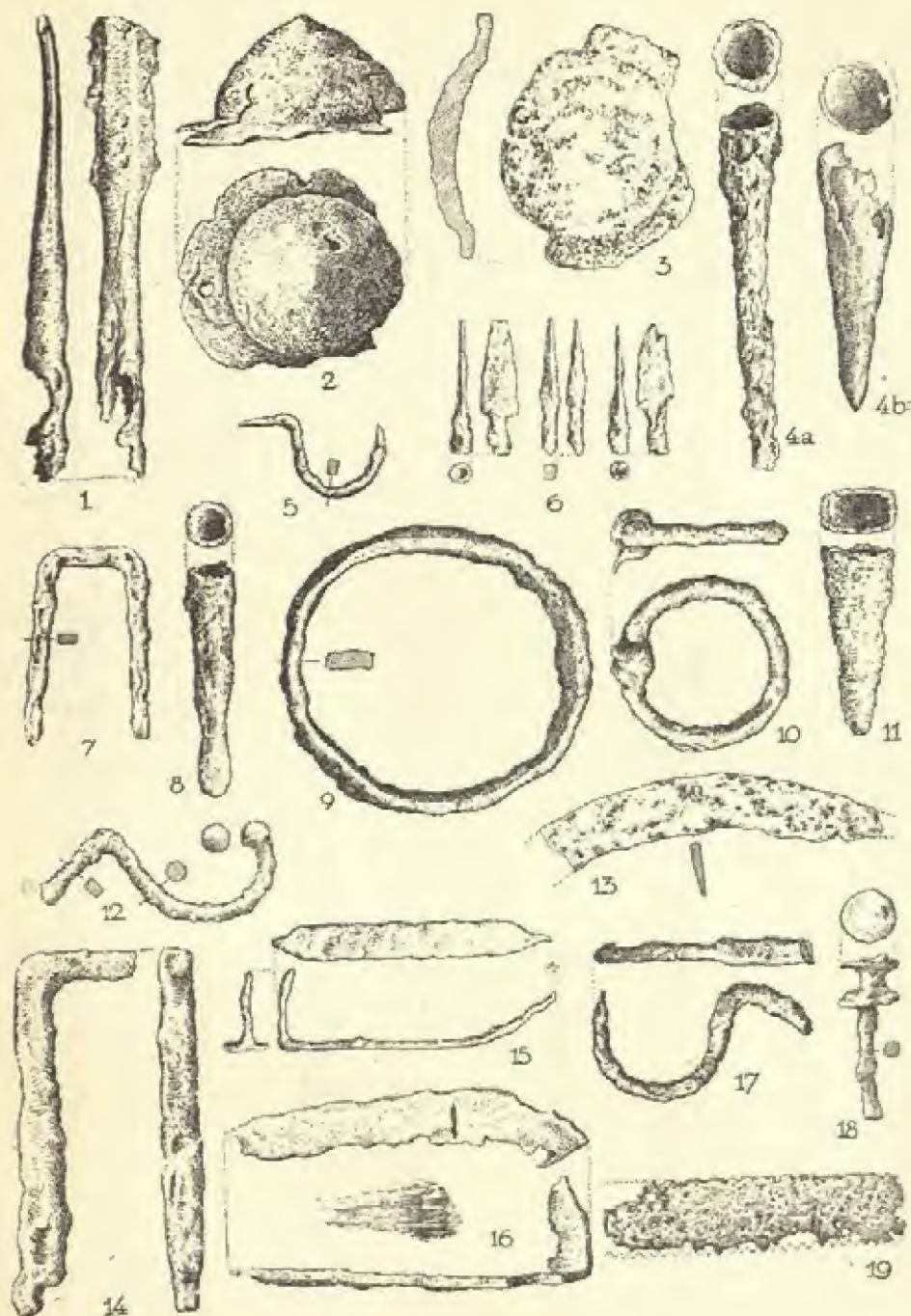

Unelte și obiecte de uz practic de fier.

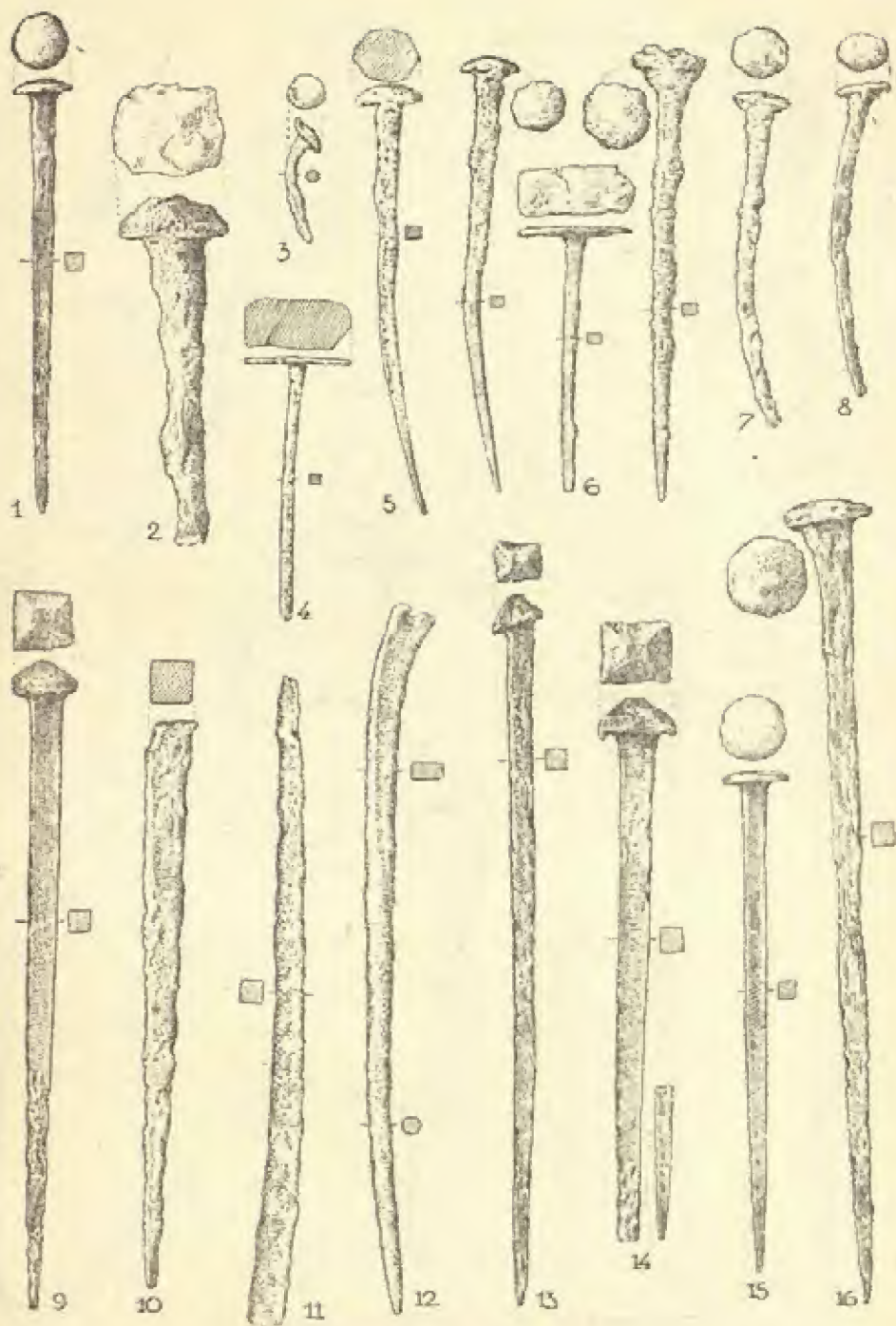

Unelte, arme și obiecte de uz practic

Piroane de fier.

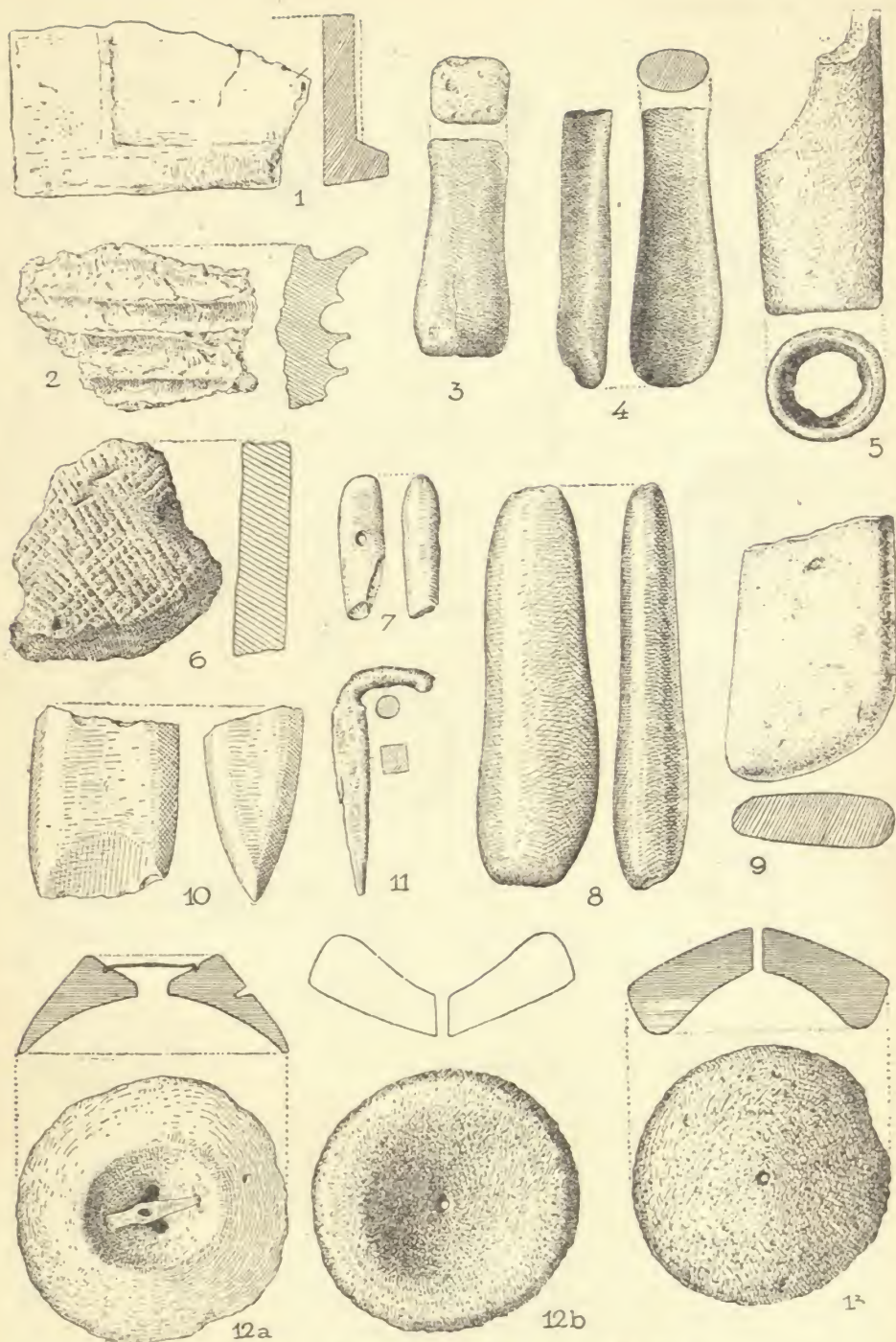

Piroane și tinte de fier, 1: o mică nicovală.

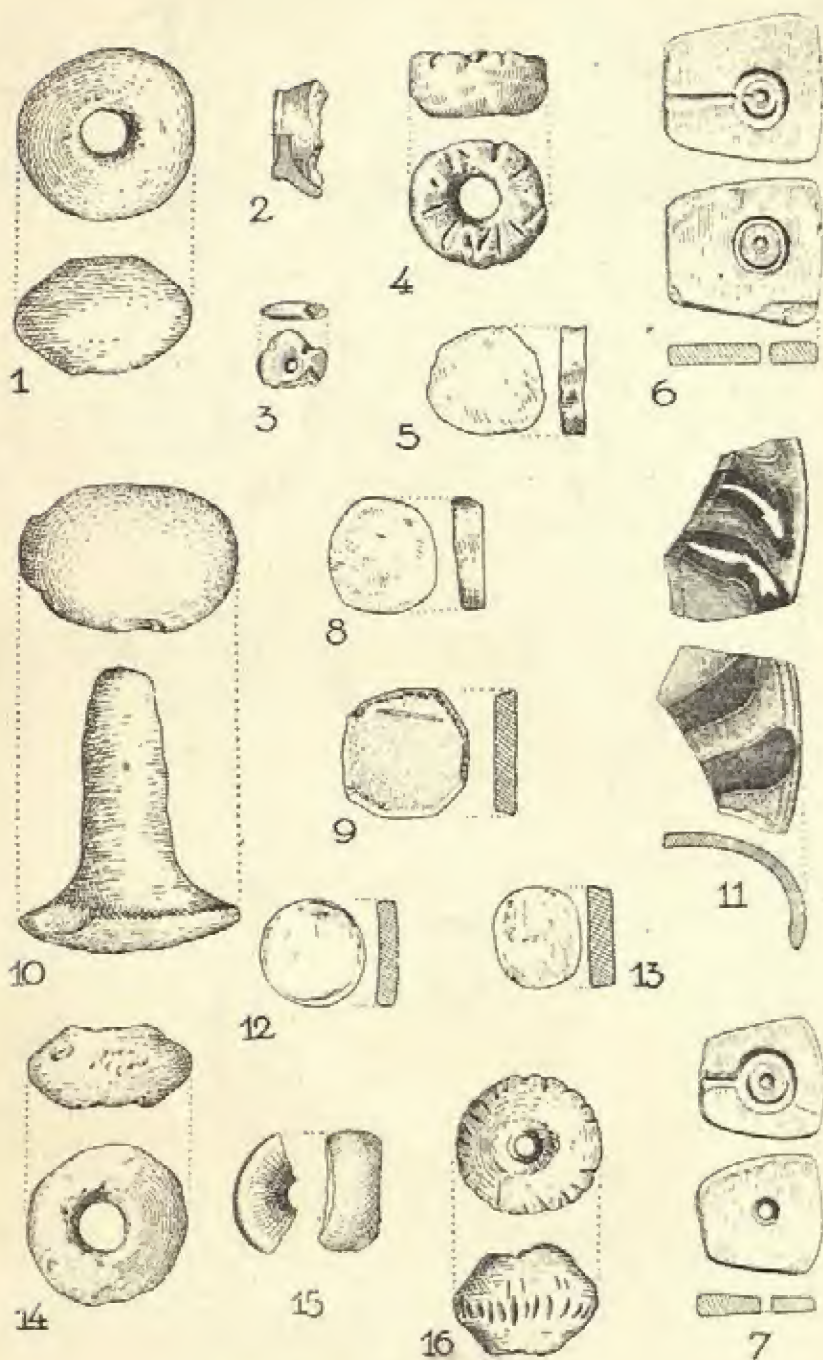

Râșniță. Cute. Fragment de țiglă și de lipitură arsă etc.

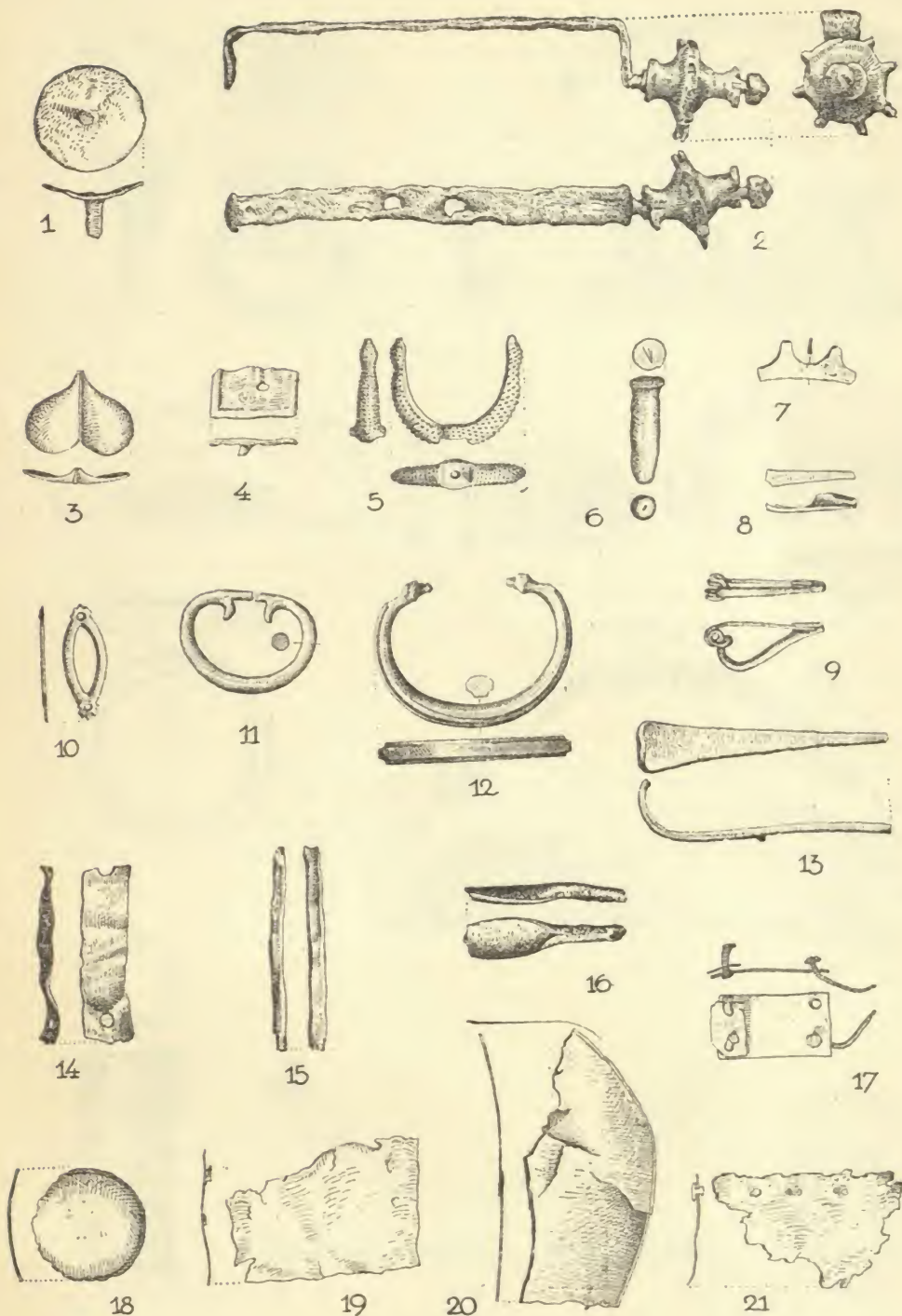

Fusaiole, lustruitor, tipar de lut etc.

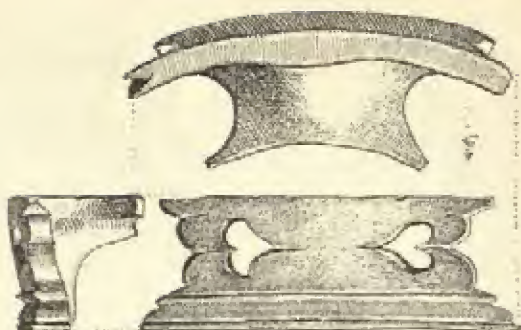
Diferite obiecte de bronz și fier.

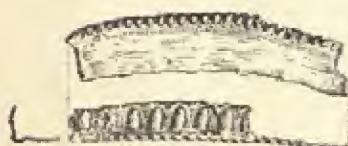

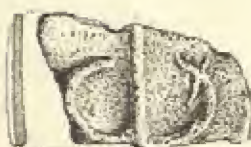
1

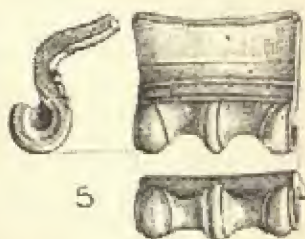
2

3

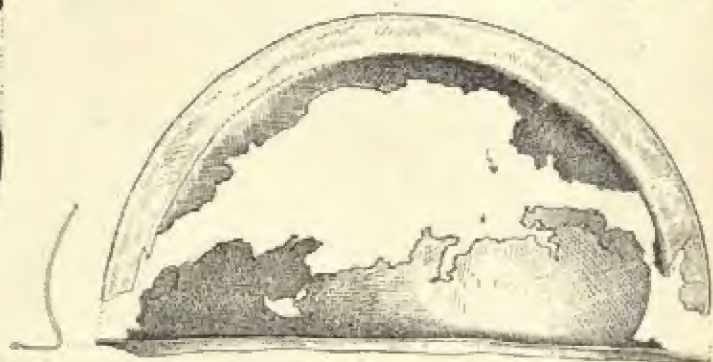
4

5

6

7

8

9

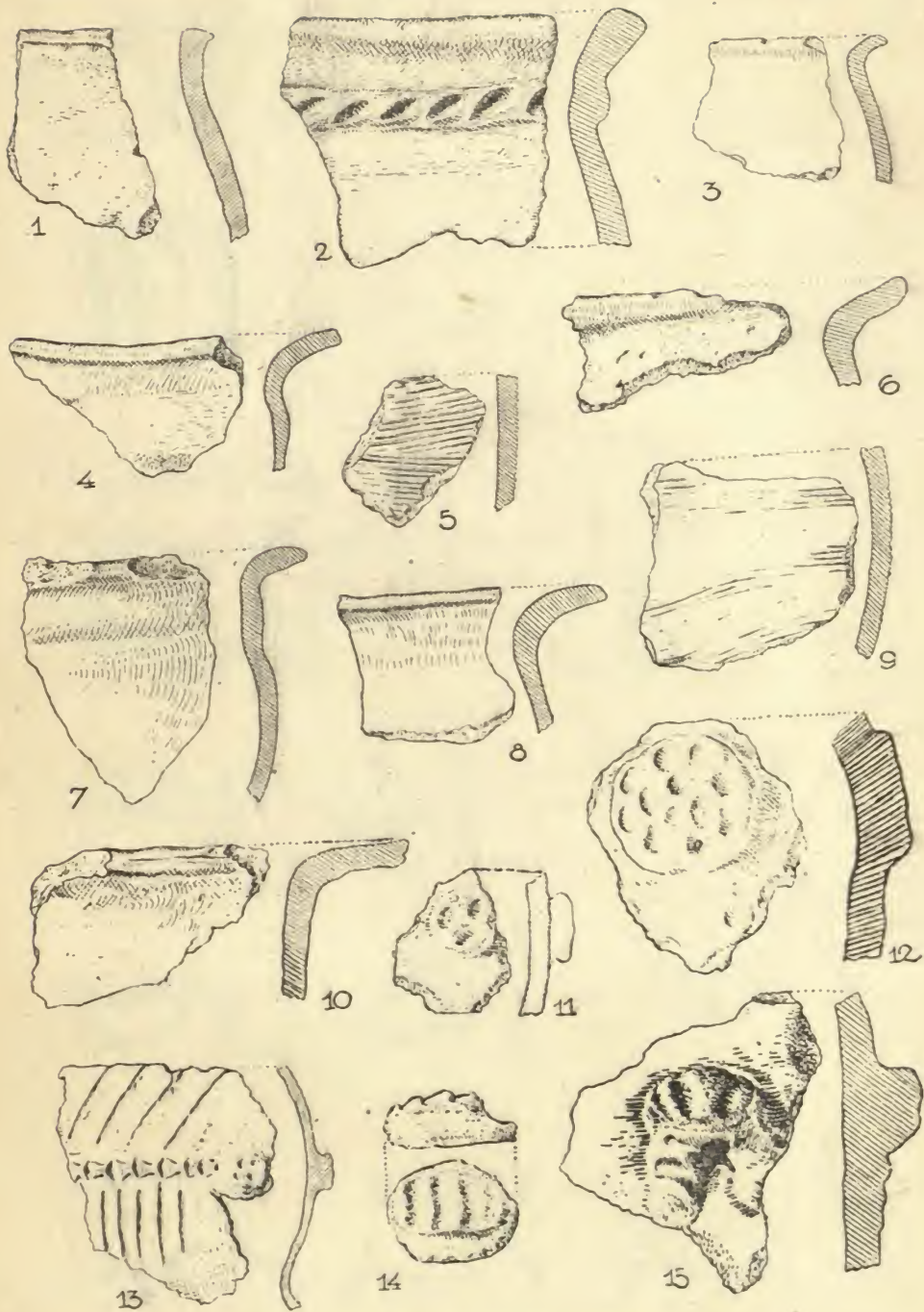

10

Fragmente de vase de bronz.

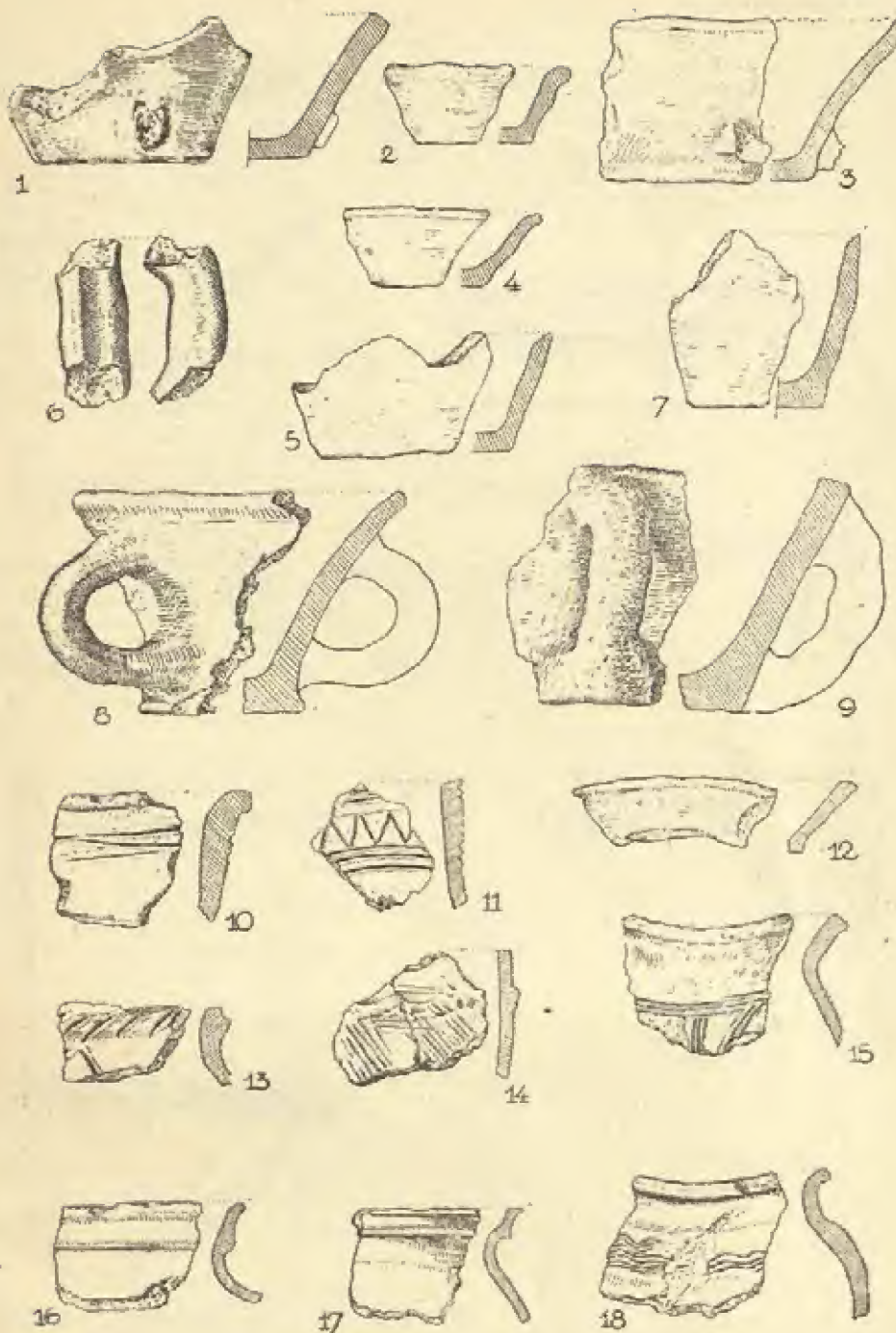

Ceramică dacică lucrată cu mână.

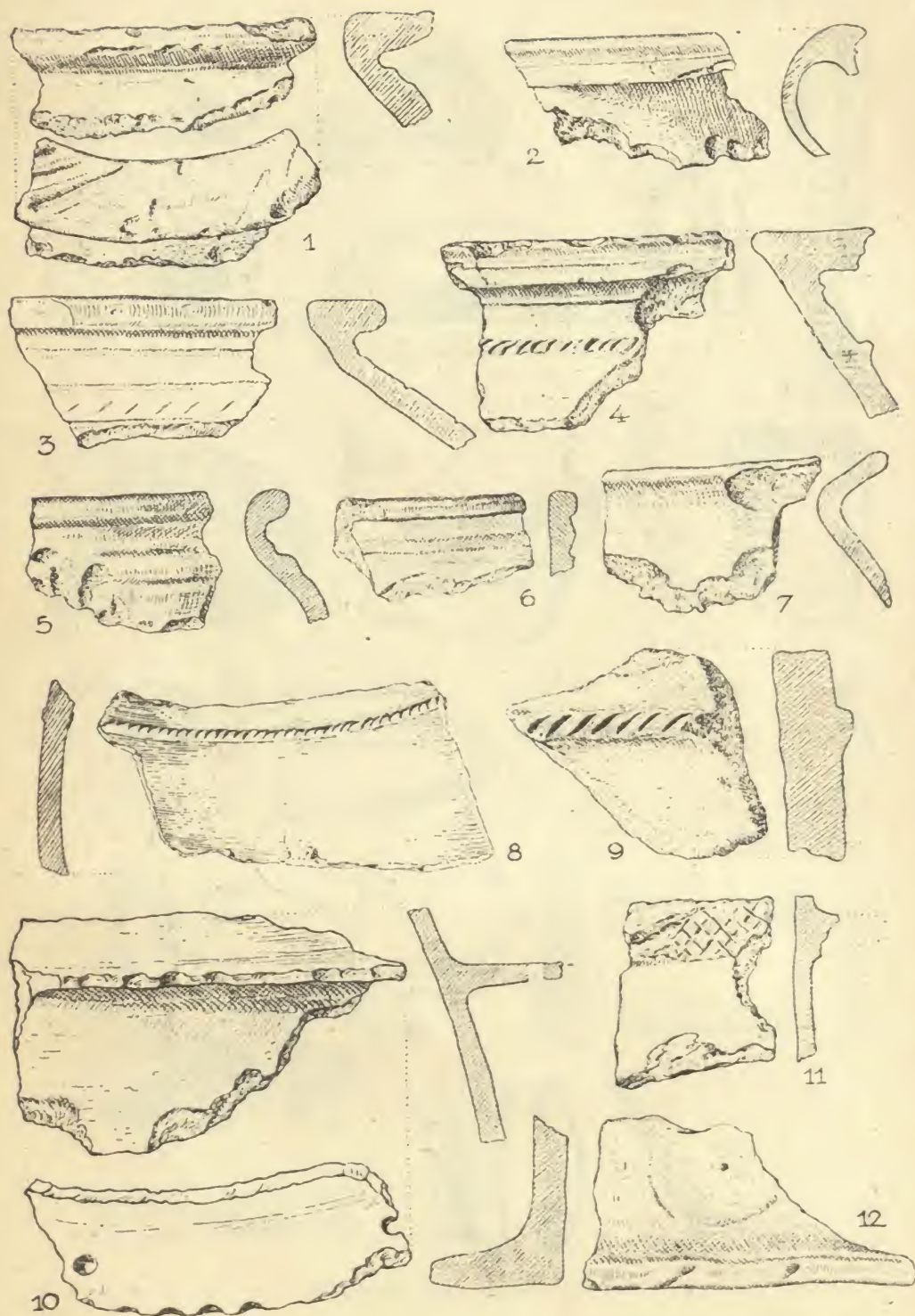

Ceramică dacică lucrată cu mână, 1-16; la roată, 17-18.

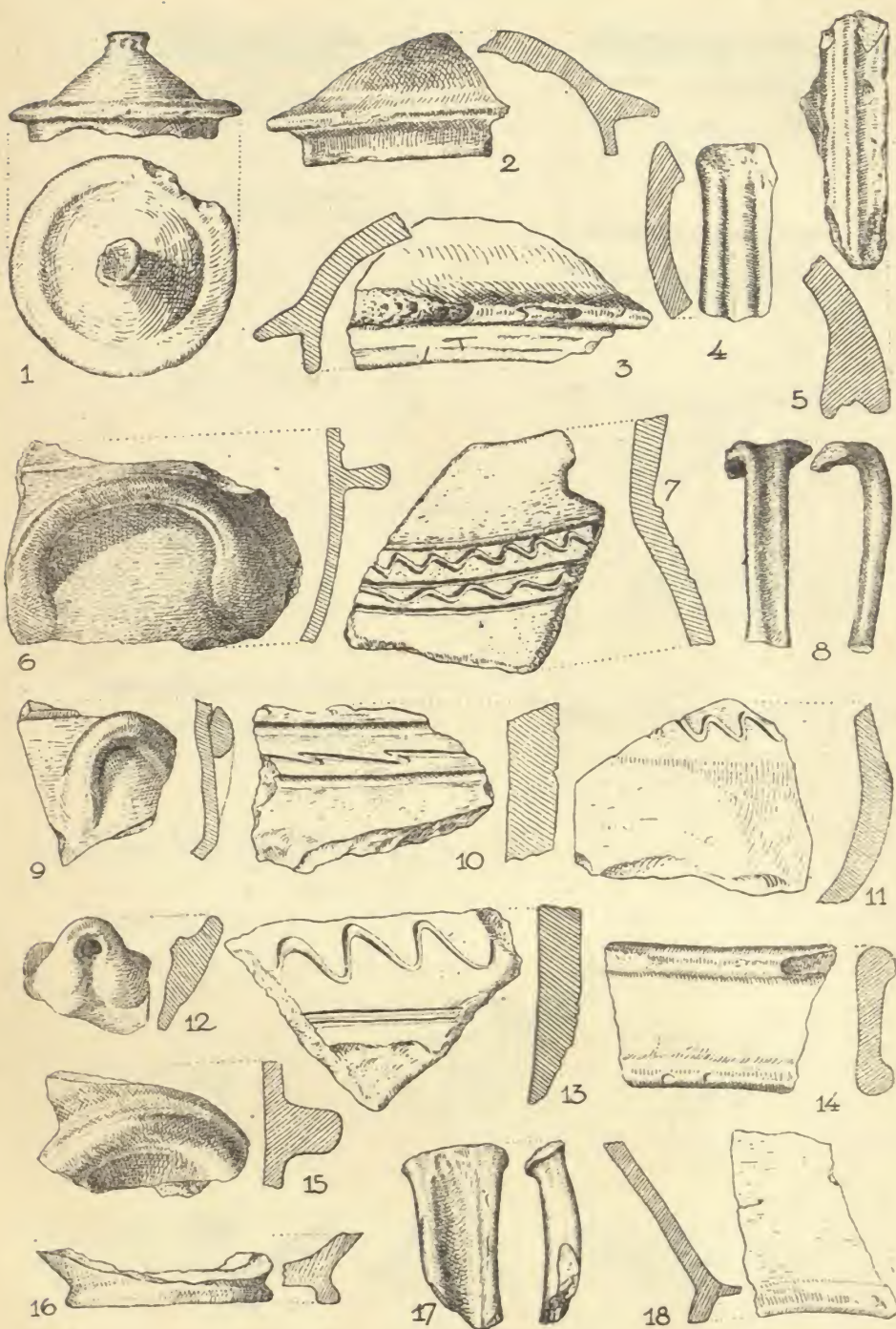

Ceramică dacică lucrată la roată.

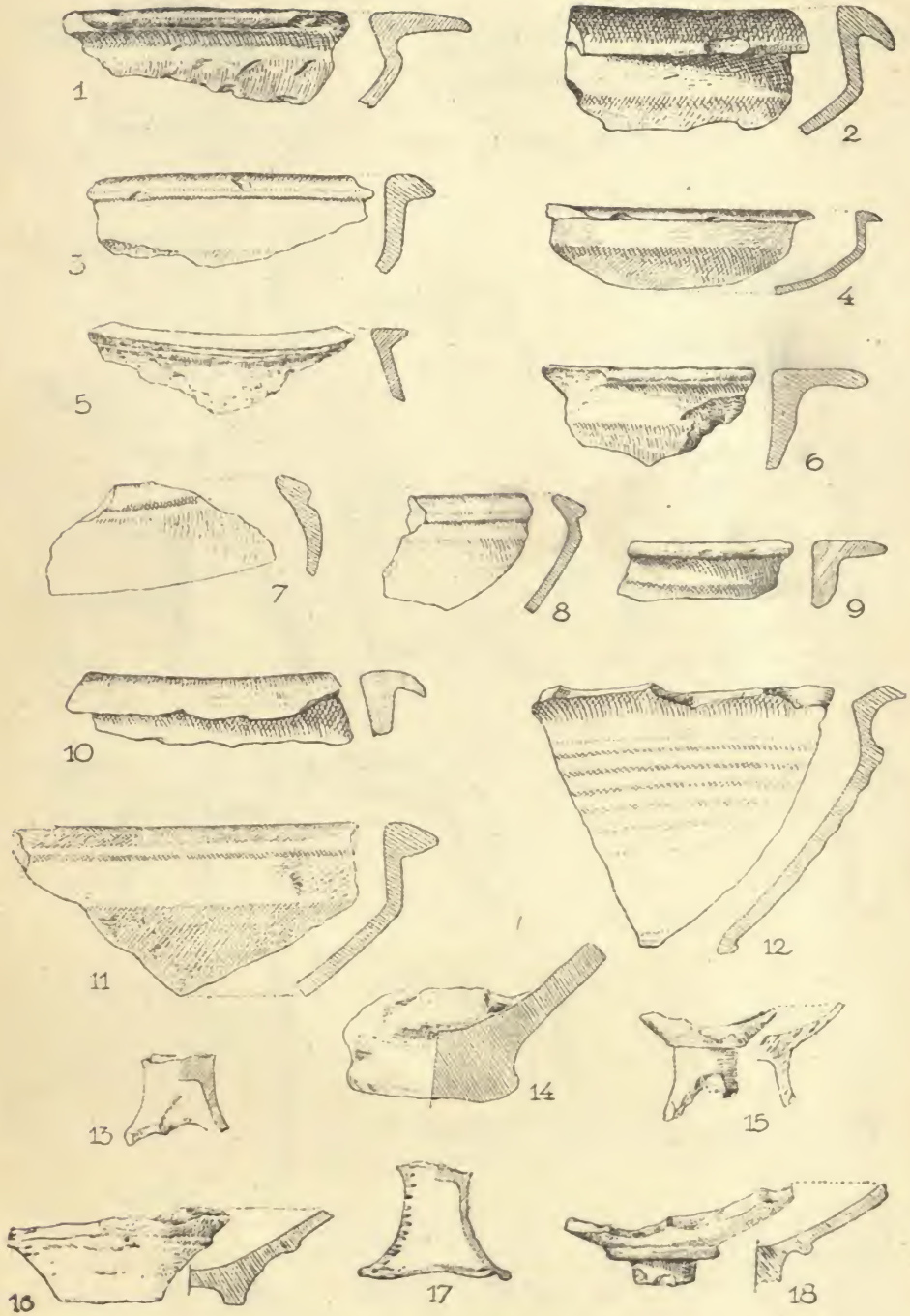

Ceramică dacică lucrată la roată.

Ceramică dacică lucrată la roată.

Ceramică dacică lucrată la roată.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
<i>Prefața</i>	3
Introducere istorică	7
Situația geografică a regiunii cetăților dacice	13
Cercetările dela Piatra Roșie înainte de 1949 și situația ei geografică.....	23
Săpăturile din vara anului 1949	32
Zidul cetății.....	35
Tehnica zidului	36
Turnurile cetății	43
Interiorul cetății	50
Terenul la nord de incintă	55
Incinta mare de pe coasta răsăriteană	60
Interiorul incintei celei mari	64
Turnurile de pază	67
Cercetări în jurul Dealului Piatra Roșie	72
Materiale ieșite din săpături	75
1. Monete.....	75
2. Unelte	78
3. Obiecte de uz practic	82
4. Obiecte de fier indeterminabile	90
5. Arme.....	90
6. Lucrări de podoabe, aplici etc.	92
7. Vase	94
8. Obiecte de artă	114
<i>Concluzii</i>	122
Rezumatul în limba rusă.....	137
Rezumatul în limba franceză.....	153

TABLE DES MATIÈRES

	Page
<i>Préface</i>	3
Introduction historique	7
Situation géographique de la région des forteresses daciques	13
Les recherches effectuées à Piatra Roşie avant 1949 et sa situation géographique....	23
Les fouilles effectuées en 1949.....	32
Le mur de la forteresse.....	35
La technique du mur.....	36
Les tours de la forteresse	43
L'intérieur de la forteresse	50
Le terrain au nord de l'enceinte.....	55
La grande enceinte sur le versant oriental	60
L'intérieur de la grande enceinte	64
Les tours de garde	67
Recherches autour de la colline Piatra Roşie	72
Matériaux découverts dans les fouilles	75
1. Monnaies	75
2. Outils	78
3. Objets d'usage pratique	82
4. Objets en fer indéterminables	90
5. Armes.....	90
6. Objets de parure, appliques, etc.	92
7. Vases	94
8. Objets d'art	114
<i>Conclusions</i>	122
Résumé en langue russe	137
Résumé en langue française	153

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
<i>Предисловие</i>	3
Историческое введение	7
Географическое положение области дакийских крепостей.....	13
Исследования в Пятра Рошие до 1949 г. и ее географическое положение	23
Раскопки, произведенные летом 1949 г.....	32
Стена крепости	35
Техника кладки стены	36
Крепостные башни	43
Внутренняя часть крепости	50
Участок, находящийся к северу от стены-ограды.....	55
Большая стена-ограда на восточном склоне	60
Внутренняя часть большой стены ограды.....	64
Оборонительные башни	67
Обследования, произведенные вокруг Дялул Пятра Рошие.....	72
Материалы, обнаруженные при раскопках.....	75
1. Монеты	75
2. Орудия	78
3. Обиходные предметы	82
4. Неопределенные железные предметы	90
5. Оружие	90
6. Украшения, бляшки и т. п.	92
7. Сосуды	94
8. Художественные объекты	114
<i>Выводы</i>	122
Краткое содержание на русском языке	137
Краткое содержание на французском языке.....	153

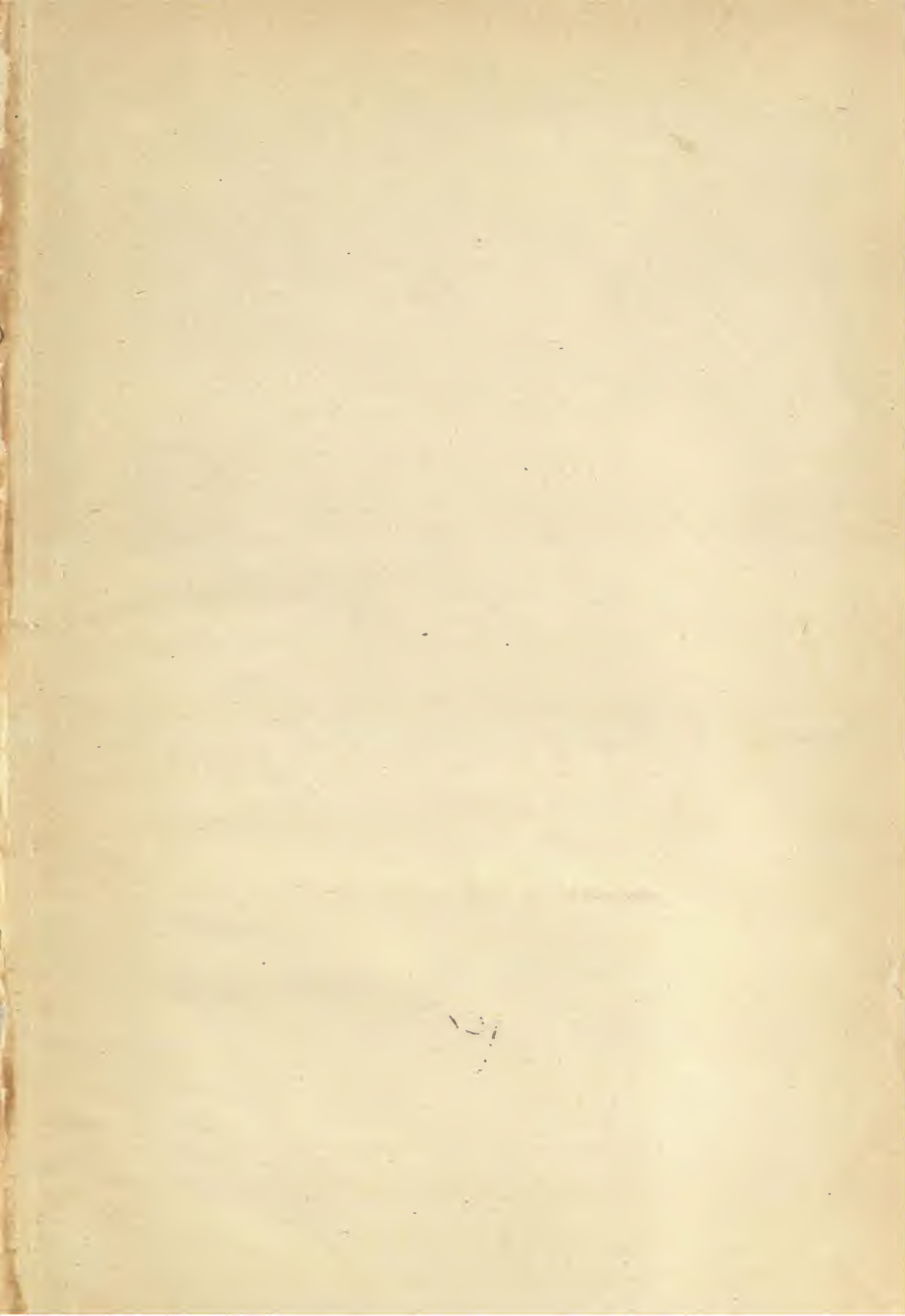
Archaeology — Russia
 Russia — Archaeology
 " — Prehistory
 V

Dat la cules 18/1/1964. Bun de tipar 6/XI/1964. Tiraj 2000 ex.
 Hârtie velină satinată 80 g.m.p. Format 16/70 x 100. Coli edito-
 riale 19.2. Coli tipar 13 + 4 planșe tipărite la tipu pe hârtie
 velină satinată 80 g.m.p. Prețul unui exemplar 7,85 lei.

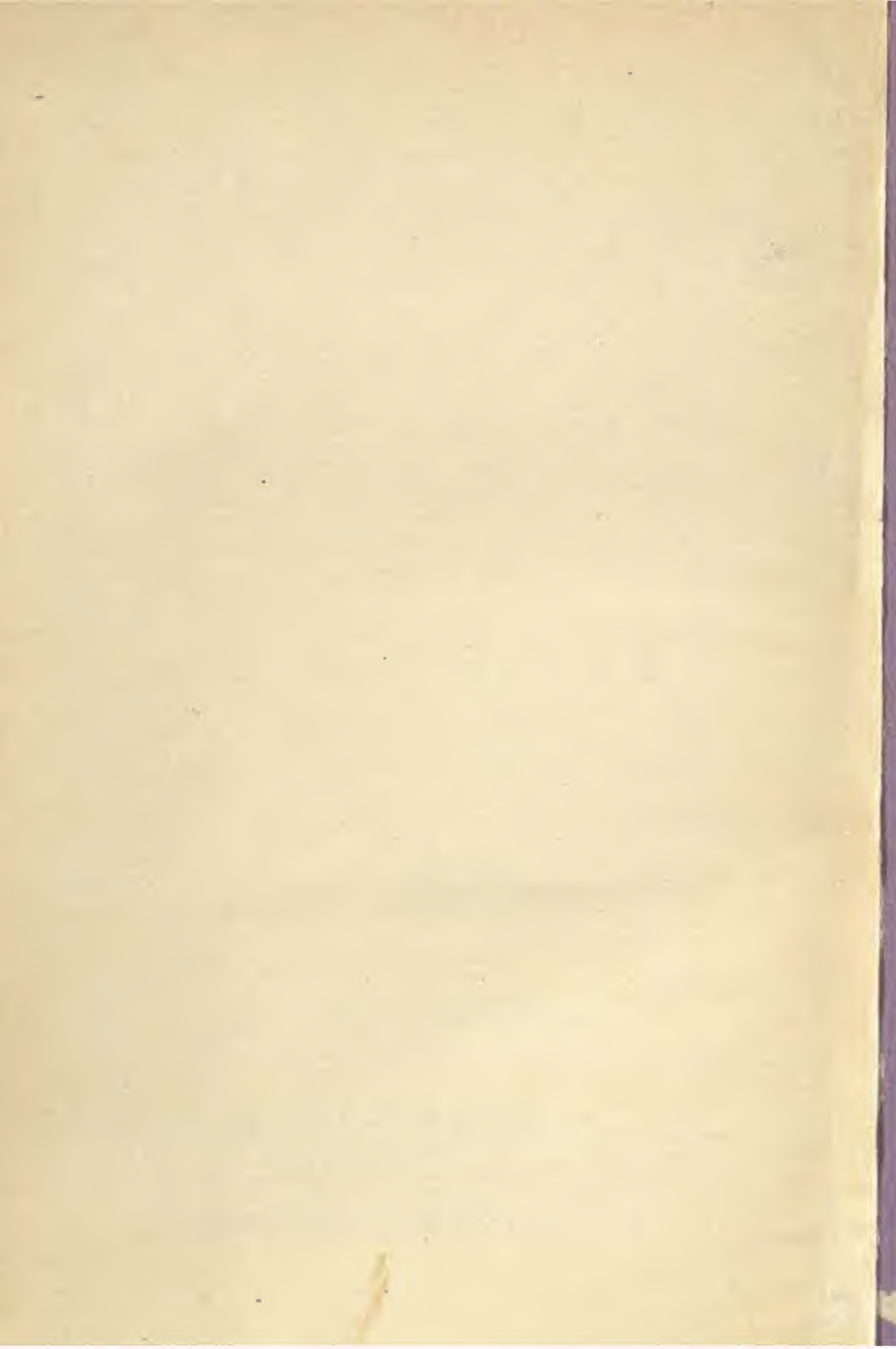
Comanda 90, A. 6349.

Pentru bibliotecile mici și mari indicele de clasificare 902.6(398.2)

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică Nr. 4
 Calca Șerban Vodă Nr. 133—135—București, R.P.R.

Cal-
11/31/75

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY ,
NEW DELHI

Borrower record

Catalogue No. 913.47P/Dai - 6264

Author— Daicoviciu, C.

Title— Cetatea dacică de la Piatra Roşie.

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.